Міністерство освіти і науки України

Полтавська державна аграрна академія

НАУКОВІ ПРАЦІ ПОЛТАВСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ АГРАРНОЇ АКАДЕМІЇ

Випуск 1 (12)

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Полтава – 2016

УДК 330 : 06.055.2 : 378.014.15 : 63(477.53)
ББК 65
П 52

Рекомендовано до друку за рішенням вченої ради Полтавської державної аграрної академії (протокол № 20 від 24 травня 2016 р.)
Згідно з постановою Президії ВАК України № 1-05/8 від 22.12.2010 р. збірник «Наукові праці Полтавської державної аграрної академії» включений до Переліку фахових видань з економічних наук.

Редакційна колегія:
Макаренко П.М., д.е.н., професор, чл.-кор. НААН України *(відповідальний редактор)*;
Зоря О.П., к.е.н., доцент *(відповідальний секретар);*
Аранчій В.І., к.е.н., професор;
Войцех Пізло, доктор габілітований, професор (Республіка Польща);
Галич О.А., к.е.н., доцент;
Дорогань-Писаренко Л.О., к.е.н., доцент;
Жозеф Каня, доктор габілітований, професор (Республіка Польща);
Кропивко М.Ф., д.е.н., професор, академік НААН України;
Левченко З.М., к.е.н., доцент;
Лозинська Т.М., д.держ.упр., професор;
Макаренко А.П., д.е.н., професор;
Малік М.Й., д.е.н., професор, академік НААН України;
Маркіна І.А., д.е.н., професор;
Махмудов Х.З., д.е.н., професор;
Пантелеймоненко А.О., д.е.н., професор;
Писаренко В.В., д.е.н., професор;
Писаренко В.П., д.держ.упр., доцент;
Плаксієнко В.Я., д.е.н., професор;
Томілін О.О., д.е.н., доцент;
Чупіс А.В., д.е.н., професор.

Засновник –
Полтавська державна
аграрна академія.
Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 17243-6013 ПР
від 12.10.2010 р.

Адреса редакції: 36003,
м. Полтава, вул. Г.Сковороди, 1/3,
Полтавська державна
аграрна академія,
тел. +38(05322) 2-87-48
e-mail: zorya-83@ya.ru

П 52 Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – Вип. 1 (12). – Полтава : РВВ ПДАА. – 2016. – 308 с.

У збірник включені наукові праці фахівців Полтавської державної аграрної академії, провідних навчальних закладів, науково-дослідних установ, підприємств і організацій України, ближнього та дальнього зарубіжжя, в яких відображені результати теоретичних і емпіричних досліджень з економічних наук в галузі сільського господарства і АПК.

УДК 330 : 06.055.2 : 378.014.15 : 63(477.53)
ББК 65

© Полтавська державна аграрна академія, 2016.

УДК: 502.131.1:631.45

СУТНІСТЬ АГРАРНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ І ЙОГО СТІЙКОГО РОЗВИТКУ

Макаренко П.М., д.е.н., професор; Рощина Ю.В, к.е.н., доцент
Полтавська державна аграрна академія

У статті узагальнено основні теоретичні аспекти існуючих інтерпретацій «аграрне природокористування» та «стійкий розвиток». Розкрита їх сутність і запропоновано визначення дефініції «стійкий розвиток аграрного природокористування» з точки зору: відтворення ВВП в сільськогосподарському виробництві; родючості грунтів, збереження навколишнього середовища, включаючи екологічну складову. Дано концептуалні складові аграрного природокористування, обгрунтовані основні чинники його стійкого розвитку.

Ключові слова: *«Стійкий розвиток», «стійкий розвиток аграрного природокористування», родючість грунтів, екологічна складова, сільське господарство.*

Постановка проблеми. Раціональне, стійке природокористування покликане забезпечити необхідні умови для процвітання людства і отримання матеріальних благ та одночасне запобігання можливим негативним впливам процесів виробництва на розвиток природи та її компонентів.

Сільськогосподарська галузь економіки (агросфера), як єдина і унікальна, нерозривно пов'язана з природокористуванням, тобто залученням в процесі виробництва сільськогосподарської продукції природних чинників (природних умов і ресурсів) для досягнення певної мети (максимізація отримання цієї продукції при менших витратах). Обов'язковою умовою при досягненні, вказаних цілей є оптимізація сільськогосподарського виробництва (розмірів і структури) при раціональному, «невичерпному» використанні природних ресурсів, що залучаються до виробничого обігу, забезпечення їх відтворення і збереження екологічного стану і навколишнього середовища.

У цих умовах при эколого-орієнтованому сільськогосподарському виробництві пріоритетними є теоретичні, методологічні і методичні аспекти, які пов'язані з підвищенням економічної стійкості функціонування аграрного природокористування.

Саме така постановка проблеми найкращим чином показує на її перспективність, характерною межею якої може бути наступне: по-перше, стійке аграрне природокористування припускає використання відновлюваних ресурсів темпами, що не перевищують темпи їх відновлення, та забруднення навколишнього середовища в обсягах, що не перевищують здатність екосистеми їх асимілювати; по-друге, для стійкого аграрного природокористування характерні менша залежність від синтетичних і хімічних засобів виробництва (мінеральних добрив і, головним чином, пестицидів) і вищий рівень диверсифікації виробництва; по-третє, тут досить важливими можуть бути поточні соціальні аспекти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми раціонального, стійкого аграрного природокористування і створенням механізмів раціонального використання аграрно-природного потенціалу та забезпечення його від-

творення постійно досліджуються вітчизняними і зарубіжними ученими-економістами, такими як В.Ф. Семенов, Е.М. Крижановський, А.В. Васильчук, І.В. Літовченко, М.О. Андрєїшин, П.Ф. Веденічев, І.І. Лукінов, П.Е. Матковський, В.Я. Месель-Веселяк, Ю.М. Новіков, П.Т. Саблук, А.М.Третяк, М.М. Федоров, О.В. Чаянов, В.Й. Шиян, Р. Шмідт, В.В. Юрчишин, П. Борщевський, Б.В. Буркинський, В. Вернадський, В. Гєєць, С. Дорогунцов, М. Долішній, В. Трегобчук, В. Руденко, С. Харічков, В. Степанов, Н.Ф. Реймерс, М.М. Паламарчук, В.Г. Сахаєв, М.А. Хвесик і багато інших. Над вирішенням проблеми економічної стійкості землеробства (у аграрному природокористуванні земля є основним природним ресурсом) працювали багато видатних учених - А.Т. Болотов, А.В. Рад, І.М. Комов, В.В. Докучаєв, П.А. Костичев, Д.Н. Прянішников, К.А. Тімірязев, Н.М. Тулайков, Т.С. Мальцев, А.І. Бараєв, які в реальності є творцями різних напрямів науковій теорії стійкого землеробства.

Проте деякі питання цієї проблеми ще не досліджені в належній мірі та потребують узагальнення сутності аграрного природокористування та його стійкого розвитку в сьогоднішніх умовах ринкового розвитку.

Постановка завдання. Метою статті є детальний аналіз і узагальнення дефініцій «аграрне природокористування», «стійкий розвиток аграрного природокористування» і обгрунтування концептуалных складових стійкого розвитку аграрного природокористування в контексті сільськогосподарського виробництва на основі раціонального використання природних ресурсів, що залучаються до виробничого процесу та їх відтворення при обов'язковому збереженні стану навколишнього середовища і екологічної рівноваги.

Виклад основновного матеріалу дослідження. Сутнісну характеристику природокористування в процесі аграрного господарювання необхідно розглядати у взаємозв’язку дефініцій: «аграрне природокористування», «природні ресурси», «природокористування», «сільське господарство».

У економічній літературі поняття «Природні ресурси» - одне з тих, що найчастіше вживається. Так, в «Короткій географічній енциклопедії» цей термін трактується як «...елементи природи, використовувані в народному господарстві, які є засобами існування людського суспільства: покрив грунту, корисні дикі рослини, тварини, корисні копалини, вода (для водопостачання, зрошування, промисловості, енергетики, транспорту), сприятливі кліматичні умови (головним чином тепло і волога), енергія вітру» [17, с.289].

Л.А. Багрова, М.В. Багров і В.А. Боков дали таке визначення: «…природні ресурси — сукупність об'єктів і систем живої і неживої природи, компоненти природного середовища, що оточують людину, які використовуються в процесі суспільного виробництва для задоволення матеріальних і культурних потреб людини і суспільства» [1, с.85].

А.А. Мінц [19] дає узагальнене визначення поняття «природні ресурси» як тіла і сили природи, які на даному рівні розвитку продуктивних сил і вивченості можуть бути використані для задоволення потреб людського суспільства у формі безпосередньої участі в матеріальній діяльності.

Тобто, використовуючи та споживаючи природні ресурси суб'єкти господарювання в процесі своєї діяльності здійснюють природокористування.

Відповідно до словника «Екологічний енциклопедичний словник», під редакцією І.І. Дедю [31], дефініція «природокористування» розглядається як:

- теорія і практика раціонального використання людиною природних ресурсів;

- сфера суспільно-виробничої діяльності, направленої на задоволення потреб справжніх і майбутніх поколінь в якості і різноманітності навколишнього природного середовища, на поліпшення використання природних ресурсів.

Ми вважаємо, що вище наведене трактування розкриває більш комплексно природокористування і враховує не тільки використання ресурсів, але і їх збереження та в деякому роді примноження.

Безумовно, розумне природокористування припускає отримання максимального соціального, економічного і позаекономічного ефекту, включаючи антропоекологічний, естетичний, етичний і ін., протягом необмеженого часу. Раціональне природокористування покликане забезпечити необхідні умови для гідного життя людства і отримання матеріальних благ, а також одночасне запобігання можливим негативним впливам процесів виробництва на успішне відтворення природи і її компонентів.

У господарсько-економічній діяльності природокористування здійснюють багато галузей у тому числі і сільське господарство.

Ф.А. Брокгауз і І.А. Ефрон пишуть, що: «…суть сільського господарства полягає у виробництві рослин і тварин за допомогою грунту, щоб отримувати від неї можливо постійний і вищий дохід» [7, с.25].

О.Ф. Балацкий, Л.Г. Мірошник і С.Н. Козьменко вважають, що: «…сільське господарство – єдина і унікальна галузь суспільного виробництва, в якій здійснюється не «підкорення природи», а необхідна тісна єдність з нею. Воно цілком засноване на використанні природних ресурсів і умов. Сировинна функція сільськогосподарського виробництва нерозривно пов'язана з його функцією раціонального використання природних ресурсів» [2, с.17].

Узагальнюючи поняття «сільське господарство», відбите в різних енциклопедичних виданнях, можна сказати, що сучасне сільське господарство це не тільки галузь економіки країни, але і найголовніший об'єкт природокористування. Сільськогосподарське виробництво є одним з найбільш важливих видів діяльності людини, одна з головних галузей матеріального виробництва, яка виробляє продукцію рослинництва і тваринництва з метою отримання продовольства і сировини для промисловості.

Сільське господарство нерозривно пов'язане із залученням до процесу виробництва продукції природних ресурсів і умов суспільства і є дефініцією «сільськогосподарське природокористування». Разом з цим тлумаченням в науковій літературі [16, 20, 8, 31, 6] часто зустрічається дефініція «аграрне природокористування» (табл. 1).

Грунтуючись на вказаних підходах розуміння суті дефініції «аграрне природокористування» і функціональному призначенні сільськогосподарського виробництва, на нашу думку, аграрне природокористування слід розуміти як сукупність видів діяльності суб'єктів господарювання різних організаційно-правових форм, які пов'язані не тільки з виробництвом і переробкою сільськогосподарської продукції, але і з охороною, раціональним використанням і відтворенням природних ресурсів, залучених в господарський оборот.

Таблиця 1

Поняття дефініції «аграрне природокористування»

Автор/джерело	Визначення суті дефініції «аграрне природокористування»	Ознака (інтенсіонал)
Б.А. Красноярова [16, с.7]	Сукупність господарських галузей і видів діяльності різних організаційно-економічних форм і відомств, пов'язаних з виробництвом і переробкою сільськогосподарської продукції, а також використанням і відтворенням аграрно-природ-ного потенціалу території і його окремих компонентів	Сукупність господарських галузей і видів діяльності
Л.Г. Намжілова [20, с. 9]	Сукупність способів і методів використання земельних ресурсів з метою отримання сільськогосподарської продукції, відтворення територіальної спільності людей, охорони і відтворення природного середовища	Способи і методи використання земельних ресурсів
В.И. Булатів [8, с. 35]	Агроприродовикористання є сукупність склад них процесів і явищ, що відбуваються в природ них системах під впливом галузей землеробства і рослинництва. Це складова частина сільсько-господарського природокористування, об'єд-нуючого всі сторони меліоративної і аграрної дії на природу, включаючи її освоєння, перет-ворення, охорону	Складні процеси і явища, що відбуваються в природних системах під впливом галузей землеробства і рослинництва
Екологічний енциклопедичний словник, під редакцією І.І. Дедю [31, с.34]	1) теорія і практика раціонального використання людиною природних ресурсів; 2) сфера суспільно-виробничої діяльності, направленої на задоволення потреб справжніх і майбутніх по-колінь в якості і різноманітності навколишнь-ого природного середовища, на поліпшення використання природних ресурсів.	Раціональне використання людиною природних ресурсів. Якість і різноманітність навколишнього природного середовища
Великий Енциклопедичний словник, під редакцією А.М. Прохорова [6, с.57]	1) сфера суспільно-виробничої діяльності, направленої на задоволення потреб людства за допомогою природних ресурсів; 2) науковий напрям, що вивчає принципи раціонального використання природних ресурсів, зокрема що проводить аналіз антропогенних дій на природу і їх наслідків для людини.	Задоволення потреб людства за допомогою природних ресурсів на принципах раціонального використання природних ресурсів

**Джерело: складено авторами*

Отже, на наш погляд, це більш вузьке поняття ніж аграрне природокористування. Останнє разом з традиційними технологічними процесами сільськогосподарського виробництва продукції і виготовлення, шляхом переробки його сировини продовольства повинно включати систему природоохоронних і відновних заходів, які направлені на відтворення і відновлення використовуваних в господарському обороті природних компонентів.

До природних ресурсів і кліматичних умов в аграрному господарюванні відносяться земельні і водні ресурси, сільськогосподарські культури і тварини, атмосферне повітря, клімат, сонячна радіація, та інші, які використовуються і враховуються в процесі виробництва сільськогосподарської продукції.

При цьому, природокористування в аграрному господарюванні, де функціонує основна, що експлуатує природу, галузь сільське господарство це складний процес, побудований на взаємодії суспільного виробництва і природного середовища, що відображає рівень розвитку продуктивних сил (у контексті відношення людини до природи) і існуючих виробничих відносин (у контексті сукупності відносин людей між собою), які зрештою впливають на економічну систему країни, здатну забезпечити внутрішній ринок продовольством і сировинними ресурсами у необхідній кількості, якості і асортименті в цілях підвищення національної продовольчої безпеки країни і її стійкого розвитку при збереженні стану навколишнього середовища і родючості земель сільськогосподарського призначення, відтворенні природних ресурсів, оскільки екологічні потреби, їх реалізація тісно пов'язані з виробничою активністю суспільства. Тому необхідно шукати шляхи адаптації принципів стійкого розвитку аграрного природокористування до системи сільськогосподарського виробництва з розробкою рекомендацій по реалізації цих принципів для забезпечення економіко-екологічної ефективності раціонального природокористування.

Взаємовідносини виробництва і природи (природних умов, природних ресурсів) в процесі здійснення аграрного природокористування (рис. 1) передбачають сільськогосподарську діяльність (продукти харчування, сировини) та відтворення і відновлення природних ресурсів.

Проаналізувавши трактування змісту дефініції «аграрне природокористування» можна стверджувати, що воно функціонально відображає взаємодію людини і природи, оскільки людина, як частина природи, зв'язана своїм походженням з природою, природним оточенням, своїм існуванням. Ця взаємодія виявляється в процесі господарської діяльності людини через використання природних чинників і їх охорону з метою отримання сільськогосподарської продукції. Величезний вплив людини на природу і масштабні наслідки її діяльності викликають і зворотні звязи.

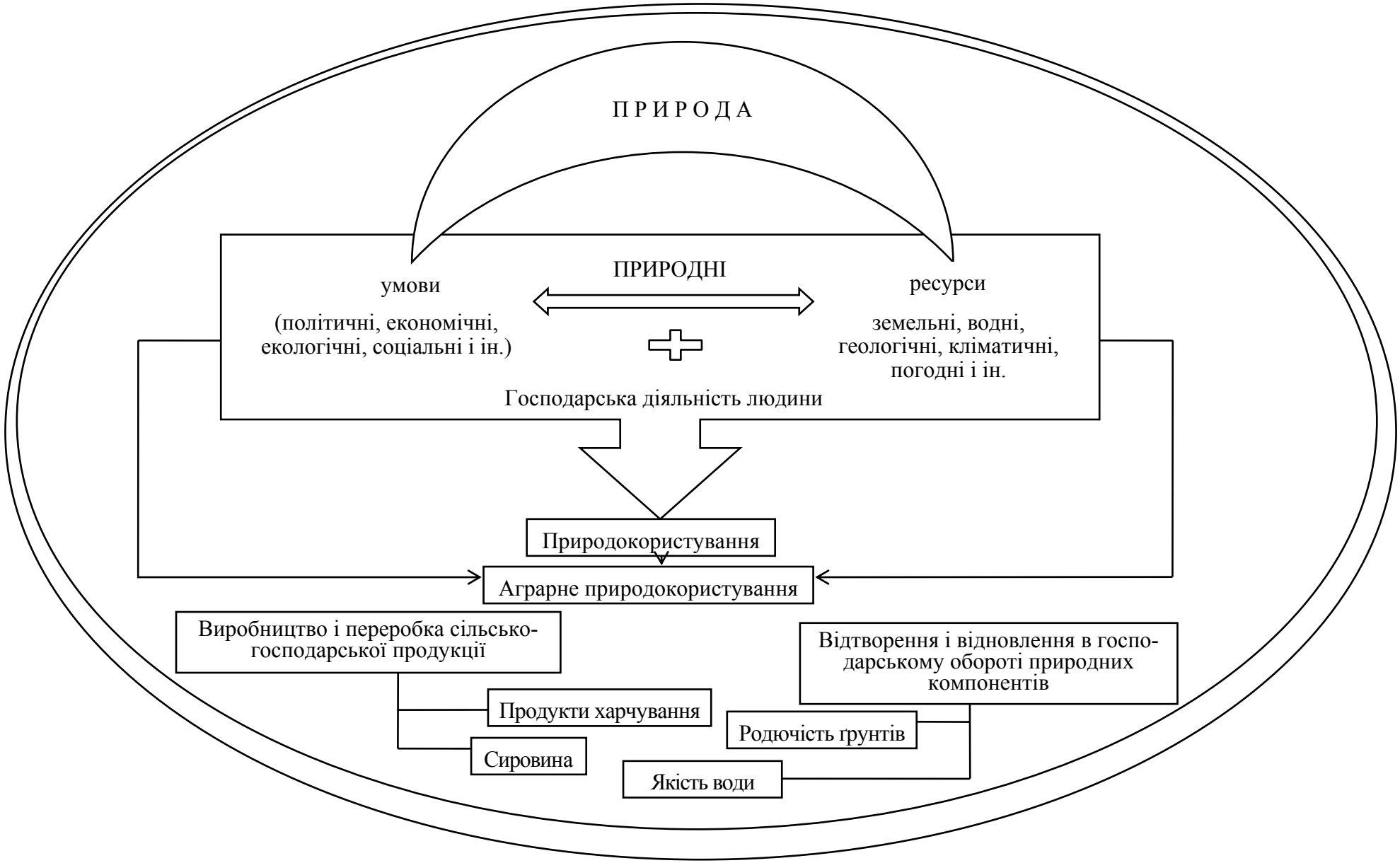

Рис. 1. Аграрне природокористування в середовищі природи і господарської діяльності людини

Вони проявляються через стан навколишнього середовища і природних ресурсів, які також суттєво впливають на стійкість аграрного природокористування.

Ключовою причиною нестійкості аграрного природокористування є те, що воно залежить від кількості опадів, від періодичності виснажливих суховіїв, що повторюються, від термінів весняних заморозків і їх тривалості і багатьох інших природних чинників. К.А. Тімірязев відзначав, що: «…ні в одній іншій діяльності не потрібно зважувати стільки різноманітних умов успіху, стільки різноманітних відомостей, а захоплення односторонньою точкою зору в землеробстві може привести тільки до крупної невдачі» [29, с. 121].

Сільськогосподарському виробництву, із-за його специфіки, органічно властива нестійкість, яку, ймовірно, ніколи уникнути не вдасться. Проте зменшити її - завдання більш ніж актуальне і головним напрямом в її вирішенні повинне стати створення стійкого аграрного природокористування, в можливо меншому ступені залежного від впливу негативних факторів – погоди, кон'юнктури ринку, економічної ситуації і таке інше.

Т.В. Блінова, Р.П. Кутенков і В.Н. Рубцова [4] відзначають, що методологічна постановка проблеми досягнення стійкого стану має давню історію. Мова йде про те, що ще в трактаті «Гуаньцзи», що увійшов до історії економічної думки Стародавнього Китаю IV в. до н.е. наголошується, що «…ринок – це те, коли всі знають про стан свого господарства….якщо правитель сам тримає в руках можливості регулювання хліба, грошей і металів, то тоді вся країна буде в стійкому стані» [4, с.36].

Сьогодні в економічній науці (вітчизняній і зарубіжній) немає однозначного трактування термінів «стійкість» і «стійкий розвиток», хоча зустрічаються вони в роботах багатьох авторів. Тому існують різні поняття даних дефініцій. Спочатку терміни «стійкість» і «стійкий» були широко відомі більш в техніці, чим в економіці. На думку Н.В. Зубанова і С.В. Пестрікова [12] в загальному вигляді в техніці «стійкість», як поняття, є здатність механізму, що діє, або рухової системи зберігати задані функції (міцність, форму, рівновагу, надійність, ритм, режим роботи і так далі) протягом певного заданого періоду часу і автоматично їх відновлювати після раптової або непередбаченої дії зовнішніх або внутрішніх факторів.

В той же час, термін «стійкість» має ряд синонімів, що розкривають з деякою умовністю суть явища. Основний з них – «стабільність», широко використовуваний в економічних публікаціях. Відмітимо, що вчені-географи, вважають важливим забезпечення екологічної і соціальної стабільності в розвитку стійкого природокористування країни.

По А.В. Дорждєєву [10], «стійкість» як міжнаукова категорія відображає здатність механізму, що діє, або системи зберігати задані функції протягом певного заданого періоду часу і автоматично їх відновлювати після раптового, непередбаченого коливання зовнішніх або внутрішніх чинників.

Даний підхід до визначення стійкості науково обгрунтований в рамках математичної теорії стійкості, основи якої були закладені російським математиком А.М. Ляпуновим і французьким ученим А. Пуанкаре в 1892 році.

Поняття ж дефініції «стійкість розвитку» – комплексне, а критерії його оцінки численні і різноманітні. Вони включають організаційні, економічні, соціальні, екологічні і інші компоненти.

Як вважає В.А. Козирев [13] найважливішими з них є: вимога забезпечення потреб людей, що живуть в даний час, не позбавляючи цієї можливості майбутні покоління; узгодження способу життя з екологічними можливостями регіону; введення певних обмежень в експлуатації природних ресурсів, пов'язаних із здатністю біосфери справлятися з наслідками діяльності людини.

З теоретичної точки зору, як вважають І.Б. Загайтов і П.Д. Половінкин [11], стійкість повинна забезпечити неухильне зростання виробництва в об'ємах необхідних для задоволення потреб суспільства.

Кажучи ж про дефініцію «розвиток», більшість учених розуміють її як багатовимірний процес, що відрізняється безповоротністю і якісними перетвореннями, що приводять до переходу з одного стану в інший більш досконаліший, від простого до складного, від нижчого до вищого.

Термін «стійкий розвиток» був вперше використаний в доповіді Міжнародної комісії з навколишнього середовища і розвитку в Брутланді в 1987 р. і набув широкого поширення після конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку в червні 1992 р. в Ріо-де-Жанейро.

Згідно звіту «Наше спільне майбутнє» (Our Common Future), який був випущений в 1987 році, Міжнародна комісія ООН з навколишнього середовища і розвитку (WCED), або «Брундтландськая комісія» (Brundtland Commission), приділила основну увагу необхідності стійкого розвитку. Ця комісія вчених і суспільних діячів з різних країн підготувала доповідь «Наше спільне майбутнє», де вперше була висунута концепція стійкого соціально-економічного розвитку в рівновазі з навколишнім середовищем (sustainable development). При цьому змістовний сенс категорії «стійкий розвиток» (англ. sustainable development) визначався як «...розвиток, який задовольняє виникаючі потреби сьогоднішнього суспільства на даний момент часу без того, щоб піддавати ризику можливість реалізації майбутніх рішень, які будуть направлені на задоволення потреб, що виникають в майбутньому» [27, С. 3].

Потім в жовтні 1991 року Міжнародною комісією ООН з навколишнього середовища і розвитку була розроблена і опублікована Стратегія стійкого існування «Турбота про Землю» [32]. Це вельми загальні і в той же час практичні рекомендації в області політики. При цьому «стійка економіка» розуміється тут як результат стійкого розвитку, який не руйнує основні природні ресурси, розвивається шляхом пристосування до навколишнього середовища, використовує новітні наукові розробки і технічні удосконалення.

На Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку (1992г.) було дано трактування терміну стійкого розвитку як «…забезпечення балансу між економічним зростанням, збереженням навколишнього середовища і потребами поколінь» [27, с.3]. У практичному сенсі «…стійкий розвиток - це політика, при якій, заходи, що проводяться, повинні безпомилково збалансувати економічні, соціальні аспекти, а також охорону навколишнього середовища» [27, с.3].

Таке трактування терміну стійкого розвитку, на нашу думку, є конкретнішим і прийнятнішим з погляду ступеня визначеності використовуваних категорій і наявності зв'язку між ними. Тут на відміну від визначення, вказаного в доповіді «Брундтландської комісії», основний акцент робиться на можливість забезпечення балансу між економічним зростанням, збереженням навколишнього середовища і потребами поколінь. Тобто вирішення соціально-економічних проблем для задоволення потреб людей не може не супроводжуватися порушенням стану навколишнього середовища. Проте збереження балансу між ними дозволяє уникнути накопичення негативних наслідків, у тому числі і необоротних.

В результаті інтенсивної роботи «Брундтландської комісії» ООН та Конференції ООН по навколишньому середовищу і розвитку була створена концепція стійкого розвитку світової економіки, в якій категорія «стійкий розвиток» була офіційно закріплена на міжнаціональному рівні вирішенням Конференції ООН в 1992 році в Ріо-де-Жанейро [27, с.3].

Подальший розвиток дефініція «стійкий розвиток» в економіці знайшли відображення в ряді праць українських і російських вчених. Так, наприклад В.В. Назаров бачить стійкий розвиток в протидії несприятливим умовам і факторам (внутрішнім і зовнішнім) [21].

П.Г. Олдак вважає, що стійкий розвиток це: «…рівноважне природокористування, при якому в суспільному розвитку повинні поєднуватися соціально-екологічні цілі з економічними» [23, с. 23].

С.В. Матейко підкреслює, що стійкий розвиток – це такий розвиток, який задовольняє потреби теперішнього часу, не ставлячи під загрозу можливостей майбутніх поколінь [18].

Перші методологічні підходи до поняття стійкого розвитку, на прикладі сільськогосподарського виробництва, сформувалися в кінці XIX століття в статистичних дослідженнях Ф.А. Баталіна, В.І. Обухова, А.Ф. Фортунатова, І.С. Четверікова, Б.С. Ястрежемського. Ці класики стійкість пов'язували із зниженням та швидкими змінами мінливістю) урожаю. Їх наукову думку на теперішній час підтримують І.П. Бойко [5], В.А. Козирєв [13], В.В. Чекурко [30] і інші. Але ряд науковців стійкий розвиток сільськогосподарського виробництва повязують з темпами його зростання, ефективністю, економічною оцінкою діяльності. Так, І.Б. Загайтов і П.Д. Половінкін, вважають, що не можна говорити про стійкий розвиток якщо темпи зростання не пропорційні темпам зміни потреб [11]. О. Прущак стверджує, що «…стійкий розвиток є процес, що закладає необхідну основу для зростання ефективності виробництва і вирішення соціальних проблем» [24, с.65]. Е.В. Ніколаєв стверджує, що в поняття «стійкий розвиток» повинно обов'язково включатися екологічна оцінка наслідків виробничої діяльності [22].

На теперішній час у практиці сільськогосподарського виробництва дефініція «стійкість» не є випадковою. Вона а перш за все пов'язана з розвитком ринкової конкуренції та появою нових форм виробничих відносин, включаючи і гамму соціальних проблем села.

Слід погодитися з Е.В. Николаєвим, що в основі стійкого розвитку будь-якого виробництва, включаючи сільськогосподарське виробництво, повинні бути закладені наступні основні положення. Галузь в цілому, господарство або його окремий підрозділ повинні бути здатні функціонувати в певному (економічно ефективному) режимі. З іншого боку, необхідно враховувати специфічні особливості, які обумовлені тривалим періодом виробництва продукції (виробничий процес в рільництві триває майже рік, а в тваринництві і плодівництві - декілька років), а також значною залежністю від кліматичних особливостей регіону, погодних умов, проявів стихійних сил природи і інших факторів об'єктивного характеру [22].

Ми вважаємо, що ні при яких, навіть найвищих, економічних темпах розвитку виробництво не можна вважати стійким, якщо воно завдає збитку навколишньому середовищу, якщо воно знижує рекреаційний потенціал.

Здійснення цієї мети досягається проведенням як системних заходів щодо зміни структури сільськогосподарських угідь - розширення посівів багаторічних трав, переорієнтації малопродуктивної ріллі в природні пасовища, розвитку бджільництва, степового лісорозведення, - так і застосуванням адаптивних, ресурсозберігаючих, эколого-ощадних технологій, системи біологізації землеробства та тваринництва.

Важливою умовою стійкого розвитку сільськогосподарського виробництва має бути наявність в його структурі дублюючих страхових систем і засобів, які могли б в короткий термін замінити основні у разі вибуття їх з ладу або відсутності умов для їх ефективного функціонування. Так, наприклад, в рільництві при загибелі озимих зернових культур повинна бути застрахована наявністю насіння ярових щоб своєчасно замінити їх які хоча і менш урожайні, чим озимина, але гарантують отримання певної кількості продукції і так далі

Такі страхові системи повинні бути у виноградарстві, плодівництві, овочівництві і так далі. Наявність дублюючих систем є реальною передумовою запобігання кризи сільськогосподарського виробництва, тобто є засобом підвищення його стійкості, можливістю до швидкої адаптації, без істотних втрат і матеріальних витрат, до умов вимог продовольчого ринку.

Отже, стійкий розвиток сільськогосподарського виробництва – це цілісний динамічний, багатовимірний процес, що є складовою основою підвищення якості життя населення і забезпечення продовольчої безпеки країни. При цьому, вирішення проблеми його стійкого розвитку повинне виходити з існуючої фінансово-економічної ситуації, а також зважати на соціальну, екологічну, демографічну специфіку і особливостей територіального формування країни.

Саме така постановка проблеми стійкого розвитку сільськогосподарського виробництва разом із наступною функцією його відтворення і відновлення в господарському обороті природних компонентів показує що стійке аграрне природокористування припускає ресурсовідтворення темпами що не перевищують забруднення навколишнього середовища та здатність екосистеми своєчасно відновлюватись.

І. Воробйов зазначає, що стійкий розвиток аграрного природокористування може бути досягнуто тільки при комплексному, системному використанні різних факторів, оскільки «…система є особлива організація спеціалізованих елементів, об'єднаних в єдине ціле для вирішення конкретного завдання» [9, с.78].

До таких факторів належать три класичні ресурси виробництва (природні – земля, вода, сонячне і вітрова енергія і інше; капітал і праця) та умови виробництва (економічної політики, інноваційні, інфраструктурні, екологічні, кліматичні і інші). Ресурси і умови виробництва нами згруповані (рис. 2).

Рис. 2. Основні фактори – ресурси і умови стійкого розвитку аграрного природокористування

За відсутності хоч би одного чинника, а тим більше декілька з них, ефективне (соціально і економічно вигідне) аграрне природокористування неможливе, і більш того, стійкий розвиток аграрного природокористування можливий лише при поєднанні всіх названих чинників.

Природно-кліматичні фактори стійкого розвитку аграрного природокористування включають: грунти і їх родючість; водні ресурси; погодні умови; водно-повітряний режим; вітроенергію; сонячну інсоляцію; геотермальні джерела і ін.

Стійкий розвиток аграрного природокористування - складне явище природи і соціально-економічного розвитку суспільства. Ми говоримо про стійку і нестійку погоду, про стійке сільськогосподарське виробництво або, навпаки, схильне до кризових коливань, відповідно до теорії Н.Д. Кондратьева. Об'єктивними циклами розвитку признаються хвилеподібні коливання економічної динаміки - 50-ти літні довгі хвилі, середні хвилі і малі хвилі тривалістю 7-11 років [14].

Тому безпосередня залежність аграрного природокористування від природних факторів з неминучістю диктує жорсткі вимоги до розробки прогнозів його розвитку по окремих галузевих напрямах і територіях. При цьому слід враховувати, що важливе значення у формуванні грунту і отриманні стійких урожаїв має позитивний баланс гумусу органічної речовини (до 85-90 % від загальної його кількості), що є основою енергії біологічних процесів і природним регулятором зростання рослин. З фактором вмісту гумусу тісно пов'язані водний, тепловий і повітряний режими грунту. Тому для забезпечення стійкого розвитку аграрного природокористування необхідний комплексний підхід обліку факторів їх впливу на підвищення якості природних ресурсів.

На нашу думку, стійкий розвиток аграрного природокористування – це можливість сільськогосподарського виробництва забезпечити населення країни доброякісною продукцією в необхідних об'ємах і асортименті у будь-який час року з доставкою на будь-яку відстань при гарантованому екологічному рівні навколишнього середовища і родючості грунтів.

Основою такої екологічної політики може стати концепція стабільного (стійкого) розвитку, яка була озвучена і прийнята в 1992 р. в Ріо-де-Жанейро на конференції ООН з проблем навколишнього середовища.

В результаті узагальнення - «стійкий розвиток аграрного природокористування», його суть нами визначається як здатність підтримки динамічної рівноваги між використанням в сільському господарстві природного середовища і раціональним його відновленням. Це зумовлює нарощування і стійке виробництво сільськогосподарської продукції, забезпечення в довготривалому періоді продовольчої безпеки і підвищення соціально-економічних критеріїв життя населення країни при гарантованому рівні збереження природних ресурсів і екології навколишнього середовища.

Висновки. Дефініція «аграрне природокористування» функціонально відображає взаємодію людини і природи, оскільки людина, як частина природи, зв'язана своїм походженням з природою, природним оточенням, своїм існуванням. Ця взаємодія виявляється в процесі господарської діяльності людини через використання природних ресурсів і їх охорону з метою отримання сільськогосподарської продукції. Його результати відображають рівень розвитку продуктивних сил (у контексті відношення людини до природи) і на-

явних виробничих відносин (у контексті сукупності відносин людей між собою), які зрештою впливають на здатність економічної системи країни забезпечити внутрішній ринок продовольством і сировинними ресурсами у необхідній кількості, якості і асортименті. Від цього в свою чергу залежить національна продовольча безпека країни і її стійкий розвиток. При цьому не можна забувати про стан навколишнього середовища і збереження родючості земель сільськогосподарського призначення, відтворення земельних, водних і інших ресурсів, оскільки екологічні потреби, їх реалізація тісно пов'язані з виробничою активністю суспільства.

В результаті аналізу і узагальнення існуючих трактувань дефініції «стійкий розвиток» розкрита суть поняття «стійкий розвиток аграрного природокористування» з точки зору: відтворення ВВП у сільськогосподарському виробництві; родючості грунтів, збереження навколишнього середовища. Запропоновано авторське визначення даної економічної категорії як здібності до підтримки в аграрному природокористуванні динамічної рівноваги в умовах внутрішнього і зовнішнього середовища, що змінюються, підтримці і розвитку процесів розширеного відтворення ресурсного потенціалу галузі, включаючи його екологічну, технико-технологічну, економічну і соціальну складові.

Список використаних джерел:

1. Багрова Л.А. География Крыма /Багрова Л.А., Багров Н.В., Боков В.А. – Киев – 2001, С.85.

2. Балацкий О.Ф. Эколого-экономические проблемы сельскохозяйственного производства /О.Ф. Балацкий, Л.Г. Мельник, С.Н. Козьменко и др.; Под. Ред. О.Ф. Балацкого. – К: Урожай, 1992. – 144 с, С.17.

3. Баутин В.М. Устойчивое развитие сельских территорий. Вопросы стратегии и тактики /В.М. Баутин, В.В. Козлов и др. – М.: ФГНУ Росинформагротех, 2004. – 312 с, С. 16, 17, 22-23, 93.

4. Блинова Т.В. Социальная устойчивость сельского сообщества /Т.В. Блинова, Р.П. Кутенков, В.Н. Рубцова //Социологические исследования, 1999. - № 8. — С. 35-38.

5. Бойко И.П. Проблемы устойчивости сельскохозяйственного производства /Бойко И.П. – Ленинград: ЛГУ, 1986. – 168 с., С. 123

6. Большой энциклопедический словарь, под ред. А.М. Прохорова. – М.: Энциклопедия, 2000. – 485с., (2-е издание, переработанное и дополненное).

7. Брокгауз А. Энциклопедический словарь, книга 52, стать «Рента» /Брокгауз А. и Эфрон И.А. – С.-Петербург. – 1899, С.25.

8. Булатов В.И. О ландшафтно-географическом обеспечении аграрного природопользования / В.И. Булатов // География и природные ресурсы. – 1983. – №3. – С. 35-39.

9. Воробьев И. Факторы устойчивого развития сельскохозяйственного производства /И. Воробьев //Экономист. – 2001. - №7. – с.78.

10. Дорждеев А.В. Теоретико-методологические основы устойчивого развития экономики регионов / Дорждеев А.В. //Материалы международной научно-практической Internet-конференции «Системы, процессы и модели в экономике и управлении» (21.10.03-21.11.03) Секция 1. [Электронный ресурс] Режим доступа: http://www.msiu.ru/conference/conference_info.html.

11. Загайтов И.Б. Экономические проблемы повышения устойчивости сельскохозяйственного производства /Загайтов И.Б., Половинкин П.Д.– М.: Экономика. – 1984. – 234 с., с. 11-12, 157.

11. Зубанов Н.В. Анализ устойчивости функционирования экономических систем относительно поставленных целей /Н.В. Зубанов, С.В. Пестриков. — Самара: СГТУ, 1999. - 128с.

12. Козырев В.А. Анализ финансовой устойчивости сельскохозяйственных предприятий плодоводческого типа. [автореферат] /Козырев В.А.. – С.Пб.: ЛСХИ. – 1999. – 16 с.

13. Кондратьев Н. Д. Избранные сочинения (Большие циклы конъюнктуры) /Н.Д. Кондратьев.- М: Экономика. - 1993.

14. Кондратюк О.І. Розвиток сільського господарства України в умовах продовольчої кризи /О.І. Кондратюк //Економіка АПК. – 2012. - №1. – С 128-132].

15. Красноярова Б. А. Территориальная организация аграрного природопользования Алтайского края /Б.А. Красноярова. – Новосибирск : Наука. Сиб. Предприятие РАН, 1999. – 161 с.

16. Краткая географическая энциклопедия. - М.: Сов. энциклопедия, 1988 – Т. 3 - 432 с., С.289.

17. Матейко С.В. Управління фінансово-економічною стійкістю підприємств /С.В. Матейко //Збірник тез доповідей учасників "Дні науки" в Гуманітарному університеті "ЗІДМУ": В 3 т. – Запоріжжя: ЗГУ "ЗІДМУ", 2004. – Т. 2. – С. 137–139, С.84.

18. Минц А.А. Экономическая оценка естественных ресурсов /Минц А.А. - М.: 1972.

19. Намжилова Л.Г. Эволюция аграрного природопользования в Забайкалье /Л.Г. Намжилова, А. К. Тулохонова. – Новосибирск: НИЦ ОИГГМ, Изд-во СО РАН, 2000. – 200 с.

20. Назаров В.В. Оценка влияния факторов маркетинговой среды на устойчивость предприятий малого бизнеса /В.В. Назаров //Тези доповідей першої всеукр. наук.-практ. конф. "Маркетингові дослідження в Україні". – Луганськ; Ялта, 2001. - С. 110-111.

21. Николаев Е.В. Устойчивое функционирование аграрной отрасли Крыма в условиях рыночной экономики /Е.В. Николаев. - Симферополь. КГАТУ. - 2004. - 268с.

22. Олдак П.Г. Равновесное природопользование: [Монография] /Олдак П.Г. - Новосибирск, 1993. — 342 с, С. 23.

23. Прущак О. Условияи цели устойчивого развития продовольственного комплекса региона /О. Прущак //АПК: экономика, управление. – 2003. - %12. – с.65-69.

24. Реймерс Н.Ф. Словарь терминов и понятий, связанных с охраной живой природы /Реймерс Н.Ф., Яблоков А.В. – М.: Наука, 1982. – 144 с.

25. Рикардо Д. Антология экономической классики /Рикардо Д. - М.: Эконов, 1993. - Т. 1. — С. 438–439.

26. Рио-де-Жанейрская декларация по окружающей среде и развитию //Доклад Конференции ООН по окружающей среде и развитию. Рио-де-Жанейро, 1992. - Т. 1.- Нью-Йорк, 1993, С.3.

27. Руденко Л.Г. Украина на пути к устойчивому развитию (геоэкологические аспекты) /Руденко Л.Г., Горленко И.А., Олещенко В.И. – К.: Институт географии НАН Украины, 2000. – 29 с.

28. Тимирязев К.А. Наука и земледелец /Тимирязев К.А. М: Огиз.т.2. - 1948. - С. 121.

29. Чепурко В. В. Адаптивное управление устойчивостью сельскохозяйственного производства /Чепурко В.В. //Экономика и управление – 1999. – № 1- С. 32-33.

30. Экологический энциклопедический словарь. — Кишинев: Главная редакция Молдавской советской энциклопедии. И.И. Дедю. 1989.

31. Caring for the earth: a strategy for sustainable living. Gland, Switzerland: Published in partnership by IUCN, UNEP, WWF, 1991, С. 6.

Рецензент – д.е.н., професор Махмудов Х.З.

УДК 338.439:658.8:504

КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ ВЕЛИКИХ КОРПОРАТИВНИХ АГРОФОРМУВАНЬ ТА НАПРЯМИ ЇХ ЗАЛУЧЕННЯ У ВИРОБНИЦТВО ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Аранчій В.І., к.е.н., професор
Полтавська державна аграрна академія;
Ігнатенко М.М., д.е.н., професор
Бердянський університет менеджменту і бізнесу;
Аранчій Д.С., к.е.н., докторант
Херсонський державний аграрний університет

У статті висвітлені тенденції розвитку виробництва органічної сільськогосподарської продукції в Україні та у світі. Виявлено, що основними її виробниками у вітчизняній агросфері є малі та середні аграрні підприємства, фермерські господарства, домогосподарства сільського населення, товарні господарства. При цьому значний ресурсний потенціал, який мають вітчизняні агрохолдинги, використовується для більш масштабного аграрного виробництва. Адже традиційно органічне виробництво вважається, певною мірою, нішевим, вимагає значних затрат ручної праці, застосування особливих технологій і орієнтоване на "відкладений" прибуток. Проте саме великі агрохолдинги, маючи достатній фінансовий капітал, земельні банки, можливості товарного кредитування малих агроформувань могли б використати свої конкурентні переваги для розвитку органічного сільськогосподарського виробництва. Це мало б не тільки визначні економічні та екологічні, але й соціальні ефекти.

Ключові слова: *агрохолдинги, конкурентні переваги, органічне виробництво, державно-приватне партнерство, товарне кредитування, сільські території, економічні, екологічні, соціальні ефекти, управління.*

Постановка проблеми. В останні десятиріччя розвиток аграрних підприємств з органічним виробництвом продукції набуває все більшого поширення. Проте, розвиваючись на основі, переважно, малих та середніх агроформувань, органічне виробництво має значні ризики фінансового характеру через необхідність консервації земельних ресурсів на тривалий період, великі затрати ручної праці та недостатньо розвинуті канали збуту та реалізації продукції. При цьому бюджетна підтримка органічної діяльності через дефіцит державного бюджету не може бути достатньою.

Тому велике значення має пошук резервів та нових напрямів розвитку органічних аграрних підприємств. Серед них слід звернути увагу, насамперед, на великі корпоративні агроформування, - агрохолдинги, агрокорпорації тощо. Саме вони мають значні конкурентні переваги для розвитку органічного виробництва та інших видів діяльності в агросфері, надаючи їм високотоварного імпульсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно зазначити, що в науковій економічній літературі в останній період приділяється велика увага обґрунтуванню органічного виробництва. Серед публікацій особливої уваги заслуговують роботи таких науковців, як С. Антонець, В. Артиш, В. Писаренко та інші відомі науковці. У їх працях приділяється велика увага визначенню сутності органічного виробництва, його чинників та принципів,

обґрунтуванню організаційно-економічного механізму та фінансово-інвестиційних джерел здійснення, розробкам програм державного регулювання та управління розвитком органічних аграрних підприємств.

Проблеми вивчення великих корпорацій перебувають у колі наукових інтересів Д. Баюри, О. Грішнової, М. Ігнатенка, А. Колота, М. Кропивка, Ю. Лупенка та інших вчених. В їх роботах визначені чинники та умови розвитку корпорацій, їх слабкі місця та конкурентні переваги, вплив на розвиток сільських територій, обґрунтовані нові концепції розвитку на засадах соціальної відповідальності. Проте питання участі великих корпоративних агроформувань у розвитку органічного виробництва залишаються недостатньо вивченими та потребують подальших розробок.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні конкурентних переваг великих корпоративних агроформувань та їх ресурсного потенціалу для розвитку органічного виробництва, обґрунтування напрямів їх участі у його поширенні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні умови розвитку національного та глобального продовольчих ринків характеризуються значною диверсифікацією видів агропромислової діяльності, впровадженням нових технологій і техніки та уніфікацією виробничих процесів, скороченням кількості зайнятих на селі, значним збільшенням обсягів виробництва сільськогосподарської продукції на інноваційній основі [4, с. 14]. Намагання вирішити продовольчу проблему та забезпечити людство продовольчими товарами на світовому рівні призводить до погіршення якості харчової сировини та продукції через застосування шкідливих для організму людини стимуляторів росту, засобів захисту рослин і тварин, мінеральних добрив, генномодифікованих організмів (ГМО). Інтенсифікація сільського господарства призводить також до забруднення довкілля, виснаження природних агроресурсів у значних масштабах, погіршення екологічної у регіонах концентрації галузі.

Це призвело в останні десятиріччя до формування протилежної тенденції – розвитку альтернативних видів діяльності, насамперед, органічного землеробства [2, с. 129]. Саме органічне аграрне виробництво, використовуючи традиційні системи ведення сільського господарства, здатне забезпечити населення країни та світу якісними, безпечними для здоров'я споживачів, продуктами харчування. Необхідно зазначити, що органічне виробництво розвивається значними темпами (табл. 1).

Таблиця 1

Площа угідь, зайнятих під органічним виробництвом у європейському союзі*

	Площа, га			Частка органічних угідь у загальній площі сільськогосподарських угідь, %		
	2010	2015	2015 р. у % до 2010 р.	2010	2015	зміна за період, в.п.
Бельгія	49005	68818	140,4	3,6	5,1	1,5
Болгарія	25648	118552	462,2	0,5	2,4	1,9
Чехія	435610	478033	109,7	12,4	13,7	1,3

	Площа, га			Частка органічних угідь у загальній площі сільськогосподарських угідь, %		
	2010	2015	2015 р. у % до 2010 р.	2010	2015	зміна за період, в.п.
Данія	162903	166788	102,4	6,1	6,3	0,2
Німеччина	990702	1060291	107,0	5,9	6,3	0,4
Естонія	121569	155806	128,2	12,8	15,7	2,9
Ірландія	47864	73037	152,6	1,0	1,6	0,6
Греція	309823	407069	131,4	6,5	8,4	1,9
Іспанія	1615047	1968570	121,9	6,8	8,2	1,4
Франція	845442	1361512	161,0	2,9	4,7	1,8
Хорватія	15913	75883	476,9	1,2	4,9	3,7
Італія	1113742	1492579	134,0	8,6	11,8	3,2
Кіпр	3184	4699	147,6	2,8	3,7	0,9
Латвія	166320	231608	139,3	9,2	12,3	3,1
Литва	143644	213579	148,7	5,2	7,1	1,9
Люксембург	3614	4216	116,7	2,8	3,2	0,5
Угорщина	127605	129735	101,7	2,4	2,4	0,0
Мальта	24	30	125,0	0,2	0,3	0,0
Нідерланди	46233	44402	96,0	2,5	2,4	-0,1
Австрія	538210	552141	102,6	17,0	20,3	3,3
Польща	521970	580731	111,3	3,6	4,0	0,5
Португалія	210981	241375	114,4	5,8	6,5	0,7
Румунія	182706	245924	134,6	1,3	1,8	0,5
Словенія	30689	42188	137,5	6,4	8,8	2,5
Словаччина	174471	181882	104,2	9,1	9,5	0,4
Фінляндія	169168	225235	133,1	7,4	9,9	2,5
Швеція	438693	518983	118,3	14,3	17,1	2,9
Великобританія	699638	495929	70,9	4,1	2,9	-1,2
ЄС всього	9195813	11139595	121,1	5,1	6,2	1,1

** Джерело: Євростат*

Як показують дані табл. 1, тільки за останні 5 років площа угідь, зайнятих під органічним виробництвом у європейському союзі збільшилась. Подібні тенденції характерні і для функціонування органічного сегменту продовольчого ринку України. Завдяки цьому країна увійшла до числа 20 країн – провідних виробників та експортерів органічної продукції у світі (рис. 1).

Дані рис. 1 вказують на значні темпи розвитку вітчизняних органічних аграрних підприємств. Це дозволяє вирішувати не тільки проблему здорового харчування населення, але й проблеми раціонального використання земельних та інших видів природних ресурсів, покращення екологічної ситуації на селі та умов і якості життєдіяльності населення сільських територій. Як підтверджують наукові джерела, навіть 25% органічних земель у структурі сільськогосподарських угідь є запорукою кардинального покращення екологічної ситуації в регіоні їх розміщення [9].

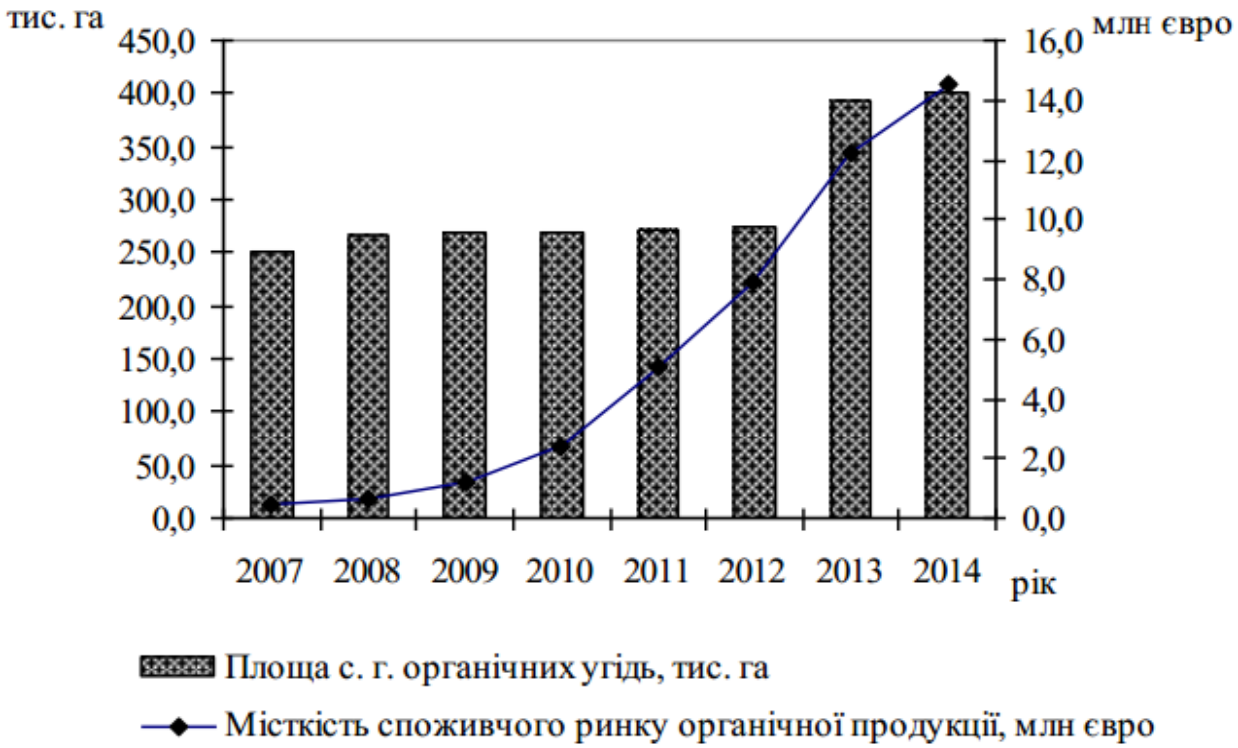

Рис. 1. Тенденції розвитку органічного виробництва в Україні
(побудовано на основі [9])

Проте загальна площа земель органічних аграрних підприємств становить менше 1,0% від загальної площі земель сільськогосподарського призначення [8, с. 46]. Це свідчить, по-перше, про значний потенціал для розвитку органічних аграрних підприємств, по-друге, про відношення до органічного виробництва як до певною мірою, нішевого, по-третє, про його ведення малим та середнім агробізнесом та дефіцитом відповідних фінансово-інвестиційних ресурсів. Вагомим підґрунтям для прискорення розвитку органічних підприємств стало прийняття Закону "Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини" у 2013 р. [5].

Саме його норми дозволили проводити сертифікацію органічних земель, підприємств та продукції; упорядкувати ринок органічної продукції; регламентувати діяльність дозвільних та сертифікуючих установ і організацій. У Законі здійснена ідентифікація основних категорій і термінів органічного виробництва; визначені основоположні принципи розвитку органічного виробництва та управління ним [1, с. 76]. Також регламентовані дії та повноваження державних органів влади щодо підтримки та регулювання діяльності органічних аграрних підприємств; визначається придатність земель для органічного аграрного землеробства; правила відповідності сільськогосподарської продукції та сировини в якості органічної.

Необхідно відзначити, що експортний потенціал України у галузях аграрного виробництва формується шляхом функціонування агрохолдингів. Саме вони зосередили найбільші в країні капітали та земельні банки (табл. 2).

Таблиця 2

Концентрація ресурсів та виробництва на рівні найбільших агрохолдингів України*

Агрохолдинг	Земельний банк, тис. га	Дохід, млн. грн.	Прибуток, млн. грн.
Укрлендфармінг	532	15098,4	4327,2
Кернел	405	17244,1	1652,2
МХП	360	13657,9	2369,5
Мрія агрохолдинг	300	4500,4	1393,1
Астарта	245	3701,6	466,4
Українські аграрні інвестиції, Група Онексим	240	1324,2	271,6
Harveastholding	197	1095,0	-207,8
НІБУЛОН	82	13867,1	13,0
Сварог вест груп	80	943,2	н/д
Агротрейд	61	2830,0	196,5
Група «Росток-холдинг»	60	2508,9	92,1
Агромарс	35	2294,1	186,1
АПК-Інвест	34	982,7	40,3
Компанія «Оліяр»	25	3153,4	4,4
Корпорація «Агро-Овен»	20	1150,0	125,1

** Джерело: Матеріали взяті з відкритих джерел (investgazeta.net, forbes.ua, lalifundist.com, сайти агрохолдингів)*

Зосереджуючі значні капітали та земельні ресурси, агрохолдинги спеціалізуються на великотоварному виробництві зернових і технічних культур, птахівницької продукції, а також їх переробці [3, с. 149]. Саме вони забезпечують провідні місця країні у їх світовому виробництві та експорті. При цьому у досягненні цієї мети використовуються передові агротехнології, техніка нових технологічних укладів, сучасні логістичні мережі, висококваліфіковані кадри та менеджмент, передові маркетингові стратегії просування продукції на продовольчому ринку.

У якості негативних наслідків діяльності агрохолдингів називаються, найчастіше, виснаження природних агроресурсів в інтересах сьогоднішньої вигоди; породження безробіття та зникнення середнього класу на селі; безвідповідальне відношення до виробничої та соціальної інфраструктури загального призначення; до вирішення інших проблем сільських територій загалом [7]. Проте, на нашу думку, вони мають також значні резерви та конкурентні переваги для розвитку виробництва органічної продукції та сировини у великотоварних масштабах.

Серед таких конкурентних переваг великих корпоративних агроформувань найбільше значення мають високий рівень капіталізації та наявність значних земельних банків. Це дозволяє уникнути фінансових ризиків у процесі організації органічного виробництва. Досвід системного управління та раціональної організації бізнес-процесів також буде корисним і органічному виробництву. Агрохолдинги також мають можливості для масового залучення працівників із числа сільських жителів.

Така практика не тільки сприяла б поширенню нової філософії агробізнесу на засадах соціальної відповідальності, але й збільшенню толерантності сільських громад, суспільства у цілому до діяльності великих агрокорпорацій [6, с. 8]. Адже вони б також сприяли виробництву якісних продуктів харчування, збільшенню зайнятості на селі, вирішенню екологічних та соціальних проблем розвитку сільських територій. Агрохолдинги мають можливості розвивати органічне виробництво на засадах товарного кредитування, підтримуючи, таким чином, малі та середні сільськогосподарські структури, Нарешті, важливим напрямом їх участі в органічному виробництві та вирішенні проблем сільських громад і сільських територій може бути державно-приватне партнерство у цій сфері.

Висновки. Виробництво органічної сільськогосподарської продукції та сировини має значні резерви для збільшення. Одним із джерел цього процесу визначено великі корпоративні формування. Вони мають значні капітали та банки земельних ресурсів, отже, здатні розвивати органічне виробництво без державної фінансової підтримки. Крім цього, агрохолдинги можуть брати опосередковану участь у розвитку органічного виробництва на засадах товарного кредитування малих та середніх аграрних підприємств, державно-приватного партнерства. Це буде сприяти підвищенню їх соціальної відповідальності, підвищенню зайнятості та рівня життя сільського населення, зменшенню соціальної напруги у суспільстві у цілому.

Список використаних джерел:

1. Антонець А.С. Формування ринку екологічно безпечної продукції при органічному землеробстві / А.С.Антонець, В.В. Писаренко, Т.В. Лук'яненко, Ю.Г. Писаренко // Економіка АПК. – 2010. – № 12. – С. 75-79.

2. Артиш В.І. Регулювання світових ринків виробництва органічної продукції / В.І. Артиш // Економіка АПК. – 2008. – № 4. – С. 127-131.

3. Баюра Д. Система корпоративного управління в Україні: стан та перспективи розвитку: [монографія] / Д. Баюра. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2009. – 288 с.

4. Грішнова О. Впровадження екологічної відповідальності в практику менеджменту вітчизняних підприємств / О. Грішнова, О. Брінцева // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка: Економіка. – № 10 (151). – 2013. – С. 12-18.

5. Закон України "Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини" [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/425-18

6. Ігнатенко М.М. Управління органічним виробництвом аграрних підприємств на засадах здійснення соціальної відповідальності / М.М. Ігнатенко // Економіка і фінанси: наук. жур. – Дніпропетровськ, 2015. – № 12. – С. 4-11.

7. Лупенко Ю.А. Агрохолдинги в Украине и усиление социальной направленности их деятельности / Ю.А. Лупенко, М.Ф. Кропивко // Экономика АПК. – 2013. – № 7. – С. 5.

8. Мармуль Л.О. Основи органічного виробництва сільськогосподарської продукції: від виробника до споживача / Л.О. Мармуль, М.В. Капштик, Т.П. Кальна-Дубінюк, О.А. Локутова, Ю. В. Дубінюк, Л.М. Сокол, П.П. Лисенко М.М. // Метод. матер. з дорадництва для с.-г. виробників і населення. Серія 4. – Органічне виробництво сільськогосподарської продукції: Ніжин. – 2012. – 76 с.

9. Офіційний сайт Федерації органічного руху України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://organic.com.ua.

Рецензент – д.е.н., професор Макаренко П.М.

УДК 336.221

ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА ПОДАТКОМ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ ТА ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЙОГО ЕФЕКТИВНОСТІ В УМОВАХ ВСТУПУ УКРАЇНИ ДО ЄС

Макаренко А.П., д.е.н., професор; Мелещук Д. Д.
Запорізька державна інженерна академія

У статті розглянуто сутність податку на додану вартість. Визначено ставку оподаткування. Розкрито особливості податку на додану вартість, з характеристикою його переваг та недоліків. Досліджено ставки податку на додану вартість в інших країнах. Надано характеристику всіх існуючих ставок податку на додану вартість з переліком операцій до яких вони застосовуються. Розглянуто об'єкт оподаткування та перелік платників податку на додану вартість, обґрунтовано добровільну та обов'язкову реєстрацію відповідно до вимог чинного законодавства. Винайдені шляхи підвищення ефективності податку на додану вартість в умовах вступу України до ЄС.

***Ключові слова**: податок на додану вартість, нарахування, бюджет, ставка, пільги.*

Постановка проблеми. Сучасні економічні умови функціонування підприємств України, пов'язані зі сплатою великої кількості податків, зборів, втім особливого значення набуває податок на додану вартість. Податок на додану вартість є особливим податком в податковій системі України, що забезпечує наповнення бюджету країни, адже має високий дохідний потенціал. Зміни нормативного регулювання щодо нарахування та справляння податку на додану вартість, високі штрафи за невиконання вимог чинного законодавства щодо реєстрації та сплати податку на додану вартість підтверджують високу актуальність дослідження цього податку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом податок на додану вартість привертає все більше уваги науковців. Так питання сутності, нарахування та справляння зазначеного податку розглядали наступні науковці: Войтків О.В., Хома І.Б., Червінська О.С., Демчук Х.Б., Блакита Г.В., Зубенко В.В., Смачинська І.В., Рудик А.Ю., Машковська І.Л., Морозова Г.С., Руденко Є.М. та інші.

Постановка завдання. Метою роботи є розгляд сутності податку на додану вартість, розкриття особливості податку на додану вартість, з характеристикою його переваг та недоліків, дослідження ставки податку на додану вартість в інших країнах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Податки є основою формування бюджету країни, який забезпечує її функціонування. Податок на додану вартість має довгу історію, що включає різні етапи становлення цього податку. Першовідкривачем податку на додану вартість стала Франція, яка перша запровадила зазначений податок. На даний момент ПДВ впроваджено в податкову систему більш ніж 130 країн світу, що свідчить про його високу ефективність.

Основи та практичні аспекти справляння податків в Україні закріплено у Податковому Кодексі України, який було прийнято у грудні 2010 року. Розділ V зазначеного кодексу присвячено податку на додану вартість. В цьому розділі визначено основні аспекти оподаткування податком на додану ва-

ртість України, яких мають дотримуватися всі суб'єкти господарювання, а саме: платники податку, порядок реєстрації платників податку, об'єкт оподаткування, розміри ставок податку, електронне адміністрування податку на додану вартість та інше.

Податковий Кодекс України визначає, що податок на додану вартість - непрямий податок, який нараховується та сплачується відповідно до його норм [1]. Таке коротке визначення закону дає підстави науковцям робити більш повні та актуальні визначення цього податку.

Так Войтків О.В. зазначає, що податок на додану вартість належить до числа непрямих податків і характеризується чітко вираженою фіскальною спрямованістю. Податок на додану вартість виступає зручним податковим важелем, який допомагає державі наповнювати бюджет за рахунок технічно простого збирання і наявності широкої бази оподаткування [3, С. 180-181].

На нашу думку, податок на додану вартість – це особливий непрямий, загальнодержавний податок, що нараховується на більшість товарів (продукції, робіт, послуг) та сплачується кінцевим споживачем. Особливість податку на додану вартість полягає в тому, що суб'єкти господарювання та кінцеві споживачі не мають можливості уникати сплати податку. Так суб'єкти господарювання мають можливість впливати на свої доходи та витрати, а відповідно й прибутки, що значно скорочує надходження до бюджету від податку на прибуток. У кінцевого споживача продукції (товарів, робіт, послуг), що сплачує податок на додану вартість, такої можливості практично не має.

Окрім того, доречно згадати Войтків О.В., який наголошує на тому, що платниками ПДВ є значна кількість суб'єктів господарювання. Також він визначає великий вплив податку на додану вартість на отримані прибутки та фінансовий стан платників цього податку [3, С. 180].

Проведений аналіз дозволи виявити певні характеристики ПДВ:

– це непрямий податок;

– сплачується кінцевим споживачем;

– нараховується на ціну товарів, продукції, робіт, послуг;

– податок на додану вартість є змішаним, адже його сплачують як фізичні особи так і суб'єкти господарювання;

– нормативне регулювання здійснюється Податковим Кодексом України (розділ 5);

– основна ставка оподаткування єдина 20%, проте існують виключення, що включають товари, що не оподатковуються.

Згруповані особливості свідчать про те, що податок на додану вартість має як переваги так і недоліки. У своїх працях Червінська О.С. зазначає, що перевагами ПДВ є:

– зручність наповнення державою дохідної частини бюджету;

– простота технічного збирання;

– наявності широкої бази оподаткування [5, С. 300].

В той же час ПДВ притаманні й певні недоліки, слід виділити наступні: подвійне оподаткування; постійні зміни нормативного регулювання; обмеження купівельної спроможності населення; відволікання коштів суб'єктів

господарювання; відсутність ефективної системи пільг; висока ставка ПДВ; значний вплив на підвищення цін; високі адміністративні штрафи за незначні порушення, неуважність заповнення та реєстрації податкових накладних.

Отже, одним із недоліків податку на додану вартість в Україні є ставка податку на додану вартість, яка у 2016 році складає 20%. Слід відзначити, що у 2017 році змін ставки не планується. Та як зазначає Блакита Г.В. ставка ПДВ в Україні є дуже високою [2, С. 45]. Проте слід зазначити, що на початку 90-х років ставка податку на додану вартість в Україні складала 28%.

Для повного аналізу проведемо порівняння ставки ПДВ в Україні із іншими розвиненими державами в табл. 1.

Таблиця 1

Основні ставки податку на додану вартість в різних країнах

Країна	Основна ставка ПДВ	Основна ставка ПДВ України	Відхилення
Країни, які є членами Європейського Союзу			
Люксембург	15%	20%	5%
Кіпр	17%	20%	3%
Німеччина	19%	20%	1%
Франція	19,60%	20%	0%
Австрія	20%	20%	0%
Словаччина	20%	20%	0%
Словенія	20%	20%	0%
Великобританія	20%	20%	0%
Нідерланди	21%	20%	-1%
Польща	23%	20%	-3%
Швеція	25%	20%	-5%
Середня ставка	20%	20%	0%
Країни, які не є членами ЄС			
Андорра	4,50%	20%	16%
Іран	5%	20%	15%
Японія	5%	20%	15%
Сінгапур	7%	20%	13%
Швейцарія	8%	20%	12%
Казахстан	12%	20%	8%
Пакистан	16%	20%	4%
Китай	17%	20%	3%
Чорногорія	17%	20%	3%
Азербайджан	10,50%	20%	10%
Грузія	18%	20%	2%
Македонія	18%	20%	2%
Білорусь	20%	20%	0%
Сербія	20%	20%	0%
Середня ставка	13%	20%	7%

Джерело : складено на основі [2, С. 46]

Як свідчать представлені дані, ставка ПДВ України у порівнянні із розвинутими країнами є середньою. Так проведені розрахунки показали, що ставка податку на додану вартість серед країн, що входять до Європейського Союзу вище, аніж тих, що не входять. Для аналізу було обрано 11 країн-

членів ЄС, середня ставка цих країн складала 20%. Так найвища ставка відзначилась в Швеції – 25%, а найменша у Люксембурзі – 15%. Серед розвинутих країн, що не входять до складу Європейського Союзу ставка ПДВ значно нижче, середня ставка серед 14 досліджених країн склала 13%. Особливо слід відзначити Андорру, в якій ставка ПДВ 4,5%.

Слід додати, що в Україні існують наступні ставки податку на додану вартість:

– 20% основна ставка;

– 7% (застосовується до медичних та лікарських товарів);

– нульова ставка ПДВ (застосовується до операцій вивезення товарів за межі митної території України; заправка та забезпечення морських, повітряних суден тощо);

- звільнені (умовно звільнені) від оподаткування ПДВ (включає постачання продуктів дитячого харчування та товарів дитячого асортименту для немовлят; виховання та навчання дітей, які постачаються дитячими музичними та художніми школами та інше).

Наступною важливою складовою податку на додану вартість, що регламентується Податковим кодексом України є перелік платників податку. Коло платників податку на додану вартість охоплює практично все населення держави. Адже до платників податку відносяться, як юридичні особи так і населення країни. Податковим кодексом України визначено наступні платники: добровільно чи в обов'язковому порядку зареєстровані суб'єкти господарської діяльності, або ж особи, які займаються імпортуванням товарів або супутніх послуг, що дає можливість контролю за своєчасністю і повнотою сплати [1].

Також Податковий Кодекс України передбачає добровільну або обов'язкову реєстрацію платників ПДВ. Добровільна реєстрація проводиться за власним бажанням платника, в той час як обов'язкова реєстрація передбачена у разі, якщо загальна сума від здійснення операцій з постачання товарів, продукції, робіт, послуг, протягом останніх 12 календарних місяців, перевищує 1 млн. грн. (без урахування податку на додану вартість). Обов'язкова реєстрація платників податку на додану вартість здійснюється у контролюючому органі за місцезнаходженням платника.

Наступною важливою характеристикою та структурною складовою ПДВ є об'єкт оподаткування. Об'єктом оподаткування податком на додану вартість виступають практично всі товари, продукція, роботи, послуги, що надаються та виробляються на території України, окрім тих, за якими нормативно закріплено пільги щодо оподаткування. Також нормативним актом закріплено перелік операцій, які не є об'єктом оподаткування ПДВ. Наприклад, надання послуг платіжних організацій платіжних систем, пов'язаних з переказом коштів, з інкасації, виплати у грошовій формі заробітної плати (інших прирівняних до неї виплат), а також пенсій, стипендій та інше.

В Україні існують різні методи обчислення ПДВ. Так, К.Ф. Ковальчук та Т.М. Рева виділяють три методи розрахунку ПДВ: прямий, адитивний і метод заліку (відшкодування). Надамо характеристику методам обчислення ПДВ в Україні у наступній табл. 2.

Таблиця 2

Методи обчислення ПДВ

Метод обрахунку	Характеристика методу
Прямий (балансовий)	Спочатку обчислюється сума доданої вартості, а потім до її величини застосовується певна ставка податку
Адитивний	Ставка податку застосовується до кожної складової доданої вартості окремо, а потім отримані результати підсумовуються
Метод заліку (відшкодування)	Передбачає визначення суми ПДВ до сплати в бюджет як різниці між податковим зобов'язанням та податковим кредитом

Джерело : складено на основі [4]

Найбільш розповсюджений в Україні прямий метод обчислення ПДВ, який передбачає оподаткування створеної на підприємстві доданої вартості. Для обчислення суми ПДВ прямим методом використовують формулу 1:

$$\Sigma ПДВ = ДВ \times СП \quad (1)$$

де $\sum$ ПДВ – сума ПДВ;

ДВ – додана вартість;

СП – регламентована ставка податку на додану вартість, відповідно до створеної продукції (20%, 7%, 0%).

Важливо відзначити, що в Україні відбулось реформування звітування податку на додану вартість відповідно до сучасних інформаційних технологій. Так паперові податкові накладні скасовано. Запроваджено Єдиний реєстр податкових накладних. Реєстрації в Єдиному реєстрі податкових накладних підлягають всі податкові накладні, незалежно від того чи є контрагент платником ПДВ. Реєстрація податкових накладних відбувається з використанням програмного забезпечення МЕДОК.

Сума податку на додану вартість, що має бути сплачена до Державного бюджету визначається як різниця між сумою податкового зобов'язання звітного періоду та сумою податкового кредиту такого звітного періоду. Якщо сума податкового кредиту перевищує податкові зобов'язання ця сума підлягає відшкодуванню.

Податок на додану вартість в Україні потребує оптимізації, вдосконалення. Так податкове законодавство ПДВ потребує змін, щодо подвійного оподаткування, а саме включення до податку на додану вартість суму акцизного збору. Крім того, слід додати, що хоча податок на додану вартість регламентується Податковим Кодексом, викладене є складним. Так іноді виникають спірні моменти, то ж основна вимога до податкового законодавства є простота трактування, відсутність спірних моментів. На нашу думку, податкове регулювання також має бути стабільним, адже велика кількість помилок виникає за рахунок постійного оновлення законодавчої бази.

Римський договір про створення Європейського економічного Співтовариства (ЄЕС) 1957 року передбачає розробку і застосування низки заходів, спрямованих на гармонізацію систем непрямого оподаткування країн-членів, а наявність ПДВ у податковій системі стало обов'язковою умовою вступу до ЄЕС. Втім реформування податку на додану вартість в умовах вступу Украї-

ни до ЄС передбачає впровадження моделі нейтральності податку, утримане податкове навантаження на платників, відмова від податкових пільг, адаптацію податкового законодавства України до принципів і директив ЄС та уніфікацію правил оподаткування за міжнародними стандартами обліку.

Одним із шляхів підвищення ефективності податку на додану вартість є скорочення витрат на контролювання вірності його справляння. Тож мають бути розроблені шляхи підвищення ефективності автоматичного відбору для проведення перевірок порушників, платників, що ухиляються від сплати зобов'язань, також треба забезпечити невідворотність відповідальності порушників.

Проте основним моментом вдосконалення регулювання податку на додану вартість є диференціювання ставок податку на додану вартість. Запропонована шкала ставок податку на додану вартість залежно від рівня групи товарів представлена в табл. 3.

Таблиця 3

Запропонована шкала ставок податку на додану вартість залежно від рівня групи товарів

Групи Платників	Ставки податку на додану вартість	Група товарів
I-група	0%	Військово-технічні товари
II- група	5%	Перша група їжі (продукція вартістю до 30 грн. за одиницю), медичні товари, товари для дітей, комунальні послуги
III- група	8%	Друга група їжі (продукція вартістю до 100 грн. за одиницю), одяг, взуття, послуги пасажирських перевезень та перевезень багажу, побутова техніка вартістю до 15000 грн., меблі вартістю до 15000 грн.
IV-група	15%	Меблі вартістю до 50000 грн., побутова техніка вартістю до 50000 грн.
V-група	25%	Предмети розкоші

Джерело: власна розробка

Запропоновані ставки податку на додану вартість на різні групи товарів дадуть змогу стимулювати випуск продукції соціального призначення та отримати додатковий рівень податкових надходжень з товарів, якими користуються люди, що мають можливість сплатити податок на додану вартість. Соціально незахищене населення та домогосподарства з низьким рівнем доходу відчують полегшення в забезпеченні своїх фізіологічних потреб. Окрім того рівень податкових надходжень до бюджету зросте за рахунок оподаткування предметів розкоші.

Висновки. Таким чином, податок на додану вартість – це непрямий, загальнодержавний податок, що сплачується кінцевими споживачами товарів та послуг. Особливістю податку на додану вартість є неможливість ухилитися від сплати цього податку, адже він не залежить від матеріального, майнового стану платника, та встановлюється як надбавка до ціни на товар або послугу для всіх груп покупців.

Список використаних джерел:

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010р. №2755 – VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua.

2. Блакита Г.В. Механізм дії та проблеми відшкодування ПДВ / Г.В. Блакита, О.М. Дзюба // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. — 2012. — № 47. — С. 266—273.

3. Войтків О.В. Механізм впливу ПДВ на фінансово-господарську діяльність суб'єктів / О.В. Войтків, І.Б. Хома // Науковий вісник НЛТУ України. - 2010. - С. 180-186.

4. Ковальчук К.Ф. ПДВ: ефективність і проблеми справляння [Електронний ресурс] / К.Ф. Ковальчук, Т.М. Рева // Вісник Академії митної служби України. – № 1, 2009. Режим доступу: –http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vamsu/Economika/2009_1/Reva,%20Kovalchuk/Reva,%20Kovalchuk.htm.

5. Червінська О.С. Податок на додану вартість в доходах державного бюджету та проблеми його відшкодування / О.С. Червінська, Х.Б. Демчук, О.В. Войтків // Науковий вісник НЛТУ України. — 2011. — № 21.5. — С. 298—305.

6. VAT Refund issues and solutions final – October 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/vat/traders/vat_refunds/vat_refund_issues.pdf.

Рецензент – д.е.н., професор Плаксієнко В.Я.

УДК 336:332.3

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ У СИСТЕМІ РАЦІОНАЛЬНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ТА ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ

Томілін О.О., д.е.н., професор
Полтавська державна аграрна академія;
Томіліна А.О.
Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

Стаття присвячена проблемі розвитку фінансового регулювання раціонального використання земельних ресурсів у період трансформації національної економіки. У статті досліджується теоретичні і практичні питання управління, регулювання у системі раціонального землекористування та землеволодіння. Здійснено наукове обґрунтування теоретико-методологічних засад формування та розвитку земельних відносин. Доведено, що істотним механізмом розвитку земельних відноси є фінансове регулювання у системі раціонального землекористування та землеволодіння, яке включає комплекс фінансових та кредитних інструментів. Метою землекористування та землеволодіння є отримання найбільшого ефекту від землі, відповідно до потреб суб'єкта господарювання, при умові дотримання основних вимог її збереження та поліпшення. Зроблено висновок, що фінансовий механізм та його змістовне наповнення є істотним інструментом регулювання у системі раціонального землекористування та землеволодіння.

Ключові слова: *фінансовий механізм, фінансове забезпечення, земельні відносини, землекористування, землеволодіння, регулювання, управління.*

Постановка проблеми. Питання раціонального використання земельних ресурсів на сьогодні потребує ретельного дослідження та усебічного обґрунтування. Земельні ресурси України потерпають здебільшого від надмірної розорюваності, забруднення і не завжди обґрунтованої меліорації. Стан

ґрунтів внаслідок інтенсифікації землеробства значно змінився, причому характер негативних змін несподівано набув широкого розповсюдження. Головною причиною цього є ігнорування параметрів допустимих меж навантаження на земельні ресурси. Гармонійне землекористування досягається за рахунок реалізації потенціалу території, а також максимально можливого вкладання ресурсів на фоні оптимального господарювання [5, с. 158]. Стратегічним завданням державної політики у сфері аграрного землекористування та землеволодіння є забезпечення раціонального використання продуктивних земель, забезпечення ефективного та раціонального використання земель сільськогосподарського призначення, збереження та примноження їх родючості. Дотепер відсутній єдиний підхід щодо визначення фінансового регулювання земельних відносин, як в законодавчих актах, так і в наукових обґрунтуваннях вчених.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми регулювання земельних відносин у сільському господарстві знайшли своє відображення у наукових працях таких вчених як: В.Г. Андрійчука, В.Я. Амбросова, Ю.Д. Білика, П.С. Березівського, І.К. Бистрякова, Л.М. Бойко, А.С. Даниленка, М.Я. Дем'яненка, Д.С. Добряка, С.М. Кваші, М.Й. Маліка, В.Я. Месель-Веселяка, Л.Я. Новаковського, П.Т. Саблука, О.Я. Сохнича, А.М. Третяка, М.М. Федорова, М.А. Хвесика, О.М. Шпичака та ін. Незважаючи на глибину дослідження та значну кількість публікацій, з урахуванням зарубіжного та вітчизняного досвіду, недостатньо дослідженими являються питання економічних регуляторів і ефективних фінансових механізмів.

Постановка завдання. Метою даної статті є наукове обґрунтування теоретико-методологічних засад формування та розвитку земельних відносин та розробка практичних рекомендацій щодо активізації механізму фінансового регулювання у системі раціонального землекористування та землеволодіння.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найважливішою особливістю економічних відносин у сфері агропромислового виробництва є роль землі, як основного засобу виробництва. Земля є багатством українського народу, її інвестиційним резервом та гарантом національної безпеки і подальшого її економічного регламентування та захисту інтересів селян [2, с. 91]. Ефективне використання земельних угідь сільськогосподарського призначення, в умовах нових організаційних агроформувань, має стратегічне значення для виробництва агропромислової продукції для споживача [12]. Агропромислове виробництво України набирає темпів розвитку, маємо можливість спостерігати розподіл земельних ресурсів між державними і недержавними сільськогосподарськими підприємствами. Площі сільськогосподарських угідь за категоріями землевласників і землекористувачів нами наведено в табл. 1.

Основними користувачами земель сільськогосподарського призначення у 2014 році були недержавні сільськогосподарські підприємства, їх частка склала 68,1% до базового 1990 року. Слід зазначити, що власниками земель сільськогосподарського призначення в даний час виступають громадяни, адже у їх розпорядженні перебуває 15868,7 тис. га площ сільськогосподарських угідь, тобто у 5,9 р.б., у порівнянні до 1990 року.

Таблиця 1

Площа сільськогосподарських угідь за категоріями землевласників і землекористувачів, 1990-2014 рр. (на кінець року, тис. га)

Показники	Роки								2014 у % до 1990
	1990	1995	2000	2005	2010	2012	2013	2014	
С.г. підприємства у т.ч.:	38705,4	35184,0	29878,0	22116,7	20589,6	20665,5	20437,2	20548,9	53,1
державні	9927,4	7115,8	1847,9	1230,2	1022,0	963,1	958,8	943,6	9,5
недержавні	28778,0	28068,2	28030,1	20886,5	19567,6	19702,4	19478,4	19605,3	68,1
Громадяни у т.ч.:	2669,0	5588,0	8543,4	14922,7	15898,3	15815,1	15958,2	15868,7	у 5,9 р.б.
особисті селянські господарства та ділянки для будівництва господарських будівель	2476,4	3875,0	4323,8	4722,9	4942,5	5032,3	5040,4	5045,5	у 2,0 р.б.
Товарне виробництво	–	–	2306,7	8351,4	9412,3	9281,2	9504,3	9424,6	–
Колективні та індивідуальні сади	127,4	177,3	180,3	180,8	183,8	186,8	187,6	187,7	у 1,5 р.б.
Колективні та індивідуальні городи	65,2	334,9	299,6	227,8	189,7	183,8	177,6	175,4	у 2,7 р.б.
Ділянки для сінокосіння та випасу худоби	–	1198,7	1429,5	1433,6	1162,4	1122,7	1040,3	1027,2	–

Джерело: складено авторами на основі Статистичного щорічника України за 2014 рік [11]

Для розкриття сутності земельних відносин, в першу чергу, необхідно провести аналіз щодо понять „управління", „регулювання", „землекористування" та „землеволодіння". Регулювання (*англ. regulation*) – функція менеджменту щодо визначення змін та факторів зовнішнього середовища, що мають вплив на якість управлінського рішення та ефективність функціонування системи менеджменту фірми, вжиттю заходів із доведення (удосконаленню) параметрів „входу" системи або процесів в ній до нових потреб „виходу" (споживачів) [7, с. 264]. На наше переконання, регулювання це – комплекс управлінських підходів, рішень і організаційно-економічних заходів, спрямованих на досягнення поставленої мети. Економічна сутність управління земельними ресурсами в умовах реформування економіки аграрного землекористування, на нашу думку, полягає в обґрунтуванні заходів, проведених у міру здійснення земельної політики держави й спрямованих на підвищення ефективності використання землі як економічного ресурсу. З безлічі напрямів

реформування земельних відносин та системи землекористування можна виділити наступні [13]: розподіл земель за видами і формами прав власності, а також стійкості землекористування як об'єкта господарювання; розподіл земель за цільовим призначенням і дозволеним використанням; установлення відповідних режимів використання земель; формування екологобезпечної та економічно ефективної структури землекористування.

В системі управління земельними ресурсами земельні платежі виконуватимуть комплексні завдання: сприяти раціональному розподілу земельних ресурсів між різними видами їх використання; створювати рівні умови діяльності суб'єктів, господарюючих на землях різної якості; забезпечувати відчуження і спрямування до бюджету рентного доходу; створювати фінансову основу здійснення заходів щодо підвищення якості навколишнього середовища [8]. В економічній літературі спостерігають різноманітні погляди щодо поняття та сутності землеволодіння та землекористування. Як відомо, землеволодіння базується на реальній наявності землі та суспільній формі володіння нею. За даними енциклопедичного словника, землеволодіння це – володіння землею на певних правових підставах (власності, користування та ін.), які обумовлюють відповідні права і обов'язки власників [10, с. 458]. Окремі автори вважають, що „землеволодіння – це початкова форма юридичної власності, яка передбачає фактичне володіння землею на певних правових засадах, що зумовлюють відповідні права та обов'язки землевласників" [4, с. 260]. Отже, землеволодіння – це володіння землею на правах користування чи власності з відповідними юридичними обов'язками. Землекористування це – користування землею в установленому звичаєм або законом порядку [10, с. 458]. Окремі автори вважають, що землекористування – це форма юридичної власності, яка передбачає визначення напрямків та способів використання землі відповідно до потреб суб'єкта з урахуванням об'єктивних чинників і суспільних цілей [4, с. 260]. Раціональне землекористування означає максимальне залучення до господарського обігу всіх земель та їх ефективне використання за основним цільовим призначенням, створення найсприятливіших умов для високої продуктивності сільськогосподарських угідь і одержання на одиницю площі максимальної кількості продукції за найменших витрат праці та коштів [3]. Отже, землекористування – це сукупність правових норм, які надають фізичним і юридичним особам, за допомогою яких здійснюється регулювання землекористування. Державна економічна політика України в галузі сільсько-господарського землекористування спрямована на формування механізму, який поєднує в собі систему ефективного використання земельних ресурсів для забезпечення планових потреб суспільства як у продуктах харчування, так і в соціальній сфері в напрямку збереження землі як природного ресурсу. Для здійснення природоохоронних заходів важливою проблемою та перешкодою на шляху виконання таких завдань є пошук джерел фінансування й розробка методології зміцнення фінансового стану суб'єктів. Даний механізм включає заходи еколого-економічного спрямування, починаючи від оцінки та завершуючи контрольними діями виконання розробленої технології [14].

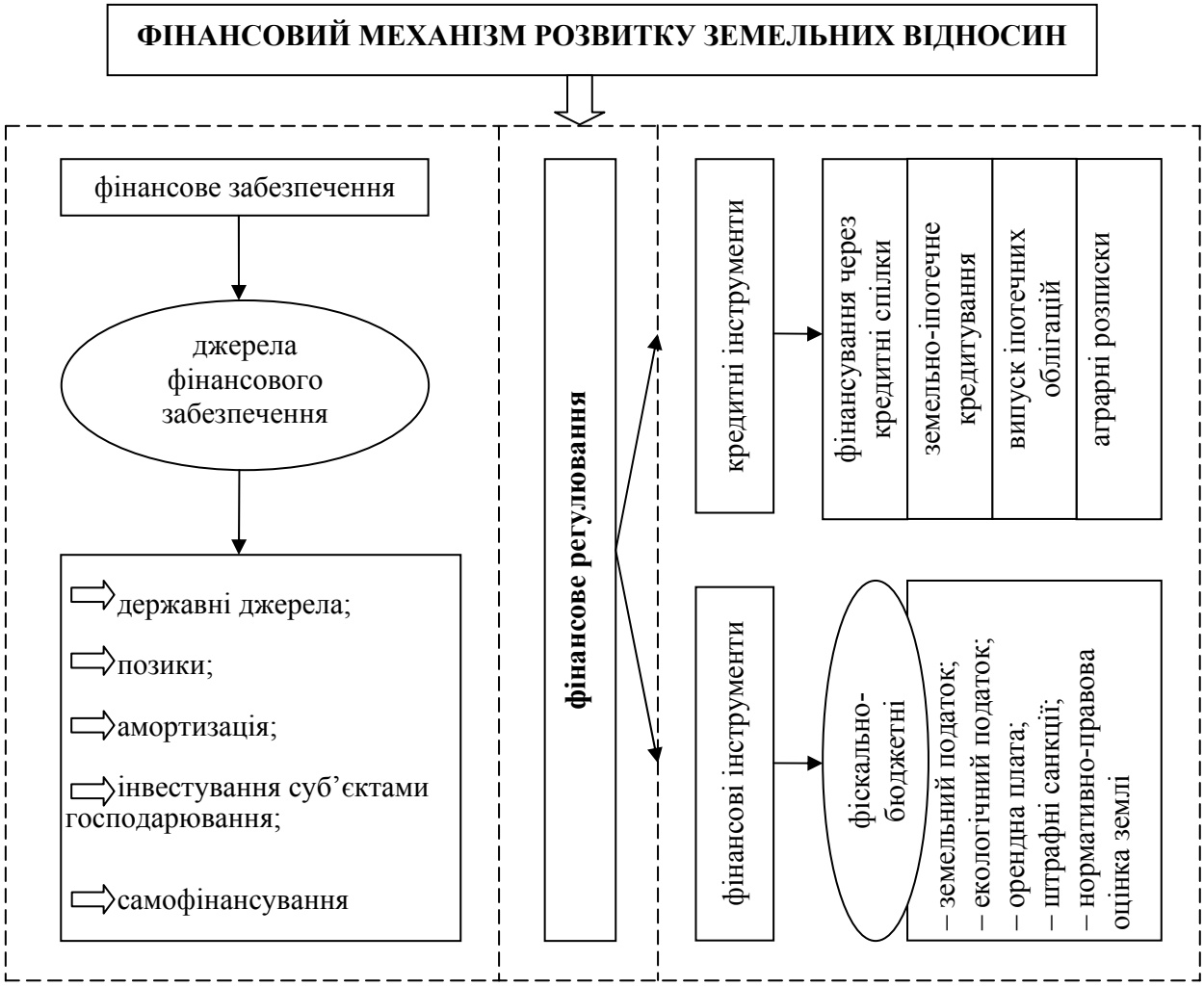

Рис. 1. Фінансовий механізм розвитку земельних відносин

Джерело: узагальнено авторами

Механізм управління земельними ресурсами формується переважно системою заходів економічного впливу, спрямованих на реалізацію земельної політики держави, забезпечення прав власників землі і землекористувачів, встановлення соціально справедливих платежів за землю, економічного стимулювання раціонального землекористування, запровадження економічних санкцій у випадках нераціонального землекористування [8]. Під економічним механізмом потрібно розуміти сукупність економічних важелів певного призначення: стимулювання підприємства, стимулювання працівників, ціноутворення тощо [9]. Економічне регулювання земельних відносин у сільському господарстві Л.М. Бойко трактує як „…складову процесу регулювання земельних відносин, метою якої є досягнення встановлених цілей регулювання прояв у повній мірі об'єктивних економічних законів та реалізацію приватних і суспільних інтересів" [1, с. 25]. Таким чином, з метою формування ефективного використання земельних ресурсів необхідно посилити регуляторні втручання держави у розвиток ринкових відносин. Фінансово-економічний механізм розвитку земельних відносин визначає економічні важелі та фінансові інструменти забезпечення розбудови системи земельних відносин на національному, регіональному та місцевому рівнях з метою економічного об-

ґрунтування конкретних заходів спрямованих на раціональне використання та відтворення землересурсної сфери країни [6]. Система фінансових регуляторів земельних відносин в умовах переходу до ринкових відносин включає фінансові та кредитні інструменти. Фінансовий механізм розвитку земельних відносин нами представлено на рис. 1.

Вважаємо, що фінансовий механізм розвитку земельних відносин включає в себе комплекс фінансових інструментів: земельний податок, екологічний податок, орендна плата, штрафні санкції, нормативно-правова оцінка землі та ін. Концепція фінансового механізму формування та розвитку земельних відносин дозволить вирішити нагальні проблеми економічного, соціального та екологічного аспектів щодо раціонального використання та відтворення земельних ресурсів з одночасним зацікавленням всіх учасників ринкових відносин.

Висновки. Для забезпечення ефективного землекористування та землеволодіння, в нинішніх умовах реформування та трансформації земельних відносин, необхідно розробити фінансово-економічні заходи державного регулювання, які забезпечать оперативну адаптацію виробництв аграрної сфери до нових умов господарювання. Фінансовий механізм та його змістовне наповнення є істотним інструментом регулювання у системі раціонального землекористування та землеволодіння.

Список використаних джерел:

1. Бойко Л.М. Організаційно-економічне регулювання земельних відносин у сільському господарстві [Текст]: автореф. дис…д-ра екон. наук: 08.00.03 / Л.М. Бойко; Нац. акад. агр. наук України, Нац. наук. цент "Ін-т аграр. економіки". – К., 2011. – 33 с.

2. Данкевич А.Є. Розвиток інтеграційних структур у сільському господарстві: монографія/ Данкевич А.Є. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2011. – 350 с.

3. Деякі інституціональні аспекти земельних відносин в Україні: стан та напрямки вдосконалення: [наук. видання] / НАН України, РВПС України / [І.К. Бистряков, О.С. Новоторов, Т.С. Ніколаєнко та ін.]. – К., 2002. – 134 с.

4. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. [С. В. Мочерний, Я.С. Ларіна, Устенко О. А., С. І. Юрій]; за ред. С. В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005. – т. 1. − 616 с.

5. Землеробство: підручник/ М.С. Кравченко, Ю.А. Злобін, О.М. Царенко; за ред. М.С. Кравченко. – К: Либіль, 2002. – 496 с.

6. Механізми управління земельними відносинами в контексті забезпечення сталого розвитку/ Ш.І. Ібатуллін, О.В. Стеценко, О.В. Сакало [та ін.]. – К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. – 52 с.

7. Осовська Г.В. Економічний словник [Текст] : наукове видання / Г. В. Осовська, О. О. Юшкевич, Й. С. Завадський. – К. : Кондор, 2007. – 358 с.

8. Проект Концепції розвитку земельних відносин в Україні на 2008–2015 рр. http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Nac_bez/texts/2008-01/kontseptsia_zemlia.pdf.

9.Саблук П. Т. Ціноутворення в період ринкового формування в АПК [Текст] : [монографія] / Саблук П. Т. – К. : ННЦ ІАЕ, 2006. – 440 с.

10. Советский энциклопедический словарь / [гл. ред. А. М. Прохоров]. − 3-е изд. – М.: Сов. энциклопедия, 1984. – 1600 с.

11. Статистичний збірник "Сільське господарство України" за 2014 рік / [за редакцією О.Н. Прокопенко]. − К.: Державна служба статистики, 2015. − 379 с.

12. Томілін О.О. Ефективність використання земельних ресурсів в сільськогосподарських підприємствах Полтавської області [Електронний ресурс] /О.О. Томілін// Еконо-

міка та суспільство. – 2016. – № 4. – Режим доступу до журналу: http://economyandsociety.in.ua

13. Третяк А. М. Антологія земельних відносин, землеустрою, земельного кадастру, охорони земель та економіки землекористування в Україні: вибр. твори: у 5 т. – К.: ТОВ «ЦЗРУ», 2009. Т. 1: Земельні відносини. – 2009. – 550 с.

14. Фостолович В.А Економічний механізм раціонального використання та охорони земельних ресурсів [Електронний ресурс] / Фостолович В.А., Приймак Л.В. – Режим доступу : http://econjournal.vsau.org/files/pdfa/855.pdf.

Рецензент – д.е.н., професор Махмудов Х.З.

УДК 338.24:338.5:631.15

КОНТРОЛІНГ ВИТРАТ В СИСТЕМІ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ АГРАРНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Плаксієнко В. Я., д.е.н., професор; Трушина А. Ю., асистент
Полтавська державна аграрна академія

У статті розглянуто теоретико-методологічні засади контролінгу витрат, проаналізовано спільні та відмінні риси між поняттями контролінгу, моніторингу та управління витратами. Висвітлено низку проблем, з якими стикаються аграрні підприємства при формуванні витрат на виробництво сільськогосподарської продукції. У зв'язку з цим досліджено класифікацію витрат з метою отримання інформації щодо структури витрат за кожним з видів діяльності. Також узагальнено існуючі у спеціальній літературі наявні методи (інструменти) контролінгу витрат, обґрунтовано його роль у забезпеченні ефективного управління аграрними підприємствами. Акцентовано увагу на необхідності постійного контролю за рівнем витрат та відхилень від норм витрат (запланованого рівня) з метою їх оптимізації.

Ключові слова: *контролінг витрат, витрати виробництва, формування витрат, управління витратами, управлінський облік, менеджмент витрат.*

Постановка проблеми. Ефективна система управління будь-яким сільськогосподарським виробничим підприємством багато в чому залежить від процесу управління витратами, зокрема від процесу їх формування, класифікації, нормування, а також контролінгу. Контролінг витрат як складова системи управління дозволяє не тільки запобігти відхиленням від норм витрат, а й виявити можливі причини їх виникнення, адже система контролінгу витрат є своєрідним синтезом елементів управлінського обліку, аналізу, контролю, планування, менеджменту тощо. Теоретичні концепції контролінгу витрат та його практичне застосування вже давно знайшли поширення на зарубіжних підприємствах. Сьогодні, коли більшість вітчизняних аграрних підприємств стикаються з проблемами у прийнятті оперативних управлінських рішень, що пов'язані, передусім, з відсутністю інформації щодо структури витрат за кожним з видів діяльності та виборі конкретного інструментарію контролінгу, постає необхідність у створенні такої системи, яка здатна була б забезпечити вирішення цих питань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основним питанням щодо теоретико-методологічних засад контролінгу приділено багато уваги з боку як зарубіжних, так і вітчизняних вчених-економістів, зокрема: К. Друрі,

З. Майером, Р. Манном, Т. Райхманом, Х. Й. Фольмутом, Д. Ханом, П. Хорватом, С. Ф. Головим. І. Є. Давидовичем, Н. Г. Данілочкіною, І. А. Маркіною, М. С. Пушкарем, С. Г. Фалько та ін.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження та узагальнення сутності й теоретико-методологічних засад контролінгу витрат, а також обґрунтування його ролі у забезпеченні ефективного управління аграрними підприємствами.

Виклад основного матеріалу дослідження. З-поміж основних напрямів підвищення результативності та ефективності діяльності підприємства варто відмітити відносно нову в плані практичного застосування для вітчизняних аграрних підприємств технологію – контролінг. Орієнтуючись на середні та великі підприємства, контролінг витрат покликаний «налагодити» процес диференціації видів витрат й включення їх до собівартості, оцінку господарських ситуацій для прийняття подальших рішень тощо.

Серед множини завдань контролінгу витрат виділимо наступні:

- облік та контроль витрат за місцями виникнення й центрами відповідальності;

- координація робіт з планування і складання бюджету виробництва.

- порівняння планових та фактичних величин для оцінки ступня досягнення цілей;

- вибір оптимального методу усунення відхилень від запланованого рівня витрат, діагностика техніко-економічного стану.

І. В. Синчук, формулюючи принципи управління витратами в системі контролінгу, наголошує на необхідності раціоналізації витрат, їх регулюванні на стадіях проектування та планування та широкому застосуванні інструментів моніторингу та контролю витрат у режимі реального часу [5]. Варто зазначити, що поряд із дефініцією «контролінг» часто використовують поняття «моніторинг» та «діагностика». З точки зору К. С. Жадька «…моніторинг і діагностика господарської діяльності – відстеження процесів на підприємстві у режимі реального часу; складання оперативних звітів про результати роботи підприємства за найкоротші проміжки часу (день, тиждень, місяць); порівняння цільових результатів із фактично досягнутими». Тобто, на думку автора, контролінг, на відміну від моніторингу і діагностики, у більшій мірі націлений на перспективу та покликаний не лише фіксувати минулі події, але й передбачати наслідки можливих ситуацій розвитку [2]. Проте, на нашу думку, моніторинг не можна вважати виключно процесом фіксації та спостереження за функціонуванням певного об’єкту, адже він забезпечує взаємозв’язок між формуванням інформаційної бази, ідентифікацією та оцінкою стану об’єкту і прийняттям відповідних управлінських рішень [6].

Не вважаємо за доцільне цілком і повністю ототожнювати контролінг із системою управління витратами. Так, основною метою системи управління витратами є ніщо інше, як їх раціоналізація, тобто, виходячи з практичної сторони діяльності підприємства, – мінімізація витрат (зменшення собівартості). Якщо ж розглядати основну «ідею» контролінгу, то кінцевою метою його здійснення є підвищення якості та своєчасності управлінських рішень.

Саме тому значна частка авторів, в тому числі І. А. Маркіна, О. М. Таран-Лала та М. В. Гунченко, вважають контролінг певною філософією (ідеологією) управління [3].

Повертаючись до практичного аспекту реалізації контролінгу витрат, постає питання: які методи контролінгу доцільно застосовувати з метою ефективного управління? Т. М. Остапенко було розглянуто класифікацію інструментів (методів) контролінгу та запропоновано «…під методом контролінгу витрат розуміти сукупність способів та прийомів оперативного та стратегічного управління витратами, тобто обліку витрат, планування витрат, аналізу і контролю витрат» [4]. Також автором було вдало систематизовано ряд інструментів контролінгу залежно від функціонально сфери їх застосування та виконуваних завдань:

1. З метою розробки плану витрат (метод «знизу-вгору» («bottom-up»), метод «зверху-вниз» («topdown»), метод зворотніх потоків (циркулярний метод узгодження), метод ковзного планування, змішані методи).

2. З метою зниження витрат (метод таргет-костингу, директ-костингу, стандарт-костингу, кайзен-костинг, АВС-метод, функціонально-вартісний метод, система JIT (just in time) та інші).

3. З метою забезпечення найбільш раціонального використання ресурсів – балансовий метод, нормативний метод тощо.

Серед методів моделювання витрат варто відмітити методи економіко-математичного моделювання (кореляційно-регресійний, експоненційне згладжування, метод оптимізації), матриця BCG (Boston Consulting Group).

Часто аграрним підприємствам внаслідок виробничої диверсифікації доводиться стикатися з відсутністю інформації щодо структури витрат за кожним з видів діяльності. У такому випадку І. Є. Давидович пропонує використовувати метод класифікації витрат. Автор класифікує витрати за різними ознаками, зокрема: за кількістю випущеної продукції (загальні витрати, витрати на одиницю), за ступенем однорідності (прості, комплексні), за способом включення до собівартості (прямі, непрямі), за місцем виникнення (цехові, дільничні, бригадні та ін.), за обсягом виробництва (постійні, змінні), за економічним змістом (витрати предметів, засобів праці та самої праці), за відношенням до технологічного процесу (основні, накладні), за калькуляційними статтями та елементами тощо [1]. Наступним кроком у вирішенні даної проблеми є контроль рівня витрат, а вірніше відхилень від запланованого рівня витрат. Для цього необхідно перевірити стан матеріально-технічної бази: виявити «вузькі місця» у постачанні сировини та матеріалів, проаналізувати засоби виробництва, що можуть бути створені безпосередньо в господарстві (корми, органічні добрива, насіння та ін.), провести модернізацію сільськогосподарської техніки (обрати найбільш раціональний для підприємства варіант: лізинг чи придбання у кредит), оптимізувати роботу логістичних каналів тощо. Так, наприклад, недостатня кількість виробничих запасів призведе до порушення ритмічності виробництва, втрат через нестачу запасів і, як наслідок, до підвищення собівартості продукції. Надлишок може привести до перевитрати матеріальних ресурсів, зниження оборотності виробничих запасів

та збільшення витрат на зберігання запасів. Тому аграрним підприємствам слід визначати оптимальний розмір замовлення на підставі розрахунку релевантних витрат. Доцільно також оптимізувати структуру витрат на оплату праці.

Висновки. Контролінг витрат є складним інтегрованим поняттям, що об'єднує у собі кілька елементів одночасно: облік, контроль, аналіз, планування, управління та ін. Це дає змогу отримувати необхідну управлінську інформацію одразу в декількох площинах. Основні завдання контролінгу реалізуються через його методи (інструменти), які підприємство може обрати самостійно відповідно до потреб в інформації. Для ефективного управління аграрними підприємствами необхідною є регламентація процедур оперативного контролю, впровадження бюджетування, здійснення аналізу на всіх етапах виробництва, а також розробка впорядкованої системи аналітичних звітів.

Список використаних джерел:

1. Давидович І. Є. Контролінг : [навч. посіб.] / І. Є. Давидович. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 552 с.

2. Жадько К. С. Моніторинг, діагностика та контроль у системі контролінгу діяльності суб'єктів підприємницької діяльності [Електронний ресурс] / К. С. Жадько // Ефективна економіка. – № 10. – 2015. – Режим доступу до журн. : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4873.

3. Маркіна І. А. Контролінг для менеджерів [текст] : навч. посіб. / І. А. Маркіна, О. М. Таран-Лала, М. В. Гунченко. – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 304 с.

4. Остапенко Т. М. Класифікація інструментів (методів) контролінгу витрат [Електронний ресурс] / Т. М. Остапенко // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2013. – № 5 (10). – С. 125 – 130. – Режим доступу до журн.: http://www.economics.opu.ua/files/archive/2013/n5.html.

5. Синчук І. В. Формування системи контролінгу витрат з метою забезпечення ефективності діяльності підприємства [Електронний ресурс] / І. В. Синчук // Молодий вчений. – № 3 (30). – 2016. – С. 179 – 182. – Режим доступу до журн. : http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/3_30_2016.pdf.

6. Трушина А. Ю. Мониторинг затрат как метод управления предприятием / А. Ю. Трушина, М. В. Ермолаева // «Cambridge Journal of Education and Science» № 2(14) July-December 2015.

7. Хан Д. Планирование и контроль (ПиК): концепция контроллинга / Под ред. А.А. Турчака; Пер. с нем. – М. : Финансы и статистика, 1997. – 800 с.

Рецензент – д.е.н., професор Махмудов Х.З.

УДК : 65.012.32

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ СПОЖИВЧОЮ КООПЕРАЦІЄЮ УКРАЇНИ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Маркіна І.А., д.е.н., професор; Сьомич М.І., к.держ.упр., доцент
Полтавська державна аграрна академія

В статті обґрунтована об'єктивна необхідність подальшого поглиблення теоретичних досягнень концептуально-методологічного характеру і прикладних розробок з проблематики організаційно-правового забезпечення управління споживчою кооперацією

України. Визначено та охарактеризовано особливості системи споживчої кооперації, основними серед яких є: багатогалузевий характер діяльності; багатоцільовий характер діяльності; комплексність процесу управління; функціонування на основі самодіяльності членів; наявність комбінованої соціально-економічної системи; багатоступеневість управління.

Для реалізації стратегії реформ запропоновані пріоритети розвитку споживчої кооперації, зокрема: структурна перебудова споживчої кооперації; розширення зовнішньоекономічної діяльності; впровадження ринкового механізму сучасних методів господарювання, розмежування та закріплення власності між суб'єктами, її інтеграція з іншими формами власності; фінансово-економічне оздоровлення споживчої кооперації, впровадження ефективної інвестиційної політики; вдосконалення і підвищення ролі інституту пайовиків у зміцненні соціальної бази споживчої кооперації і демократичних основ; посилення взаємодії споживчої кооперації з суб'єктами агропромислового комплексу України; вдосконалення управління системою; активізація державної підтримки, посилення взаємодії з державними інститутами.

Ключові слова: *споживча кооперація, ринкова економіка, система кооперації, структурна перебудова, багатоступеневість, державна підтримка, система управління.*

Постановка проблеми. В ринкових умовах господарювання пошук нових форм взаємодії держави з недержавними структурами набирає все більшої актуальності. Прикладом такої «недержавної» структури, яка носить соціально-орієнтований характер, є споживча кооперація. Приватно-державне партнерство як організаційно-правова форма взаємодії сьогодні отримала новий розвиток і стало основою у забезпеченні продовольчої безпеки населення країни. Вищезазначене є передумовою до формування тріади «держава – споживча кооперація – населення», здатна вирішити ряд проблем, пов'язаних з продовольчою безпекою.

Процес адаптації споживчої кооперації в умовах вітчизняних ринкових відносин полягає в регулюванні системи управління споживчою кооперацією з метою посилення позитивного впливу і елімінування негативних наслідків зміни факторів зовнішнього середовища. Саме фактори зовнішнього середовища відображають сукупність тих умов, в яких адаптується споживча кооперація, а внутрішньо-системні чинники визначають як саму можливість, так і ефективність процесу адаптації [2, 3].

З огляду на теоретико-методологічну та практичну значимість генезису управління соціально-економічними системами, доцільно зазначити, що проблема ефективного управління, зокрема споживчою кооперацією в умовах ринку, вимагає подальшого наукового обґрунтування, що обумовлено відсутністю впорядкованої сукупності інструментів і розробленої методології управління системою.

Дискусійність проблеми, об'єктивна необхідність подальшого поглиблення теоретичних досягнень концептуально-методологічного характеру і прикладних розробок з проблематики адекватного ринкового управління з метою забезпечення ефективного функціонування соціально-економічної системи суспільства в умовах правових перетворень, особлива значимість вирішення практичних завдань управління споживчою кооперацією України зумовили вибір теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові основи кооперативного руху та кооперативної форми господарювання створювалися і розвивалися багатьма поколіннями вчених і кооператорів-практиків в нашій країні і за кордоном [2-7, 9, 10].

Питанням управління кооперацією в Україні, в тому числі і споживчою, присвячені наукові роботи багатьох вчених, а саме: Бабенко С. Г. [2, 3], Гелея С. Д. [3], Євстигнєєвої Д. В. [4], Ісаєнко Є. В. [5], Криворучко О. С. [6], Курлейко Б. А. [7], Скляра Г. П. [10], Сорокіної І. Е. [11], Христової М. В. [5] та інших. Однак слід зазначити, що при наявності значної кількості наукових робіт спостерігається різна спрямованість досліджень і недостатня увага вчених до системних розробок, присвяченим формуванню теоретичних і методологічних основ управління споживчою кооперацією України в умовах ринкової економіки, особливо, при зміні нормативно-правового забезпечення.

Постановка завдання. Вищевикладене підтверджує актуальність обраної для дослідження теми і визначає мету даної статті, яка полягає у визначенні нової концепції управління споживчою кооперацією в умовах ринку та організаційно-правових перетворень.

Виклад основного матеріалу дослідження. При розробці концепції розвитку споживчої кооперації України взагалі, і її управлінських акцентів, зокрема, необхідно враховувати, що споживча кооперація – це система, водночас і громадсько-масова, і господарська. Виходячи з системної характеристики об’єкту доцільно зазначити, що якості середовища (а вони також двоякі – соціально-політичні та економічні) діалектично пов’язані з рисами управління, тобто з управлінням суспільством та виробництвом [1].

Взаємозв’язок характеристик системи, якостей середовища та рис управління дозволяє зробити висновок, що соціальна природа споживчої кооперації та ті завдання, що вона їх реалізує, являють собою основу для принципів кооперативної діяльності та особливостей управління кооперативним господарством. Слід зазначити, що особливості управління споживчою кооперацією України витікають з особливостей функціонування споживчої кооперації як системи.

З методологічної та науково-практичної точки зору до особливостей управління споживчою кооперацією України відносяться: багатогалузевий характер діяльності; багатоцільовий характер діяльності; комплексність процесу управління; функціонування на основі самодіяльності членів; наявність комбінованої соціально-економічної системи; багатоступеневість управління.

Насамперед слід підкреслити, що багатогалузевий характер діяльності, що є проявом існування таких галузей системи як торгівля, громадське харчування, заготівлі, виробництво, будівництво, сфера послуг тощо, в свою чергу, виступає передумовою галузевих особливостей управління. Стосовно цих особливостей, то на практиці необхідно акцентувати увагу на організаційних елементах побудови системи управління галуззю за ступенями та ланками управління, на розподіл повноважень між галузевими та функціональними підрозділами за всіма рівнями управління.

Багатоцільовий характер діяльності споживчої кооперації обумовлюється наявністю загальної цілі системи та підцілей, що вимагає від управлінців вмінь ефективної організації взаємодії. Цільовий характер управління споживчою кооперацією проявляється через кінцеву ціль споживчої кооперації, а саме – всебічне задоволення потреб населення у товарах і послугах при високому рівні обслуговування з дотриманням принципу економізації структури, та підцілі: політичні, економічні, соціальні, ідеологічні, науково-технічні [7].

Політична підціль має на увазі участь пайовиків та працівників у перебудові економіки, демократизацію громадського життя, активізацію людського фактору, розвиток громадського самоуправління.

Економічна – це ефективне ведення кооперативного господарства, сприяння розвитку регіонального економічного комплексу.

Соціальна – формування потреб населення та розвиток соціально-побутової сфери на селі.

Ідеологічна – виховання робітників та формування загальнолюдського світогляду.

Науково-технічна – комплексний розвиток галузей, автоматизація праці та впровадження розробок НТП; перебудова управління.

Доцільно виділити і правову підціль – тобто, функціонування системи споживчої кооперації у відповідності до норм українського законодавства та всіх видів права (господарського, кримінального тощо).

Наступним проявом особливостей управління системою споживчої кооперації в ринкових умовах господарювання є комплексність процесу управління, що в свою чергу, вимагає від організації процесу управління дотримання принципу поєднання видів діяльності. Слід зважати, що в споживчій кооперації з усього розмаїття сфер є в наявності виробнича сфера, громадська та сфера обслуговування. І саме комплексне поєднання цих трьох сфер є проявом такої особливості управління як комплексність процесу.

Нагальною потребою є розробка рекомендацій по узагальненню практики об’єднання громадського та професійного самоуправління. Громадські органи управління вивчають інтереси членів системи та визначають напрями і завдання розвитку споживчої кооперації, а органи професійного управління є виконавчими органами, які реалізують ці задачі. До управлінських функцій професійних органів управління організаційно-кооперативною роботою слід віднести розробку дій по розвитку демократичного самоуправління, забезпечення виконання планів кооперування та статутних положень, контролю роботи органів громадського самоврядування та проведення звітно-виборних кампаній; контроль за виконанням наказів пайовиків, виконання та розповсюдження передового досвіду, пропаганда кооперації та зміцнення зв’язків з пайовиками, надання допомоги громадським органам самоуправління та контролю, організація масової та виховної роботи серед пайовиків, робітників і населення [5].

Споживча кооперація є комбінованою соціально-економічною системою, що має за підсистеми суб’єкти та об’єкти управління. Суб’єкт управління здійснює керівництво розвитком системи за допомогою різних впливів

на об’єкт управління. Під час цього керівництва між двома підсистемами проходить безперервний процес обміну інформацією, що характеризує цілі, умови та порядок розвитку системи споживчої кооперації. В свою чергу, і суб’єкти і об’єкти управління в споживчій кооперації багатоступеневі та комбіновані.

Наступна особливість управління – багатоступеневість, є водночас і передумовою і наслідком особливостей та єдності цілей. Ступенями управління в споживчій кооперації є Укоопспілка, облспоживспілки, райспоживспілки або районні споживчі товариства, споживчі товариства, підприємства. Необхідно мати на увазі, що кожен рівень управління має свої об’єкт та суб’єкт управління, а ті, в свою чергу, також структуровані. Так, суб’єкт управління пропонується ділити на професійний та громадський, а об’єкт в залежності від ресурсів, якими управляють.

В ринкових умовах при розгляді особливостей управління споживчою кооперацією необхідно звернути також увагу на взаємодію системи з «зовнішнім середовищем», на негативні та позитивні фактори, що впливають на ефективність діяльності споживчої кооперації [8].

Виходячи з того, що особливості менеджменту споживчої кооперації України впливають на принципові підходи до розробки концепції розвитку системи, то необхідно враховувати їх вагоме значення при визначенні основних напрямів перебудови управлінської діяльності споживчої кооперації в ринкових умовах.

Необхідно підкреслити, що на ситуацію в системі значно впливає загострення кризових явищ в державі. Спад виробництва, розвал фінансово-кредитної системи, відсутність власних коштів негативно вплинули на розвиток та стан споживчої кооперації України.

Відродження і розвиток споживчої кооперації на кооперативних принципах можливе тільки шляхом кардинальної перебудови системи управління, що базується на принципах ринкової економіки.

Крім проблем української споживчої кооперації, викликаних невідповідністю правового регулювання тих соціально-економічних процесів, що відбуваються у трансформаційній економіці, є ще проблеми, які зусиллями лише споживчої кооперації вирішити не можливо [11].

Зниження ролі держави в ключових сферах виробництва і управління, руйнування існуючих регулюючих механізмів призвели до загальної некерованості. Споживча кооперація переживає великі труднощі, пов’язані з втратою внаслідок лібералізації цін та інфляції власних оборотних коштів, різким скороченням можливостей використання банківських кредитів через непомірні банківські ставки та високий рівень податків, умови низької купівельної спроможності населення [4, 9].

Загальна стратегія реформ у споживчій кооперації на в сучасних умовах ринкової економіки повинна бути спрямована на оновлення споживчої кооперації, створення сучасної її моделі, адекватної ринковій економіці; розширення міжнародного кооперативного співробітництва; посилення конкурентоспроможності кооперативних підприємств і організацій; зміцнення

соціальної бази, реалізацію соціальної ідеї кооперації і кооперативних цінностей; збереження організаційної єдності і функціональної цілісності споживчої кооперації України.

Для реалізації стратегії реформ визначені пріоритети розвитку споживчої кооперації у перехідному періоді:

- структурна перебудова споживчої кооперації;
- розширення зовнішньоекономічної діяльності;
- впровадження ринкового механізму сучасних методів господарювання, розмежування та закріплення власності між суб'єктами, її інтеграція з іншими формами власності;
- фінансово-економічне оздоровлення споживчої кооперації, впровадження ефективної інвестиційної політики;
- вдосконалення і підвищення ролі інституту пайовиків у зміцненні соціальної бази споживчої кооперації і демократичних основ;
- дотримання правових засад нормативного забезпечення діяльності;
- посилення взаємодії споживчої кооперації з суб'єктами агропромислового комплексу України;
- вдосконалення управління системою;
- активізація державної підтримки, посилення взаємодії з державними інститутами;
- глобалізація та інтеграція у світовий соціально-економічний простір.

Структурна перебудова споживчої кооперації має відбуватися шляхом реформування господарської одиниці і управлінської організації. Зокрема, перспективними є організаційні утворення: філіали, відділення та інші відокремлені підрозділи власних і спільних підприємств споживчих товариств, споживспілок, що діють на підставі Положення з правом відкриття поточних і розрахункових рахунків. Економічна самостійність забезпечується за рахунок передачі філіалу майна споживчого товариства на умовах довготермінової оперативної оренди. За таким варіантом власність залишається кооперативною, а методи господарювання – ринковими.

Реформування більших підприємств, діючих на принципах юридичних осіб, повинно мати інший характер. З одного боку, доцільно розширити і фінансово зміцнити діючі підприємства за рахунок залучення капіталу юридичних і фізичних осіб, які надалі стануть співвласниками таких підприємств. З іншого боку, необхідно створити нові підприємства, в тому числі із залученням іноземного капіталу. Форма власності, на якій будуть функціонувати кооперативні підприємства, буде змішаною, але у всіх випадках доля кооперативної власності має переважати [10].

В умовах поглиблення економічної та платіжної кризи доцільно йти на розукрупнення господарських одиниць, що дасть можливість відкрити додаткову кількість розрахункових рахунків, тобто розблокувати основний рахунок і створити умови для накопичення обігових коштів. Змінюватимуться також функції спілок у залежності від потреб і завдань первинної ланки.

У концептуальних напрямках значне місце повинно відводитися реформуванню галузево-функціональної структури.

Концептуального перегляду і глибокої перебудови вимагає і система управління споживчою кооперацією. Підкреслюється необхідність використання ролі пайовиків у процесі управління і контролю, суттєвих змін їх якісного складу за рахунок залучення до членства молоді, удосконалення професійної структури, активізації роботи територіальних об'єднань пайовиків (кооперативних комітетів, зокрема дільничних).

Доцільно значну увагу приділити реформуванню структури апарату управління в частині розмежування функцій виробничого і найманого персоналу з метою передачі першому представницьких і контрольних функцій, а другому – виконавчих. Виконавчий апарат у вигляді виконавчих дирекцій у всіх організаційних ланках поповнити кваліфікованим професійним персоналом.

Відповідно до цього Центральній спілці споживчих товариств необхідно актуалізувати нормативні акти, що регулюють діяльність системи, типові положення про структурні підрозділи та типові посадові інструкції працівників апарату управління.

Організаційна структура і чисельність апарату управління споживспілок значною мірою визначаються обсягом торгової, заготівельної та виробничої діяльності. Організаційна структура будується згідно з делегуванням прав і обов`язків працівників. Необхідно обирати ту структуру, яка краще за інші відповідати цілям і завданням кооперативного підприємства, а також позитивно впливає на його внутрішні та зовнішні фактори. Це означає, що організаційна структура управління кооперативного підприємства має забезпечувати реалізацію його стратегії. Оскільки з часом стратегія змінюється, слід вносити відповідні зміни і в організаційні структури.

Структура апарату управління постійно розвивається. Суттєві зміни в структурі та функціях відбуваються і у зв`язку з інтеграційними та глобалізаційними поцесами. Замість оптових контор створюються торгові будинки, з`являються кооперативні банки, готельне господарство, спільні підприємства. Організаційна структура формується під впливом різних факторів, серед яких провідна роль належить цілям, завданням і функціям управління, що ними зумовлюються.

Конкретну структуру апарату управління для окремих облспоживспілок, райспоживспілок, районних споживчих товариств можливо розробити після визначення перспективних прогнозів об`ємів діяльності галузей і їх структури, загальної кількості робітників в них, рівня інтеграції у торговій, виробничій, фінансовій і науковій діяльності.

Висновки. Таким чином, основні напрямки реорганізації діяльності споживчої кооперації в нових умовах господарювання можуть бути реалізовані шляхом перебудови системи управління на чинних правових засадах. В свою чергу, розробка якісно нових методів, структур та форм управління базується на аналізі діючих організаційних форм і структур управління та їх місця у зовнішньому середовищі.

Отже, в умовах ринкової економіки, одним з пріоритетних напрямів перебудови управління споживчою кооперацією, особливо на рівні підприємств, об'єднань та інших господарських організацій, є розробка основних

теоретичних і методологічних позицій впровадження сучасного менеджменту в їх практичну діяльність. Це не механічний процес перенесення досвіду підприємств інших країн, а творчий пошук нових рішень конкретних і реальних шляхів, форм і методів їх органічного поєднання в єдиній цілісній системі господарства, що потребує радикальних та вирішальних законодавчих рішень, свідомої сміливості в практичному застосуванні менеджменту на підприємствах споживчої кооперації України. Перспективним напрями подальших досліджень залишається фрагментарно розроблений та реалізований механізм управління вітчизняною системою споживчої кооперації.

Список використаних джерел:

1. Про споживчу кооперацію : Закон України. від 10 квітня 1992 р. № 2265-XII (із змінами, внесеними згідно із Законом № 2454-IV від 3 березня 2005 р.) // Відомості Верховної Ради, 2005. – № 16. – ст. 259
2. Бабенко С. Г. Трансформація кооперативних систем у перехідній економіці : [монографія] / С. Г. Бабенко. – К.: Наукова думка, 2003. – 332 с.
3. Бабенко С. Г. Українська кооперативна ідея в загально-європейському контексті / С. Г. Бабенко, С. Д. Гелей – К.: Вісті ЦССТУ, 2003. – 160 с.
4. Евстигнеева Д. В. Организации потребительской кооперации в условиях мировой глобализации / Д. В. Евстигнеева // Роль студенческой науки в развитии экономики и кооперации. В 4 ч. Ч. 1 : материалы междунар. студ. науч. конф., 16-18 апр. 2013 г. / Авт. некоммерч. орг. высш. проф. образования «Белгород. ун-т кооп., экономики и права». – Белгород : Изд-во БУКЭП, 2013. – С. 284-290.
5. Исаенко Е. В. Конкурентные преимущества организаций потребительской кооперации и их влияние на рыночную устойчивость / Е. В. Исаенко, М. В. Христова // Вестник Белгородского университета кооперации, экономики и права. Сер. Экономические науки. – 2013. – № 2. – С. 43-47.
6. Криворучко О. С. Формування конкурентних стратегій торговельних підприємств споживчої кооперації : дис ... канд. екон. наук. : 08.00.04 / О. С. Криворучко, Вищ. навч. закл. Укоопспілки «Полтав. ун-т економіки і торгівлі» (ПУЕТ). – Полтава, 2016. – 250 с.
7. Курлейко, Б. А. Ринки в системі споживчої кооперації: організаційно-економічний аспект розвитку : автореф. дис ... канд. екон. наук: 08.00.04 / Б. А. Курлейко, Вищ. навч. закл. Укоопспілки «Полтав. ун-т економіки і торгівлі» (ПУЕТ). – Полтава, 2013. – 20 с.
8. Матеріали XXI (позачергового) з'їзду споживчої кооперації України. – К.: Вісті Центральної спілки споживчих товариств України, 2012. –84 с.
9. Потребительская кооперация: история, традиции, современность: материалы междунар. науч.-практ. конф., 26-27 мая 2011 г. / под ред. А. А. Наумчик. – Гомель : Белорусский торгово-эконом. ун-т потреб. кооперации, 2011. – 255 с.
10. Скляр Г. П. Економічні умови і протиріччя розвитку споживчої кооперації в перехідній економіці : автореф. дис ... д-ра екон. наук : 08.00.01 / Г. П. Скляр ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2011. – 32 с.
11. Сорокина И. Э. О концептуальной конкурентоспособности российской потребительской кооперации в глобализирующейся экономике / И. Э. Сорокина // Вестник Белгородского университета кооперации, экономики и права. Сер. Экономические науки. – 2013. – № 1. – С. 215-218.

Рецензент – д.е.н., професор Махмудов Х.З.

УДК 368.029

ПЕРЕСТРАХУВАННЯ ЯК КЛЮЧОВА СКЛАДОВА СТАБІЛЬНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ СТРАХОВОГО РИНКУ

Зоря С. П., к.е.н., доцент
Полтавська державна аграрна академія

У статті досліджено сутність перестрахової діяльності, особливостей становлення та розвитку інституту перестрахування в Україні. Визначено основні напрями регулювання операцій перестрахування. Здійснено аналіз перестахового ринку України. Зокрема, досліджено динаміку сплачених премій на перестрахування, визначено частку перестрахування у валових страхових премій та рівень валових виплат за операціями перестрахування. Визначено структуру вихідного перестрахування та структуру виплат компенсованих перестраховиками в розрізі резидентів та нерезидентів. Ідентифіковано найбільш ризикові види страхування що передаються у перестрахування. Визначено основні перспективи розвитку та роль перестрахування у забезпеченні стабільного функціонування страхового ринку та економічної безпеки країни в цілому.

Ключові слова: *страховий ринок, перестрахування, страхові ризики, вхідне перестрахування, вихідне перестрахування, страхова премія передана перестраховикам, рівень виплат перестраховиків.*

Постановка проблеми. На сьогоднішній день ситуація на віх фінансових ринках та зокрема на страховому ринку України залишається напруженою та досить складною. До головних негативних факторів впливу слід віднести окупацію та військові дії на сході країни, девальвацію національної грошової одиниці – гривні, інфляцію, що в результаті знайшла своє відображення у значному зменшенні купівельної спроможності населення, зменшення зайнятості та реальних доходів як фізичних так і юридичних осіб, зниження інвестиційної привабливості для іноземних інвесторів та погіршення ділової активності вітчизняних підприємства, наявність валютних обмежень, що в результаті стали перешкодою доступу до ринків перестрахування, збитковість діяльності банків, як провідних фінансових посередників грошового ринку, наявність прихованих банкрутів серед страховиків тощо.

Враховуючи вище зазначене, все більшої актуальності набуває пошук альтернативних джерел доходів і відповідно підвищення ефективності функціонування для українських страховиків та відновлення їх фінансового стану. В контексті даного питання, на нашу думку, нівелювання негативними зовнішніми та внутрішніми факторами стає можливим за умови перестрахування як складової економічної безпеки та стабільного функціонування страхового ринку України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження розвитку ринку перестрахування зробила такі вчені економісти, як В. Д. Базилевич [8], О. В. Кнейслер [5], О. М. Залєтов [3], О. В. Козьменко [6], А. О. Бойко [1], та інші. В той же час, враховуючі динамічні зміни у сфері ринків фінансових послуг, питання що стосуються розвитку ринку перестрахування як чинника стабілізації економіки в умовах фінансової кризи потребують подальшого дослідження.

Постановка завдання. Метою проведення даного дослідження є з'ясування основних тенденцій розвитку ринку перестрахування та розробка перспективних напрямів вдосконалення в Україні перестрахової діяльності з метою стабільного функціонування страхового ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Становлення і розвиток інституту перестрахування в першу чергу пов'язано з особливостями економічного розвитку нашої держави. Так, формування в Україні ринку перестрахування відбувалося паралельно із набуттям Україною незалежності та формування ринкової економіки. В розрізі даного питання домінуюче значення належить Декрету Кабінету Міністрів України «Про страхування» від 10 травня 1993 р. [2]. Саме даним Декретом започатковано державне регулювання ринку перестрахування, віднесено перестрахування до окремого виду страхування що підлягало обов'язковому ліцензуванню. В свою чергу, ст. 28 вище згаданого Декрету містила норму, стосовно обов'язкового перестрахування ризиків, як правило у перестраховиків-нерезидентів, у разі взяття на себе страхового зобов'язання в обсягах, що перевищували можливості їх виконання за рахунок власних активів. Дана норма стимулювала розвиток перестрахування зарубіжних країн фактично стримуючи розвиток перестрахування резидентами.

Згодом, у прийнятому Законі України «Про страхування» від 7 березня 1996 р. було викладено чітке визначення як категорії «перестрахування» так і встановлено конкретні випадки обов'язковості укладення договорів перестрахування.

Так, у відповідності до ст. 12 Закону України «Про страхування» перестрахування – це страхування одним страховиком (цементом, перестрахувальником) на визначених договором умовах ризику виконання частини своїх обов'язків перед страхувальником у іншого страховика (перестраховика) резидента або нерезидента, який має статус страховика або перестраховика, згідно з законодавством країни, в якій він зареєстрований [7].

Таким чином, у відповідності до нормативно-правових та законодавчих документів перестрахування розглядається як своєрідна гарантія (підвищення гарантії) виконання взятих зобов'язань страховика перед страхувальником із чітким зазначенням учасників перестрахувального процесу та договірних відносин між ними.

Сьогодні операції перестрахування в Україні регулюються в наступних напрямках:

- здійснення перестрахування у страховика (перестраховика) нерезидента;
- реєстрації договорів перестрахування;
- декларування операцій перестрахування;
- засвідчення довідок про перестрахове відшкодування (виплату) перестрахувальнику-нерезиденту;
- купівлі іноземної валюти для здійснення розрахунків з нерезидентами;
- рейтингів фінансової надійності (стійкості) страховиків та перестраховиків-нерезидентів та порядок їх підтвердження;

- інформації про укладені договори перестрахування із страховиками (перестраховиками) нерезидентами;

- режиму оподаткування операцій перестрахування;

- діяльності перестрахових брокерів на ринку перестрахування [3].

З метою визначення місця перестрахування у вітчизняному страховому бізнесі на сьогоднішньому етапі розвитку, проведемо аналіз даних представлених у табл. 1.

Таблиця 1

Аналіз динаміки основних показників перестрахування страхового ринку України за 2011-2015 рр., млн. грн*

Показники	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2015 р. у % до 2011 р.
Валові страхові премії	22693,5	21508,2	28661,9	26767,3	29736,0	131,0
Сплачено на перестрахування, у т.ч.:	5906,2	2522,8	8744,8	9704,2	9911,3	167,8
перестраховикам-резидентам	4723,5	1230,8	7110,4	8173,7	7381,1	156,3
перестраховикам-нерезидентам	1182,7	1292,0	1634,4	1530,5	2530,2	у 2,1 р. б.
Частка перестрахування у валових страхових преміях, %	26,0	11,7	30,5	36,3	33,3	х
Виплати, компенсовані перестраховиками, у т.ч.:	731,6	537,8	486,7	640,9	1345,8	184,0
перестраховиками-резидентами	164,8	181,1	85,2	172,4	497,7	у 3,0 р. б.
перестраховиками-нерезидентами	566,8	356,7	401,5	468,5	848,1	149,6
Рівень валових виплат за операціями перестрахування, %	12,4	21,3	5,6	6,6	13,6	х
Отримані страхові премії від перестрахувальників-нерезидентів	429,1	275,4	324,0	12,9	38,1	8,9
Виплати, компенсовані перестрахувальникам-нерезидентам	578,0	15,9	27,4	9,9	12,9	2,2

** розраховано за даними [4].*

Так, у 2015 р. за договорами перестрахування ризиків українськими страховиками сплачено 9911,3 млн. грн страхових премій, що на 4005,1 млн. грн (або на 67,8 %) більше у порівнянні із 2011 р. З них, страхові премії сплачені перестраховикам-резидентам зросли із 4723,5 млн. грн у 2011 р. до 7381,1 млн. грн у 2015 р. (на 56,3 %), перестраховикам-нерезидентам – із 1182,7 млн. грн до 2530,2 млн. грн (у 2,1 рази).

Операції з перестрахування ризиків за межами України мають розгалужену географію ринків перестрахування. Так, у 2015 р. від загальної суми сплачених часток страхових премій на перестрахування нерезидентам найбільше сплачено до Великобританії – 24,5 %, Німеччини – 18,1 %, Швейцарії – 10,9 %, Польщі – 8,5 % та Російської Федерації – 7,2 % [4]. Зазначимо, що перелічені країни займають лідируючі позиції по частці страхових платежів протягом досліджуваного періоду.

Досить позитивним фактом, що характеризує ситуацію на страховому ринку України є не лише дані стосовно збільшення валових страхових премій із 22693,5 млн. грн у 2011 р. до 29736,0 млн. грн у 2015 р. (або на 31,0 %) а і зростання частки перестрахування на 7,3 відсоткових пунктів (із 26,0 % до

33,3 %). Найвищою частка перестрахування у валових страхових преміях була у 2014 р. та становила 36,3 %.

Найбільш ризиковими видами страхування, які передаються у перестрахування станом на 2015 р. є страхування вантажів та багажу – 2376,0 млн. грн (або 24,0 %); страхування майна – 1798,7 млн. грн (або 18,1 %); страхування фінансових ризиків – 1712,7 млн. грн (або 17,3 %); страхування відповідальності перед третіми особами – 1052,8 млн. грн (або 10,6 %); страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ – 871,6 млн. грн (або 8,8 %); страхування наземного транспорту (КАСКО) – 544,6 млн. грн (або 5,5 %); авіаційне страхування – 293,4 млн. грн (або 3,0 %) [4]. Досить не значна частка, лише 12,7 % припадає на ризики передані у перестрахування за такими видами як медичне страхування (безперервне страхування здоров'я), страхування здоров'я на випадок хвороби, страхування кредитів тощо.

В той же час, на фоні збільшення загального обсягу сплачених премій на перестрахування частка резидентів у вихідному перестрахуванні зменшилася із 80,0 % у 2011 р. до 74,5 % у 2015, а частка нерезидентів у вихідному перестрахуванні навпаки зросла із 20,0 % до 25,5 % (рис. 1).

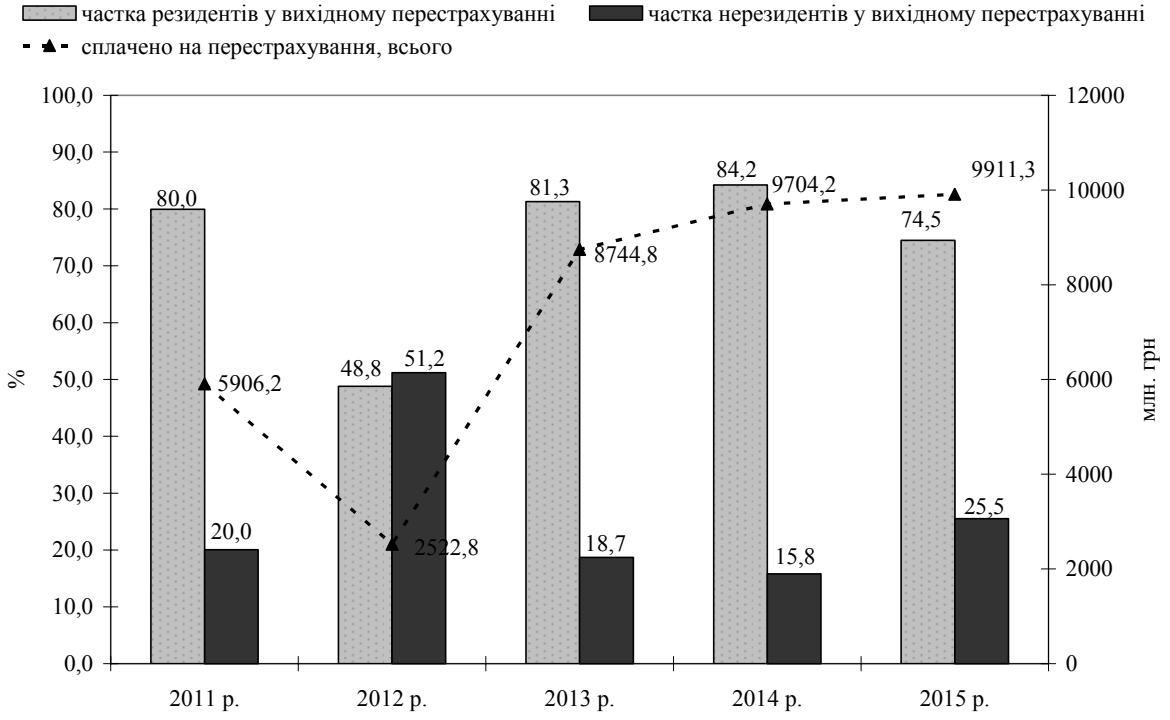

Рис. 1. Динаміка структури вихідного перестрахування за 2011-2015 рр., %
побудовано автором за даними [4]

Важливим показником, який характеризує перестраховий ринок є показник виплати страхового відшкодування перестраховиками в розрізі резидентів та нерезидентів, а також його динаміка (рис. 2).

Поряд із збільшенням рівня перестрахувальних премій за 2011-2015 рр. неухильною є динаміка стосовно збільшення виплат, компенсованих перестраховиками із 731,6 млн. грн до 1345,8 млн. грн (на 84,0 %), що в свою чергу має позитивне відображення і у показникові рівня валових виплат за опе-

раціями перестрахування. Так, рівень останнього у 2015 р. становить 13,6 %, що на 1,2 відсоткових пунктів більше у порівнянні із 2011 р. В свою чергу, доцільно зазначити, що найвищий рівень даного показника спостерігається у 2012 р. та становив 21,3 %, а найнижчий у 2013 р. та 2014 р. – 5,6 % та 6,6 % відповідно. В даний час, страхові компанії знову почали нарощувати власні фінансові потужності та збільшувати частку страхового відшкодування.

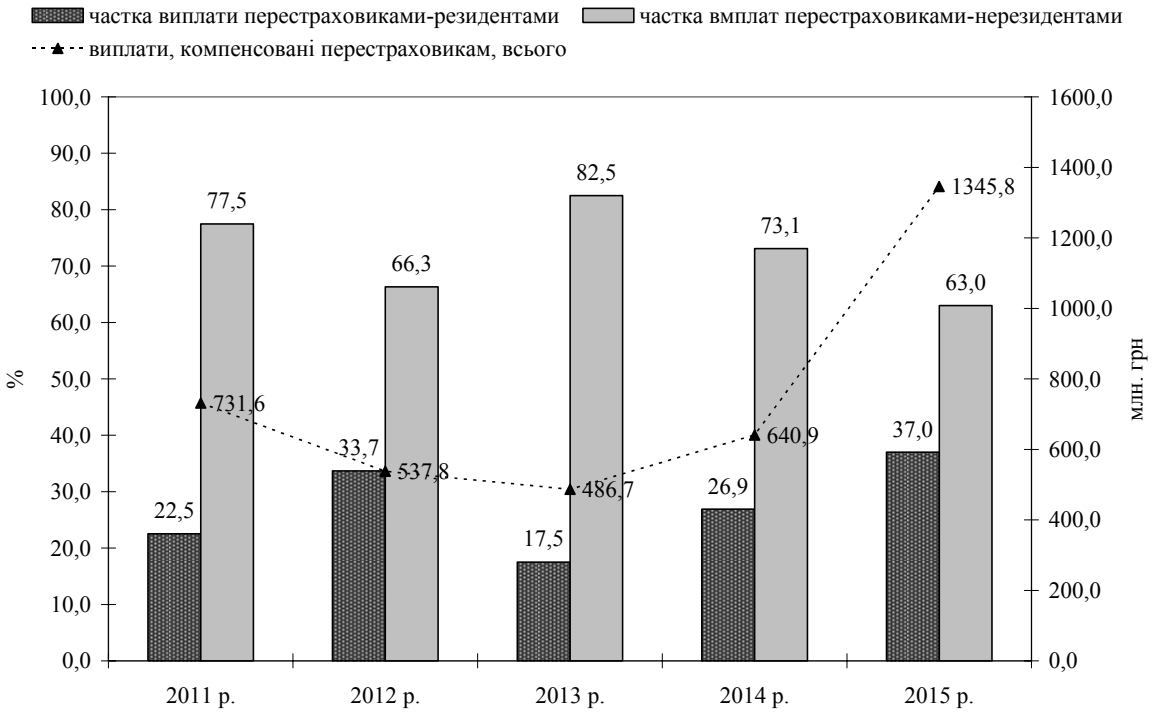

Рис. 2. Динаміка структури виплат компенсованих перестраховиками за 2011-2015 рр., % *побудовано автором за даними* [4].

Аналізуючи частку виплати перестраховиками, зазначимо, що у 2015 р. 37,0 % припадає на виплати перестраховиками-резидентами. Таким чином, наведені дані свідчить, що більшість ризиків страхові компанії України передають перестраховикам резидентам – 74,5 % (станом на 2015 р.), в той час коли виплати отримують в основному від перестраховиків-нерезидентів – 63,0 %.

Співвідношення показника виплати, компенсованих перестраховиками до показника сплачених страхових премій на перестрахування дає можливість отримати значення рівня валових виплат за операціями перестрахування у розрізі резидентів та нерезидентів. Так, у 2015 р. рівень валових виплат за операціями перестрахування перестрахувальниками-нерезидентами становить 33,5 %, в той час, коли значення аналогічного показника у вітчизняних перестраховиків становить лише 6,7 %.

Представлена інформація має двояке значення, з одного боку, може свідчити про недостатню фінансовому спроможність перестраховиків-резидентів для виконання свої зобов'язань, проте, з іншого боку, ймовірно, вітчизняні страхові компанії протягом досліджуваного періоду перестраховували у нерезидентів великі та катастрофічні ризики з високою ймовірністю настання.

До перспективних напрямів розвитку ринку перестрахування, на нашу думку слід віднести необхідність розвитку інституту професійних перестра-

ховиків в Україні у поєднанні із формуванням сприятливого правового та економічного поля їх функціонування, підвищення рівня професійної підготовки андерайтерів у сфері перестрахування, а також підвищення вимог до капіталізації, диверсифікації та розміщення перестрахових резервів, що з одного боку, забезпечить вихід з ринку несумлінних гравців, а з іншого, дасть можливість підвищити безпеку виконання перестрахових зобов'язань. Вирішення даних питань у поєднанні із обмеженням обсягу зовнішнього перестрахування, дозволить збільшити місткість вітчизняного ринку страхування, що матиме пряме відображення у обсягах інвестиційних ресурсів у економіку держави в перспективі.

Висновки. Таким чином, наведена статистична інформація є свідченням того, що перестрахування в умовах кризи – це досить вигідне двостороннє партнерство, покликане забезпечити фінансову стабільність страхових операцій, підвищити рівень страхового захисту і як наслідок, забезпечити формування довіри до страхових компаній як провідних небанківських фінансових посередників фінансового ринку України.

Важливо зазначити те, що перестрахування має синергетичний вплив на фінансову надійність, платоспроможність і відповідно на результативність страхової діяльності. Проте, страховики не повинні наповнювати портфелі будь-якою ціною, вони повинні дивитися на якість страхового ризику. Ключовим аспектом ефективного функціонування ринку перестрахування є дотримання парадигми двостороннього взаємовигідного партнерства: від перестраховика потрібен надійний захист, а від страховика – андерайтингова дисципліна і оплата перестрахувальної премії.

Подальші наукові дослідження мають базуватися на формуванні конкурентних механізмів регулювання ринку перестрахування з метою підвищення якості та надійності проведення операцій перестрахування.

Список використаних джерел:

1. Бойко А. О. Оптимізація портфеля страхових компаній на основі застосування операцій перестрахування / А. О. Бойко // Гроші, фінанси та кредит. Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 1. – С. 160–170.

2. Декрет Кабінету Міністрів України «Про страхування» від 10.05.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 29. – С. 320.

3. Залєтов О. Перестрахування як складова економічної безпеки України / О. Залєтов // Страхова справа. – 2014. – № 3 (55). – С. 24–27.

4. Інформація Національної комісії що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг про стан і розвиток страхового ринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nfp.gov.ua/content/informaciya-pro-stan-i-rozvitok.html

5. Кнейслер О. Теоретико-прагматичні підходи до визначення сутності перестрахування / О. Кнейслер // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – № 3 (118). – С. 109–113.

6. Козьменко О. В. Сучасний стан і перспективи розвитку ринку перестрахування в Україні / О. В. Козьменко, А. О. Бойко // Фінанси України. – 2011. – № 6. – С. 24–32.

7. «Про страхування» [Електронний ресурс] : Закон України [від 07.03.1996 р., № 85/96 – ВР зі змінами та доповненнями]. – режим доступу : http://www. http://zakon2.rada.gov.ua.

8. Страхування : підруч. / [В. Д. Базилевич, К. С.Базилевич, Р. В. Пікус та ін.] ; заред. В. Д. Базилевича. – К. : Знання, 2008. – 1019 с.

Рецензент – к.е.н., професор Аранчій В.І.

УДК 657.41/.45 : 636.034

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК БІОЛОГІЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ ТА КАЛЬКУЛЮВАННЯ ПРОДУКЦІЇ МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА

Стаднік Л.І., к.е.н., доцент; Стаднік В.Л.
Білоцерківський національний аграрний університет

У статті розглянуті методичні і практичні проблеми організації бухгалтерського обліку в галузі скотарства. Досліджено стан організації первинного обліку операцій стосовно біологічних активів, їх перетворень. Виявлено окремі проблеми щодо впровадження методичних рекомендацій із первинного обліку біологічних активів та їх перетворень. Запропоновано порядок документального оформлення господарських операцій стосовно витрат та виходу продукції скотарства, а також їх синтетичного і аналітичного обліку.

Наукова новизна полягає у посиленні теоретичного обґрунтування та розробці методичних підходів і пропозицій щодо удосконалення обліку діяльності молочно-товарних ферм.

Ключові слова: *П(С)БО 30 «Біологічні активи», галузь скотарства, біологічні перетворення у скотарстві, первинні документи, статті витрат скотарства, біологічні об'єкти, молоко, оцінка, справедлива вартість.*

Постановка проблеми. Одержавши незалежніть і переходячи на ринкові відносини, Україна розпочала реформу в аграрному секторі економіки. З постановкою питання ефективного власника і господаря на селі, державою проводився експеримент, який сільському господарству, зокрема молочному скотарству завдав велику шкоду. Ця, вкрай, необхідна галузь, будучи трудомісткою та при відсутності відповідних власних переробних промислів і сприятливої державної податкової та цінової політики, а також фінансових і кредитних ресурсів, тривалий час знаходиться у депресивному стані. Звідси, стрімко зменшується поголів'я ВРХ (табл.1), рентабельність скотарства також залишається на низькому рівні.

Таблиця 1

Динаміка поголів'я ВРХ на 1 січня, тис голів

Роки	1995	2000	2005	2010	2015	2016
Всього ВРХ	988,8	501,7	296,6	161,4	135,8	134,1
у т.ч. корів	400,1	262,2	163,0	86,2	73,2	68,6

Виходячи на міжнародний ринок молокопродукції, Україна стикається з конкуренцією при її збуті. На сьогодні можна стверджувати, що без зменшення витрат при виробництві і збуті продукції молочного скотарства і росту продуктивності, підвищення ефективності галуззі не відбудеться. Ця ефективність в молочному скотарстві базується на запровадженні сучасних інтенсивних технологій годівлі, утриманні і доїнні тварин.

Важливим чинником збереження та підвищення ефективності галузі скотарства є достовірний бухгалтерський облік та облік в управлінні підприємством, постійний контроль і якісний аналіз за витратами, виходом продукції та фінансовими результатами.

Завданнями бухгалтерського обліку молочного скотарства є:

– повне і правильне відображення витрат на виробництво продукції по кожній обліково-виробничій групі тварин у розрізі молочно-товарних ферм;

– правильне визначення фактичної собівартості 1ц молока і 1 голови приплоду тварин;

– систематичний контроль за виконанням бюджету кожною молочно-товарною фермою.

Все вище сказане підтверджує актуальність наукового дослідження, метою якого стало вивчення організації бухгалтерського обліку витрат на виробництво продукції молочного скотарства в сучасних ринкових умовах та запропонування конкретних шляхів її вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання теоретичного та практичного характеру обліку в тваринництві, зокрема скотарстві, висвітлено у роботах багатьох науковців, зокрема Л. К. Сука, М. Ф. Огійчука, П. Л. Сука, Г. Г. Кірейцева, П. Т. Саблука, В. Жука та інших. Разом з тим, питання обліку на МТФ окремих підприємств в умовах ринку вимагає більш детальнішого вивчення та подальшого вдосконалення.

Постановка завдання. Метою дослідження є удосконалення існуючих методичних підходів до організації бухгалтерського обліку в галузі молочного скотарства. Об’єктом дослідження є теоретико-методологічні та практичні засади обліку біологічних активів та перетворень у скотарстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Надходження інформації про господарські процеси в скотарстві є обов'язковим елементом управлінської діяльності, а матеріальними носіями її є документи.

Порядок обліку витрат на виробництво молока вимагає від підприємства використовувати значну кількість відповідних первинних документів, які б забезпечили відображення самої праці, предметів і засобів праці, виконаних робіт і послуг, а також вихід продукції.

Провівши дослідження окремих господарств, які займаються молочним скотарством, нами встановлено, що організація первинного обліку перетворень біологічних активів і продукції даної галузі не повністю відповідає сучасним вимогам. Так, ще не всі господарства використовують в обліку молочного скотарства типові та спеціалізовані форми документів. В окремих господарствах зустрічаються ще застарілі типові та спеціалізовані форми первинних документів. Звичайно, це не відповідає діючій нормативно-правовій базі, яка регулює організацію первинного обліку[7]. В процесі біологічних перетворень у молочному скотарстві передбачено застосування цілого ряду первинних і нагромаджувальних документів[5].

При нарахуванні оплати праці операторам машинного доїння і скотарям, основними документами є Табель обліку робочого часу (ф. № 64) та Розрахунок нарахування заробітної плати працівникам тваринництва (ф. № 69).

Корми на МТФ завідувач одержує з комори і списує на годівлю тварин на підставі Відомості витрат кормів (ф. № 94-АПК). Дана відомість є комбінованим накопичувальним документом, на підставі якого корми відпускаються на ферму та списуються на годівлю тварин. Зведений облік витрат кормів на молочно-товарній фермі ведуть у Журналі обліку витрачання кормів (ф. № 35). У ньому для кожного виду кормів і групи тварин відводять окремі сторінки, на яких записують витрати кормів за їх видами у фізичній масі в

перерахунку на кормові одиниці та за вмістом протеїну, а також кормо-дні.

Дезінфікуючі засоби, медикаменти, біопрепарати та інші матеріали відпускають на молочно-товарну ферму за Лімітно-забірними картами на одержання матеріальних цінностей (ф. № 117-АПК) та Накладними внутрішньогосподарського призначення (ф. № 87). Дані первинних документів зі списання матеріальних цінностей у виробництво є основою для складання Звіту про рух матеріальних цінностей (ф. № 121) та Виробничого звіту з тваринництва.

При контролі витрат товарно-матеріальних цінностей обов'язково перевіряють правильність застосування норм витрат, відповідність зазначеного поголів'я тварин фактичній наявності на кожну дату тощо.

Послуги вантажного автотранспорту для молочного скотарства списують на підставі Подорожнього листа вантажного автомобіля (ф. № 2). Витрати на транспортні роботи тракторів списують згідно з Подорожнім листом трактора (ф. № 69). Витрати на роботи і послуги таких власних допоміжних виробництв групуються в накопичувальних відомостях і відносяться на об'єкти в скотарства за фактичною собівартістю.

Списання з підзвіту завідувача МТФ або бригадира витрачених малоцінних і швидкозношуваних предметів, спецодягу, спецвзуття, малоцінних необоротних активів здійснюють на основі Актів на списання виробничого і господарського інвентаря, малоцінних та швидкозношуваних предметів (ф. № 126).

В даний час використана вода і електроенергія на молочно-товарній фермі списуються за допомогою складаня Балансу надходження і використання. Для ефективного управління витратами, необхідним є встановлення сучасних високоточних приладів вимірювання. Наприклад, двохтарифний електролічильник у нічний час сприяє зменшенню вартості використаної електроенергії у два рази.

Послуги з транспортного і технічного обслуговування галузі, виконані сторонніми підприємствами оформляються Актами на виконання робіт, Товарно-транспортними накладними та Рахунками-фактурами (ф. № 868).

Амортизацію основних засобів у скотарстві відносять на витрати виробництва на основі відповідних Розрахунків нарахування амортизаційних відрахувань.

Загальновиробничі витрати відносять на витрати молочного скотарства відповідно до Відомості розподілу.

При русі біологічних активів повинні складатися відповідні первинні документи [2,3]. Приплід телят оприбутковують у день його одержання на підставі Актів на оприбуткування приплоду тварин (ф. № ПБАСГ-3). Приріст живої маси молодняку ВРХ обліковують у Відомостях зважування тварин (ф. № ПБАСГ-10) і Розрахунках визначення приросту (ф. № ПБАСГ-11).

Вибракування поголів'я корів з основного стада відбувається при втраті ними корисних господарських якостей. При цьому постійно діюча комісія на підставі зроблених висновків складає Акт на списання довгострокових біологічних активів тваринництва (ф. № ДБАСГ-4)

При загибелі великої рогатої худоби складається Акт на вибуття пото-

чних біологічних активів тваринництва (забій, прирізка, падіж) (ф. № ПБАСГ-6).

Для узагальнення інформації про біологічні об'єкти, витрати і вихід продукції молочного скотарства, ведення синтетичного і аналітичного обліку передбачено рахунки: 15 Капітальні інвестиції, 16 Довгострокові біологічні активи, 20 Виробничі запаси, 21 Поточні біологічні активи, 23 Виробництво, 27 Продукція сільськогосподарського виробництва.

Виходячи з цього, поголів'я ВРХ основного стада є довгостроковим біологічним активом, а на вирощуванні та відгодівлі – поточним біологічним активом. Облік витрат і виходу продукції ведеться на активному, операційному, калькуляційному рахунку 23 «Виробництво».

Враховуючи потреби управлінського обліку при виробництві молока і яловичини, інформації цього синтетичного рахунка недостатньо. Сільськогосподарські підприємства, як правило, відкривають субрахунок 232 «Тваринництво». Враховуючи обчислювальні можливості сучасного програмного забезпечення щодо ведення обліку, доцільним було б відкриття субрахунка 2-го порядку 2321 «Скотарство».

Аналітичний облік за субрахунком 2321 «Скотарство» буде вестися за встановленою номенклатурою об'єктів обліку та статтями витрат. Витрати та вихід продукції скотарства необхідно обліковувати за окремими підрозділами підприємства та центрами витрат і відповідальності. А тому доцільним є відкриття окремих аналітичних рахунків (див. рис.1). Також на окремому аналітичному рахунку слід відображати витрати з приготування кормів у кормокухнях або кормоцехах МТФ.

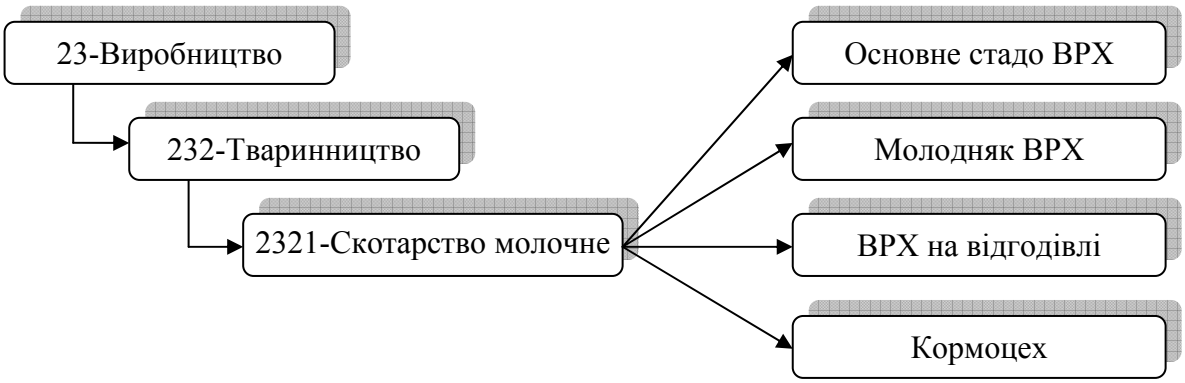

Синтетичний рахунок *Субрахунки* *Аналітичні рахунки*

Рис. 1. Схема рахунка на якому ведеться облік витрат і виробництва продукції молочного скотарства

Відповідно традиційним технологіям і діючому порядку, надходження молока в сільськогосподарських підприємствах оформляли у Журналі обліку надою молока (форма № 112), який складав завідувач ферми або бригадир. В цей журнал по кожному оператору машинного доїння щодня записували кількість корів, які дояться, і кількість одержаного молока (у кілограмах) за кожним доїнням окремо (вранці, удень та увечері.) У дні, коли здійснювалися контрольні доїння, у Журналі обліку надою робили відповідну відмітку. Ла-

борант МТФ щодня визначав вміст жиру в молоці за кожною групою корів, закріплених за операторами, і перераховував кількість прийнятого молока як однопроцентне. Журнал обліку надою молока вівся в одному примірнику протягом 15 днів і зберігався на МТФ. Кількість надоєного молока і вміст жиру в ньому підтверджували своїми підписами завідувач ферми і оператори машинного доїння.

Сьогодні на українському ринку присутня значна кількість компаній, які пропонують своє високотехнологічне обладнання для доїння корів. Зокрема, на ринок доїльного обладнання вийшли роботи-дояри, які мають замінити собою людей - операторів машинного доїння. Одними із головних частин робота є - контрольні та сенсорні прилади, ваги (для автоматичного зважування корів, молока та концентратів), комп'ютер та його програмне забезпечення із системою контролю якості молока (визначає його колір, електропровідність, температуру, кислотність, швидкість молоковіддачі, об'єм та інші показники за окремими частками вимені та дає змогу вибракувати продукцію небажаної якості), а також система ідентифікації тварин. Деякі фірми випускають системи контролю якості молока, що визначають також кількість соматичних клітин.

Виходячи з цього, можна стверджувати, що на сьогоднішній день реквізити і порядок ведення Журнал обліку надою молока (форма № 112), не відповідають порядку організації праці і технологічним процесам в галузі скотарства.

П(С)БО 30 «Біологічні активи» не виключає калькулювання фактичної собівартості сільськогосподарської продукції, але і не передбачає порядку обчислення собівартості і закриття рахунків[4,6]. А тому необхідно звернути увагу на такі елементи бухгалтерського обліку, як оцінка і калькуляція[1]. Адже для точного відображення витрат та визначення фінансових результатів діяльності у бухгалтерському обліку вибір методу оцінки біологічних активів і сільгосппродукції є дуже важливою складовою організації обліку. Це стосується сільськогосподарських підприємств. Так, молоко, приріст живої маси і сама жива маса молодняка ВРХ при первісному визнанні можуть оцінюватися за справедливою вартістю (П(С)БО 30) або за виробничою собівартістю (П(С)БО16). Конкретний метод оцінки повинен бути закріплений у Наказі про облікову політику підприємства[4,6].

Перший метод оцінки за справедливою вартістю, будучи значно простішим та більш достовірнішим, не зовсім підходить для оцінки приросту живої маси, народжених телят. Другий – за виробничою собівартістю є більш складнішим, але його доцільно використовувати для проведення аналізу господарської діяльності.

Від точності та обґрунтованості калькуляційних розрахунків залежить об’єктивність економічних показників,що мають визначальне значення для подальшого розвитку підприємства. Розрахунок собівартості продукції скотарства здійснюється з урахуванням особливостей цієї галузі. До таких особливостей, зокрема належить те, що в результаті відгодівлі молодняку і тварин на відгодівлі ВРХ є приріст живої маси, отриманий у звітному періоді і жива маса.

Згідно з Методичними рекомендаціями, затвердженими наказом Мінагрополітики від 18.05.01 р. №132, об'єктами калькулювання в скотарстві визначені (табл.2):

Таблиця 2

Об'єкти обліку витрат і визначення собівартості продукції у молочному скотарстві

Об'єкти обліку витрат	Об'єкти калькулювання	Одиниця калькулювання
Основне стадо (корови)	молоко	1 центнер
приплід	1 голова	
Худоба на вирощуванні та відгодівлі	приріст живої маси	1 центнер
жива маса		

Джерело : [1]

Об'єкти планування та обліку затрат у скотарстві можуть уточнюватися стосовно наявної технології в конкретних господарствах. У молочному скотарстві об'єктом калькулювання продукції є: по основному стаду – 1ц молока і 1 голова приплоду, по вирощуванню та відгодівлі тварин – 1ц приросту живої маси та 1ц живої маси тварин.

Діюча практика калькулювання продукції молочного скотарства не відповідає сучасним технологіям. На нашу думку, розраховувати собівартість 1 голови приплоду за вартістю 60 кормо-днів утримання корови не зовсім буде вірним. Адже, залежно від технології виробництва молока та індивідуальних особливостей організму, сухостійний період корів може мати різні терміни. Доцільним було б приплід ВРХ оцінювати за собівартістю певної кількісті молока.

Висновки. Дослідження теоретичних аспектів, нормативних документів та практики ведення обліку біологічних активів, витрат за біологічними перетвореннями і виробництва продукції скотарства, дозволило сформулювати наступні висновки і пропозиції:

1. Проведеним дослідження було виявлено, що первинний облік на переважній більшості молочно-товарних ферм не відповідає вимогам П(С)БО 30 «Біологічні активи», адже нові форми первинних і зведених документів не набули широкого застосування.

Згідно Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 24 травня 1995 р. № 88, первинні документи, облікові регістри і фінансова звітність повинні складатися українською мовою. Документи, складені іноземною мовою (в т.ч. російською), що є підставою для здійснення записів у бухгалтерському обліку, повинні мати впорядкований автентичний переклад на українську мову.

2. Форми облікових регістрів використовуються також старого зразку.

3. Застосування оцінки біологічних активів за справедливою вартістю не набуло практичного впровадження, так як оцінка за плановою, а потім виробничою собівартістю є більш зручнішою.

4. Використовуючи рахунок 23 «Виробництво», доцільним є відкриття субрахунків 2-го і 3-го порядків, а також аналітичних рахунків: основне стадо ВРХ; молодняк ВРХ на вирощуванні; ВРХ на відгодівлі, кормоцех.

5. Оцінювати приплід ВРХ за певною кількістю молока.

Список використаних джерел:

1. Методичні рекомендації з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств, затверджені Наказом Міністерства аграрної політики України від 18 травня 2001 р. № 132. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uazakon.com/ big/text1528/pg1.htm.

2. Методичні рекомендації щодо застосування спеціалізованих форм первинних документів з обліку довгострокових та поточних біологічних активів в сільськогосподарських підприємствах, затверджені Наказом Міністерства аграрної політики України від 21.02.2008 № 73. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// zakon.nau.ua/doc/?doc_id=187927

3. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку біологічних активів, затверджені наказом Міністерства фінансів України від 29.12.2006 № 1315. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/? doc_id= 197303.

4. Національне положення бухгалтерського обліку. [Електронний ресурс].– Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/ Національне_положен-ня_бухгалтерського_обліку.

5. Організація обліку у підприємствах сільськогосподарської галузі: [Навчальний посібник] / Шило В.П., Сопко В.В., Ільїна С.Б., Васьков В.Н. – К.: Кондор, 2011. – 268 с.

6. Облік сільськогосподарської діяльності / [Лузан Ю.Я., Жук В.М., Гаврилюк В.М. та ін.]; за ред. Жука В.М. – К.: Видавництво ТОВ «Юр-Агро-Веста», 2007. – 368 с.

7. Панченко Л. О. Удосконалення первинного обліку біологічних активів у тваринництві / Л. О. Панченко, Т. П. Головченко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvlnau/ ekon/2010_17/.

Рецензент – д.е.н., професор Плаксієнко В.Я.

УДК 336.266.4

АДМІНІСТРУВАННЯ МІСЦЕВИХ ПОДАТКІВ І ЗБОРІВ В УКРАЇНІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ МІСЦЕВОГО ОПОДАТКУВАННЯ

Безкровний О. В., к.е.н., доцент
Полтавська державна аграрна академія

В науковій статті проаналізовано сутність та сучасні підходи до організації процесу адміністрування місцевих податків і зборів. Здійснено характеристику існуючих механізмів формування місцевих бюджетів за рахунок сплати податків в окремих зарубіжних країнах. На основі здійснених узагальнень виділено превентивні напрями реформування діючих норм Податкового кодексу України в частині місцевого оподаткування.

Ключові слова: *місцеві податки, місцеві збори, адміністрування місцевих податків, місцевий бюджет, прямі місцеві податки, непрямі місцеві податки, зарубіжний досвід місцевого оподаткування.*

Постановка проблеми. Соціально-економічний розвиток територій України залежить від бюджетних ресурсів, що отримують у своє розпорядження місцеві органи влади. Місцеві бюджети в сучасних умовах є одним із джерел задоволення життєвих потреб населення. Місцеві податки і збори за-

ймають важливе місце у сфері формування доходної частини місцевих бюджетів у більшості розвинених країн світу. Від достатнього фіскального рівня бюджетних доходів залежить зростання соціально-економічного розвитку регіонів. Система місцевого оподаткування повинна забезпечувати фінансову незалежність органів місцевого самоврядування. На поточний момент, під час проведення фінансової децентралізації і реформування місцевого оподаткування, дослідження ролі місцевих податків і зборів у формуванні доходної частини місцевих бюджетів є важливим і актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика місцевого оподаткування, на сьогоднішній день, перебуває в центрі наукових інтересів значного кола представників фінансової та економічної думки України і світу. Дослідженню основних проблем, що виникають в процесі адміністрування місцевих податків і зборів присвячені праці багатьох вітчизняних науковців, серед яких М. Бескид, І. Кушал, Л., Простебі, А. Василенко, О. Музика-Стефанчук, Н. Бикадорова, А. Ібатуліна, А. Крисоватий, Л. Тарангул, О. Покатаєва та ін.

Науковий доробок згаданих вчених характеризується, в першу чергу, аналізом діючої практики нарахування та сплати місцевих податків і зборів, одночасно розробляючи пропозиції по удосконалення місцевого оподаткування як фінансового підґрунтя ефективного місцевого самоврядування.

Однак, на наш погляд, досі не стали предметом пильної уваги вчених дослідження зарубіжного досвіду місцевих податків та можливостей його використання в Україні. В зв’язку з цим, важливого значення в сучасних умовах набуває осмислення процесу реформування системи місцевого оподаткування України з позицій усвідомлення прогресивного світового досвіду оподаткування в розвинутих країнах.

Постановка завдання. Метою дослідження є характеристика існуючої практики та прагматики адміністрування системи місцевих податків та зборів в Україні на основі всебічного аналізу та узагальнення зарубіжного досвіду функціонування місцевих податків.

Виклад основного матеріалу дослідження. З моменту здобуття незалежності перед Україною постало завдання становлення такої податкової системи, яка б відповідала ринковим умовам та нормам правового суспільства. В контексті цього, необхідною вбачалась докорінна перебудова і вдосконалення такого важливого інструменту податкової системи як місцеві податки та збори, виникнення яких обумовлювалось необхідністю розмежування джерел доходів між бюджетами різних рівнів і зміцнення фінансової бази органів місцевої влади і самоврядування. Ефективне використання інституту місцевих податків і зборів сприяє акумуляції фінансових ресурсів, необхідних для розвитку територіальних громад, оскільки є стабільним і самостійним джерелом доходів до місцевих бюджетів.

В Україні створення правової бази для регулювання відносин у сфері місцевих податків і зборів в Україні триває вже більше двадцяти років. Реально цей процес розпочався із прийняттям Закону «Про систему оподаткування» у 1991 р. [9], а у травні 1993 р. – Декрету Кабінету Міністрів України

№ 56-93 «Про місцеві податки і збори» [8]. Даним нормативним документом передбачалося запровадження 16 місцевих податків і зборів, які з різною ефективністю і неодноразовими змінами в особливостях справляння проіснували до 2011 року, коли їх склад суттєво відкоригував введений в дію Податковий кодекс України [7], а далі Законом 2014 року «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» [10] (рис. 1).

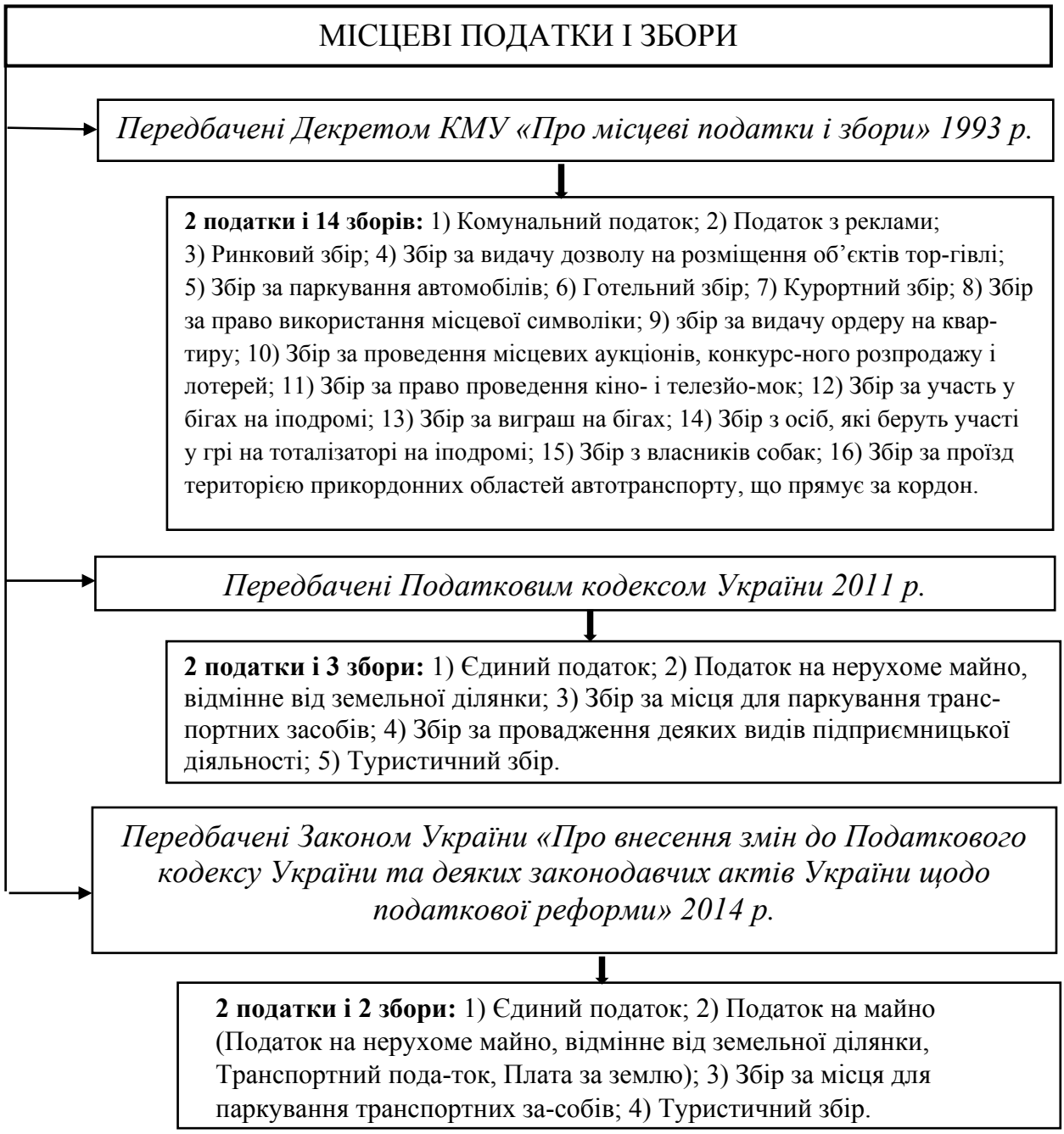

Рис. 1. Склад системи місцевих податків і зборів в Україні за період 1991 – 2016 рр.

Введений в дію у 2011 році Податковий кодекс України крім реформування складу системи місцевого оподаткування, направленого на зміцнення фінансової бази місцевих бюджетів, фактично започаткував принципово нову, одночасно, економічну, правову, фінансову та податкову категорію «ад-

міністрування податків». Так, основний на сьогодні, нормативний документ в податковій сфері, дає визначення адмініструванню податків, як управлінській діяльності в сфері справляння податків.

Узагальнюючи існуюче різноманіття наукових поглядів на трактування сутності та порядку адміністрування податкових платежів, слід виділити основні його складові по відношенню до системи місцевих податків і зборів. Такими, в першу чергу, є:

– сукупність державних органів – адміністраторів податків (органи фіскальної служби та органи місцевого самоврядування, які здійснюють спільну управлінську діяльність, пов'язану із забезпеченням процесу справляння місцевих податків і зборів);

– напрями управлінської діяльності адміністраторів податків за функціональним спрямуванням (врахування специфіки формування місцевих бюджетів в процесі регулювання ставок місцевих податків і зборів);

– механізм адміністрування податків (формування цілей, функцій, принципів справляння місцевих податків і зборів);

– методи управління процесом справляння, податкові відносини (стосунки між податковими органами і платниками місцевих податків і зборів).

При цьому, незначний власний досвід організації та забезпечення ефективного функціонування системи податкового адміністрування в сфері місцевого оподаткування та постійна нестабільність законодавчої бази в даній галузі вимагає звернення уваги на дану складову податкових систем зарубіжних країн.

В розвинених країнах, за словами М. Волохової, місцеві податки і збори, як правило, мають високу питому вагу в загальній сумі грошових надходжень місцевих органів влади, на відміну від України та подібних на неї колишніх соціалістичних країн, де власні кошти у формі місцевих податків і зборів становлять відносно малу питому вагу в доходах місцевих бюджетів [2].

Дослідники особливостей функціонування системи місцевого оподаткування в окремих країнах світу, зокрема А. Василенко та С. Остерович, виділяють дві основні групи місцевих податків: 1) безпосередньо прямі податки, які запроваджуються у межах конкретної адміністративно-територіальної одиниці й повністю надходять до бюджетів місцевих органів самоврядування; 2) загальні податки, які справляються за незмінними правилами на території всієї держави, однак надходять до місцевих бюджетів [1,6].

Загальновизнаним у світовій практиці є той факт, що місцеві податки та збори є основою дохідної частини місцевих бюджетів більшості держав. Так в Австрії за рахунок місцевих податків місцевий бюджет наповнюється майже на 72 %, в Японії на – 55 %, Франції – 48 %. За рахунок місцевих податків, за твердженням Л. Простебі формувалися 61 % муніципальних доходів у Швеції, 66 % – у США, 51 % – у Данії, 46 % – у Швейцарії, 46 % – у Німеччині, 43 % – у Норвегії, 37 % – у Великій Британії, 34 % – у Фінляндії, 31 % – в Іспанії [11].

Питання щодо оптимальної кількості податків теж, як свідчить зарубіжний досвід, не має однозначної відповіді. Адже кількість місцевих податків і зборів у різних країнах, як свідчить В. Дмитровська суттєво різниться. Для

більшості розвинених країн, як правило, характерним є застосування значної чисельності місцевих податків: у Франції – понад 40, Німеччині – 55, Італії – близько 70, Бельгії – близько 100 [3]. Зокрема, у Великій Британії стягується лише один податок з нерухомого майна – землі, будівель, крамниць, установ, заводів і фабрик, причому сільськогосподарські угіддя та будівлі на них, а також церкви не оподатковуються.

В той же час, в Японії є три основні види місцевих податків: підприємницький, що справляється з прибутку, корпоративний муніципальний податок та зрівняльний податок у фіксованій сумі податку, розмір якої залежить від розміру капіталу юридичної особи та чисельності працюючих та значної кількості (близько тридцяти) додаткових. Подібним є й досвід США, де запроваджено такі місцеві податки, як податок з продажу, місцевий прибутковий податок, податки на прибуток корпорацій, на спадщину, майновий податок.

Значне різноманіття видів місцевих податків і зборів дало підстави погодитись із думкою О. Музики-Стефанчук, щодо доцільності виділення окремих їх груп: прямі (податок на прибуток (доходи) юридичних і фізичних осіб, земельний податок, податок на промисел), непрямі (різноманітні акцизи, податок з продажу) та інші (податкові збори з видовищ, за надані послуги, зайняття торгівлею тощо) [5].

На сьогодні, за твердженням І. Кушала сформувалося ряд основоположних принципів функціонування інституту місцевих податків і зборів європейських країн та інших розвинених країн світу, які передбачають:

– транспарентність тягаря місцевих податків з урахуванням платоспроможності платників податків і вигоди, яку вони отримують від послуг, що надаються місцевими органами влади;

– справедливий розподіл податкового тягаря для фізичних і юридичних осіб – платників податків, що має сприяти ефективному розподілу ресурсів;

– визнане право органів місцевого самоврядування змінювати при потребі в обсязі наперед установлених обмежень обсяг місцевих податків;

– різниця між обсягом місцевих податків, які збираються органами місцевого самоврядування різних адміністративно-територіальних одиниць, не повинна бути великою, за винятком випадків, коли це пояснюється таким чинником, як різний рівень послуг;

– невисокий рівень економічних (мінімальний вплив на економічну структуру території муніципалітету), демографічних (неспричинення міграції жителів) і соціальних (запобігання погіршенню становища соціальних груп) наслідків;

– певна еластичність, яка б сприяла коригуванню обсягу податкових надходжень залежно від зміни рівня витрат [4].

Говорячи про ефективність, використовуваних в податкових системах різних країн місцевих податків і зборів, слід зазначити, найефективнішим на місцевому рівні вважається саме податок на нерухоме майно. В різних європейських країнах даний податок має різну питому вагу у власних надходженнях місцевих бюджетів. У таких іноземних державах, як Данія, Фінляндія,

Греція та Люксембург, податок на нерухомість складає незначну частку у власних надходженнях місцевих бюджетів, менше 10 % загального обсягу власних надходжень, а у таких країнах, як Бельгія, Латвія, Литва, Польща, Словаччина, Словенія, Іспанія, вона становить понад 50 % загального обсягу власних надходжень; у Великобританії, Естонії та Ірландії він дорівнює майже 100 %. 12]. Податок на нерухомість сплачується як фізичними особами, так і юридичними і нараховується відповідно до оціночної вартості об'єкта нерухомості, при цьому також враховується місце розташування об'єкта нерухомості або його корисна площа

Висновки. Підсумовуючи проведене дослідження слід наголосити на винятковій залежності формування доходів органів місцевого самоврядування від місцевих податків і зборів, особливо в умовах сучасної фінансової децентралізації. Запроваджений, разом із введенням в дію Податкового кодексу України, механізм адміністрування місцевих податків і зборів доводить безальтернативність курсу на зростання ефективності їх справляння і, як наслідок, зростання фінансового базису розвитку окремих регіонів і громад. Здійснювані, при цьому, реформи методики та методології нарахування і сплати місцевих податкових платежів мають ґрунтуватись на використанні позитивного зарубіжного досвіду в даній галузі податкових відносин, зокрема тих країн де результативність діючого механізму місцевого оподаткування доведена розміром грошових надходжень до бюджетів місцевого рівня.

Список використаних джерел:

1. Василенко А. В. Місцеве оподаткування в Україні у контексті зарубіжного досвіду / А. В. Василенко // Економічний вісник університету (ДВНЗ Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди). – 2015. – № 16-1. – С. 351–355.

2. Волохова М. П. сучасний стан та напрями вдосконалення справляння місцевих податків і зборів України / М. П. Волохова // Економічні інновації. – 2014. – випуск 57. – С. 62–71.

3. Дмитровська В. С. Зарубіжний досвід місцевого оподаткування / В. С. Дмитровська // [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua.

4. Кушал І. М. Напрями реформування системи місцевого оподаткування України / І. М. Кушал, С. В. Присяжний // Наукові вісті Далівського університету : зб. наук. праць. – Луганськ, 2013. – № 10. – С. 24–28.

5. Музика-Стефанчук О. А. Декілька нарисів про місцеві бюджети в зарубіжних країнах / О. А. Музика-Стефанчук // Науковий вісник Академії муніципального управління : Серія «Право». – 2010. – № 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu _pr/2010_1/12.pdf.

6. Острович С. Е. Місцеві податки і збори як фінансова основа місцевого самоврядування (вітчизняний і зарубіжний досвід) / С. Е. Острович // Порівняльно-правові дослідження. – 2009. – № 2. – С. 107–112.

7. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ 2755-17.

8. Про місцеві податки і збори: Декрет Кабінету Міністрів від 20.05. 1993 р. № 56-93 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/ laws/show/56-93.

9. Про систему оподаткування: Закон України від 25.06. 1991 р. № 1251-XI // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/ show/1251-12.

10. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи [Електронний ресурс] : закон України [від 28.12.

2014 р. № 71-VIII]. – Режим доступу : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/ show/1251-12.

11. Простебі Л. І. Реформування інституту місцевих податків і зборів у контексті підвищення надходжень місцевих бюджетів / Л. І. Простебі // економіка і суспільство. – 2016. – № 2. – С. 589–593.

12. Recommendation of the Committee of Ministers to member states on local taxation, financial equalisation and grants to local authorities // Rec(2012)14. : Council of Europe. 06.09.2012.

Рецензент – д.е.н., професор Плаксієнко В.Я.

УДК 338.43.01:631.164.6

ПОПЕРЕДЖЕННЯ БАНКРУТСТВА АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ БЕЗЗБИТКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Чумак В. Д., к.е.н., доцент
Полтавська державна аграрна академія

В статті розкрито резерви беззбиткової діяльності сільськогосподарських підприємств та намічено основні напрямки попередження їх банкрутства. Зазначено, що з метою забезпечення беззбиткової діяльності доцільно: впровадження системи внутрішнього фінансового контролю – контролінгу; здійснення управління ліквідністю та платоспроможністю підприємства; усунення недосконалої практики ціноутворення на сільськогосподарську та промислову продукцію; забезпечення ефективного використання всіх видів ресурсів; формування економічного середовища для впровадження досягнень науки і техніки.

Ключові слова: *прибуток, збиток, банкрутство, антикризове управління, платоспроможність, контролінг, диверсифікація.*

Постановка проблеми. Особливості механізму попередження та захисту аграрних підприємств від банкрутства пов’язані, головним чином, із особливостями самого сільського господарства. Щоб попередити подальше падіння виробництва і масові банкрутства сільськогосподарських виробників необхідно терміново вжити комплекс стратегічних і тактичних заходів для подолання кризового стану підприємств. Як показала вітчизняна та закордонна практика, система антикризових заходів, у випадку її ефективного використання, спроможна реально сприяти попередженню кризових явищ, оздоровленню економіки та зміцненню фінансів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, пов’язані з розробкою резервів забезпечення беззбиткової діяльності підприємств є предметом досліджень таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як Ю. М. Великий, Т. П. Гудзь, І. Б. Гуськов, В. В. Ковальов, О. О. Терещенко, М. І. Тітов, А. Д. Чернявський та інших. Проте в теорії і практиці організаційно-економічного механізму банкрутства є низка не вирішених питань, зокрема, в достатній мірі не розроблені основні напрямки виходу зі стану банкрутства сільськогосподарських підприємств.

Постановка завдання. Метою даної статті є узагальнення основних напрямків беззбиткової діяльності сільськогосподарських підприємств та попередження їх банкрутства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вітчизняна економіка знаходиться в таких умовах, коли підприємства з метою забезпечення конкурентоспроможності та виживання в ринковому середовищі вимушені вдаватись до структурних перетворень, тобто до проведення реструктуризації суб'єктів господарювання. Поштовхом до таких змін, як правило, виступає кризова ситуація на підприємстві. В сільському господарстві розвиток окремих підприємств значною мірою залежить від зменшення або розформування інших, а якщо ліквідація певного господарюючого суб'єкта не проводиться, то одночасно гальмується розвиток кращих аграрних формувань. Отже, на нашу думку, застосування дієвої процедури банкрутства має позитивно вплинути на хід структурних перетворень, оскільки вона здійснюватиме тиск у напрямку необхідної адаптації.

Слід погодитись з думкою тих вчених-економістів, які вважають, що переважна більшість банкрутств відбувається із-за незадовільного керівництва бізнесом. За словами відомого спеціаліста в галузі управління фінансами Ван Хорна, банкрутство багатьох фірм відбувається прямо або опосередковано із вини їх керівництва [2, с. 771]. Отже, головне на даному етапі – зміна суті і стилю керівництва підприємством. У складних сучасних умовах ринкових перетворень реальних успіхів в антикризовому управлінні можуть досягти лише всебічно підготовлені кризис-менеджери, оскільки в кожному конкретному випадку необхідні нестандартні, інноваційні рішення.

Банкрутство підприємств в більшій мірі залежить не від розмірів прибутку, про що свідчить світова і вітчизняна практика, а від спроможності суб'єкта господарювання своєчасно погашати свої борги, тобто від його платоспроможності. Слід нагадати, що основною причиною неплатоспроможності сільськогосподарських підприємств виявилась відсутність активів у високоліквідній формі, тобто грошових коштів. Як висновок, стійкий фінансовий стан може досягатись лише при достатньому і узгодженому контролі за рухом грошових засобів підприємства.

За будь-яких умов господарювання управління платоспроможністю є важливим фактором попередження можливого банкрутства. Загальновідомо, що однією з основних умов фінансової стійкості підприємства є приток грошових засобів, які зможуть покрити його зобов'язання. Відсутність необхідного запасу грошових коштів свідчить про серйозні проблеми, а надмірна їх величина говорить, що підприємство потерпає від збитків, пов'язаних з інфляцією та з втраченими можливостями вигідно вкласти грошові кошти і одержати додатковий дохід [1, с. 74]. Вважаємо, що найперший спосіб добування капіталу – це поліпшення управління абсолютно ліквідними активами підприємства. Управлінням грошовими засобами на вітчизняних підприємствах до недавнього часу не займались. Із впровадженням в практику Національних стандартів бухгалтерського обліку, обов'язковою формою річної звітності став Звіт про рух грошових коштів. Використання даної форми звітності стало необхідною і досить корисною в ринкових умовах, оскільки за таких умов підприємства зможуть забезпечувати себе абсолютно ліквідними активами і уникати банкрутства.

З метою попередження банкрутства сільськогосподарських підприємств, вважаємо за необхідне впровадження системи внутрішнього фінансового контролю – контролінгу. Концепція контролінгу була розроблена в закордонній практиці у восьмидесяті роки як засіб активного попередження кризових ситуацій, які призводять до банкрутства. Принципом цієї концепції, що одержала назву «управління відхиленнями» є оперативне порівняння основних планових (нормативних) та фактичних показників з метою виявлення відхилень між ними і визначення взаємозв'язку та взаємозалежності між показниками. З метою зміцнення фінансового стану підприємств, підвищення ліквідності та платоспроможності контролінг вирішує наступні завдання: виявлення та ліквідація «вузьких місць» на підприємстві; виявлення і розвиток сильних сторін; забезпечення постійного контролю та аналізу ризиків діяльності підприємства; виявлення резервів зниження собівартості продукції; розробка стратегії розвитку підприємства; планування фінансово-господарської діяльності; аналіз відхилень фактичних показників від планових; проведення внутрішнього аудиту. Із наведених основних завдань контролінгу випливає необхідність поступового його впровадження на вітчизняних сільськогосподарських підприємствах.

На думку спеціалістів в галузі антикризового управління лише активна інноваційна політика в поєднанні з використанням інвестицій для впровадження нових технологій дозволяє успішно вирішувати проблеми виходу із кризових ситуацій [6, с. 105]. Тобто, інвестиційний менеджмент можна розглядати як один із методів антикризового управління. Для сучасних сільськогосподарських підприємств особливе значення набуває проблема їх інвестиційної привабливості, яка залежить від усіх показників, що характеризують фінансовий стан підприємства, і в першу чергу, від рентабельності власного капіталу. Це узагальнюючий показник, який відповідає на питання: скільки прибутку може одержати підприємство в розрахунку на одиницю вартості свого майна. Безперечно, інвестиції в підприємства здійснюються лише за умови, що рентабельність власного капіталу буде перевищувати середній рівень позикового проценту. Тому основною умовою підвищення інвестиційної привабливості підприємства є збільшення величини рентабельності його власного капіталу, використавши для цього ефект фінансового важеля, що виникає внаслідок перевищення економічної рентабельності підприємства над процентом, який сплачується за користування позиковими коштами.

Слід підтримати пропозицію авторів, які вважають за доцільне використовувати сільськогосподарськими підприємствами один із механізмів залучення додаткових фінансових ресурсів – випуск облігацій. Даний інструмент фондового ринку має ряд переваг, а саме: такий метод залучення інвестицій можуть використовувати підприємства всіх організаційно-правових форм; відсутність оподаткування фінансових ресурсів, отриманих від розміщення облігацій; відсоток, що сплачується по облігаціях, відноситься на витрати; можливість використання облігацій як засобу платежу чи застави. Отже, сільськогосподарські підприємства в ринкових умовах можуть значно по-

кращити свою економічну привабливість та отримати інвестиції через випуск цінних паперів, зокрема облігацій.

Одним із дієвих заходів, спрямованих на стабілізацію аграрного сектора, став перехід сільськогосподарських підприємств на сплату фіксованого податку. Це дало підприємствам ряд переваг: суттєве спрощення механізму нарахування та сплати податків; зниження податкового тиску; розмір податку не залежить від результатів господарської діяльності, тому є стимул для підвищення дохідності. На думку багатьох вітчизняних економістів, насамперед, запровадження мораторію на податок на додану вартість та надання субсидій може зробити аграрний сектор конкурентоспроможним. На нашу думку, податковий мораторій, списання боргів, надання субсидій на деякий період можуть компенсувати збитки, але вони не спрямовані на подолання суттєвих причин кризових явищ. Проведені дослідження західними економістами підтверджують, що запровадження податкового мораторію, списання боргів, надання субсидій дають мало підстав стверджувати, що дані заходи здатні перетворити сільське господарство України на прибуткове та конкурентоспроможне.

Стабільний фінансовий стан сільськогосподарських підприємств може бути забезпечений за рахунок ефективного використання всіх видів ресурсів. З однієї сторони, для створення умов відтворення ресурсного потенціалу необхідна система організаційно-економічних заходів, і перш за все, вибір напрямку спеціалізації, який би забезпечив найбільш ефективне використання ресурсів. З іншої – ряд вчених-економістів в галузі антикризового управління вважають, що розширення сфери діяльності підприємства в будь-якому напрямку, тобто його диверсифікація є одним із головних методів попередження банкрутства [6, с. 106]. Диверсифікація – це один із способів зниження ризиків діяльності підприємства. Тому перед суб'єктами господарювання стоїть питання, що краще – вузькоспеціалізоване, чи широко або обмежено диверсифіковане, чи комбіноване виробництво? По своїй економічній суті спеціалізація і диверсифікація діалектично протилежні. З однієї сторони, спеціалізація забезпечує ефективне використання ресурсів, більш низьку собівартість, що в свою чергу призводить до прибутковості та фінансової стабільності. З іншої сторони, ступінь ризику вузько спеціалізованого підприємства значно вищий ніж диверсифікованого. Тому вважаємо, що з точки зору антикризового управління доцільно використовувати диверсифікацію, оскільки збитковість одного виду діяльності компенсується прибутковістю іншого, що значно знижує ймовірність банкрутства.

Доцільність застосування диверсифікації в сільському господарстві визначається: суттєвими відмінностями між платоспроможністю різних покупців і замовників; підвищенням ступеня незалежності товаровиробників; підвищенням конкурентноздатності підприємства за рахунок виробництва різних видів продукції. Таким чином, з метою зменшення величини ризику діяльності сільськогосподарських підприємств та підвищення їх фінансової стійкості необхідно раціонально поєднувати ступінь спеціалізації та диверсифікації, а сільськогосподарським підприємствам необхідно організувати виробництво такої продукції, робіт, послуг оплата яких при їх реалізації буде обов'язково проводитись лише грошовими коштами.

Висновки. Отже, вихід із ситуації, що склалася, бачиться у розробці та реалізації наступних заходів: усунення недосконалої практики ціноутворення на промислову та сільськогосподарську продукцію; визначення кредитно-фінансової та інвестиційної політики, що передбачає: надання державних кредитів під невеликі проценти, застосування пільгового кредитування як галузі з уповільненим оборотом капіталу, розвиток форм товарного кредитування сільськогосподарських виробників незалежно від каналів реалізації продукції, створення сільськогосподарськими товаровиробниками кооперативних банків; організація закупівлі всієї виробленої аграрної продукції і оптовий її продаж, у тому числі і за кордон, через біржі або організацію спільних підприємств по виробництву, переробці та збуту сільськогосподарської продукції на кооперативних засадах з вітчизняними партнерами; формування на селі економічного середовища для впровадження досягнень науки і техніки, забезпечення соціального розвитку села й соціального захисту населення та створення центрів інформаційно-консультативного обслуговування сільського господарства.

Список використаних джерел:

1. Аранчій В. І. Удосконалення управління фінансовою стійкістю підприємства / Аранчій В. І., Чумак В. Д. // Матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції «Людина, природа, техніка у XXI столітті»: Збірник матеріалів. – Полтава : ФОП О. І. Кека, 2016. – С. 74–75.

2. Ван Хорн Дж. К. Основы управления финансами / Ван Хорн Дж. К. – М. : Финансы и статистика, 2004. – 799 с.

3. Великий Ю. М. Особливості кризового стану вітчизняних підприємств і методів його оцінки / Ю. М. Великий, О. Ю. Проскура // Фінанси України. – 2011. – № 10. – С. 29–34.

4. Гудзь Т. П. Система раннього виявлення та подолання фінансової кризи підприємств : Монографія / Т. П. Гудзь. – Полтава : РВЦ ПУСКУ, 2007. – 166 с.

5. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визначення його банкрутом» від 30 червня 1999 року // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 42–43. – С. 852–899.

6. Чернявский А. Д. Антикризисное управление : учеб. пособ. / Чернявский А. Д. – К. : МАУП, 2000. – 208 с.

Рецензент – к.е.н., професор Аранчій В.І.

УДК 631.16:636.2.034

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВІ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Дядик Т.В. к.е.н., доцент; Миколенко І.Г. , к.е.н., доцент;
Писаренко С.В., к.с-г.н., доцент
Полтавська державна аграрна академія

Розглядаються вузлові питання інтенсифікації як головної умови і фактора підвищення ефективності і конкурентоспроможності виробництва молока. Основними напрямками вирішення цього завдання є відродження і розвиток крупних спеціалізованих господарств з організацією виробництва молока на основі ресурсозберігаючих промислових технологій.

Ключові слова: *інтенсифікація, молочне скотарство, ефетивність, розвиток, продуктивність, інновації.*

Постановка проблеми. Протягом 70-ти років молочне скотарство в нашій країні розвивалося на основі розширеного відтворення з використанням інтенсивних методів ведення галузі. Найбільший обсяг виробництва молока припадав на 1987р. і становив 26,7 млн. т. Збільшення поголів'я корів супроводжувалось поступовим підвищенням продуктивності. Слід підкреслити, що приріст продуктивності корів відбувся за рахунок підвищення рівня і повноцінності годівлі молочної худоби, селекційно-племінної роботи, поглиблення спеціалізації і посилення концентрації виробництва та економічного стимулювання виробництва. Це дозволило досягти споживання молока та молочних продуктів на душу населення до 373 кг, що наблизило цей рівень до науково обґрунтованої норми – 380 кг. Високий рівень рентабельності виробництва молока (1990р. - 32,2%) підтримувався гнучкою ціновою політикою і забезпечував конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств на внутрішньому і зовнішньому ринках молока і молочної продукції [1].

В умовах трансформаційних ринкових змін, коли все сільське господарство України опинилося в дуже скрутному становищі, проблема зростання та підвищення ефективності виробництва молока набула особливої актуальності. Зниження виробництва молока відбувається як за рахунок скорочення поголів'я худоби, так і за рахунок зниження продуктивності. Однією з причин погіршення кількісних і якісних показників у галузі є екстенсивна форма відтворення. Тому подальше підвищення ефективності та конкурентоспроможності виробництва молока можливе лише на основі послідовної інтенсифікації галузі. Інтенсивна форма розширеного відтворення базується на постійному використанні досягнень науково-технічного прогресу, які зводяться до таких напрямів: використання високопродуктивних тварин і скорочення строків їх служби; організація відтворення стада і селекційно-племінної роботи; повноцінна годівля, збалансована по всьому комплексу поживних речовин та енергії з диференціацією в залежності від рівня продуктивності, віку і фізіологічного стану тварин; перехід до прогресивних способів утримання; механізація та автоматизація виробничих процесів; розвиток технологічної спеціалізації та ін.

Тому дослідження всіх цих процесів і явищ є актуальною темою дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основним напрямком розвитку сільськогосподарського виробництва є розширене відтворення. Воно може здійснюватись двома шляхами – екстенсивно і інтенсивно. Економічна природа цих двох шляхів розвитку виробництва достатньо повно досліджена в економічній теорії. Проблемам інтенсифікації як чинника підвищення ефективності та конкурентоспроможності виробництва молока присвячені дослідження багатьох авторів, серед яких слід відзначити В.І. Бойка, В.Н. Зимовця, М.Г. Коржинського, О.А. Козака, О.А. Лозу, М.К. Пархомця, М.Ф. Соловйова та ін. [3-11]. Дослідники розглядають коло питань, які є складовою частиною проблеми інтенсифікації молочного скотарства і підвищення ефективності виробництва молока. Підкреслюється необхідність переорієнтувати розвиток галузі на інтенсивні фактори росту. Робиться також ви-

сновок, що стратегічним напрямом розвитку молочного скотарства є відродження крупних спеціалізованих господарств з організацією виробництва молока на промисловій основі [8-10].

Дослідженнями цілого ряду авторів встановлено, що для кожного рівня розвитку продуктивних сил існують оптимальні межі росту продуктивності послідовних витрат, які можуть і повинні встановлюватися на основі порівняльного аналізу показників інтенсифікації виробництва в господарствах з однаковими природно-економічними умовами та які мають однаковий виробничий напрямок. Дані групувань, які наводяться в економічній літературі, підтверджують цей висновок і свідчать про те, що в господарствах всіх груп процес виробництва молока має різні економічні, технічні, технологічні та організаційні умови.

В монографії М.К. Пархомця розглядається коло питань формування і функціонування економічного механізму розвитку молокопродуктового підкомплексу АПК [7]. Особлива увага приділяється оптимізації виробничої структури господарств молочного типу, ресурсозбереженню, беззбитковості виробництва, прогнозуванню собівартості продукції, удосконаленню економічного механізму взаємовідносин та державного регулювання і підтримки ефективного функціонування молокопродуктового підкомплексу.

Важливе місце серед умов і факторів інтенсифікації молочного скотарства займають кормові ресурси [4]. Наводяться відповідні дані про тенденцію змін обсягів використання кормів в розрізі природно-кліматичних зон і окремих видів кормів. Підкреслюється, що залишилася невиправданою думка деяких науковців і практиків, які вважали, що скорочення чисельності поголів’я корів в сільськогосподарських підприємствах буде супроводжуватися підвищенням рівня і повноцінності годівлі тварин, а це зумовить підвищення продуктивності і збільшення виробництва молока. М.Ф.Соловйов, І.О.Шеметова і А.А.Романенко також відзначають, що незадовільний стан розвитку молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах України зумовлений скороченням і зниженням якості кормових ресурсів, що виділяються для розвитку галузі. Наводяться дані про рівень годівлі, питому вагу концкормів у структурі річного раціону, продуктивність корів і витрати кормів на 1 ц молока за 1990-2005 рр.[8,9].

Практично всі автори звертають увагу на те, що підвищення ефективності та конкурентоспроможності виробництва молока можливе лише в умовах інтенсивної форми відтворення з використанням сучасних ресурсозберігаючих технологій [3-11].

Постановка завдання. Цілями дослідження є визначення тенденцій та перспектив інтенсифікації молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах з огляду на підвищення ефективності та конкурентоспроможності виробництва молока.

Виклад основного матеріалу дослідження. Динаміка виробництва молока протягом 1991-2014 рр. мала в цілому негативну спрямованість. В 2014 р. порівняно з 1990р. виробництво молока в усіх категоріях господарств України зменшилося з 24,5 до 12,3 млн. т (в 2 рази), в тому числі в сільсько-

господарських підприємствах – з 18,6 до 2,2 млн. т (в 8,6 рази). В 90-х роках виробництво і споживання молока на душу населення почало катастрофічно падати. Уже в 1996р. воно опинилося на рівні 1960р., а загалом за 1990-2014 рр. виробництво молока на душу населення скоротилося з 472,3 до 263,6 кг (в 1,8 рази), а споживання – з 373,2 до 224,6 кг (в 1,7 рази) [1]. Виробництво молока перетворилося в низькорентабельну або збиткову галузь.

Інтенсивна форма розширеного відтворення передбачає, перш за все, високий рівень молочної продуктивності тварин. Вплив продуктивності тварин на ефективність виробництва молока важко переоцінити. Саме продуктивність є тим фактором, на який слід в найбільшій мірі діяти, щоб досягти підвищення віддачі від витрат в молочне скотарство (табл. 1).

Таблиця 1

Вплив продуктивності корів на ефективність виробництва молока у сільськогосподарських підприємств Харківської області (2014 р.)

Показники	Групування господарств за середнім річним удоєм молока від однієї корови, кг			
	до 2000	2001-3000	більше 3000	в середньому по області
Кількість господарств у групі, шт.	60	53	65	178
Припадає корів на 1 господарство в середньому по групі, гол.	185	174	352	243
Виробничі витрати на одну корову, грн.	5042,5	7380	13257,5	8740
Витрати кормів на одну корову, ц корм. од.	31,4	38,96	52,38	37,57
Середній річний удій молока від однієї корови, кг	1286	2507	4806	2935
Витрати кормів на 1 ц молока, ц корм. од.	2,44	1,32	1,09	1,28
Затрати праці на 1 ц молока, люд.-год.	18,46	8,57	5,11	7,54
Собівартість виробництва 1 ц молока, грн.:				
виробнича	392,11	294,38	275,85	297,79
повна	509,74	353,25	303,44	357,34
Ціна реалізації 1 ц молока, грн.	619,87	628,5	642,36	630,65
Рівень рентабельності (збитковості), %	21,6	77,9	111,7	76,5

Перш за все групування дає загальне уявлення про стан розвитку молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах Харківської області. Всього виділено 3 групи з інтервалом коливання продуктивності між групами 1000 кг. На першу групу з надоєм на одну корову до 2000 кг припадає 33,7% всіх господарств. Приблизно така по розміру і по питомій вазі друга група з надоєм від 2001 до 3000 кг (29,8%). Найбільша по числу господарств і питомій вазі третя група з удоєм понад 3000 кг (36,5%).

Групування дає чітку відповідь і на друге питання – про залежність показників економічної ефективності виробництва молока від продуктивності корів. По мірі збільшення продуктивності проявляється стійка тенденція

зниження затрат праці і собівартості 1 ц молока. В цьому випадку створюються сприятливі умови не тільки для самоокупності витрат, але й для розширеного відтворення. Одержані результати групування підтверджують уяву про інтенсифікацію, як процес, зв'язаний зі збільшенням виробничих витрат на одну корову. В нашому дослідженні до підвищення продуктивності тварин від групи до групи веде збільшення виробничих витрат на одну корову. В третій групі відносно першої вони більше у два рази, а продуктивність корів – у 3,7 рази.

Підвищення продуктивності молочної худоби – комплексна проблема. Її рішення дозволить більш ефективно використовувати матеріальні, трудові та фінансові ресурси і прискорити окупність витрат. Це важливо ще й тому, що в розвитку галузі протягом багатьох років переважав витратний напрямок. Притаманні тому риси – форсований ріст виробничих витрат, зниження продуктивності, ріст собівартості продукції та збитковість виробництва. Все це викликає гостру необхідність найдосконалішого дослідження процесу інтенсифікації виробництва молока в молочному скотарстві.

Для кожного рівня розвитку продуктивних сил існують оптимальні межі росту продуктивності послідовних витрат, які можуть і повинні встановлюватися на основі порівняльного аналізу показників інтенсифікації виробництва в господарствах з однаковими природно-економічними умовами та мають однаковий виробничий напрямок. Дані наведеного групування підтверджують цей висновок і свідчать про те, що в господарствах всіх груп процес виробництва молока має різні економічні, технічні, технологічні та організаційні основи.

З даних групування можна зробити висновки про те, що підвищення ефективності виробництва молока можливо лише на основі інтенсивної форми ведення молочного скотарства. У групах з низькою продуктивністю корів виробничі витрати на одну голову не перевищують 6000 грн. (екстенсивна форма ведення галузі), а у групах з високим надоєм вони складають понад 13000 грн. (інтенсивна форма). Однак сам по собі розмір виробничих витрат на одну корову без аналізу їх структури дає тільки загальне уявлення про форми відтворювального процесу у молочному скотарстві. Не менш важливий і якісний бік ресурсного забезпечення.

Високий економічний ефект досягається лише в тому випадку, якщо всі фактори інтенсифікації використовуються в комплексі. Про це переконливо свідчить досвід передових господарств. Одним з таких господарств з високо розвинутим молочним скотарством є сільськогосподарський кооператив «Восток» Ізюмського району Харківської області. Відмінною рисою цього кооперативу є те, що стратегія розвитку підприємства орієнтована на організацію великомасштабного виробництва молока. Молоко є основним ринковим продуктом, на частку якого припадає 63,3% усіх грошових надходжень, у тому числі в структурі грошових надходжень від реалізації продукції сільського господарства – 66,1%. Тому СК «Восток» може служити зразком при виборі моделі господарства з високо розвинутим молочним скотарством (табл. 2).

Таблиця 2

Основні виробничо-економічні показники розвитку молочного скотарства в СК «Восток» Ізюмського району Харківської області

Показники	Роки					
	1990	1995	2000	2005	2010	2014
Поголів'я корів, гол.	1520	1550	1858	1885	1885	2260
Середній річний удій молока від однієї корови, кг	3330	3135	3432	5431	5497	4265
Валовий надій молока, тис. ц	50,6	48,6	63,8	102,4	103,6	96,4
Витрати кормів на 1 ц молока, ц к. од.	1,22	1,22	1,11	1,07	1,08	1,12
Затрати праці на 1 ц молока, люд.-год.	5,82	5,43	5,42	5,20	5,78	6,50
Собівартість 1 ц молока, гр.од.*	21,93	27,32	30,94	78,64	76,67	196,78
Рівень рентабельності виробництва молока, %	85,3	-46,1	100	60,3	61,2	176,3

** В 1990 р. – крб., в 1995 р. – тис. крб.*

В числі не багатьох в Україні цей кооператив по праву вважається фабрикою з виробництва молока. Завдяки оптимальному поєднанню галузей в господарстві досягнуті високі виробничо-економічні показники з більшості видів сільськогосподарської продукції. На відміну від більшості господарств у СВК «Восток» розширене відтворення в молочному скотарстві здійснюється за рахунок збільшення поголів'я корів і за рахунок підвищення продуктивності. У 2014 р. порівняно з 1990 р. поголів'я корів у господарств збільшилося на 760 гол (в 1,5 рази), середньорічний удій молока від однієї корови на 935 кг (на 28,1%), а виробництво молока збільшилося майже у 2 рази.

Висока економічна ефективність виробництва молока у цьому кооперативі досягається за рахунок того, що всі фактори інтенсифікації молочного скотарства тут приведені в дію і використовуються комплексно.

Перш за все в цьому господарстві важливе значення надається організації інтенсивного кормовиробництва і повноцінної годівлі корів. Витрати кормів на одну корову знаходяться в межах 55-60 ц к. од., а на 1 ц молока – 1,03-1,08 ц к. од., що відповідає рівню кращих європейських й світових стандартів. Застосування ресурсо- і енергозберігаючих технологій, дотримання режиму економії завжди й в усьому дозволяє підтримувати собівартість 1 ц молока на самому низькому рівні і забезпечує належну конкурентоспроможність продукції. У 2014 році від рівень рентабельності виробництва та реалізації молока становив 176,3%.

Але в Україні досі переважають процеси руйнації крупного сільськогосподарського виробництва, а основним виробником молока стають господарства населення. Однак, як показують дослідження, вони мають обмежені можливості. Тому важливим напрямком інтенсифікації молочного скотарства є збереження і подальший розвиток крупних спеціалізованих молочних господарств. Дана галузь володіє меншою в порівнянні з іншими галузями гнучкістю, що в умовах нестабільних цін на ресурси та готову продукцію робить виробництво молока ризикованим заняттям для фермерів, особливо при скороченні державної підтримки у формі субсидій та дотацій. Саме тому молочне скотарство не отрима-

ло широкого розвитку в фермерських господарствах. До того ж молочне скотарство є однією з найбільш трудоємких, капітало- та фондоємних галузей.

Цілком очевидно, що для скорішої зміни ситуації в розвитку молочного скотарства необхідно вживати заходи для відродження галузі в сільськогосподарських підприємствах різних форм власності. Це тим більше важливо, що в ряді областей в сільськогосподарських підприємствах в порівнянні з 1990 р. поголів'я корів скоротилося в 8-10 разів. Під впливом змін, які відбулися за останній час, молочне скотарство, як галузь, збереглося в 6010 господарств з 14912 (40,3%). В результаті реструктуризації сільськогосподарських підприємств вони перетворюються на господарства виключно землеробного напрямку. Зруйновано тип спеціалізованого господарства, де раціонально поєднувалися дві-три основні та декілька додаткових галузей. Тобто порушено зв'язок на всіх ланках господарства як цілісної системи виробництва, а звідси і можливість його розвитку як крупного спеціалізованого підприємства.

Висновки. Дослідженнями встановлено, що інтенсифікація є основною умовою підвищення ефективності та конкурентоспроможності виробництва молока. Висока ефективність інтенсифікації досягається, якщо вона здійснюється комплексно. Досягнення високих показників продуктивності молочної худоби можливо завдяки широкому розповсюдженню голштинської породи, удосконаленню селекційно-племінної роботи, більш повного використання генетичного потенціалу стада, організації інтенсивного кормовиробництва та повноцінної годівлі тварин, впровадження ресурсозберігаючих технологій та прогресивних форм організації і матеріального стимулювання праці.

Важливим напрямом інтенсифікації молочного скотарства є збереження і подальший розвиток крупних спеціалізованих молочних господарств. Дана галузь володіє меншою в порівнянні з іншими галузями гнучкістю, що в умовах нестабільних цін на ресурси та готову продукцію робить виробництво молока ризикованим заняттям для фермерів, особливо при скороченні державної підтримки у формі субсидій та дотацій. Саме тому молочне скотарство не набуло широкого розвитку у фермерських господарствах. До того ж молочне скотарство є однією з найбільш трудомістких, капітало- та фондомістких галузей.

Список використаних джерел:

1. Сільське господарство України за 2014 рік. Статистичний щорічник / Державний комітет статистики України; Під заг.кер. О.М. Прокопенка. – К., 2015. – 380 с.

2. Сільське господарство України за 2007 рік. Статистичний щорічник / Державний комітет статистики України; Під заг.кер. Ю.М. Остапчука. – К., 2008. – 392 с.

3. Бойко В.І., Коржинський М.П., Козак О.А. Молочне скотарство: проблеми і напрями його подальшого відродження// Економіка АПК. – 2004. - №12. – С.32-35.

4. Економіка виробництва молока і молочної продукції і Україні: Моногр. / За ред.. П.Т.Саблука і В.І.Бойка. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 340 С.

5.Зимовець В.Н. Економічні проблеми розвитку виробництва та ринку молочної продукції // Економіка АПК. – 2002. - №5. – С.128-134.

6. Камілова С.Р., Данилевська О.Є. Розвиток молоко продуктового комплексу України // Економіка АПК. – 2002. – №2. – С.27-34.

7. Пархомець М.К. Економічний механізм розвитку молокопродуктового підкомплексу АПК Західного регіону України. — Тернопіль: «Економічна думка», Ерудит, 2001. — 328 С.

8. Соловйов М.Ф., Шеметова І.О. Економічний механізм інтенсифікації виробництва молока // Метод. Вказівки до розробки рекомендаційно-проектного розділу магістерської роботи. – Х.: ХНАУ, 2005. – С.91-113.

9. Соловйов М.Ф., Романенко А.А. Економічний механізм інтенсифікації молочного скотарства // Вісник ХНАУ. – 2007. - №2. – С.236-245.

10. Ляліна Н.С. Інтенсифікація як чинник підвищення ефективності виробництва молока // Вісник ХНАУ. – 2007. - №2. – С.157-162.

11. Шевельова С.О. Конкурентоспроможність молочного підкомплексу / Монографія. — Тернопіль: «Збруч», 2001. — 408 С.

Рецензент – д.е.н., професор Макаренко П.М.

УДК 332.2

УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНО-РЕСУРСНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Пілявський В. І., к.е.н, докторант
Міжнародний університет бізнесу і права м. Херсон

Стаття розкриває теоретичні основи управління земельними ресурсами як неодмінної складової ресурсного потенціалу аграрних підприємств. Особливу увагу приділено дослідженню понять «земельні ресурси» та «управління земельними ресурсами». Авторами запропоновано комплексне визначення поняття «управління земельними ресурсами».

Ключові слова: *ресурсний потенціал, земельні ресурси, управління земельними ресурсами, земельні відносини, аграрні підприємства.*

Постановка проблеми. Для аграрних підприємств земля, як неодмінна складова ресурсного потенціалу, є важливим засобом виробництва й умовою праці, необхідною передумовою будь-якого виробничого процесу, земля є одним з найважливіших джерел досягнення матеріального та соціального добробуту населення, а визначення змісту та природи категорії «земельні ресурси» є вагомою складовою ефективного розвитку земельних відносин держави.

Ринкові умови господарювання потребують прийняття оптимальних управлінських рішень, тому кожен користувач земельних ресурсів має чітко розуміти як доцільно вміло використовувати та управляти цими ресурсами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ефективності використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств, а зокрема земельних ресурсів, розглянуто в роботах М.В. Андріїшина, О.В. Ходаківської, О.С. Дорош, І .Осадчої, А.М. Третяка [1,3,6,9,11] та ін. Проте в умовах трансформації земельного законодавства та реформування аграрного сектору економіки виникає необхідність теоретичного обґрунтування та аналізу понятійного апарату.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження та аналіз понять «земельні ресурси» і «управління земельними ресурсами».

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки земля є основним засобом виробництва і забезпечує промисловість сільськогосподарською сировиною, то, відповідно, термін «земельні ресурси» найчастіше використовують, коли мають на увазі використання земель у сільському господарстві. Проте земельні ресурси використовуються і в інших галузях народного господарства.

Дослідження наявних в економічній літературі визначень земельних ресурсів подано в табл. 1, що дає підстави для висновку про недоліки у визначенні сутності поняття, що розглядається.

Таблиця 1

Тлумачення сутності поняття «земельні ресурси»

Автори	Визначення	Недоліки
О. О. Мінц [5;с.98]	земельні ресурси – це сільськогосподарські ресурси, які включають у себе складний комплекс компонентів природного ландшафту і являють собою специфічне поєднання ґрунтів, рельєфу, клімату, що використовуються для вирощування сільськогосподарських культур та відгодівлі худоби	авторами недостатньо приділяється уваги визначенню земельних ресурсів як капіталу сільськогосподарських підприємств, формуванню ціни на земельні ресурси та процесу перетворення їх на товар
М. В. Андріїшин [1, с. 32]	земельні ресурси – основний вид природних ресурсів, які на даному рівні розвитку продуктивних сил і рівня їх вивченості використовуються чи можуть бути використані як засоби виробництва в сільському та лісовому господарстві, а також є чи можуть бути просторовим базисом для розміщення і розвитку всіх галузей народного господарства	
Г. Д. Гуцуляк [2, с. 5–6]	характеризує земельні ресурси як одну з баз розвитку та розміщення народного господарства. Із географічного погляду земельні ресурси – це поверхня суші, що характеризується різноманітними природно-історичними умовами: ґрунтами, рельєфом, рослинністю, водами тощо. З економічної точки зору, земельні ресурси є сукупністю земельних угідь, що відображають форму використання землі як засіб виробництва і характер зайнятості території	автор акцентує увагу на дослідженні земельних ресурсів лише з географічного та економічного погляду, таким чином не зважаючи на такі важливі напрями, як соціальний (соціальне розташування населення) та екологічний (рівень забруднення земельних ресурсів, еродованість ґрунту тощо).
А. І. Пашков [8, с.40]	земельні ресурси — це не просто чинник виробництва, а те благо, яке забезпечує просторові та територіальні передумови використання ресурсної бази економічного та соціального розвитку, а також перманентне її відтворення	недостатньо приділяється увага вивченню земельних ресурсів як фактору формування екологічної системи підприємств
П. П. Надточій, Т. М. Мислива, В. В. Морозов [7, с. 230]	земельні ресурси характеризуються величиною території та її якістю: грунтовим покривом, кліматом, рельєфом, гідрологічним режимом, рослинністю	замало уваги приділяється земельним ресурсам як фактору соціально-економічного забезпечення, вартості та використання для аграрних підприємств.

Розглядаючи різні трактування поняття «земельні ресурси», слід зазначити, що більшість науковців визначають цю категорію тільки з географічного та економічного поглядів, таким чином не зважаючи на такі важливі напрями, як соціальний та екологічний, також недостатньо приділяється уваги визначенню земельних ресурсів як капіталу сільськогосподарських підприємств, формуванню ціни на земельні ресурси та процесу перетворення їх на товар.

У процесі виробництва завжди виникають певні відносини між його учасниками з приводу використання ресурсів, засобів виробництва і розподілу результатів. У сільськогосподарському виробництві земля завжди виступає в якості предмета виробництва і засобу виробництва одночасно, тобто земля є основою виробництва, а управління використанням земельних ресурсів є визначальними відносинами в сільському господарстві.

В науковій літературі єдиного, загально визначеного поняття управління земельними ресурсами не сформовано, проте існує багато думок вчених щодо визначення цього поняття. У табл. 2 наведено тлумачення сутності управління земельними ресурсами, запропоновані вітчизняними та зарубіжними вченими.

Таблиця 2

Тлумачення сутності "управління земельними ресурсами" ученими

Автори	Визначення управління земельними ресурсами	Недоліки
О.С. Дорош [3, с. 40]	управління земельними ресурсами визначається як систематичний, свідомий, цілеспрямований вплив держави і суспільства на раціональне використання земель через ринкові земельні відносини, метою якого є забезпечення ефективного функціонування земельних ресурсів країни	автор виокремлює ринкові земельні відносини як фактор управління земельними ресурсами країни, в той же час недостатньо уваги надається внутрішньогосподарському управлінню, що знаходиться на досить низькому рівні та спрямоване переважно на досягнення економічного ефекту, а не на раціональне використання земель
А. М. Третяк [9, с. 67]	управління земельними ресурсами в ринкових умовах означає процеси реєстрації і розповсюдження інформації про власність на землю, вартість і використання землі та пов'язаних з нею ресурсів	інформативна складова не є запорукою ефективного управління земельними ресурсами підприємств. Доцільно враховувати фінансову, соціальну, екологічну та інші складові, що надають змогу управління з позицій комплексного та всебічного охоплення.
С. Енемарк [12]	під управлінням земельними ресурсами розуміє «політику, процеси та інституції що управляють землею, нерухомістю та природними ресурсами»	автор у своїх дослідженнях визначає управління земельними ресурсами лише на загальнодержавному рівні. Такий підхід нараховує велику кількість адміністративних заходів, які характеризуються високою швидкозмінністю, що викликає труднощі для діяльності сільгоспвиробників та раціонального використання землі
П. Ван дер Молен, Х. Леммена [13]	управління земельними ресурсами розглядається як частина земельної політики, під якою розуміється цілий комплекс законодавчих і соціально-економічних заходів, що визначають найкращі шляхи використання земель	ефективне управління земельними ресурсами підприємств на сучасному етапі розвитку досягається не тільки за рахунок ряду законодавчих та соціально-економічних заходів, проте й природоохоронних, технологічних та ін., які авторами не встановлено
В. М. Хобта, У. В. Лаврик, О. Ю. Попова, О. Ю. Шилова [4, с.188]	управління земельними ресурсами – це цілеспрямована доцільна діяльність, що направлена на погодження інтересів усіх суб'єктів земельних відносин та поєднання їх діяльності.	досліджуючи управління земельними ресурсами в сучасних умовах господарювання, авторам доцільно акцентувати більше уваги на галузевому управлінні та територіальному розміщенню земель, від яких значною мірою залежить раціональність їх використання

Розглядаючи різні трактування поняття «управління земельними ресурсами», слід зазначити, що більшість науковців визначають цю категорію переважно з точки зору державного управління, а саме як частину земельної політики держави, під якою розуміється цілий комплекс законодавчих і соціально-економічних заходів, що визначають найкращі шляхи використання земель.

Окремі автори у своїх працях досліджують вплив соціальних факторів на управління земельними ресурсами, вважаючи, що окрім управління земельними ресурсами, необхідним є адміністративне управління, тобто управління персоналом, не приділяючи уваги зовнішнім важелям (клімат, орендні відносини, ландшафт та ін.).

Проте, здійснюючи свою господарську діяльність та розвиваючись у період кризового стану економіки, аграрним підприємствам необхідно приділяти увагу внутрішньогосподарському управлінню земельними ресурсами, що знаходиться на досить низькому рівні та спрямоване переважно на досягнення економічного ефекту, а не на раціональне використання земель. Також досліджуючи управління земельними ресурсами в сучасних умовах господарювання, доцільно акцентувати більше уваги на галузевому управлінні та територіальному розміщенню земель, враховуючи за рахунок яких фінансових і трудових ресурсів аграрні підприємства мають здійснювати відповідні заходи.

Висновки. Виходячи з думок науковців щодо управління земельними ресурсами, можна зробити висновок, що земельні відносини, як складова виробничих відносин, займають особливе місце в аграрному виробництві і потребують цілеспрямованої координації дій, адекватних формам власності на землю, формам господарювання на ній. Тому використання землі, а в широкому розумінні земельних ресурсів, потребує цілеспрямованого управління, яке охоплює всю сферу суспільних відносин – від соціальних до економічних, правових, екологічних та ін.

На підставі проведеного дослідження сутності та змісту «управління земельними ресурсами» слід відзначити, що, хоча й існує багато визначень цього поняття, досі не запропоновано єдиного узагальнюючого визначення, що відповідало б усім висунутим вимогам існування сільськогосподарських підприємств у сучасних умовах господарювання. Проте, для формування цілісного й комплексного розуміння поняття «управління земельними ресурсами» постає необхідність у використанні консолідованого підходу до цього визначення.

Вважаємо, що управління земельними ресурсами аграрного підприємства слід розглядати як сукупність організаційно-правових, технологічних, фінансово-економічних та природоохоронних заходів, що здійснюються підприємством з метою його стійкого розвитку на основі формування ефективних земельних відносин з контактними аудиторіями, суспільством.

На відміну від проаналізованих понять запропоноване нами визначення є комплексним, ураховує широке коло заходів із управління земельними ресурсами, надає можливість врахування найбільш актуальних проблем управління земельними ресурсами підприємства. Вказане тлумачення сутності управління земельними ресурсами фокусує увагу на сукупності заходів, що формують ефективні земельні відносини аграрного підприємства. Ефективні земельні відносини

аграрного підприємства передбачають такі підходи до управління, при яких підприємство має найменші втрати від використання або недовикористання земельних ресурсів. Ефективні відносини спрямовані на прибутковість операцій від відносин із приводу організації управління земельними ресурсами підприємства. Заходами з ефективного управління відносинами є як зовнішні, так і внутрішні, а саме: організація виробничого процесу на землі та стабільний збут виробленої продукції, кваліфікація персоналу, інновації, інвестиції, маркетингова політика, діагностика, моніторинг управління земельними ресурсами, інформаційне забезпечення, розвиток природоохоронних технологій, а також відносини з постачальниками, посередниками та споживачами.

Список використаних джерел:

1. Андріїшин М. В. Економічна ефективність використання земель / М. В. Андріїшин, О. Д. Шулейкін. – К. : Урожай, 1969. – 178 с.
2. Гуцуляк Г. Д. Земельно-ресурсний потенціал Карпатського регіону / Г. Д. Гуцуляк. – Л. : Світ, 1991. – 152 с.
3. Дорош О.С. Управління земельними ресурсами на регіональному рівні /О.С. Дорош. – К. : ЦЗРУ, 2004. – 142 с.
4. Механізми забезпечення розвитку підприємств: еколого-економічний аспект: Монографія / В.М. Хобта, У.В. Лаврик, О.Ю. Попова, О.Ю. Шилова ; ДВНЗ «Донецький національний технічний університет». ННІ «Вища школа економіки та менеджменту». – Донецьк, 2009. – 270 с.
5. Минц А. А. Экономическая оценка естественных ресурсов: Научно-методические проблемы учета географических различий в эффективности использования/ А. А. Минц. – М. : Мысль, 1972. – 303 с.
6. Осадча І. Теоретичні основи та сутність поняття сільськогосподарського землекористування/ І. Осадча // Землевпорядний вісник. – 2010. – №5. – С. 42– 48.
7. Охорона та раціональне використання природних ресурсів і рекультивація : навч. посібник / за заг. ред. П. П. Надточія, Т. М. Мисливої ; Міністерство аграрної політики України, Державний агроекологічний університет. - Житомир :Держ. агроекол. ун-т, 2007. - 420 с.
8. Пашков І.А.Земля як чинник соціального розвитку / І.А. Пашков .-. Гуманітарний вісник ЗДІА. Випуск 37. - Запоріжжя, 2009 с. 33 – 42
9. Третяк А.М. Управління земельними ресурсами та реєстрація землі в Україні: Монографія / А.М. Третяк. – К., 1998. – 222 с.
10. Хвесик М.А., Голян В.А. Інституціональне забезпечення землекористування: теорія і практика: Монографія. – К.: Книжкове видавництво НАУ, 2006 – 260 с.
11. Ходаківська О. Економічна сутність земельних відносин у сільському господарстві / О. Ходаківська // Землевпорядний вісник. - 2012. - № 6. - С. 30-32. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zv_2012_6_9.
12. Enemark S. Understanding the Land Management Paradigm / S. Enemark // Innovative Technology for Land Administration. Proceeding of a Symposium held by FIG Commission 7 on 24 and 25, June, 2005 at the University of Wisconsin. State Historical Societyin Madison. – Wisconsin, USA. – P. 17-27.
13. Vander Molen P., Lemmen C.H. F. Unconvential approaches toll and administration. UN/FIG, Comm. 7, Nairobi Kenya, 2004. P. 30.

Рецензент – д.е.н., професор Макаренко П.М.

УДК 6551.011

ФОРМУВАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ТА СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ЙОГО РОЗВИТКОМ У АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Ал-Далаієн Рашад Халіф Хаммад, аспірант
Полтавська державна аграрна академія

В статті розглянуто питання розвитку потенціалу підприємств. Наведено модель розвитку потенціалу підприємств АПК в умовах євроінтеграції України. Надана характеристика та загальні риси організаційно-економічного механізму управління потенціалом підприємств. Розглянуто умови його розвитку.

Ключові слова: *підприємство, модель, безпека, потенціал, механізм, розвиток*

Постановка проблеми. Стан ринків і конкурентне оточення підприємств динамічно змінюється, що вимагає від них постійного пошуку додаткових конкурентних переваг. Сучасні умови функціонування підприємств АПК характеризуються мінливістю, динамічністю складністю та значною кількістю загроз стійкому розвитку, що особливо небезпечно в умовах приєднання України до СОТ і євроінтеграції, обумовлює збільшення конкурентів на вітчизняному і міжнародному ринках. Управління потенціалом підприємств АПК в таких умовах багато в чому зумовлено державною соціально-економічною політикою, державним регулюванням суспільного життя й економічної діяльності. Регулювання економічної діяльності повинно являти собою грамотно побудовану систему взаємопов'язаних інституційних елементів, що створюються для ефективного функціонування національної економіки, яка забезпечує отримання максимально можливого в існуючих умовах соціально-економічного ефекту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Модель управління розвитком потенціалу аграрних підприємств утворює певну сукупність поглядів та способів з її розробки [1-9]. Через те, що сучасний стан характеризується відсутністю єдиної концепції формування і розвитку потенціалу підприємств АПК [1, 3], представляється доцільним розробка моделі управління його розвитком на підставі досвіду вітчизняних і зарубіжних учених, практики діяльності підприємств.

Постановка завдання. Обґрунтувати сучасні тенденції формування потенціалу аграрних підприємств та сформувати модель управління його розвитком.

Виклад основного матеріалу дослідження. Потенціал підприємства – це складна, динамічна та поліструктурна система [7, с. 37]. Вона складається із системи елементів, які діють за законом синергії. Для виробничих аграрних підприємств такими елементами у класичному виді є: трудовий потенціал, земельний потенціал, техніко-технологічний потенціал. Крім того, сьогоднішні умови господарювання потребують від аграрних підприємств (для розвитку спектра підприємницьких можливостей) мати фінансовий, маркетинговий, інвестиційний, а також інноваційний потенціал.

Важливою особливістю потенціалу сучасних аграрних підприємств є його інформатизація, що реалізується через процеси накопичення та обробки

комерційної інформації персоналом підприємства в процесі аграрного господарювання.

Зазначені складові забезпечують цільове встановлення потенціалу підприємств, що починається з бізнес-ідеї. Формування потенціалу підприємства здійснюється як процес створення можливостей успішного господарювання в рамках певних організаційно-правових форм задля їх стабільного розвитку та ефективного відтворення виробництва. Всі елементи потенціалу об'єктивно взаємопов'язані, функціонують одночасно і в сукупності, оскільки закономірності розвитку можливостей підприємства не розкриваються окремо, а тільки в їх поєднанні і раціональному співвідношенні, як фактори виробництва.

Сучасні тенденції формування потенціалу аграрного підприємства побудовані на двох концепціях – індустріальній і соціальній. Перша із них ключовим фактором виробництва визначає техніко-технологічну базу землеробства і тваринництва, а друга – соціально-трудовий (управлінський) фактор. Окремі дослідники зазначають, що розвиток і широке поширення концепції управлінського фактору перетворюється в найважливішу тенденцію, що знаходиться «в найтіснішому взаємозв'язку і взаємозалежності з іншими основними напрямками загальної еволюції економічної думки: «появою і поширенням сотових організацій, формуванням «плоских» ієрархій і «прозорих» систем управління; реінжинірингом виробничо-господарської діяльності; переходом від традиційних принципів управління до нових (партнерство, гуманізація тощо); розширенням внутрішньофірмових ринків; розвитком комп'ютерного та телекомунікаційного забезпечення процесів управління та його віртуалізації» [7, с. 43].

Так, у ринковій системі господарства приорітетним її суб'єктом є товаровиробник-підприємець. Максимізуючи прибуток, кожен підприємець за умов жорсткої конкурентної боротьби за покупця через нові форми управління реінжинірингу, інформатизацію повинен скорочувати до мінімуму виробничі витрати (заощадження на витратах збільшує прибуток), а це можливо лише за умов впровадження у виробництво досягнень науки і техніки.

Отже, формування потенціалу аграрного підприємства має поєднувати вищезазначені концепції з наданням управлінню трудовими ресурсами рушійної сили виробництва.

Безпосереднє управління можливо лише щодо аграрних підприємств державної форми власності в допустимих межах. Вплив же на господарюючих суб'єктів інших форм власності, а також підприємства з певною часткою державної власності може бути тільки опосередкованим. Така постановка завдання з організації управління трудовим потенціалом аграрних підприємств є, очевидно, правомірною, оскільки всі розташовані на території регіону суб'єкти господарювання так чи інакше беруть участь у життєдіяльності й розвитку потенціалу. У зв'язку з цим потрібна певна координація їх діяльності, зусиль, ділової активності. Це передбачає наявність певної моделі управління розвитком потенціалу аграрних підприємств.

Модель – умовний образ об'єкту управління. Моделювання – метод опосередкованого вивчення об'єктів дійсності на їх природних або штучних аналогах – моделях [9]. Однією з найважливіших об'єктивних основ управління потенціалом

є об'єднання передових наукових знань з практичним досвідом вирішення завдань із задоволення потреб національної економіки. Такий підхід, як слушно зазначають авторитетні вчені, звільняє від догматизму, що породжується винятковим наголосом на тій чи іншій модній економічній концепції при визначенні курсу економічної політики. Останніми роками увага державних управлінських структур і наукового співтовариства зосереджена навколо таких проблем: взаємозв'язок реформ і перетворень на державному і регіональному рівнях; взаємодія державної, регіональної та місцевої економічної політики; принципи розробки стратегії розвитку й перетворення регіональної економіки; формування механізмів та інструментів управління конкурентоспроможністю підприємств [8].

Модель розвитку потенціалу аграрного підприємства – це складна сукупність компонентів, що містить органи управління, цільові стратегічні установки, принципи, функції, структури, ресурси, методи, технології й інструменти, які тісно взаємопов'язані між собою, створюють інтеграційну цілісність і формують механізм впливу на підприємство, його потенціал, соціально-економічні процеси, персонал з метою підвищення соціальної і економічної стійкості. Із цього формулювання випливає, що система управління потенціалом аграрного підприємства формується через механізм створення органів управління, цільових установок, принципів, функцій, структур, ресурсів, методів, технологій, інструментів управління, підприємств (рис. 1).

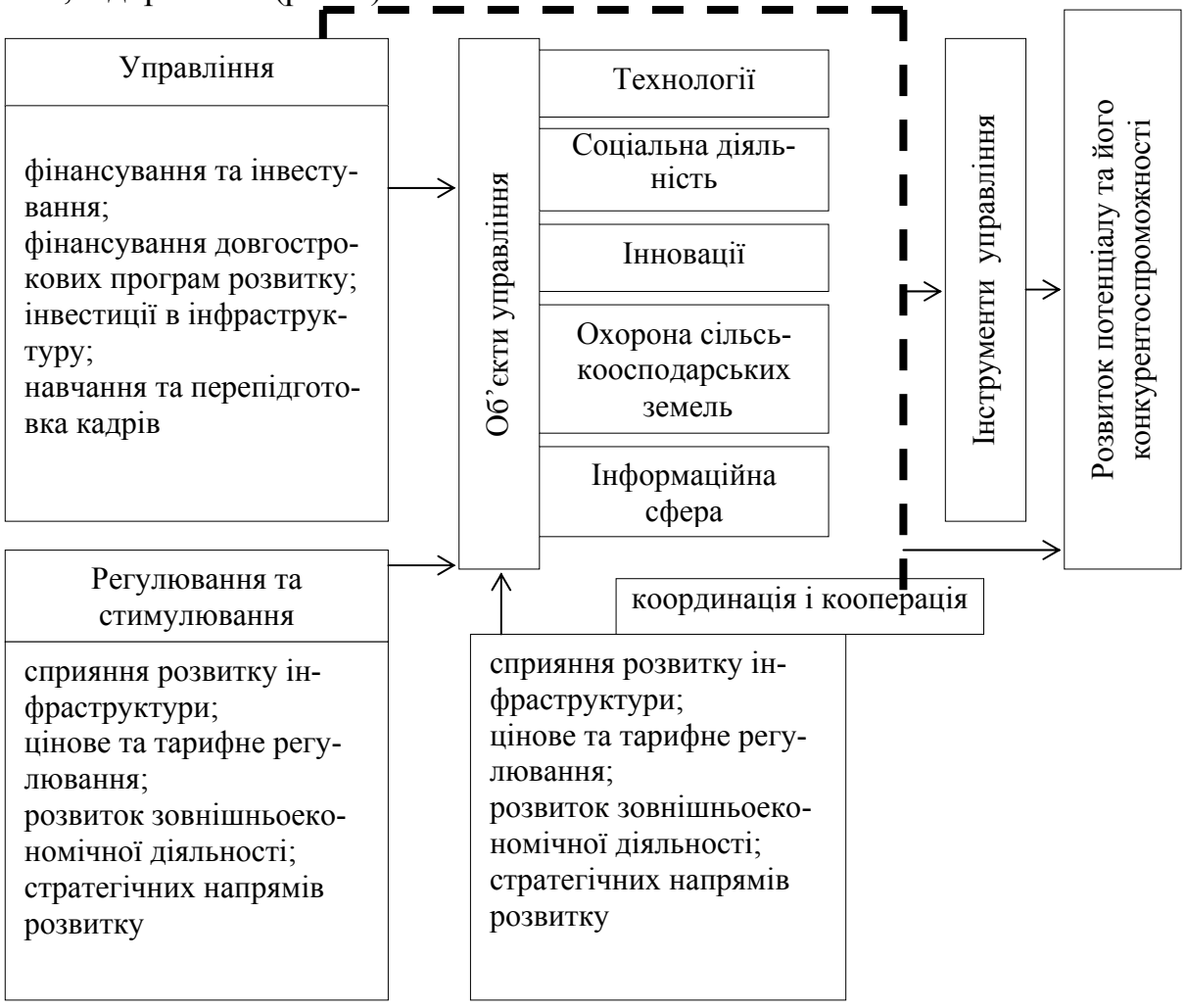

Рис. 1. Модель управління розвитком потенціалу аграрних підприємств

Ця модель відображає зв'язок і певну залежність системи управління потенціалом від чинників: соціально-економічної політики й державного регулювання, умов зовнішнього середовища, сучасних досягнень національного та менеджменту, закономірностей управління.

Дослідження теоретичних основ і практичного функціонування сучасної системи управління розвитком потенціалу дає змогу виділити низку її характерних ознак, зокрема, таких як: гнучкість, адаптивність, маневреність; комплексність охоплення вирішуваних проблем; раціональна реалізація специфічного потенціалу; ефективне використання нових інструментів менеджменту; раціональна побудова організаційної структури, відмова від багато ступінчастості; децентралізація управління й посилення горизонтальних зв'язків; швидке реагування на різні зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі; активізація творчості, інноваційності, ініціативи; стимулювання ділової активності, розвиток стратегічного планування.

Формування сучасної моделі управління розвитком потенціалу аграрних підприємств надасть можливість ефективно використовувати свій механізм управління, вписатися в глобальні процеси розвитку.

Переходячи до розгляду моделі управління розвитком потенціалу аграрних підприємств, треба відзначити, що досі не склалося чіткої точки зору до формування механізмів її розвитку. Дослідження механізмів розвитку такої моделі найчастіше має абстрактний характер. У різних публікаціях поняття «механізм» використовують у різноманітних словосполученнях, наприклад: «економічний механізм», «організаційно-економічний механізм», «організаційний механізм», «механізм регулювання», «механізм державної участі», «механізм управління». Підсумком, під механізмом управління в найбільш загальному вигляді можна розуміти сукупність системних елементів, тісно взаємопов'язаних між собою, функціонуючих при взаємному впливі, що обумовлює, необхідні процеси в об'єктах управління.

При цьому як у теоретичному аспекті, так і в практичному можна виділяти й розглядати в механізмі управління окремі його складові: організаційний, економічний, фінансовий, бюджетний, соціально-психологічний, адміністративний, інституційний, соціальний. Кожен з яких здатний справляти певний вплив на аграрні підприємства. Як правило, в практичній діяльності функціонують всі перелічені системні складові загального механізму управління розвитком потенціалу, причому в різних поєднаннях, пропорціях і співвідношеннях.

Організаційно-економічний механізм управління потенціалом аграрних підприємств має найбільший вплив на хід процесів у соціальному й господарському житті, виконанні завдань і досягненні цілей. До того ж організаційно-економічний механізм управління потенціалом в сучасних умовах суспільного розвитку, що змінюються, недостатньо вивчений.

Організаційно-економічний механізм управління потенціалом аграрних підприємств формується на основі специфічних принципів управління, властивих йому функцій, спеціальних структур, наявних ресурсів, традиційних і нових методів та сучасних технологій управління.

Організаційно-економічний механізм здійснює такі основні масштабні процеси впливу: безпосереднє управління фінансово-економічною і соціальною діяльністю підприємства; координацію різних видів діяльності та процесів соціально-економічного розвитку потенціалу; ринкове стимулювання й регулювання функціонування. Для здійснення вказаних процесів впливу організаційно-економічний механізм має свій інструментарій, тобто сукупність інструментів, кількість, поєднання і ступінь використання яких може набувати різних значень залежно від конкретних завдань, рішень, ситуацій.

Таким чином, можна акцентувати, що організаційно-економічний механізм управління потенціалом підприємств – це багатоаспектна, багатогранна система інструментів і процесів впливу, які в реальній практиці використовуються для отримання економічного і соціального результату. Тільки на основі науково обґрунтованого, взаємопов'язаного використання дуже різноманітних за змістом, спрямованістю й силою інструментів впливу можливе здійснення необхідного впливу на ті чи інші соціально-економічні процеси.

Для оцінки оптимального варіанту використання потенціалу аграрного виробництва підходять такі критерії, як мінімум часу реалізації при заданих обмеженнях на ресурси та кінцевих показниках; мінімум витрат на реалізацію при фіксованих кінцевих показниках; мінімум відхилення кінцевих показників від встановлених нормативів при заданих витратах. Обмеженість фінансових, матеріальних та інших ресурсів робить неможливою й недоцільною одночасну розробку великої кількості програм. Подальше вдосконалення програмування як ефективного інструменту організаційно-економічного механізму управління потенціалом аграрних підприємств є важливим завданням.

Висновки. Встановлено, що формування потенціалу аграрних підприємств необхідно здійснювати на основі поєднання двох концепцій: індустріальної і соціальної.

В управлінні розвитком потенціалу аграрних підприємств необхідно мати механізм створення органів управління, цільових установок, принципів, функцій, інструментів, які подають зміст управління, об'єкти, регулювання, стимулювання та координацію.

Отже, організаційно-економічний механізм управління підприємств, у тому числі і аграрних, – це багатоаспектна, багатогранна система інструментів і процесів впливу, які в реальній практиці дозволяють більш ефективно використовувати їх потенціал виробництва.

Список використаних джерел:

1. Аграрная реформа в Украине: результаты, проблеми, перспективу завершення : [монографія] / [В.Г. Ткаченко, В.И. Богачев и др.] / (под общ. ред. проф. В.Г. Ткаченко и проф. В.И. Богачева). – Луганск : Книж. світ, 2006 – 228 с.

2. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [Присяжнюк М.В., Зубець М.В., Саблук П.Т., та ін.]; за ред. М.В. Присяжнюка, М.В. Зубця, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова. – К. : ННЦІАЕ, 2011, – 1008 с.

3. Азоев Г.Л. Конкурентньїе преимущества предприятия / Г.Л. Азов, А.П. Челенков. – М. : ОАО «Типография» «Новости», 2000 – 256 с.

4. Артеменко В.О. Конкурентоспособность мясоперерабатьівающих предприятий / А.Н. Щеглова, В.А. Артеменко, С.И. Мельник // Збірник наукових праць Луганського на-

ціонального аграрного університету: зб. наук. пр. Вип. 51 (74). – Луганськ: ЛНАУ, 2005. – С. 148-152.

5. Кобиляцький Л.С. Управління конкурентоспроможністю : [навчальний посібник] /Л.С. Кобиляцький. – К. : Зовнішня торгівля, 2003. – 304 с.

6. Кулешова Г.М. Конкуренція і конкурентоспроможність в агропромисловому виробництві / Г.М. Кулешова // Економіка АПК. – 2008. – № 3. – С. 126-132.

7. Федонін О.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка : [навч.-метод. посібник] / О.С. Федонін, І.М. Рєпіна, О.І. Олексюк. – К.: КНЕУ, 2005. – 261 с.

8. Светуньков С.Г. Конкуренция и предпринимательские решения / С.Г. Светуньков, А.А. Литвинов. – Ульяновск : Корпорация технологий продвижения. – 2000. – 543 с.

9. Фатхуднинов Р.А. Конкурентоспособность организации в условиях кризиса: экономика, маркетинг, менеджмент / Р.А. Фатхутдинов. – М. : Маркетинг. – 2002. – 886 с.

10. Экономический словарь / [под ред. А.Н. Азрилияна]. – М. : Институт новой экономики, 2007. – 1152 с.

Рецензент – д.е.н., професор Макаренко П.М.

УДК 658:657.471.1

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТИМИ В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Федірець О.В., к.е.н., доцент; Івко Ю.В.; Дяченко А.В.
Полтавська державна аграрна академія

У статті висвітлено особливості управління витратами в аграрному секторі. Розглянуто сутність витрат та функції формування витрат. Визначено, що для ефективного управління підприємством велике значення має класифікація витрат. Запропоновано схему чинників формування виробничих витрат у аграрному підприємстві.

Ключові слова: *управління витратами, класифікація витрат, виробничі витрати, формування витрат, витрати.*

Постановка проблеми. Формування ринкових відносин викликає зміни в усіх сферах нашого суспільства та функціях управління. Перехід до нової системи управління виробництвом робить все більш актуальними проблеми управління витратами, як інструменту контролю за формуванням собівартості, оскільки регулювання процесу формування сукупних витрат і собівартості має вирішальне значення для одержання кінцевих результатів діяльності підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аспекти управління витратами знайшли достатнє відображення даної проблематики в працях вітчизняних науковців (В.Г. Андрійчука [1], С. І. Дем'яненка [2], Л. В. Діканя [4], В. І. Осипова [5] та інших), однак деякі аспекти залишаються малоапробованими. Дослідження показують, що низька ефективність діяльності більшості підприємств зумовлена ситуаційним підходом до управління витратами. Необхідність посилення ефективності управління витратами зумовила написання даної статті.

Постановка завдання. Аналіз основних підходів до управління витратами, визначення основних чинників, джерел та механізму формування виробничих витрат.

Виклад основного матеріалу дослідження. На підприємствах України, зокрема аграрного сектора виробництва, іде процес адаптації бухгалтерського обліку до ринкових умов господарювання і до міжнародної системи бухгалтерських та аудиторських стандартів. Останнім часом спостерігається широке розповсюдження оренди, поступове перетворення частини державних підприємств в акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, створення малих підприємств з приватною власністю. У процесі виникнення нових форм організації виробництва, залучення національного та іноземного капіталу, стає більш актуальною проблема створення конкуренції та визначення товаровиробниками доцільності виробництва кожного окремого виду продукції. Зростання конкуренції між окремими товаровиробниками, боротьба за ринки збуту та пошук нових сегментів ринку, зростання витрат на розробку, освоєння та випуск нової продукції, рекламу і дослідження ринку об'єктивно зумовлюють ускладнення орієнтації підприємств у системі економічних зв'язків і зростання значущості функцій їх управлінням.

Підтверджуємо думку Дікань Л. В., що витрати – це використання у процесі виробництва різних речовин і сил природи на виготовлення нового продукту праці, тобто продукції, робіт та послуг [3, с. 24]. Грошовий вираз суми витрат на виготовлення конкретного продукту називають собівартість [1, с. 35]. Зміст термінів витрати і собівартість поєднується в понятті витрати виробництва.

Витрати на виробництво продукції є сумою частини ресурсів, використаних для виробництва цієї продукції. Вони можуть бути виражені як у натуральному, так і у вартісному вигляді.

Суть функції формування витрат полягає у такому визначенні та поєднанні чинників впливу на них, які забезпечують оптимальне рішення відповідно до бізнесової мети, тобто, за яких певний обсяг продукції виготовляється з мінімальними витратами. Тому ця функція обумовлює два завдання: перше – з усіх можливих завжди знаходити таке поєднання чинників виробництва, яке забезпечує реалізацію виробничого результату з найменшими витратами; друге – формування таких внутрішньовиробничих вартісних оцінок чинників виробництва, які сприяють найкращому використанню обмежених ресурсів для досягнення мети підприємства, тобто – максимального прибутку [2, с. 55].

Класифікація витрат є важливим інструментом для побудови системи управління витратами і створення відповідного механізму формування витрат та прийняття, на основі цього, оптимальних господарських рішень. Така класифікація необхідна для оцінки ступеня можливого впливу на ті чи інші витрати або ступеня впливу витрат на кінцеві результати діяльності підприємства. Основним недоліком усіх класифікацій витрат є їх різноманітність, оскільки кожен автор, справедливо визначаючи велику кількість класифікаційних ознак, пропонує практично таку ж кількість класифікацій витрат. Аналіз існуючих точок зору різних авторів дозволяє виділити наступні основні класифікаційні ознаки: ступінь однорідності витрат; статті калькуляції;

спосіб віднесення на окремі види продукції; зв'язок з обсягом виробництва; періодичність здійснення; доцільність здійснення; місця формування та ін.

Оскільки витрати є функцією обсягу виробництва з певною еластичністю, існує поняття граничних витрат. Граничні витрати характеризують їх приріст на одиницю приросту обсягу виробництва [6, с. 29].

Для ефективного управління підприємством велике значення має класифікація витрат. Класифікація витрат – це групування витрат за певними ознаками, яких є різна кількість. Класифікація допомагає глибше зрозуміти суть витрат, вивчити порядок їх формування і мету використання. Класифікація витрат на виробництво наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Класифікація витрат на виробництво

Критерій класифікації витрат	Види витрат
За місцем виникнення	– цехи; дільниці; – бригади; відділи; – робочі місця; – служби.
По відношенню до виробничого процесу	– основні витрати; – накладні витрати.
За зв'язком витрат з обсягом виробництва	– постійні; – змінні
За способом включення у собівартість	– прямі; – накладні.
За єдністю складу	– одноелементні витрати; – комплексні витрати.
За доцільністю	– продуктивні витрати; – непродуктивні витрати.
За календарним періодом	– поточні витрати; – одноразові витрати.
За видами діяльності	– витрати звичайної діяльності (витрати операційної, фінансової, інвестиційної діяльностей); – витрати надзвичайної діяльності.
За часом виникнення	– фактичні; – планові; – прогнозовані.
За функціями управління	– виробничі; – адміністративні; – збутові.

Джерело: опрацьовано авторами на основі [6, 7]

Змінні витрати – це витрати, загальна сума яких за певний час залежить від обсягу виготовленої продукції. У свою чергу, їх можна розділити на пропорційні та непропорційні [4, с. 115].

Як зазначає Осипов В. І., пропорційні витрати змінюються прямо пропорційно обсягу виробництва. До пропорційних належать переважно витрати на сировину, основні матеріали, комплектуючі вироби, відрядну заробітну

плату робітників. Непропорційні витрати поділяються на прогресуючі та дегресуючі [5, с. 55]. Прогресуючі витрати зростають більшою мірою, ніж обсяг виробництва. Вони виникають тоді, коли збільшення обсягу виробництва вимагає більших витрат на одиницю продукції. Це, наприклад, витрати на відрядно–прогресивну оплату праці, додаткові рекламні та торгові витрати та інші. Запропоновану схему чинників формування виробничих витрат у аграрному підприємстві наведено на рис. 1.

Рис. 1. Чинники формування виробничих витрат
в аграрному підприємстві та їх взаємозв'язок

Джерело: опрацьовано авторами на основі [4]

Дегресуючі витрати зростають менше, ніж обсяг виробництва. До них належать витрати на експлуатацію машин і обладнання, його ремонт.

Найбільш суттєвими ознаками, і такими, що можуть мати практичне значення, є спосіб віднесення витрат на види продукції, зв'язок з обсягом виробництва, ступінь однорідності витрат та статті калькуляції. Інші класифікаційні ознаки не мають суттєвого значення ні для аналізу формування витрат, ні для розробки заходів щодо вдосконалення цього процесу [2, с. 98].

Чинники, що впливають на величину витрат, повинні бути виявлені і систематизовані в залежності від того, чи випливають вони безпосередньо із процесу виробництва, чи вони пов'язані з іншою діяльністю підприємства, яка необхідна для виробництва продукції, стосуються вони кількісної чи вартісної компонент витрат. Водночас, слід з'ясувати, якою є взаємна залежність між чинниками, що формують вплив на величину витрат, наскільки тісним є цей взаємозв'язок.

Це дозволить визначити існуючі можливості використання цих чинників для прийняття господарських економічно виважених рішень, тобто, встановити, чи можна вважати їх функціональними змінними, чи розглядати як незмінні дані. У процесі формування витрат виробництва потрібно також визначити ступені впливу на них різних чинників.

Висновки. Отже, необхідною умовою визначення, аналізу та контролю виробничих витрат, які за природою і різнобічністю прояву дуже різняться між собою, є систематизація їх за допомогою різних класифікацій. Основними слід вважати класифікації виробничих витрат за місцем виникнення, за видами та складом витрат, способом перенесення вартості на продукцію та за ступенем впливу обсягу виробництва на рівень витрат.

Список використаних джерел:

1.Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств / В.Г. Андрійчук – К.: КНЕУ, 2002. – 383 с.

2.Дем'яненко С.І. Менеджмент виробничих витрат у сільському господарстві / С.І. Дем'яненко. – К.: КНЕУ, 1998. – 264 с.

3.Дікань Л.В. Мінімізація витрат виробництва в умовах ринкової економіки / Л.В. Дікань, О.О. Калініченко. – Х.: Гриф, 2009. – 79 с.

4.Економіка виробничого підприємства: [навч. посібник] / [Й.М. Петрович, І.О. Будіщева, І.Т. Устінова та ін.]; за ред. Й. М. Петровича. – Львів: Оскарт, 2006. – 416 с.

5.Осипов В.І. Економіка підприємства: [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / В.І. Осипов. – Одеса: Маяк, 2005. – 723 с.

6.Турило А.М. Уточнення сутності поняття "витрати" і їхньої економічної оцінки на підприємстві / А.М. Турило // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – №11. – с. 85 – 88.

7.Шандова Н.В. Створення ефективної системи управління витратами підприємства / Н. В. Шандова // Фінанси України. – 2007. – № 7. – С. 97-101.

Рецензент – д.е.н., професор Маркіна І.А.

УДК 338.439.02:631.17

ПРАКТИЧНІ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ СТАЛОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

Кобченко М. Ю., аспірант
Полтавська державна аграрна академія

У статті виявлено підходи до розробки довгострокової стратегії землекористування сільськогосподарського підприємства, основу яких становить оптимізація цільового орієнтування. В статті обґрунтовано, що впровадження цільового підходу до розробки перспективної моделі землекористування сприятиме сталому розвитку ефективних систем землеробства, які в меншій мірі залежать від кон'юнктури агропромислового ринку.

Ключові слова: *землекористування, системи землеробства, органічне сільське господарство, технологія No-till, аграрний ринок.*

Постановка проблеми. Багато країн, а точніше найбільш економічно і технічно розвинені, вже впродовж багатьох десятиліть ідуть шляхом біологізації та екологізації землеробства. В минулі роки Україна була відмежована від світових тенденцій в таких питаннях через ідеологізацією власних досягнень, директивністю виконання агрорекомендацій, низькі ціни на енергоносії. Це сприяло застосуванню високовитратних і низькоефективних технологій в час, коли економіка ще вважалася міцною.

В XXI столітті сільськогосподарське виробництво охопила економічна та екологічна криза. Відтворення родючості ґрунтів, як важлива мета сталого землекористування, у наш час не може бути повністю успішним, так як здійснюється на фоні кризових соціальних і економічних явищ, які обумовлюють недостачу пального, мінеральних добрив, меліорантів тощо. Тому напрями формування сталої моделі землекористування є актуальним питанням сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню цього питання приділяється значна увага, свідченням чому є численні публікації в наукових виданнях. Цим проблемам присвячені праці В. Кривова, Л. Новаковського, Г. Гуцуляка, Д. Добряка, Б. Данилишина, А. Третяка та інших вчених [4–9]. Основне рішення стосується формування адміністративних та господарських правил землекористування для забезпечення природного балансу природних систем, що утворюють ціннісний потенціал земельних ресурсів.

Неспівпадання теорії і практики обумовлює те, що ця проблема потребує глибшого дослідження й пошуку природніх шляхів розвитку сталого сільськогосподарського землекористування.

Постановка завдання. Мета нашого дослідження полягає у виявленні принципів забезпечення сталості перспективного землекористування на основі аналізу особливостей функціонування сучасних систем землеробства, що є ефективними в умовах ринкових відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як у правовій, так і в економічній, землевпорядній, сільськогосподарській та інших науках при дослідженні землекористування основна увага концентрується на недостатнє економічне та екологічне обґрунтування розподілу земель за цільовим призна-

ченням [5]; надзвичайно високий економічно та екологічно необґрунтований рівень господарського (передусім сільськогосподарського) освоєння території, в тому числі надмірне розширення площ ріллі на схилових землях [7, 5]; інтенсивний розвиток деградаційних процесів та наявність значних площ деградованих земель [6]; недостатність земель природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення; подрібнення землекористування внаслідок проведеного паювання земель колишніх колективних сільськогосподарських підприємств [7, 6] та поширення явищ черезсмужжя і дрібноконтурності [5].

Недоліком такого проблемного підходу до розгляду питань землекористування є те, що його логічним наслідком є розробка та активне використання в практиці управління «перешкодних» способів управління господарськими процесами у вигляді встановлення нормативів, жорстких правил користування. А, як відомо, будь-яка перешкода без постійної підтримки, що відповідає певному рівню складності, – руйнується. Цим пояснюються численні історичні обставини у розвитку господарського комплексу України, коли при черговій зміні курсу відбувається природне руйнування економічних моделей, які ще до недавнього часу здавалися перспективними. Тому, по-перше, необхідно чітко визначитися взагалі з сутністю «землекористування». Вчені дану категорію трактують по-різному.

За визначенням Ю. Г. Іванова, Б. І. Кочурова [2] користування землею на основі усвідомлених загальнозначущих потреб, що регулюється законодавчими нормами і територіально організоване, становить процес землекористування.

С. Г. Покровський з співавторами, обмежуючи «перешкоди» лише завданням забезпечення системності, розглядають поняття «землекористування» [1] як діяльний акт наділений порядком, умовами і формами експлуатації земель – сукупність природно-господарських (або чисто господарських) процесів, які відрізняються за змістом та інтенсивності прояву.

Значні можливості побудови природної самобалансуючої системи землекористування, стійкої до постійно змінюваних ринкових умовах, представляє вивчення практичних моделей сільськогосподарського виробництва.

Курс на Євроінтеграцію, а також участь у Світовій організації торгівлі для галузей національної економіки України, особливо сільського господарства, ознаменувалися введенням в практику управління низки жорстких правил, вимог і нормативів. Мета цих правил – узгодження умов внутрішніх умов виробництва та реалізації продукції з зовнішніми, по відношенню до держави, вимог ринку.

Один з сучасних світових трендів, який представляє значний інтерес для розвитку потенціалу сільськогосподарських підприємств України, органічне сільське господарство, яке активно набирає обертів в усьому світі. За останні 16 років його площі збільшилися в 4 рази, сертифіковано понад 2 млн. органічних виробників, більше трьох чвертей з яких знаходяться в країнах, що розвиваються. Нині під органічним виробництвом задіяно близько 1% світової площі сільськогосподарських земель.

Тенденції розвитку органічного виробництва актуальні більш ніж в 170 країнах світу, і ця цифра збільшується щорічно в зв'язку з тим, що органічна продукція стає затребуваною у багатьох верств населення з різних об'єктивних причин [10].

В Україні ще не затверджені державні стандарти, тому сертифікація проводиться за стандартами, які визнаються на міжнародному ринку та приватними стандартами, зокрема:

- Постанова Ради ЄС 834/2007 – нормативний документ Європейського Союзу (далі – ЄС), містить правила і вимоги до органічного виробництва. Діє на території країн ЄС. Це найпоширеніший стандарт, згідно з яким проводиться сертифікація органічного виробництва в Україні;

- Стандарти органічного сільськогосподарського виробництва та маркування сільськогосподарської продукції і продуктів харчування «Біолан» (скорочено стандарти «Біолан») – приватні українські стандарти, розроблені Асоціацією «Біолан Україна» на основі міжнародних стандартів органічного виробництва. За цими Стандартами можуть бути сертифіковані підприємства – члени Асоціації «Біолан», які орієнтуються на реалізацію продукції на внутрішньому ринку України;

- Національна органічна програма (NOP) – національна органічна програма США. Стандарт, згідно з яким проводиться сертифікація для виробників, орієнтуються на американський ринок;

- Японські сільськогосподарські стандарти (JAS) – національні стандарти Японії, відповідно до яких проводиться сертифікація для виробників, орієнтуються на японський ринок;

- Стандарти «БіоСвісс» (BioSuisse) – приватні стандарти швейцарської Асоціації «БіоСвісс», які є дуже поширеними в Швейцарії. Згідно з ними проводиться сертифікація для виробників, орієнтуються на швейцарський ринок.

Велику кількість органічних стандартів ускладнює процес сертифікації виробників органічної продукції.

Регулювання органічного виробництва в світовій практиці бере початок з приватних стандартів, встановлених самими фермерами. Органічне сільське господарство – це чітко визначений метод використання земельних ресурсів. Початок цього поняття було покладено в першій половині 20-го століття, а саме у 1924 році лекціями Рудольфа Штайнера. Встановивши основні принципи органічного сільського господарства, виробники і споживачі, таким чином, відреагувала на негативні аспекти традиційного індустріалізованого інтенсивного сільського господарства. В результаті, в якості альтернативи широкому впровадженню в сільськогосподарську практику синтетичних мінеральних добрив і пестицидів (в 1920-х і 1930-х роках), посиленою спеціалізації та інтенсифікації (в 1960-х роках) у світі з середини 80-х років минулого сторіччя початок повсюдно культивуватися органічне землеробство і тваринництво.

Окремі асоціації, особливо асоціації фермерів, такі як Біоленд (Bioland), Грунтова асоціація (Soil Association) або БіоСвісс (BioSuisse), розробляли і впроваджували свої власні добровільні стандарти, які потім стали

фундаментом для законодавчої бази, яка почала зароджуватися у сфері органічного сільського господарства. Перші міжнародні правила «Базові стандарти» (Basic Standards), гармонізовані Міжнародною федерацією рухів органічного сільського господарства (IFOAM), з'явилися у 1983 році. Ці Базові стандарти визначили в узагальненій формі мінімальні вимоги до органічного сільського господарства та створили основу для написання більш детальних стандартів органічного сільського господарства. Слід зазначити, що до цього у світі існувало декілька методів органічного сільського господарства, які розвивалися переважно у Великобританії, Франції та німецькомовних країнах.

Починаючи з 1991 року, після прийняття країнами ЄС закону про органічне виробництво, відбулася своєрідна гармонізація вказаних методів. З цього часу ми можемо говорити про уніфікованому і врегульованому визначенні органічного сільського господарства. На сьогоднішній день відрізняється тільки біодинамічний метод ведення сільського господарства та його регулювання. Це – найвищий стандарт (надстандарт), що має свою власну сертифікацію і торгову марку «Деметер» (Demeter). Він враховує духовні аспекти, які відповідають твердженням антропософії Рудольфа Штайнера. З 1999 року існує також визначення органічного сільського господарства в Кодексі Аліментаріус (Основні принципи для виробництва, переробки, маркування та збуту органічних харчових продуктів). Основні принципи виробництва, переробки, маркування та збуту органічних харчових продуктів були прийняті на 23-й сесії Комісії з Кодексу Аліментаріус в 1999 році з подальшим внесенням правок [10].

Таким чином, органічне сільськогосподарське виробництво як модель землекористування являє собою систематизований набір правил традиційної практики ведення землеробства, на основі якого був сформований продукт зі специфічними характеристиками. При цьому високий рівень нецінової конкурентоспроможності даного товару дозволив компенсувати втрату позицій цінової конкурентоспроможності.

Як відомо застосування специфічних методів обробітку культур, що виключають застосування широкого спектру традиційних засобів захисту, призводить до збільшення вартості готового продукту і зниження виходу з одиниці площі земельних угідь. За даними ФАО, з переходом до альтернативного землеробства можливе зниження врожайності зернових на 10-20%, картоплі та цукрових буряків – на 35%. Досвід фермерів США показує, що органічна система землеробства, у порівнянні з системою, де традиційно застосовують підвищені дози мінеральних добрив, знижує врожай культур більш, як у два рази. Так, урожайність за промислової системи землеробства складала: пшениці озимої 41 ц/га, ячменю – 33, кукурудзи на зерно – 86, сої – 26 ц/га; за органічної відповідно – 19, 14, 36, 10 ц/га [3].

Однак споживчі якості, які більшою мірою відповідають очікуванням, формують умови конкурентоспроможності продукції.

З вищесказаного можна зробити висновок, що управління більш високим пріоритетом забезпечення сталого землекористування (через дотримання

норм природної рівноваги), ніж пріоритетом отримання економічної вигоди, забезпечує отримання конкурентних переваг при правильно організованій роботі з вивченням ринку та впливу на кінцевого споживача. В даному випадку, органічне сільськогосподарське виробництво є синергетичним інструментом об'єднання цілей споживачів і виробників:

- виробника – забезпечення сталого землекористування за рахунок використання механізмів природного відновлення продуктивної якості земельних ресурсів;

- споживача – забезпечення стійкої життєдіяльності за допомогою ведення здорового способу життя, компонентою якого є використання в харчуванні екологічно чистих продуктів харчування.

Дещо інший підхід до використання засобів інтенсифікації має інший напрямок землекористування, що не виключає йому мати значну популярність у світі. Цей напрям представлено групою технологій безпахотного землеробства або системами землеробства No-till.

Зародження і розвиток її розпочався в 1955 році у Великій Британії. Стало це можливим у результаті синтезу гербіцидів суцільної дії з коротким періодом розкладу. Гербіциди паракват та грамоксон дали можливість ефективно контролювати бур'яни на полях тоді, коли культури на них не вирощуються. Теоретичним підґрунтям для системи землеробства No-till послужили розробки відомого англійського вченого Е. Рассела. Проте першими скористалися цими науковими результатами виробники США. Піонером застосування технології No-till вважається фермер Гаррі Янг, який у 1962 році першим у світі використав англійську сівалку прямої сівби на своїй фермі. Реально це ще не була система землеробства No-till, – це була технологія No-till [3].

Відсутність плужного обробітку за такої технології повністю компенсується застосуванням гербіцидів, як заходу захисту посівів від бур’янів. У 1969 році були видані перші практичні рекомендації щодо прямої сівби сільськогосподарських культур, а вже 70-ті роки минулого століття стали початком практичного освоєння і поширення нової технології в багатьох країнах світу.

За останніми даними обсяги застосування технології No-till у світі знаходяться в межах 105 млн. га. У тому числі, в Америці площі, з запровадженими новими технологіями, складають приблизно 87 млн. га, в Австралії – 12, інших країнах світу – 6 млн. га. Із загальної площі на шість країн: Бразилію, Аргентину, США, Канаду, Австралію і Парагвай – припадає 95%. На частку Європейського континенту, включаючи і східну його частину, припадає 2,5-3%. Щорічно площі під No-till зростають приблизно на 1 млн. га.

В кожній країні, що запроваджує технологію прямої сівби, науковим і практичним підґрунтям є свої власні (національні) напрацювання (адаптація технології і техніки до умов країни), а не просте копіювання досвіду інших держав, тому що мотивація широкого запровадження системи землеробства No-till у кожної країни своя. В США аргументацією до таких дій є підвищення продуктивності праці і ґрунтозахисне значення нульового обробітку. Для Ка-

нади, де виробництво зерна зосереджено у степових регіонах, головним чинником є нагромадження і збереження вологи. Такий же чинник і щодо землеробства західних провінцій Австралії. Для тропіків Бразилії технологія No-till є державною програмою, яка направлена на збереження родючості ґрунтів і захист їх від водної ерозії. Щодо європейського континенту, де безперечним лідером є Велика Британія, головним аргументом запровадження нульового обробітку є підвищення продуктивності праці на етапах підготовки ґрунту і сівби зернових колосових культур.

Проте, сьогодні цілісної державної наукової програми з розробки і адаптації системи землеробства No-till до умов України не існує. Тому актуальність цієї технології в Україні більше розуміють ті виробники, які впроваджують її в різних варіантах і ґрунтово-кліматичних зонах країни. Їх, перш за все, приваблюють переваги нової системи в порівнянні з іншими, а саме:

- економічні (зменшення витрат на вирощування сільськогосподарських культур);
- екологічні (збільшення вмісту і поліпшення балансу органічної речовини та вологи в ґрунті, збереження структури ґрунту, зменшення загрози ерозії);
- організаційні (зменшення кількості технологічних операцій під час вирощування сільськогосподарських культур);
- соціальні (зменшення робочого часу, зайнятості, створення можливостей для людей займатися іншими заняттями).

Названі переваги в найбільшій мірі відповідають сучасним умовам ведення землеробства в Україні, а ще більше будуть відповідати таким у майбутньому. Ці умови одночасно є причинами, що обумовлюють необхідність розробки та переходу на нові адаптовані для України системи землеробства, в тому числі і систему землеробства No-till.

Підводячи підсумок, відзначимо, що на відміну від попередньої системи, модель землекористування, заснована на системах землеробства групи No-till, ставить метою забезпечення технологічних умов виробництва продукції, які будуть забезпечувати насамперед цінову конкуренцію продукції у групі товарів і цінову привабливість для споживача. Основні зусилля в даному випадку сконцентровані на вишукуванні можливостей скоротити витрати на технологію за допомогою слідування природним корисним процесам і штучного зниження впливу несприятливих процесів.

Таким чином, формування сучасної моделі сталого землекористування може проводитися на виробничоорієнтованому принципі, тобто в забезпеченні пріоритетності способів використання земельних ресурсів та «підпорядкуванні» очікувань споживачів параметрам виробленого товару. Даний підхід вимагає використання прийомів активного маркетингу для впливу на очікування і реакції споживачів. Другим способом формування сучасної моделі сталого землекористування є принцип слідування ринковим вимогам, тобто підпорядкування виробничих завдань вимогам ринкової кон'юнктури. Кожен з них має свої переваги і особливості.

Висновки. Зміна системи землекористування чи способів виробництва сільськогосподарської продукції не є самоціллю. Це лише один з шляхів вирішення сучасних проблем, які виникають у галузі землеробства. Відповідно до цього, необхідно максимально точно сформулювати основні проблеми, які стримують розвиток галузі рослинництва в конкретному господарстві в рамках існуючої системи землекористування. Кожну проблему варто розглядати з позицій сучасного стану та довгострокової перспективи, аналізу внутрішніх потреб та зовнішніх очікувань оточення. Висновки з аналізу означених проблем є основою для прийняття рішення про стратегію розвитку рослинницької галузі та запровадження відповідної моделі землекористування. В умовах перехідного періоду на нові моделі землекористування в господарстві може бути одночасно декілька систем землеробства.

Список використаних джерел:

1. Покровский С.Г. Земельные ресурсы: географическая концепция изучения / С.Г. Покровский, Г.Д. Мухин, А.Е. Осетров, В.А. Углов // Вестник Моск. университета. Сер. 5. геогр. 2001. № 3. – С. 14-19.

2. Иванов Ю.Г. О содержании теории землепользования / Иванов Ю.Г., Кочуров Б.И. // Проблемы региональной экологии. – № 3. – 2004. – С. 84-88.

3. Косолап М.П. Система землеробства No-Till / М.П. Косолап, О.П. Кротінов. – Київ, 2011. – 372 с.

4. Кривов В. Пріоритетні напрями оптимізації та адаптації землекористування в сучасних умовах регулювання земельних відносин / В. Кривов // Вісник Львівського національного аграрного університету: землевпорядкування і земельний кадастр. – 2009. – №12. – С. 3-9.

5. Кривов В.М. Навчальний модуль «Охорона та використання земель» / В.М. Кривов. Методичний посібник [Електронний ресурс] / Державний комітет України із земельних ресурсів. Проект «Видача державних актів на право власності на землю у сільській місцевості та розвиток системи кадастру», – К. : 2010. – 260 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу – http://asyan.org/potrf/ 1Реалізація+земельної+політики+щодо+ використання+ та+охорони+земель +37f/main.html.

6. Кулинич П.Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні / П.Ф. Кулинич: Монографія. – К. : Логос, 2011. – 688 с.

7. Мірошниченко А.М. Земельне право України / А.М. Мірошниченко: Підручник. 2-ге видання, допов. і перероб. – К.: Алерта; КНТ ; ЦУЛ, 2011. – 678 с.

8. Данилишин Б. М. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України / Б. М. Данилишин та ін. – К. : РВПС України НАН України, 1999. – 716 с.

9. Третяк А. М. Земельні ресурси України та їх використання / А. М. Третяк, Д. І. Бабміндра. – К. : ЦЗРУ, 2003. – 143 с.

10. Развитие органического сельского хозяйства в мире и Казахстане. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.fao.org/3/a-i5454r.pdf.

Рецензент – д.е.н., професор Маркіна І.А.

УДК 658.8:339.9

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ МАРКЕТИНГУ В ПРОЦЕСІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ РИНКУ АГРОПРОМИСЛОВОЇ ПРОДУКЦІЇ

Аксюк Я. А.
Полтавська державна агарна академія

У статті представлені специфічні особливості розвитку системи маркетингу виходячи з внутрішніх особливостей організації агропромислового комплексу. Розглянуто вплив зміни споживацьких уподобань в умовах глобалізації ринкового простору. В якості основної тенденції, що визначає систему маркетингу, запропоновано використовувати формування органічного виробництва. Основним завданням системи маркетингу в даних умовах визначено формування культури споживання органічної продукції.

Ключові слова: *система маркетингу, глобалізація, органічне виробництво, споживацька культура, «зелена» економіка, сертифікація.*

Постановка проблеми. Світовий ринок розвивається надзвичайно швидкими темпами. Характерною тенденцією є інтеграція все більшого числа держав у світове співтовариство. У сформованій ситуації міжнародний маркетинг стає невід'ємним інструментом проникнення на зарубіжні ринки. Зростаюче значення міжнародного маркетингу пояснюється мінливим характером світового ринку, перенасиченого високоякісними і різноманітними товарами. Повним ходом здійснюється перехід до принципово іншої концепції технологічних процесів. Для світової економіки характерне посилення інтернаціоналізації та глобалізації виробництва і як наслідок – інтернаціоналізація і глобалізація процесів системи маркетингу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження методик маркетингу та їх місце в системі маркетингу розкривають у своїх працях такі іноземні та вітчизняні науковці, як: О.І. Амоша [1], І.В. Балабанова, Л.В. Балабанова, В.В. Холод [2], А.Ф. Павленко, А.В. Войчак [3] та ін. Виходячи з результатів їх роботи, можна зробити висновок, що можливість адаптації стандартних методик маркетингу в практику агропромислового підприємства визначається тим, що мотиви поведінки людей у будь-якій комерційній практиці, незважаючи на деякі індивідуальні особливості, мають щось спільне, схоже, у зв'язку з цим принципи маркетингу мають універсальне застосування. Однак, ґрунтовне вивчення внутрішнього та зовнішнього середовища господарювання підприємств з різними формами власності, організації товарно-грошових відносин в умовах роботи на національному або міжнародному ринку показує, що необхідне також і врахування відповідної специфіки, так як фактори маркетингового середовища кожного підприємства суттєво різняться і впливають по різному.

Постановка завдання. Метою статі є дослідження напрямів розвитку системи маркетингу агропереробних підприємств, виходячи з внутрішніх особливостей розвитку та тенденцій глобалізованого навколишнього середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Маркетинг в агропромисловому комплексі має ряд особливостей, які пов'язані насамперед зі специфікою га-

лузей сільського господарства, як головного постачальника сировини для переробки в готовий продукт, а також товарної продукції, та особливостями функціонування ринкових механізмів. Дана система маркетингу вимагає грамотного планування та управління. Система агромаркетингу складається з комплексу найбільш суттєвих ринкових відносин і інформаційних потоків, що пов'язують ланцюг виробничих підприємств з ринками збуту і кінцевим споживачем.

Особливості маркетингу в цьому секторі економіки визначаються специфікою сільського господарства. Сільське господарство – це галузь економіки, яка характеризується найбільшою кількістю організаційно-господарських форм серед інших галузей. Це агрокорпорації, агроконсорціуми, кооперативи, фермерські, селянські господарства і т. д. Звідси і різні види і засоби маркетингу, починаючи з цільової програми маркетингової діяльності і закінчуючи результативністю агробізнесу. Найбільш важливим завданням агромаркетингу, що ставить метою задоволення попиту споживачів, є формування цілісної системи агромаркетингу в масштабі повного виробничо-збутового ланцюга агропромислового комплексу, яка забезпечить необхідні умови для реалізації можливостей кожного агромаркетингового формування.

До найбільш суттєвих рис специфіки ведення бізнесу в сільськогосподарській галузі, які впливають можуть на ритмічність та ефективність агропереробних підприємств можна віднести наступні:

– пряма залежність економічних результатів від природних і кліматичних умов;

– виробництво товару першої життєвої необхідності, який в більшості випадків має швидкопсувні характеристики;

– розбіжність робочого періоду і періоду виробництва;

– сезонність виробництва і отримання продуктів;

– нерівномірність та різний рівень реалізації маркетингової діяльності на окремих ланках виробничо-збутового ланцюга;

– висока чутливість, сприйнятливість, адаптивність, самоорганізація, самоуправління системи агромаркетингу в порівнянні з системами інших видів маркетингу.

Проте, поряд із суттєвими рисами специфіки сировинного виробництва агропереробних підприємств, значні вимоги до системи маркетингу пред'являє ринкове середовище, особливо в умовах швидкого розвитку глобалізаційних процесів.

Сучасний стан розвитку виробничих систем характеризується поступовим зміщенням пріоритетів виробництва максимального об’єму продукції широкого користування на пріоритет виробництва обмеженого обсягу продукції, що користується значним споживацьким попитом. Таким напрямом на європейському та світовому ринку агропромислової продукції стало органічне виробництво. Тенденції розвитку органічного виробництва актуальні більш ніж в 170 країнах світу, і ця цифра збільшується щорічно в зв'язку з тим, що органічна продукція стає затребуваною у багатьох верств населення з різних об'єктивних причин. Мотивацією до споживання органічної продукції є:

1. Екологічна безпека харчування;
2. Висока якість і свіжість продукції;
3. Кращі смакові властивості органічної продукції;
4. Збереження природного середовища у процесі виробництва;
5. Відсутність генетично модифікованих організмів.

За оцінками експертів ринок органічної продукції в світі постійно зростає. Так, в 1999 р. він оцінювався в 15 млрд. дол. США в рік, в 2006 р. склав близько 30 млрд, а в 2014 р. він досяг 80 млрд. дол. США. Обіг органічної продукції в порівнянні з 1999 р. збільшився більш ніж в 5 разів. В умовах економічної кризи 2008 р. його зростання сповільнилося в багатьох країнах. Основна маса органічної продукції реалізується у високорозвинених індустріальних країнах світу. Зокрема, близько 78% загального споживання припадає на країни Західної Європи та Північної Америки. До країн, які мають найбільші ринки органічної продукції, відносяться США, Німеччина та Франція.

Важливим фактором розвитку органічного виробництва, що має враховуватися при плануванні системи маркетингу агропромислового підприємства є тенденція перетворення органічного виробництва в загальнодержавний пріоритет розвитку агропромислового сектору країн та формування так званої «зеленої економіки» на його основі. Органічне сільське господарство все більшою мірою визнається урядами держав як економічно життєздатна і стійка форма сільськогосподарського виробництва. В результаті, багато урядів в цей період активно підтримують органічне землеробство і ставлять для сектора цілі розвитку (табл. 1).

Ініціатива по "зеленій" економіці покликана сприяти урядам в "озелененні" економік країн допомогою перегляду політики, напрями інвестицій і витрат у напрямку таких секторів як чисті технології, поновлювані види енергії, послуги з постачання водою, "зелений" транспорт, управління відходами, "зелене" будівництво, а також стале землеробство та лісівництво.

Таблиця 1

Органічні плани дії в ряді країн Європейського Союзу

Країна	Мета
Австрія	Не менше 20% органічних земельних угідь
Болгарія	Не менше 8% органічних земельних угідь
Чеська Республіка	Не менше 10% органічних земельних угідь
Франція	6% органічних земельних угідь до 2012 р. 20% продовольчих продуктів органічного походження в пунктах громадського харчування до 2012 р.
Німеччина	20% органічних земельних угідь, без зазначення року досягнення мети
Нідерланди	10% річного приросту споживчих витрат; 5% річного приросту органічних земельних угідь; 10% від коштів на дослідження в області політики підтримки держави відвести на питання органічного землеробства
Швеція	20% органічних земельних угідь до 2010 р. 25% продовольчих продуктів органічного походження в пунктах громадського харчування.

За даними ORGAP, 2008 [6].

"Зелена" економіка може бути визначена як економіка, спрямована на довгострокове зростання добробуту і підвищення якості життя населення та зниження нерівності, не піддаючи при цьому майбутні покоління впливу суттєвих екологічних ризиків або екологічного дефіциту (UNEP, 2010).

Жоден інший сектор не зачіпає багатьох важливих аспектів "зеленої" економіки, як сільське господарство. Землеробство є головним джерелом доходу для більшої частини населення світу. Воно забезпечує людство здебільшого необхідного йому продовольства і займає близько 40% світової території. Агропромисловий комплекс забезпечує суспільство ключовими товарами і послугами, а також деякими екосистемними послугами, в той же час завдаючи значної шкоди іншим системам. Як джерело викиду парникових газів, землеробство поступається лише енергетичному сектору. Саме сільське господарство призвело до дев'ятикратного збільшення рівня активного азоту в біосфері і є головним джерелом забруднення води. Тому, сільське господарство відіграє ключову роль в переході суспільства до «зеленої» економіки.

Переваги органічного виробництва в контексті "зеленої" економіки можуть бути розбиті на ряд великих категорій, деякі з яких перераховані нижче:

1. Прямий прибуток від продукції виробникам та операторам переробної промисловості, за рахунок більш високих цін на кінцевий продукт, зниження витрат на продукцію або поєднання обох факторів.
2. Економічна вигода суспільству завдяки підвищенню рівня зайнятості (по всьому ланцюжку створення вартості).
3. Економічна вигода суспільству шляхом збільшення експорту, (наприклад, органічних продуктів), скорочення імпорту (наприклад, енергопродуктів і хімічних консервантів) або поєднання обох факторів.
4. Пряма економічна вигода виробника від продажу суспільних благ і послуг, наприклад, зниження викидів вуглецю, а також збереження біорізноманіття та місцевого пейзажу.
5. Відкриваються можливості для нових областей підприємництва, в тому числі еко-туризму, навчальних ферм і виробництва сировини (наприклад, засобів біологічного контролю над шкідниками або переробки відходів).
6. Зниження витрат для суспільства, наприклад, на очищення води та послуги в секторі охорони здоров'я.
7. Збільшення соціального капіталу, в тому числі співробітництво між фермерами, почуття гордості від усвідомлення того, що вкладені зусилля оцінені суспільством, зростання довіри в ланцюжок створення вартості, поліпшення взаєморозуміння між споживачем і виробником.

Органічний напрям розвитку передбачає жорстку відповідність характеристик продукції відповідним стандартам органічного виробництва. Більш того особливим завданням маркетингової системи є правильне позиціонування сертифікованої продукції на ринку спорідненої продукції.

Сформована практика застосування понять і термінів та їх тлумачень виглядає наступним чином:

1. Біологічний, БІО або «живий» продукт – це продукція збагачена живильними речовинами, вітамінами, корисними бактеріями і т. п. Наприклад, «біо-кефір» і «біойогурт», «живе пиво». Часто несертифіковані продукти, вирощені із застосуванням органічних добрив, без використання синтетичних хімічних речовин, без ГМО.

2. Екологічно чистий продукт, екологічно безпечний, екологічний, ЕКО (ECO) – продукт часто сертифікований у відповідності зі місцевими стандартами типу «Екологічно чистий продукт». Маркується знаком «ЕКО». Часто зводиться продукту, який вироблений на екологічно чистих територіях (наприклад, на територіях віддалених від антропогенних джерел забруднення).

3. Органічний продукт – продукт сертифікований за міжнародним органічним стандартам, є сертифікат і відповідне маркування. Часто використовується бренд, який не має відношення до органічного сільського господарства.

4. Натуральний, природний – продукт, вироблений без застосування хімічних синтетичних речовин і ГМО. Часто використовується тільки в якості маркетингових цілей і продукт не відрізняється від традиційної продукції.

5. Фермерський або сільський продукт – продукт від невеликої сімейної ферми, вирощений з чесним технологіями з любов'ю і турботою про навколишнє середовище. Сертифікація відсутня. В основному передбачається можливість прямого контакту з виробником і його персональна відповідальність.

У такому різноманітті понять та їх тлумачень, розмиваються і втрачаються критерії якості, що заважає і виробникові, якому не зрозуміло, на які стандарти орієнтуватися, і покупцю, який не розуміє, чим відрізняються, наприклад, екологічні продукти від органічних продуктів.

Тому основою «цивілізованої» системи маркетингу агропромислового підприємства в умовах глобального розвитку органічних напрямів виробництва є слідування сертифікаційним характеристикам товару при формуванні відповідного каналу комунікації зі споживачами продукції та постачальниками якісної органічної сировини.

Важливою складовою інфраструктури органічного виробництва в будь-якій країні світу є наявність достатньої кількості акредитованих сертифікаційних компаній. Сертифікацію органічного виробництва в Україні здійснюють різні компанії, проте найбільш поширеними є:

- Представництво голландської компанії «Control union Ukraine», який проводить сертифікацію відповідно до Regulation (EC) №2092/91;

- Українська компанія «Органік стандарт», яка є лідером в області стандартизації органічного виробництва в Україні.

Перший український сертифікаційної орган, що здійснює інспекцію та сертифікацію органічного виробництва, ТОВ «Органік стандарт», був створений в рамках українсько-швейцарського проекту «Органічна сертифікація та розвиток органічного ринку в Україні». На сьогодні, компанія працює у всіх регіонах України і проводить органічну сертифікацію в партнерстві з Інститутом агроекологічного маркетингу (ІМО, Швейцарія). Партнерами компанії є ряд популярних іноземних органічних організацій та провідні учасники органічного сектору України. В Україні ще не затверджені державні стан-

дарти, тому сертифікація проводиться за стандартами, які визнаються на міжнародному ринку та приватними стандартами, зокрема:

- Постанова Ради ЄС 834/2007 – нормативний документ ЄС, містить правила і вимоги до органічного виробництва. Діє на території країн ЄС. Це найпоширеніший стандарт, згідно з яким проводиться сертифікація органічного виробництва в Україні;

- Стандарти органічного сільськогосподарського виробництва та маркування сільськогосподарської продукції і продуктів харчування «Біолан» (скорочено стандарти «Біолан») – приватні українські стандарти, розроблені Асоціацією «Біолан Україна» на основі міжнародних стандартів органічного виробництва. За цими Стандартами можуть бути сертифіковані підприємства – члени Асоціації «Біолан», які орієнтуються на реалізацію продукції на внутрішньому ринку України;

- Національна органічна програма (NOP) – національна органічна програма США. Стандарт, згідно з яким проводиться сертифікація для виробників, що орієнтуються на американський ринок;

- Японські сільськогосподарські стандарти (JAS) – національні стандарти Японії, відповідно до яких проводиться сертифікація для виробників, що орієнтуються на японський ринок;

- Стандарти «БіоСвісс» (BioSuisse) – приватні стандарти швейцарської Асоціації «БіоСвісс», які є дуже поширеними в Швейцарії. Згідно з ними проводиться сертифікація для виробників, що орієнтуються на швейцарський ринок.

Велику кількість органічних стандартів ускладнює процес сертифікації виробників органічної продукції. Вибір найбільш відповідного органічного стандарту для сертифікації, в першу чергу, залежить від кінцевого споживача органічної продукції. Тут слід зазначити, що при нехтування маркетингом систем сертифікації, стандартів багато споживачів асоціюють екологічно чисту продукцію тільки з відсутністю в ній «хімікатів».

Висновки. Таким чином, сучасна система маркетингу агропереробного підприємства в умовах глобалізації світового ринку повинна базуватися на стратегіях і заходах не тільки впливу на споживача до придбання якісної продукції, а й формуванні відповідної споживацької культури для забезпечення здатності відокремлення споживачем оригінального якісного товару від псевдопродукції.

Список використаних джерел:

1. Амоша О.І. Концептуальні орієнтири промислової політики України (на середньострокову перспективу) / О.І. Амоша, В.П. Вишневський, Л.О. Збаразька // Економіка промисловості. – 2008. – № 4. – С. 3-21.

2. Балабанова Л.В. Маркетинг підприємства : навч. посіб. / Л.В. Балабанова, В.В. Холод, І.В. Балабанова.– К. : Центр навчальної літератури, 2012. – 612 с.

3. Павленко А.Ф. Теорія і практика маркетингу в Україні : монографія / А.Ф. Павленко, А.В. Войчак та ін. ; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф., акад. АПН України А. Ф. Павленка. – К. : КНЕУ, 2005. – 584 с.

4. Развитие органического сельского хозяйства в мире и Казахстане. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.fao.org/3/a-i5454r.pdf.

5. Зеленые рынки и маркетинг сертифицированной продукции, тенденции по экологизации потребителя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.silvertaiga.ru/content/news/.

6. Органическое сельское хозяйство: шаг стран Восточной Европы, Кавказа и Центральной Азии навстречу "зеленой" экономике. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://organic.ua/images/unep_organic_ru_v2.pdf.

Рецензент – д.е.н., професор Маркіна І.А.

УДК 334.716:658

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Большакова Є.Л.,
Полтавська державна аграрна академія

У статті йдеться про необхідність розрізнення в контексті функціонування промислових, зокрема переробних підприємств наступних близьких, але не тотожних понять: «стійкість розвитку» та «стійкий розвиток». Стійкий розвиток – це якісна характеристику процесу поступальних позитивних змін. У свою чергу, стійкість розвитку – це кількісна характеристика аналогічного процесу. Автором обґрунтовано необхідність здійснення аналізу та оцінки стійкості розвитку підприємства, обумовленого соціальними та економічними чинниками. Зокрема, визначено низку чинників стійкості соціально-економічного розвитку підприємств.

Ключові слова: *стійкість розвитку, стійкий розвиток, оцінка рівня стійкого розвитку, переробне підприємство, соціально-економічний розвиток підприємства.*

Постановка проблеми. Загальновідомо, що на сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки в умовах жорсткої конкурентної боротьби функціонування промислових, зокрема переробних підприємств (ПП) в цілому залежить від сукупності тих умов, що створюються промисловими та непромисловими суб'єктами. В результаті це негативно впливає на стабільність функціонування українських підприємств та їхню конкурентоспроможність. Звідси випливає наступний незаперечний факт – для зміцнення своїх позиції з метою протистояння несприятливим чинникам першочерговим завданням вітчизняних підприємств має стати набуття бажаного рівня стійкості.

Слід зазначити, що жодна проблема з економічної сфери не вирішується без залучення знань про соціально-економічні аспекти сталого розвитку, зокрема принципи стратегічного управління. В умовах політичної невизначеності та довготривалої кризи надзвичайно важливо орієнтуватися не лише в існуючих загальноприйнятих методах управління, планування, контролю над економічною та господарською діяльністю ПП, що зумовлені потребами ринку, але й опановувати, розробляти інноваційні підходи, методології та принципи стратегічного аналізу й управління стійкістю підприємства. В часи панівної глобалізації, коли особливого значення набули проблеми організаційного та екологічного характеру, питання сталого розвитку звучить як ніколи актуально.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні формуванням та апробацією системи вимірювання сталого розвитку на глобальному рівні за-

ймаються профільні установи (Міністерство освіти і науки, Інститут прикладного системного аналізу при Національній академії наук України). Якщо говорити про регіональний, локалізований рівень, проблемі оцінювання сталого економічного розвитку підприємства свої роботи присвятили такі дослідники: О. Афанасьєва, І. Богатирьов, В. Барановський, Л. Васильєва, Е. Вахромов, О. Зеткіна, І. Маркіна, В. Медведєв, Л. Мельник, О. Невелєв, М. Подпругін, А. Севастьянова, В. Ткачук, Н. Шандова та інші.

Отже, незважаючи на значний науковий інтерес до окресленої проблеми, досі відсутнє ґрунтовне дослідження стійкого розвитку на рівні підприємств, зокрема переробних підприємств в Україні, зумовлює актуальність запропонованого дослідження.

Постановка завдання. Головним завданням пропонованого дослідження стало визначення ролі теорії сучасного сталого розвитку в контексті соціально-економічного розвитку вітчизняних підприємств. Теоретично розмежувати поняття «стійкий розвиток» і «стійкість розвитку», що в контексті функціонування соціально-економічних систем вживаються симультанно. Розглянути об'єкт дослідження пропонуємо традиційно – з позиції системного підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виробничі системи прийнято вважати особливим класом, оскільки вони є поліфункціональними та багатоаспектними. Зазвичай їх складають робітники, виробничі засоби, ресурсне забезпечення тощо. Консолідуючись, ці структурні елементи забезпечують функціонування всієї системи, в наслідок чого створюється продукція або надається певний різновид послуг. Підприємство, що створюється людьми та водночас ними керується, виступає і виробничою, і соціальною рушійною силою. А отже, головним чинником успішності підприємства є, в першу чергу, його працівників.

Промислове підприємство (ПП) автоматично ідентифікується як соціально-економічна система, в якій, відповідно, панують соціальні та економічні відносини, бо воно не може повноцінно функціонувати без залучення трудових ресурсів. Однак його функціонування не обмежується суто внутрішнім середовищем, підприємство відкрите для постійних зовнішніх впливів. Взаємодія з навколишнім середовищем відбувається на рівні матеріального, енергетичного та інформаційного обміну. Таким чином, будь-яке підприємство – це передусім динамічна система. Незважаючи на періодичні якісні зміни, воно залишатиметься системою.

Серед чисельних властивостей системності найбільш складними для розуміння та, відповідно, дискусійними в плані інтерпретації залишаються полісемантичні поняття «стійкість» і «розвиток». Це можна пояснити наступним чином. По-перше, ці поняття є інтердисциплінарними, тобто такими, що активно вживаються в багатьох галузях знань. По-друге, вони взаємодоповнюють одне одного (активно вживається відповідні словосполучення «стійкий розвиток», «стійкість розвитку»), а тому розглядати їх ізольовано неможливо. І на сам кінець, ці властивості є критеріальними за своїм характером, оскільки саме беручи їх до уваги, можна робити висновок про рівень розвит-

ку ПП, ступінь його стійкості, а також братися за прогнозування особливостей подальшого функціонування конкретної соціально-економічної системи.

У зв'язку з цим, у сучасній світовій економічній науці нараховується понад 60 різноманітних дефініції поняття «стійкий розвиток», а сама стратегія сталого розвитку, що прийшла на зміну теорії економічного розвитку, стає дедалі популярнішою, набуваючи нових прихильників у різних країнах світу. На думку Д. Воронкової та Ю. Погорелова, подібна ситуація спровокувала те, що погляди на таке складне й неоднозначне явище у політиків, науковців і підприємців кардинально різні [3].

На нашу думку, стійкий розвиток представляє собою збалансований процес логічних перетворень, в межах якого використовуються інвестиції та ресурси, а соціальний розвиток і трансформації суспільних інституцій спрямовані на раціональне задоволення людських потреб.

Література, присвячена розробці загальних і окремих теоретичних аспектів концепції стійкого розвитку, нараховує достатню кількість наукових розвідок і статей. Однак здійснений нами аналіз демонструє, що до сьогодні відсутнє загальноприйнятне визначення категорії «стійкий розвиток підприємства» в цілому та в соціально-економічному векторі зокрема. І хоча дослідження теоретичного базису сталого розвитку через розпорошеність дефініцій і поглядів науковців лишаються несинтезованими, на цьому фоні намітилася інша позитивна тенденція – відбувається поступова соціалізація цієї категорії.

Вдалі наукові спроби осмислення проблемних питань СР пов'язані з наступними персоналіями. Так, О. Афанасьєва [1] визначає стійкий розвиток ПП як соціально обумовлений. На позначення цього процесу І. Богатирьов [2] використовує подібне поняття, але з додатковим значенням – «стійке функціонування та розвиток підприємства». На їхню думку, економічна стійкість характеризує стан ПП в умовах нестабільного зовнішнього середовища. А. Кутова [4] стверджує, що стійкий розвиток підприємства – це багатоаспектне поняття, що об'єднує фінансові, виробничі, інвестиційні й соціальні аспекти функціонування того чи іншого підприємства. При цьому ця категорія має орієнтуватися на кінцевий результат. Група авторів (І. Ножнін, Я. Орлов та А. Васильєв) не детермінує дане поняття лише екологічними та економічними чинниками, хоча вони і є першочерговими [6]. М. Подпругін вважає, що «останнім часом більшої популярності набуває інший напрямок, що торкається не суто екологічних, а соціально-економічних аспектів стійкості» [7]. На думку вченого, СР має зачіпати різні сфери (економіку, екологію, соціальне життя), збалансовувати їх та передбачати максимальне використання наявних ресурсів населенням. Д. Преснякова [8] наполягає на розрізненні понять «стійкий розвиток» і «стійке функціонування», що нерідко вживаються іншими авторами як синоніми.

В першу чергу, слід зазначити, що така філософська категорія як «розвиток» також неоднозначно трактується. З одного боку, це процес поступальних змін у часі, що зовнішньо проявляється як певна траєкторія життєвого циклу конкретної системи. З іншого боку, розвиток – це відносний результат оцінки трансформацій в результаті позитивних змін.

Відповідно, стійкість необхідно розуміти як кількісний аспект функціонування соціально-економічної системи, що характеризує тріаду її можливостей:

- залишатися життєздатною;
- протидіяти зовнішнім агресивним чинникам;
- існувати у часі.

У той же час категорія стійкості розглядається як одна з властивостей соціально-економічної системи та її компонентів (стійкості структури, системи, процесу, функціонування, діяльності тощо). Таким чином, категорії стійкості та розвитку нерозривно пов'язані.

Вивчення цих понять тривалий час проводилося з огляду на суто економічні аспекти. І хоча останнім часом ця тенденція не послаблюється, адже питаннями економічної стійкості опікуються передові підприємницькі структури, поступово формується розуміння того, що стійкість економічної діяльності є важливою, але не єдиною передумовою ефективної роботи підприємства. На нашу думку, економічна стійкість – це один із аспектів загальної стійкості, що характеризує життєздатність усіх напрямків і сфер діяльності ПП.

Що стосується соціально-економічної стійкості, вона визначається нами як відносна стабільність соціальних та економічних відносин, процесів, що тісно взаємопов'язані та характеризують життєздатність соціально-економічної системи. При цьому даний термін вживається під час оцінки рівня розвитку ПП не в дослідженнях, що присвячені загальній проблематиці стійкого розвитку (СР), а в усіх інших випадках на позначення іншого поняття – «кадрова стійкість».

У зв'язку з цим виникає термінологічний колапс. Категорія «соціально-економічний розвиток» набула великого поширення на макрорівні (на рівні країни, регіонів), натомість на макрорівні соціальний аспект відмежований від економічного та ототожнюється з кадровим, що полягає у соціальній захищеності персоналу від негативного впливу цілої низки чинників. Однак, якщо детальніше розібратися, робітники – це і є підприємство. Саме вони формують його соціальне середовище. А ті нестійкі стани, що час від часу спостерігаються, потребуючи негайної компетентної реакції, скоріше є варіантом норми, обумовленим сучасними реаліями. Відсутність рівноваги властива багатьом соціально-економічним системам, які розвиваються.

На те, що поняття «стійкість» і «стійкий розвиток» поняття не тотожні, вказуються навіть суто граматичні ознаки. «Стійкість» належить до іменникової частини мови та, відповідно, означає властивість предмета, об'єкта чи процесу. А словосполучення «стійкий розвиток», де перше слово виступає якісним прикметником, характеризує інший предмет або процес з позиції якості. Тож, припускаємо, що друге поняття можна інтерпретувати як якісну характеристику одного з процесів розвитку, що паралельно вживається з іншими показниками, такими як: економічний, технологічний, інноваційний і соціальний розвиток. Під час вживання терміна «стійкість» мова йде передусім про здатність, властивість, потенціал конкретної системи.

Отже, «стійкий розвиток» – це якісна характеристика процесу поступальних змін, а «стійкість розвитку» – це кількісна характеристика процесу

розвитку. Звідси стає зрозуміло, чому дослідження СР не проводяться без аналізу чинників стійкості, її різновидів і критеріїв виділення.

Стійкість може порушуватися не лише у випадку негативного впливу зовнішніх об'єктивних чинників, а й у разі ймовірної загрози. Так само вона втрачає свою відносну рівновагу в результаті дії внутрішніх чинників (аварій на виробництві, поламок устаткування), незлагодженої роботи компонентів системи та інших порушень виробничого циклу (простоїв, браку). Неабияку роль в цьому контексті відіграє також людський чинник, зокрема непрофесіоналізм робочих кадрів.

Звідси випливає наступне твердження: стійкість розвитку – багатокомпонентна категорія. В широкому значенні вона вказує на здатність соціально-економічної системи рухатися у напрямку досягнення поставлених цілей. У вузькому значенні вона характеризує стабільність системи, виступаючи при цьому показником кількісних змін, що забезпечують тривале виконання системою покладених функцій.

Проводити аналіз та оцінку розвитку підприємства необхідно з соціально-економічних позицій, тому розглядати темпи економічного розвитку без урахування соціальних чинників щонайменше некоректно. Відповідно, стійке функціонування підприємства обумовлене, в першу чергу, його вмінням виживати за будь-яких несприятливих обставин, а тому пов'язане з іншою його здатністю – набувати соціально-економічного розвитку, стійкість якого одночасно кількісно характеризує цей процес.

Зазначимо, що в контексті досліджуваної теми важливо визначитися ще з одним полісемантичним поняттям «чинник», що також перебуває на межі декількох дисциплін. Схиляємося до ототожнення його більше зі змістом поняття «умова», ніж з «ресурсом». Визначити чинники стійкості – значить виділити ті конкретні умови, за яких промпідприємство функціонує, набуваючи бажаного рівня стійкості. Зокрема, такими чинниками можуть виступати:

- мінімально можливі відхилення від запланованих цілей;
- стабільність зон коливання індикаторів СР відносно траєкторії розвитку;
- відносно постійне співвідношення критичних параметрів;
- позитивний тренд індикаторів СР;
- утримання основних параметрів на допустимому рівні.

Отже, стійкість розвитку – це внутрішній потенціал підприємства, що вказує на можливість досягнення економічної сталості, а стійкий розвиток – це цілеспрямований процес набуття підприємством збалансованих темпів розвитку. Оцінка рівня соціально-економічного розвитку ПП означає кількісну оцінку функціонування підприємства. А позитивний тренд цього рівня з урахуванням усіх перерахованих вище чинників свідчить про високий рівень стійкості розвитку промпідприємства.

Як вже зазначалося раніше, останнім часом необхідність оцінки економічної стійкості ПП зростає, тому її включено до методики комплексного оцінювання відповідності підприємств. Існує цілий ряд методів оцінки економічної стабільності. Кожен із них ґрунтується одразу на декількох групах показників (конкурентне середовище; оцінка постачальників і споживачів; темпи

виробничо-господарської діяльності; фінансові, виробничо-технологічні показники; сукупність інших показників, що характеризують виробничий потенціал промислового підприємства).

На думку багатьох експертів, категорія стійкості відображає стабільне переважання прибутків над витратами, що досягається безперебійним виробничим процесом та активною реалізацією продукції, що випускається. Як наслідок, у підприємства з'являється можливість вільного маневрування фінансовими ресурсами шляхом їхнього ефективного використання. Саме тому економічна стійкість не досягається одномоментно, її формуванню передує система комплексних дій, що відбуваються на різних етапах виробничо-господарської діяльності ПП.

З поняттям «стійкість» пов'язане ще одне поняття – «рівновага». Системи, що здатні тривалий час перебувати в зоні стабільності, зберігаючи відносну рівновагу, називаються «живучими». Ті ж системи, що час від часу під дією зовнішніх подразників змінюють своє становище, але при цьому залишаються в зоні стійкості, називаються адаптивними. Очевидно, що підприємства – це штучно створені системи, тому їм не властива саморегуляція. Для кожного конкретного ПП існує оптимальне дозування управлінських дій, завдяки яким підприємство може затримуватися в області стабільності. На думку кого О. Афанасьєва, недостатнє або занадто акцентуйоване управління може призвести до потрапляння ПП в зону нестабільного стану [1].

Висновки. Отже, стійкий розвиток можна трактувати як внутрішні заплановані трансформації, спрямовані на покращення пристосованості підприємства до впливу зовнішніх чинників і нових умов. Ці трансформації мають призводити до росту кількісних показників діяльності ПП, якісних структурних, організаційних і технологічних змін, а також поступального вдосконалення техніки й технологій. У зв'язку з цим стійкий розвиток вказує на пріоритети в діяльності прийдешніх поколінь. Саме ця категорія тісно взаємопов'язана з економічним ростом та його новими різновидами. Наведені факти свідчать про багатогранність і комплексність даного поняття.

Незворотні явища сучасного економічного розвитку (глобалізація, жорстка конкуренція, інтеграція, виснаження природних ресурсів, їхнє нераціональне використання, погіршення екологічної безпеки тощо) веде до когерентності (зв'язності) господарюючих суб'єктів, що можуть демонструвати хаотичний економічний ефект.

Сучасне суспільство занепокоєне проблемами забезпечення стійкого розвитку, тому намагається досягти бажаного рівня стійкості за допомогою технологічних, соціально-економічних та екологічних важелів впливу. В цьому випадку ціль отримання прибутку відступає на другий план, поступаючись досягненню високого рівня управлінського розвитку. Відповідно, першочерговим завданням держави та вітчизняних підприємств має стати формування дієвого механізму стійкого розвитку.

Список використаних джерел:

1. Афанасьева О. В. Исследование теоретических аспектов устойчивого развития предприятия в современной науке / О. В. Афанасьева // Интеграция образования. – 2007. – № 1. – С. 127-131.

2. Богатирьов І.О. Ефективність розвитку підприємств / І.О. Богатирьов // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007, №7-8 (26-27). – С. 73-79.

3. Воронков Д.К. Розвиток підприємства: управління змінами та інновації. [монографія] / Д.К. Воронков, Ю.С. Погорелов. – Харків: АдвАтм, 2009. – 436 с.

4. Кутовая А. С. Анализ подходов к определению понятия «устойчивое развитие предприятия» / А. С. Кутовая // Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета. – 2012. – № 5 (44). – С. 39-43.

5. Маркіна І.А., Бакало Н.В. Управління розвитком малих підприємств під впливом факторів макросередовища: монографія – Полтава: ПУЕТ, 2010. – 153 с.

6. Ножнин И. Н. Проблемы реализации концепции устойчивого развития на региональном уровне / И. Н. Ножнин, Я. В. Орлов, А. Н. Васильев // Вестник ВУиТ. – 2011. – № 24. – С. 277-283.

7. Подпругин М. О. Понятия устойчивости и устойчивого развития в современной экономической науке / М. О. Подпругин // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2012. – № 6. – С. 133-139.

8. Преснякова Д. В. О Дефинициях «устойчивость» и «устойчивое развитие» в экономической науке / Д. В. Преснякова // Социально-экономические явления и процессы. – 2011. – № 8 (030). – С. 129-132.

9. Навстречу «зеленой» экономике: путь к устойчивому развитию и искоренению бедности [Электронный ресурс]: обобщающий доклад для представителей властных структур / Программа ООН по окружающей среде. – Найроби: ЮНЕП, 2011. – 44 с. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/development/sustainable/ger_synthesis.pdf.

Рецензент – д.е.н., професор Маркіна І.А.

УДК: 338.3:637.1:631.11

ДИНАМІКА ВИРОБНИЦТВА І РЕАЛІЗАЦІЇ МОЛОКА У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Нагула Р.О., аспірант
Полтавська державна аграрна академія

У статті розглянуто динаміку виробництва і реалізації молока у сільському господарстві України вцілому та полтавської області окремо. Проаналізовано перспективи його розвитку та можливості уникнення проблем зниження якості продукції на ринку молока та молокопродуктів.

Ключові слова: *молоко, виробництво, молочні продукти, молочна промисловість, переробка, аграрна політика, розвиток, динаміка виробництва, молочне скотарство.*

Постановка проблеми. Серед проблем молочної галузі України виділяють відсутність інвестицій у виробничу сферу, що послаблює обєми виробництва та реалізації гтової продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою збільшення обсягів виробництва молочної продукції зацікавились такі вчені, як: Березівський П.С., Бондаренко В.М., Бойко В.І., Галушко В.П., Гіржева О.М., Ільчук М.М., Кваша С.М., Ковальчук М.І., Саблук П.Т., Шиян Н.І.

Постановка завдання. Економічна криза в Україні вплинула на скорочення обсягів виробництва молока через зменшення поголів'я великої рогатої худоби та зниження обсягів надоїв, проте сучасні молокопереробні підпри-

ємства вже давно почали виготовляти молокопродукти майже без молока [2].

Виклад основного матеріалу дослідження. В агропромисловому виробництві одне з провідних місць посідає молочне скотарство, маючи питому вагу у виробництві сукупної продукції сільського господарства. Останніми роками у молочному скотарстві відбулися суттєві зміни, сюди можна віднести диспаритет цін, зниження рівня забезпеченості кормами і недотримання технологічних процесів в молочному скотарстві, монополізм переробної промисловості.

Кожен вид товару має свою собівартість продукції, яка є однією з найважливіших показників економічної ефективності виробництва. Вона вказує на те, скільки ресурсів було потрачено підприємством на виробництво, який стан технологій і організації виробництва, чи впроваджуються наукові досягнення. Собівартість продукції визначають за формулою:

$$З = Пз/В$$

$П_З$ — сума виробничих витрат, грн.;

В — обсяг валової продукції сільського господарства, т, ц.

Щодо приймання молока, то це краще робити у місцях виробництва, що дозволяє істотно підвищити якість продукції. Це пов'язано з скороченням тимчасового розриву між виробництвом, переробкою й споживанням продукції; всі спірні питання вирішуються на місці; зобов'язання сторін по термінах приймання продукції та доставці її на переробні підприємства, що в результаті дає можливість краще регулювати просування по стадіям виробництва.

Існують декілька напрямів постачання продукції сільськогосподарськими товаровиробниками: державне замовлення; іншим підприємствам; працівникам господарства і населенню даного регіону чи країни. При продажі товару за державним замовленням держава виступає як оптовий покупець і купує продукцію по гарантованим цінам. Державні замовлення на закупівлю і постачання продукції здійснюються за допомогою укладання державних контрактів, в яких описано умови та терміни доставки продукції і її обсяги, асортимент, параметри якості, економічні нормативи та штрафні санкції. Важливою умовою складання державного контракту є економічні стимули, які спонукають товаровиробників розпочати відносини саме з державним замовником. До їх числа відносяться: система цін, гарантований збут, технічне переоснащення переробних цехів і підсобних виробництв. З метою стимулювання постачальників сільськогосподарської продукції до співпраці з державою їм пропонують: пільги з податку прибуток, цільові дотації, субсидії, і навіть асигнування державного бюджету.

Більшість народних господарств та сільськогосподарських підприємств доставляє молоко до місць переробки та реалізації власним транспортом, що змушує утримувати додаткові транспортні засоби та відповідну робочої сили, при цьому витрати з доставки продукції своїм транспортом на молокопереробні підприємства значно перевищує тарифи на автоперевезення, якими заготівельники розраховуються за неї, що пояснює неефективне використання спеціалізованого транспорту.

Серед шляхів покращення реалізації сільськогосподарської продукції виділяють централізований вивіз — продукція приймається у місцях виробництва, без визначення якісних параметрів, після чого вона вивозиться транспортом заготівельників на переробні підприємства. Це дозволяє чітко дотримуватися графіків постачання молочної промисловості та підвищити якість готової продукції, розширяючи її асортимент, а також ліквідуються невідшкодовані видатки на транспортування молока, збільшуються виплати за вищу їхню якість, зменшуються кількісні і якісні втрати при транспортуванні.

Народні господарства в свою чергу повинні забезпечити в себе: пункти прийому – здавання продукції, вантажно-розвантажувальні майданчики, під'їзні дороги, холодильники, посудинами для охолодження молока, молочними насосами, запасними частинами до них. Необхідно обладнати новітні молочні лабораторії для визначення якісних показників продукції, забезпечуючи їх необхідними приладами й реактивами, підібрати обізнаних лаборантів та персонал по зважуванню, здачі й прийманню продукції, оформленню відповідної документації.

Враховуючи, що велика рогата худоба порівняно з іншими видами тварин має найвищу молочну продуктивність, і за умови правильного вирощуванні корова дає 5000- 8000 кг молока на рік. За добу корови можуть надавати молока по 25-40 кг і більше. Найважливішим показником економічної ефективності молочного скотарства є підвищення якості молока.

Виходячи з цього молоко є цінним дієтичним продуктом, що містить в собі жири, білок, цукор, вітаміни та інші збалансовані компоненти. Одна тона молока — це близько 36 кг жиру, 47 кг вуглеводів і 32 кг білка. Найціннішим з усіх елементів є молочний цукор, який виробляє лише молочна залоза. Він має вагоме значення в приготуванні кисломолочних продуктів. Окрім цього до складу молока входять солі кальцію і фосфору, значна кількість вітамінів та інших, необхідних живому організму речовин.

Відповідно до Держстандарту молоко ділять на три товарних сорти: I, II і несортове, ці норми встановлюється за змістом жиру. Чим більше жиру, тим вища щільність молока, що характеризує його якість згідно обмежувальної норми.

До причин зниження жирності молока відносять незбалансованість раціонів по перетравному протеїну, залежно від періоду годівлі, найвищі його показники будуть в пасовищний сезон. Якщо використовувати багатого травостою культурних пасовищ, то жирність молока може знизитись до 2,5 %. Для товаровиробників це дуже важливі показники, адже з підвищенням жиру на 0,1 % знижується собівартість продукції на 3 %, при жирності 4,2 % - вже на 15 %, але також. Якщо жирність молока буде на 0,2 % нижче норми, видатки його виробництва збільшуються на 3,6 %.

Значним стимулом до підвищення виробництва є підняття заробітної плати працівникам, використання інновацій та послідовність виконання технологічних операцій. А їх робочий день повинен відповідати фізіологічним вимогам тварин і режиму праці та відпочинку, враховуючи кратність доїння і годівлі. При раціональній організації праці в підприємстві продуктивність

збільшиться на 1 працівника майже в 2 рази, а трудомісткість виробництва молока може знизитись на 20 – 30 %. Якщо в організації приділятимуть відповідну увагу до фахівців і вирішення проблем то можна буде отримувати більш значні результати.

Основним напрямом забезпечення високого рівня ефективності молочного скотарства є прискорення розвитку галузі. Але це можливо за умови використання досягнень науково-технічного прогресу, впровадження новітніх технологій і раціональної організації виробництва, адже це сприятиме зростанню продуктивності тварин та значному підвищенню рівня праці при зниженні собівартості продукції. В свою чергу дане зниження собівартості досить важлива умова підвищення рентабельності виробництва. До шляхів зниження собівартості відносять збільшення продуктивності молочного худоби. Що ж, стосовно підвищення прибутку підприємства, то це збільшення обсягу реалізованої продукції, за розумними цінами, що забезпечить отримання прибутку.

На період 2006 року харчова промисловість займала 22,5% товарної продукції промисловості Полтавської області. Дана галузь включає в себе м'ясну, молокопереробну, цукрову, хлібопекарську, кондитерську, плодовоовочевоконсервну, спиртову та лікеро-горілчану, пивоварну, масложирову промисловість та виробництво безалкогольних напоїв. На сьогодні в області діє 260 підприємств харчової промисловості (без врахування виробництва у сільськогосподарських підприємствах), за допомогою яких серед виробників продукції харчової індустрії Полтавщина займає 9 місце в Україні.

Щодо молокопереробних підприємств, то всі вони об'єднані маслоробною і сироварною промисловістю по первинній переробці молока. Дані підприємства розміщені по всій області окрім Семенівського, Козельщинського та Машівського районів.

Насьогодні в області по щільності поголів'я ВРХ на 100 га угідь провідні місця посідали Шишацький, Кременчуцький, Гадяцький, Оржицький та Хорольський райони. Хоча останнім часом спостерігається зменшення поголів'я худоби в області за рахунок скорочення поголів'я в господарствах суспільного сектора, так з 1975 р. до 2006 р. виробництво м'яса зменшилось з 5,3% до 2,8% порівняно з іншими областями, а зараз даний відсоток взагалі становить лише 1,7. Рентабельність тваринництва Полтавщини нижча ніж рослинництва та має відємне значення: м'ясо ВРХ — 38,9%, свиней — 40,1%, овець — 57,8%, птиці — 15,1%.

В свою чергу скотарство є провідною галуззю тваринництва Полтавщини, що надає більше 40% вартості всій сільськогосподарській продукції області і понад 80% товарної продукції тваринництва, але все ж головною ланкою залишається є молочно-м'ясне скотарство. Її найвищі показники мають Гадяцький, Хорольський, Глобинський, Оржицький та Шишацький райони. Найпоширенішими породами ВРХ в області є симентальська та чорно-ряба.

Полтавська область за рахунок інших областей України покриває свої потреби у вугіллі, нафті, сталевих трубах, чавуні, коксі, трубопровідній арматурі, мінеральних добривах, солі, шифері, діловій деревині, папері, цементі, лінолеумі, склі, натомість постачає цукор, молокопродукти, м'ясо і м'ясопро-

дукти, тютюнові вироби, трикотаж:, шкіряне взуття, горілку, мінеральні води, кондитерські вироби, овочі консервовані, олію, борошно і крупи, посуд, фарфорові вироби.

Наша область має товарообмін не тільки по країні, але й закордон, наприклад експорт становить — 26%, імпорт відповідно 81%. До країн експортерів входять країни СНД- 29,7%, Європейські країни — 64,1%, країни Азії — 10,3%, Америки — 5,6%, Африки — 1,1%; частка в імпорті становить 59%, 12,3%, 6%, 24,4% відповідно. Найбільше значення для зовнішньоекономічного обороту Полтавщини мають Німеччина, Італія, США, Польща, Австрія.

Що стосується харчування, то в сільському господарстві нашої країни з цим досить проблематично. Через кризову ситуацію, яка склалася в нашій країні цим питанням зацікавились такі вчені як: В.К. Збарський, А.А. Чалий, М.М. Ільчук, С.Р. Камілова, О.М. Шпичак, та інші. Згідно наукових досліджень цих вчених кожна людина повинна споживати 380 кг молока і молочних продуктів, до яких входять 120 кг свіжого молока, знежиреного молока – 12 кг 300 г; сиру – 15 кг; морозива – 8 кг; сметани – 6 кг 500 г; вершкового масла – 6 кг 100 г; молочних консервів – 3 кг .[28, с.207].

Як відомо, чим більші надої корів, тим більша і прибутковість, тому підприємства приділяють багато уваги питанню збільшення продуктивності, адже високопродуктивні корови дозволять без збиткове вирощування, але для цього на фермах потрібно проводити селекцію корів.

Порівняно з іншими областями України Полтавська займає друге місце по виробництву молока, завдяки кліматичним умовам, на її території розташовано 42 підприємства, котрі займаються молочним скотарством та 3 - м'ясним. Найбільші молокопереробні підприємства знаходяться в Гадяцькому, Глобинському, Хорольському та Шишацькому районах Полтавської області.

Таблиця 1

Динаміка виробництва молока в Полтавській області

Показники	Роки				
	1990	2000	2005	2008	2009
Усі категорії підприємств					
Поголів`я корів, тис.грн.	410,1	232,9	179,3	147,5	142,3
Виробництво молока, тис.т	1316,1	588,7	754,1	655,7	718,0
Удій молока від однієї корови,кг	3209,2	2527,7	4205,8	4445,4	5045,7
Сільськогосподарські підприємства					
Поголів`я корів, тис.грн.	331	129	71	64	65
Виробництво молока, тис.т	1064,7	273,2	246,6	254,4	288,6
Удій молока від однієї корови,кг	3217,2	2117,1	3464,2	3956,0	4409,5
Питома вага с-г підприємств у валовому виробництві молока,%	80,9	46,4	32,7	38,8	40,2
Господарства населення					
Поголів`я корів, тис.грн.	79	104	108	83	77
Виробництво молока, тис.т	251,4	315,5	507,5	401,3	429,4
Удій молока від однієї корови,кг	3176,0	3037,8	4694,0	4823,8	5587,6
Питома вага господарств населення у валовому виробництві молока,%	19,1	53,6	67,3	61,2	59,8

Джерело: Статистичний збірник Регіони України

Після прийняття незалежності в нашій країні різко зменшилась кількість поголів'я великої рогатої худоби, наприклад в Полтавській області з 1990р. по 2009р. на 975,9 тис.гол, або майже в 4,5 рази, при цьому в особистих господарствах населення протягом даного періоду відбулося збільшення поголів'я великої рогатої худоби на 20 тис. гол, та це не компенсує загальний спад, що негативно позначилося на виробництві молока.

Найбільша кількість молока виробляється в народних господарствах, але вони не можуть компенсувати втрати від зменшення поголів'я, незважаючи на те, що середньорічні надої молока постійно збільшуються, шляхом поліпшення якісного складу дійного стада. Що стосується Полтавської області, то середня продуктивність корів у господарствах усіх категорій у 2009 році порівняно з 2000 роком збільшилась на 100%, а в народних господарствах на 26,7%.

Спостерігаючи дані таблиці «Динаміка виробництва молока в Полтавській області» можна зробити висновок, про позитивний рух на ринку, але низькі обєми продажів все ж таки залишились, що повязано з незацікавленістю народних господарств реалізувати свою продукцію переробним підприємствам, через низькі закупівельні ціни на молоко. Наприклад, в 2009 році ціна реалізації 1 тони молока в Полтавській області дорівнювала 1943,9 грн., це на 3% більше ніж по Україні, але порівняно з 2008 роком менше на 9,5%.

Таблиця 2

Динаміка товарності молока в господарствах Полтавської області

Показники	Роки					
	1990	2005	2006	2007	2008	2009
Виробництво молока, тис.т	1316,1	754,1	799,9	681,2	655,7	718
Реалізація молока, тис.т	1019,6	211,6	218,2	218,4	234	265,2
Товарність,%	77,5	28,0	27,3	32,0	35,7	36,9

Джерело: Статистичний збірник Сільське господарство України

Для вдосконалення економічного стану вітчизняної молочної галузі потрібно налагодити відносини між усіма учасниками ринку молока та державне регулювання цін на продукцію, особливо пільгові товари [9, с.12; 10,с.25].

Висновки. Ефективність виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах на сьогодні залишається низькою. Незважаючи на високі ціни при закупівлі, частина виробників невспромозі покрити власні витрати на виробництво. Це повязано з застарілою технологією утримання корів, їх годівлі та доїння і для вирішення цієї проблеми потрібно модернізовувати молочні ферми та обєднувати зусилля усіх учасників ринку молока.

Перехід молочного скотарства на інтенсивне нарощення виробництва при мінімальних затратах матеріальних і трудових ресурсів, можливий лише за допомогою впровадження та застосування новітніх високоефективних технологій виробництва молока. У свою чергу державою запроваджене видавання коштів для часткової компенсації витрат на впровадження нової техніки й технологій, але не всі виробники молока мають можливість його отримати.

Список використаних джерел:

1. Корпоративне управління: підруч. / [Мостенська Т. Л., Новак В. О., Луцький М. Г.,

Симоненко Ю. Г.]. - К.: Каравела, 2008. - 384 с.
2. Лисенко А.М. Маркетингова система виробництва та реалізації молокопродукції /А. М. Лисенко // Економіка АПК. - 2009. - №6. - С. 62-66.
3. Моргун О.В. Напрями розвитку молочної галузі та молокопереробної промисловості / О.В.Моргун // Економіка АПК. - 2009. - № 7. - С.62-63.
4. Постернікова О.О. Розвиток ринку молока та молочних продуктів в Україні / О.О.Постернікова // Придніпровський науковий вісник. - 2008. - №11. - С. 98-101.
5. Економіка виробництва молока і молочної продукції в Україні: монографія / [за ред. П. Т. Саблука, В. І. Бойка]. – К.: ННЦІАЕ, 2005. – 340 с.
6. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www / ukrstat . gov . ua
7. Смирнов Е. Мировоймолочныйрынок в 201 1– 201 2 гг. / Е. Смирнов (к. т. н., эксперт-аналитик РСПМО) [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://www.dairyunion.ru/files/news/2012/World_dairy_market.pdf
8. Економіка виробництва молока і молочної продукції в Україні: монографія / [за ред. П. Т. Саблука, В. І. Бойка]. – К.: ННЦІАЕ, 2005. – 340 с.
9. Моргун О.В. Напрями розвитку молочної галузі та молокопереробної промисловості / О.В.Моргун // Економіка АПК. - 2009. - № 7. - С.62-63.
10. Економіка сільського господарства / [Збарський В.К., Мацибова В.І., Чалий А.А. та інші]; під ред. В.К. Збарського. − К.: Каравела, 2009.

Рецензент – д.е.н., професор Макаренко П.М.

УДК 631.11:330.15:331.101.262

СУТНІСТЬ ТА ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ РЕСУРСІВ ПІДПРИЄМСТВ

Погребняк Л. П., аспірант
Полтавської державної аграрної академії

У статті розглянуто визначення поняття «ресурси», проаналізовано велику кількість визначень різними вченими. Проведено класифікацію ресурсів підприємства з позиції виробництва та ефективного ресурсовикористання.

Стрибкоподібний розвиток світової економіки , почергове нарощування та спадання темпів виробництва призводить до необхідності вирішення проблеми ефективного управління економічними ресурсами в умовах неоднозначності та асиметричності економічної інформації, яку отримують користувачі. Саме тому важливого значення набуває встановлення єдиного вектору у підходах до визначення та трактування як постійного апарата, так і класифікаційних ознак поняття «ресурси». Вирішення вказаної проблеми абсолютно неможливе без вивчення наукових надбань та досягнень науковців.

Ключові слова: *ресурси, класифікація, категорії ресурсів, матеріальні, природні, трудові, фінансові.*

Постановка проблеми. Використання ресурсів повністю залежить від рівня розвитку країни і, навпаки, наявність відповідних природних умов і ресурсів істотно впливає на економічний розвиток, прискорюючи або сповільнюючи його динаміку.

Існує маса причин які змушують підприємство займатися вивченням ресурсів. Причини, що зумовлюють цю необхідність, можуть бути різними, але в цілому їх можна поділити на такі види: поліпшення фінансових показників, підвищення рівня виробництва, нарощування обсягів виробничої дія-

льності. Ступінь змін, що проводяться в області ресурсів, різна. Так, якщо мова йде про збільшення існуючих обсягів виробництва, рішення може бути прийнято достатньо безболісно, оскільки керівництво підприємства чітко уявляє собі, в якому обсязі і які елементи ресурсів необхідно при цьому збільшити. Завдання ускладнюється, якщо мова йде про підвищення ефективності використання ресурсів, оскільки в цьому випадку необхідно врахувати цілий ряд чинників: можливість зміни стану підприємства, доступність додаткових обсягів ресурсів, можливість освоєння нових методик, відповідність існуючих форм звітності новим вимогам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню сутності поняття "ресурси" приділяли увагу вітчизняні та зарубіжні автори: А. Н. Азріліян, М. И. Бєляєв, І. Г. Бєрєжной, А. Б. Борисов, І. І. Бочкарьова , В. А. Биков, Г. Л. Вознюк,А. Г. Загородній, В. Г. Золотогоров, В. Коноплицький, Ю. П. Майданевич, В. Н. Маргєлов, Г. А. Петров, В. И. Семенов, Г. Філіна та інші.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у обґрунтуванні наукових підходів до тлумачення поняття «ресурси», виокремленні класифікації ресурсів, а також визначення складових елементів ресурсів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поки необхідні ресурси знаходяться на ринку капіталу, вони є потенційними для підприємства. Якщо підприємство купує їх для забезпечення досягнення поставленої мети розвитку, вони стають реальними ресурсами або факторами виробництва для цього підприємства. Таким чином, потенційні ресурси перетворюються в реальні ресурси (активи) підприємства тільки з моменту їх придбання, а факторами виробництва — з моменту їх цільового використання.

Одна частина сформованих ресурсів підприємства забезпечує процес виробництва протягом довгострокового періоду, не змінюючи при цьому свою натуральну форму, а інша частина перебуває у сфері виробництва і сфері обігу й повертається упродовж одного виробничого циклу.

Актуальність даної теми, у тому, що в процесі господарської діяльності практично всі підприємства стикаються з проблемою браку ресурсів для забезпечення нормальної роботи.

Якщо звернутися до історичного аспекту, та розглянувши думки представників школи меркантилізму, не можна не погодитися із думкою, що «важливою передумовою багатства нації є наявність ресурсів, необхідних для створення товарних благ і ведення вигідної торгівлі» [13, с. 142].

На сучасному етапі однією із основних проблем є неузгодженість у тлумаченнях категорії «ресурс» в наукових доробках різних вчених-економістів. Розглянемо підходи до трактування даної категорії.

Такі вчені, як Петрович Й. М., Кіт А. Ф. та інші автори вважають, що термін «ресурс» походить від французького resource – допоміжний засіб, та тлумачиться як засоби, запаси, можливості, джерела доходів. Під засобами розуміють прийоми, способи дії для досягнення чого-небудь, а також предмети, пристосування (або їх сукупність), необхідні для здійснення будь-якої діяльності [6, с. 66].

Під поняттям «ресурси» ряд вчених визначає природні ресурси як тіла та сили природи, які можуть бути використані та використовуються людиною на даному рівні розвитку виробничих сил [4]. При визначенні індексу ресурсоємності враховують основні види природних та матеріально-технічних ресурсів, серед яких найважливішими є водні, земельні, лісові та паливні.

В умовах зростання попиту на ресурси внаслідок життєдіяльності людей, їх кількість неухильно зменшується, тому ефективність функціонування виробничих систем можливо забезпечити лише завдяки раціональному використанню ресурсів та їх економії [16].

Економічний інтерес представляє також визначення ресурсів, сукупність природних, виробничо-технічних, організаційних і соціальних чинників, а їх використання супроводжується витратами в процесі виробництва або споживання [11, с. 3]. Це визначення характеризує ресурси, як витрати в процесі виробництва товарів та послуг. Також ресурси представлені як складові частини виробничого потенціалу підприємства, що є обґрунтованим [10,с. 63]. В цьому визначенні підкреслюється, що ресурси обов'язково є частиною виробничого потенціалу підприємства.

Науково-технічний інтерес становить визначення сутності ресурсів з позиції матеріальних, інформаційних об'єктів, джерел та передумов отримання необхідних людям матеріальних і духовних благ, які можна використовувати та реалізовувати за існуючих технологій і соціально-економічних відносин [14]. Важливість визначення полягає у використанні певного кола благ для створення інших благ, що визначатиме спосіб та специфіку господарської діяльності підприємства.

По суті ресурсами підприємства вважають всі наявні чинники, блага, цінності, котрі вони використовують для виробництва продукції, товарів чи надання послуг. Але ресурси, зазвичай, лімітована величина. Недаремно говорять, що економіка – мистецтво задовольняти безмежні потреби за допомогою обмежених ресурсів. Отже, першочерговим для виживання суб'єктів господарювання в умовах нестабільності економічного середовища є розробка та впровадження політики ресурсозбереження, яка зможе не лише адекватно та оптимально використати більшість можливостей підприємства, але й допоможе адаптуватися до швидкоплинних змін в умовах ринку та забезпечення конкурентоспроможного і успішного функціонування в перспективі [9].

Розглядатися ресурси підприємства можуть, як запаси та реальні потоки всіх видів застосовуваних виробництві технологічних факторів, що спільно забезпечують отримання необхідних кінцевих результатів [1]. В цьому визначенні ресурси розглядаються як фактори виробництва, тобто вони є рушійною силою виробничих процесів для отримання результатів.

Таким чином, зважаючи на підходи щодо трактування сутності ресурсів,слід зазначити, що ресурси – це сукупність активів, що являють собою засоби, цінності, можливості, які використовуються суб'єктами господарювання з метою отримання економічних вигод у майбутньому.

Категорія «ресурси» являє собою достатньо широке поняття та включає низьку різноманітних видів. До категорії ресурсів[3, с. 43-45] відносять всі

чинники, що забезпечують процес виробництва: природні, матеріальні, трудові, фінансові, інформаційні.

Природні ресурси − складова частина економічних ресурсів. Це обов'язкова умова виробництва, природна база його розвитку.

Трудові ресурси − частина населення країни, що має здатність виробляти продукцію та послуги, тобто населення в працездатному віці. Це визначає і активний елемент виробництва.

Матеріальні ресурси − це сукупність предметів, в основному створених людиною, за допомогою яких здійснюється виробництво. Матеріальні ресурси представлені виробничими фондами, розподіленими за галузями виробництва.

Фінансові ресурси є грошові кошти, які використовуються для забезпечення і розвитку виробництва. Вони утворюються в процесі виробництва і опосередковують рух матеріальних ресурсів.

Інформаційні ресурси − це комплекс сучасних засобів мікроелектронної техніки та обчислювальних машин, засобів зв'язку, автоматизованих банків даних. Вони полегшують оволодіння накопиченими людством знаннями, що містяться у джерелі інформації. Інформаційні ресурси використовуються для аналізу і переробки різних відомостей, що призводять до появи нової інформації, яку можна накопичувати.

Таким чином, ресурси включають велике коло об’єктів: сільськогосподарські будови, устаткування, інструменти, машини, що використовуються у виробництві товарів і продуктів сільського господарства; різноманітні засоби транспорту і зв'язку; різні види праці; нарешті, останнє, але не менш важливе, – землю і корисні копалини.

Різноманітність господарських відносин дозволяє стверджувати про наявність різних видів ресурсів. Існує значна кількість підходів до визначення класифікаційних ознак ресурсів. Традиційною є думка, що класифікація – це спосіб упорядкування в деяку схему множини об’єктів за ступенем їх подібності, так, щоб вона відображала деяку закономірність («суть», «закон»), якій підпорядковуються ці об’єкти. Розглянемо основні із цих, запропоновані вченими-економістами.

Покропивний С.Ф. [8] пропонує таку класифікацію ресурсів: персонал, капітал і виробничі фонди, нематеріальні ресурси, оборотні кошти, інвестиційні ресурси.

Микитюк С.О. [12] вважає, що класифікація ресурсів повинна бути наступною: матеріально-капітальні (технології, заводи, обладнання, географічне розташування, доступ до сировини); людські капітальні (підготовка кадрів, досвід, судження, інтелект, взаємовідношення та ін.); організаційно-капітальні (формальні системи та структури та неформальні відношення між групами).

Бойчик І.М. пропонує свою класифікацію ресурсів підприємства: персонал підприємства (кадри), основні фонди та оборотні фонди, фінансово кредитні та нематеріальні ресурси, виробничі інвестиції, як частину фінансових коштів підприємства [7].

Гетьман О.О. і Шаповал В.М. [2] розглядають персонал, виробничі фонди, нематеріальні ресурси і активи, оборотні кошти, інвестиційні ресурси підприємства.

Петрович Й.М., Кіт А.Ф., Кулішов В.В. [15] ресурси ділять на ресурси засобів праці (матеріальні й нематеріальні); ресурси предметів праці; трудові ресурси; інформаційні ресурси.

Мельник Л.Г., пропонує і дещо іншу за змістом класифікацію ресурсів, що використовуються для забезпечення виробничого процесу: матеріальні ресурси, трудові ресурси, природні ресурси, інформаційні ресурси, грошові ресурси [5].

За класифікацією Д.Харінгтона [17] ресурси поділяються наступним чином:партнерські альянси, ради директорів, будівлі , споруди, клієнти, службовці, обладнання, торгівельні площі, нематеріальні активи, матеріально-виробничі запаси, інвестори, знання, управлінський персонал, гроші патенти нерухоме майно, постачальники, незавершені роботи, продукція і послуги, технології, фінанси. Крім того автор поділяє ресурси на фінансові, фізичні, людські, інтелектуальні, інформаційні, організаційні і технічні. Наголошуючи на тому, що управлінська команда є ключовим ресурсом підприємства, який здійснює найбільший вплив на її діяльність.

Якщо так широко розглядати поняття «ресурси», то стає очевидним, що ефективне управління ними є важливим і складним завданням підприємства.

Висновки. Економічні ресурси є необхідними та невід'ємними елементами господарської діяльності підприємств. Залучення та використання ресурсів повинно забезпечувати зниження витрат підприємства та як результат зростання його прибутковості.

Проведений аналіз основних ознак ресурсів підприємства свідчить про стійкий взаємозв'язок та взаємообумовленість між ними. Це дозволяє, враховуючи відсутність достатньо чіткого визначення сутності ресурсів підприємства в сучасній науковій літературі та наявність значного кола розбіжностей у трактуванні даного феномену, уточнення сутності даної категорію з урахуванням виявлених ознак. Тому за доцільне є представлення визначення сутності поняття «ресурси» як сукупності матеріальних та нематеріальних цінностей, які залучаються до господарських процесів на підприємстві з метою їх перетворення у продукти, що спрямовуються на задоволення конкретної потреби суспільства.

Список використаних джерел:

1. Берсуцкий А. Я. Влияние интеллектуальных и информационных ресурсов на эффективность потенциала предприятия / А. Я. Берсуцкий //Академічний огляд. – 2009. – № 1. – С. 106–110.

2. Бродель Ф. Динамика капитализма /Ф. Бродель; [пер с франц.]. — Смоленск: Полиграмма, 1993. — 124 с.

3. Бурляй, Г. Л. Економічна сутність ресурсного потенціалу та визначення його ефективності / Г. Л. Бурляй // Вісник СНАУ. – 2007. – № 4-5. – С. 43-45.

4. Гіндес О.Г. Елементи економічного механізму природокористування / О.Г. Гіндес // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. –№ 9. – С. 89–92.

5. Донец Ю. Ю. Эффективность использования производственного потенциала / Ю. Ю. Донец. — К. : Знание, 1978. — 123 с.

6. Економіка підприємства підручник/ Петрович Й.М., Захарчин Г.М., Кіт А.Ф. та інші; за заг. ред. Й.М. Петровича. – 2-ге вид., випр.. – Л:Магнолія, 2007. – 580 с.

7. Економіка підприємства [навч. посібник для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації] / І. М. Бойчик, П. С. Харів, М. І. Хопчан, Ю. В. Піга. — К. : Каравела, Львів: Новий світ-2000, 2001. — 298 с.

8. Економіка підприємства: підручник / за заг. ред. С. Ф. Покропивного.– К.: КНЕУ, 2001. – 528 с.

9. Экономика ресурсозбережения /А.М.Невелев, В.А. Сиренко, В.И. Габ., под. ред. А.М. Невелева. – К.: Наукова думка, 1989. – 248 с.

10. Иваниенко В. В. Управление эффективностью использовани ресурсов производства / В. В. Иваниенко. – Харьков : ХНЭУ, 2005. – 367 с.

11. Лопатников Л. И. Экономико - математический словарь / Л. И. Лопатников. – Москва : Наука, 1987. – 509 с.

12. Микитюк С.О. Витоки наукових основ ресурсного підходу [Електронний ресурс] / С.О. Микитюк. – Режим доступу: http://www .nbuv.gov.ua /Portal/ soc _ gum/ppmb/texts/2010_2/10msabrh.pdf.

13. Мировая экономическая мисль. Сквозь призму векав в 5 томах.т.1 – М.Мисль. – 2004. – 718с., с. 142.

14. Новицький В. Є. Економічні ресурси цивілізаційного розвитку /В. Є. Новицький. – Київ : НАУ, 2004. – 268 с.

15. Петрович Й.М. Економіка підприємства: [Підручник] /[Й.М. Петрович, А.Ф. Кіт, В.В. Кулішов Петрович Й.М., Кіт А.Ф., Кулішов В.В. та ін.]. – Львів: “Магнолія плюс”, видавець В.М. Піча, 2004. – 680 с.

16. Сметанин В. Механизм финансирования ресурсосбережения на муниципальных предприятиях комунального хозяйства [Электронный ресурс] – Режим доступа: interm.gtk. gau. hu/ miau/ 61/ szmetanyin_ article_1.pdf.

17. Харингтон Дж. Совершенство управления ресурсами / Дж. Харингтон.; пер. с англ. А.Л.Раскина, В.В. Шахлевича; Под науч. Ред.. В.В. Брагина. – М.:РИФ «Стандарты и качество», 2008. – 352с.

Рецензент – д. е. н., професор Макаренка П.М.

УДК: 631.155:634

ТОВАРНА ПОЛІТИКА ПІДПРИЄМСТВ ГАЛУЗІ САДІВНИЦТВА УКРАЇНИ

Колокольчикова І. В., к.е.н., доцент
Таврійський державний агротехнологічний університет

Визначено суть маркетингової товарної політики підприємства галузі садівництва. Встановлено роль садівництва у товарному виробництві продукції сільського господарства України. Виділено області, які вносять найбільший вклад в сумарний результат роботи підприємств галузі, використовуючи метод АВС - аналізу. Підкреслено особливості розвитку садівництва в залежності від природно - кліматичних умов регіонів. Оцінено структуру продуктового пропонування по галузі в розрізі областей. Визначено загальна спеціалізація областей виробництва плодово – ягідної продукції.

Ключові слова: *маркетинг, маркетингова товарна політика, промислове садівництво, структура товарної продукції.*

Постановка проблеми. Маркетингова товарна політика підприємств галузі садівництва представляє собою комплекс заходів щодо створення, виведення на ринок, вдосконалення та зняття з виробництва продукту з метою досягнення стратегічних цілей. Товарна політика проводиться не тільки в рамках підприємства, вона може розглядатись і в рамках всієї країни, галузі, області.

В такому вимірі правильне її формування сприяє забезпеченню конкурентоспроможності продукції та раціональному комбінуванні товарів в структурі виробництва. Ось чому ці питання товарної політики сьогодні в рамках країни та галузей є дуже актуальними, бо правильне проведення цих стратегічних заходів щодо продукту та його представлення на ринку є запорукою успішності не тільки підприємства, а і країни в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням розвитку галузі садівництва сьогодні займається багато вчених. Кожний з науковців торкається проблем сортового складу, інтенсивних технологій вирощування та маркетингових підходів до промислового садівництва. Такими вченими є: В.Андрійчук, М.Афанасьєв, І.Бланк, А.Бугуцький, Я.Вітвицький, З.Гуцайлюк, Л.Декслер, С.Дорогунцов, Г.Емерсон, Ю.Лупенко, М.Малишев, Д.Нортон, П.Самюельсон, Т.Хачатуров, П.Хейне, Й.Шумпетер, В.Яцков та інші. Розгляд проблем промислового садівництва на регіональному рівні Півдня України є в наукових працях таких вчених як: В.А.Рульєв, Д.Г. Легеза, Т.А. Маркіна, Я.С. Сокіл О.О.Яцух, О.В.Кравець та інші.

Постановка завдання. Основними завданнями є: визначити суть маркетингової товарної політики підприємства галузі садівництва; встановити роль садівництва у товарному виробництві продукції сільського господарства України; виділити області, які вносять найбільший вклад в сумарний результат роботи підприємств галузі, використовуючи метод АВС аналізу; встановити особливості розвитку садівництва в залежності від природно кліматичних умов регіонів; оцінити структур продуктового пропонування по галузі в розрізі областей; визначити загальну зональну спеціалізацію областей виробництва плодово – ягідної продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи маркетингову діяльність підприємств в рамках товарного пропонування треба зазначити, що робота в цьому напряму обумовлюється специфікою та особливостями, які створює центральна фігура товарної політики – продукт. В галузі садівництва запорука успіху сильно пов’язана з безліч контрольованих та неконтрольованих чинників мікро та макро середовища.

Садівництво як галузь в нашій країні має відповідні конкурентні переваги. Це зазначено також і у Програмі розвитку садівництва України на період до 2025 року. В ній зазначається, що «Україна має значні переваги перед європейськими державами за природно-економічним потенціалом для влаштування промислового садівництва. Це передусім підтверджується тим, що тут за умов найповнішого використання такого чинника високої економічної ефективності садівництва, як поглиблення зональної спеціалізації, можна успішно вирощувати всі без винятку плодові і ягідні культури помірного клімату. На жаль, ця перевага ефективного ведення промислового садівництва ви-

користовується поки що незадовільно» [1].

Запорукою отримання якісного продукту в аграрній сфері є сприятливі умови виробництва. Природно-кліматичні умови України дуже різноманітні, що визначають в свою чергу сприятливість територій для сільськогосподарського виробництва. В Україні виділяють 5 кліматичних зон: Полісся (північні кордони України та південні межі: Луцьк, Шепетівка, Житомир, Київ, Ніжин, Конотоп.); Лісостеп (Північ: Луцьк і т.д. Південь: Котовськ, Кіровоград, Кременчуг, Полтава, Харків); Степ (Північ: Котовськ і т.д. Південь: Береги морів Чорного, Азовського / крім південного берега Криму); Карпати (Карпатські гори та підгір'я); Південний берег Криму (Південні схили Кримських гір, берег моря).

Таким чином для України зональна спеціалізація відкриває великі перспективи, тому як обсяги виробництва плодів по областях в більшій мірі залежать від умов клімату. Однак все ж таки це не основний фактор, тому що інтенсивні підходи до промислового виробництва плодів забезпечують кращу якість та обсяги виробництва. Тому аналіз товарного пропонування плодів в Україні доцільно починати з аналізу цих показників по областях, а потім і предметно враховувати специфіку структури товарної продукції окремо.

Для цього використаємо метод АВС аналізу. Це найбільш прийнятний та поширений метод аналізу асортименту, заснований на принципу Парето. Цей принцип підкреслює, що 20% асортиментного пропонування може забезпечити 80% загальних надходжень галузі [3]. Таким чином групи, які виділяються, показують найбільш продуктивні позиції за обсягами доходу (на підприємстві це продукти, в рамках галузі - області).

На сьогодні застосування методу АВС аналізу при дослідженні ринку продукції садівництва дає можливість: виділити області, які вносять найбільший вклад в сумарний результат роботи всіх підприємств галузі; аналізувати отримані результати і розробляти пропозиції по групах та ступені вагомості вкладу [3].

Застосування АВС аналізу в галузь промислового садівництва України дало можливість виділити на протязі останніх 5 років області, які мають різні пріоритети. Зведена інформація про отримані результати за період з 2010 по 2014р.р. представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Результати групування виробників плодів по областях за методом АВС – аналіз за період 2010 – 2014р.р.

Роки	Група *		
	A	B	C
2010	Вінницька, АР Крим, Херсонська, Миколаївська	Запорізька, Дніпропетровська, Харківська, Хмельницька, Київська, Чернівецька, Одеська	Івано-Франківська, Донецька, М. Київ, Сумська, Черкаська, Закарпатська та інш.
2011	Вінницька, АР Крим, Херсонська, Миколаївська, Дніпропетровська	Запорізька, Чернівецька, Харківська, Хмельницька, Донецька, Одеська	Київська, Черкаська, Тернопільська, М. Київ, Закарпатська та інш.

2012	Вінницька, АР Крим, Херсонська, Запорізька, Миколаївська,	Дніпропетровська, Чернівецька, Черкаська, Харківська, Донецька, Хмельницька, Одеська	Київська, Закарпатська, Луганська, Івано-Франківська, Сумська та інш.
2013	Львівська, АР Крим	Вінницька, Херсонська, Запорізька, Чернівецька, Миколаївська, Дніпропетровська, Харківська	Одеська, Черкаська, Закарпатська, Донецька, Хмельницька та інш.
2014	Львівська	Вінницька, Херсонська, Чернівецька, Запорізька, Дніпропетровська	Миколаївська, Закарпатська, Хмельницька, Донецька, Одеська

** Послідовність областей записана з урахуванням величини питомої ваги виручки від реалізації в структурі від більшого до меншого*

Згідно проведеного групування, табл. 1 всі підприємства областей, що займаються виробництвом плодів поділені на групи. Група А включає області, які в структурі товарної продукції забезпечують до 80% грошових надходжень від реалізації плодів в Україні. Група В включає області, підприємства яких також займаються виробництвом плодів, але їх розміри виручки набагато менші. Ця група більше попередньої, але має слабші конкурентні позиції. Остання група С об'єднує решту областей, підприємства яких не мають такої поглибленої спеціалізації щодо виробництва плодів, і співвідношення ціна та якості відповідна.

Порівняння фактичної та нормативної структури товарного пропонування при АВС аналізі представлена в таблиці 2. У 2010 році в групі А представлено 4 області (Вінницька, АР Крим, Херсонська, Миколаївська), що складає 16% структури. 7 областей попали в групу В (Запорізька, Дніпропетровська, Харківська, Хмельницька, Київська, Чернівецька, Одеська) – 28,0%; останні 56% в групі С [4].

Таблиця 2

Порівняльна оцінка отриманих результатів з рекомендованим значенням

Група	Кількість областей	Структура, %		Відхилення розрахункового показника до рекомендованого, +,- п.п.
		Розрахункова	рекомендована	
2010 р.				
А	4	16,0	20,0	- 4,0
В	7	28,0	30,0	- 2,0
С	14	56,0	50,0	+ 6,0
Разом	25	100	100	Х
2011 р.				
А	5	19,2	20,0	- 0,08
В	6	23,1	30,0	- 6,9
С	15	57,7	50,0	+7,7
Разом	26	100	100	Х
2012 р.				
А	5	20,0	20,0	-
В	7	28,0	30,0	- 2,0
С	13	52,0	50,0	+ 2,0

Група	Кількість областей	Структура, %		Відхилення розрахункового показника до рекомендованого, +,- п.п.
		Розрахункова	рекомендована	
Разом	25	100	100	Х
2013 р.				
А	2	7,7	20,0	- 12,3
В	7	26,9	30,0	- 3,1
С	17	65,4	50,0	+15,4
Разом	26	100	100	Х
2014 р.				
А	1	4,2	20,0	- 15,8
В	5	20,8	30,0	- 9, 2
С	18	75,0	50,0	+ 25,0
Разом	24	100	100	Х

У 2011 та 2012р.р. структура більш витримана, тому як на групу А приходиться понад 20%, а на групу В приблизно 30%. По областях також відмічається стабільність. Група А - це Вінницька, АР Крим, Херсонська, Миколаївська, а у 2012 р. і Запорізька області. Група В включає практично ті ж самі області: Запорізька, Чернівецька, Харківська, Хмельницька, Донецька, Одеська [5,6]. У 2013 – 2014р.р. пріоритетною областю, яка має конкуренті переваги над всіма має Львівська. В групі В залишаються ті ж самі області: Вінницька, Херсонська, Чернівецька, Запорізька, Дніпропетровська [7,8].

Результати проведення оцінки товарної політики підприємств областей залежать від самою структури товарного пропонування, цін на продукцію, ринків збуту. Іноді підприємства виробляють однакові обсяги плодів, однак сам продукт має різні якісні та конкурентні характеристики, і тим самим впливає на розмір доходу у грошовому виразі. Однак, кожна з областей відштовхується від тих базових продуктів, для яких є найбільш сприятливі умови вирощування, що в свою чергу забезпечує стабільні обсяги виробництва. Так, перелік продукції садівництва, яку можуть вирощувати області по номенклатурі товару представлена в таблиці 3.

Таблиця 3

Позиціювання продукції садівництва, враховуючи сприятливість природних умов

Продукти	Області, що мають най сприятливі природні умови
Яблука	Вінницька, Кримська, Закарпатська, Черкаська та Чернівецька області
Груші	зона Південного Степу Наддністрянщини
Сливи	Вінницька, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Хмельницька, Чернівецька області
Черешні	зона Південного Степу
Вишні	Луганська, Донецька, Придніпровська, Харківська області
Персики	Кримська, Одеська, Херсонська області
Абрикоси	південні області
Ягоди	західні, а також Київська, Чернігівська і Сумська області [1]

Таким чином бачимо, що асортимент продукції садівництва в агро виробництві за природно-кліматичних умов має свої зональні особливості. Це

також підтверджується і структурою вирощування плодово-ягідних насаджень, представленою в таблиці 4 [2].

Таблиця 4

Структура плодових насаджень підприємств областей які мають найбільші конкурентні позиції станом на 2014р., *(усі категорії господарств), %*

Область	Всього валовий збір, тис.ц	в т.ч.				
		Зерняткові	кісточкові	горіхоплідні	ягідники	виноградники
Львівська	990,3	72,3	17,7	4,3	5,6	0,1
Вінницька	2420,9	86,8	6,6	2,5	4,0	0,1
Херсонська	752,4	53,0	40,3	1,3	5,3	0,1
Чернівецька	1711,6	81,0	11,5	4,4	3,0	0,1
Запорізька	639,5	32,2	53,2	5,9	8,6	0,1
Дніпропетровська	1330,7	50,2	35,3	5,2	9,2	0,1

В таблиці 4 представлено області, які входять за результатами АВС аналізу в групу А та групу В. Згідно зі структурою насаджень Львівська, Вінницька та Чернігівська області в структурі мають в основному зерняткові насадження, а саме питома вага їх становить 72,3%, 86,8% та 81,0% відповідно. Херсонська область виділяє на зерняткові 53,0%, а на кісточкові 40,3%. Практично така ж сама ситуація і у Дніпропетровській області – 50,2% та 35,3%. Запорізька область більше спеціалізується на кісточкових – 53,2% [2]. І не зважаючи на те, що обсяги виробництва плодово – ягідної продукції у Львівщини не такі високі, їй все ж таки вдалось останні 2013 та 2014р.р утримуватись в групі А, тобто бути самою продуктивною галуззю садівництва в Україні.

Висновки. Таким чином можна зробити висновок, що розвиток галузі садівництва залежить не тільки від природних умов та особливостей вирощування тих чи інших насаджень на відповідних територіях. Більший вплив на результативність товарної політики оказує саме ведення бізнесу на ринку, позиціювання товару, обрання економічно вигідних ніш. І тому з невеликими обсягами товарного пропонування можна отримати значні доходи, що і показує Львівська область. Також з розвитком уподобань наших споживачів, ростом їх матеріального добробуту змінюється і структура продовольчого кошика. І як підкреслено в Програмі розвитку садівництва України на період до 2025 року «дослідження соціологів і дієтологів доводять, що за цих умов у структурі харчування зменшується частка споживання хліба, картоплі та цукру, й натомість збільшується частка плодів, ягід і овочів. Цим орієнтиром, поряд з доцільністю максимального використання наявного природно-економічного потенціалу для виробництва конкретних видів плодів і ягід й потрібно керуватися, обґрунтовуючи розвиток промислового садівництва на перспективу»[1]. Таку роботу слід проводити по підприємствах, областях та в цілому по Україні з урахуванням не тільки природно – кліматичних умов та структури товарного пропонування, а і з урахуванням способів ведення господарства, застосування інтенсивних технологій при виробництва та марке-

тингових підходів при пропонування продукції на ринок та кінцевому споживачеві, освоєння нових ринків збуту, а також підкреслення конкурентних переваг кожної товарної одиниці.

Список використаних джерел:

1. Галузева Программа розвитку садівництва України на період до 2025року [Електронний ресурс] / Режим доступу до док.: http://minagro.gov.ua/.
2. Збір урожаю сільськогосподарських культур, плодів, ягід та винограду в регіонах України за 2014рік. Статистичний бюлетень [Електронний ресурс] / Режим доступу до док.: http://agroua.net/files/economics/statistics/bl_zbur_2014.pdf
3. Метод АВС – анализа [Електронний ресурс] / Режим доступу до док.: http://statanaliz.info/metody/gruppirovka/28-metod-abc-analiza.
4. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2010р. Статистичний бюлетень [Електронний ресурс] / Режим доступу до док.: http://agroua.net/files/economics/statistics/bl_oepvsg_10.pdf
5. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2011р. Статистичний бюлетень [Електронний ресурс] / Режим доступу до док.: http://agroua.net/files/economics/statistics/bl_oepvsg_11.pdf
6. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2012р. Статистичний бюлетень [Електронний ресурс] / Режим доступу до док.: http://agroua.net/files/economics/statistics/bl_oepvsg_12.pdf
7. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2013р. Статистичний бюлетень [Електронний ресурс] / Режим доступу до док.: http://agroua.net/files/economics/statistics/bl_oepvsg_13.pdf
8. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2014р. Статистичний бюлетень [Електронний ресурс] / Режим доступу до док.: http://agroua.net/files/economics/statistics/bl_oepvsg_10.pdf.

Рецензент – д. е. н., професор Макаренка П.М.

УДК 504.03 (304:4, 338:432)

ЛОГІСТИКА ЯК ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ РЕАЛІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Чайка Т.О., к.е.н., доцент; Воронько-Невіднича Т.В., к.е.н., доцент; Яснолоб І.О., асистент
Полтавська державна аграрна академія

У статті обґрунтовано доцільність застосування логістики на вітчизняних плодоовочевих підприємствах. Проведено дослідження сутності поняття «логістика», яка застосовується при оптимізації процесу реалізації. Здійснено аналіз збутової, розподільчої та маркетингової логістики. Визначено особливості розподільчої логістики, що полягає у наявності системних взаємозв'язків між закупівлею, виробничими процесами та розподілом. Наведено сутність терміну «маркетингова логістика» та доцільність утворення системи маркетинг-логістичного управління, що дозволяє отримати значні переваги для підприємства. Визначено взаємозв'язок категорій у сфері логістики процесу реалізації й доцільність найбільш коректного вживання терміну «дистрибуційна логістика». Наведені завдання логістики процесу реалізації вимагають її налагодження та дозволяють повною мірою виконувати покладені на неї завдання як на мікрорівні, так і на макрорівні.

Ключові слова: *логістика, збут, маркетингова логістика, дистрибуційна логістика, сільськогосподарська продукція.*

Постановка проблеми. В конкурентних умовах ринкової економіки перед суб'єктами господарювання постає проблема не лише виробничого, а і збутового характеру. Найбільш гострою вона є для сільськогосподарських підприємств, зокрема плодоовочевих, що зумовлено специфічними особливостями продукції цієї галузі, особливо низькою придатністю її для тривалого транспортування та зберігання. Дана проблема має не лише економічний, а і соціальний характер, який визначається необхідністю забезпечення населення свіжою плодоовочевою продукцією вітчизняного виробництва, що в умовах загострення проблеми продовольчої безпеки є досить актуальним. Разом з тим, при вирішенні цього питання, необхідно орієнтуватися також на досягнення плодоовочевими підприємствами такого рівня прибутковості, що дозволить їм успішно функціонувати та розвиватися. У зв'язку з цим виникає необхідність налагодження дієвої системи розподілу плодоовочевої продукції. Одним з варіантів вирішення даної проблеми є впровадження концепції логістики в збутову діяльність плодоовочевих підприємств, що дозволить мінімізувати витрати на рух готової продукції на кінцевому етапі виробничого циклу та оптимізувати процес її реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні аспекти збутової діяльності сільськогосподарських підприємств знайшли відображення в працях Ю.П. Воскобійника, О.С. Кільніцької, Т.В. Стройко та ін. Можливість застосування концепцій логістики на підприємствах агропромислового комплексу, у тому числі для налагодження їх збутової діяльності сільськогосподарських підприємств, розглядали Т.В. Божидарнік, Н.Є. Герелиця, О.І. Гуторов, Д.Ф. Крисанов, Н.Р Струк, Н.В. Прозорова та ін. Водночас деякі питання, які стосуються впровадження логістики з метою оптимізації процесу реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами, залишаються дослідженими недостатньо.

Постановка завдання. Метою статті є визначення ролі логістики в оптимізації процесу реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами з урахуванням їх специфіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Впровадження логістики в практику господарювання плодоовочевих підприємств потребує добре налагодженої системи інформаційного забезпечення, орієнтованої на визначення логістичних витрат збутової діяльності та ефективності організації логістики процесу реалізації. Основним джерелом такої інформації повинні бути дані бухгалтерського обліку. Однак, на сьогоднішньому етапі його розвитку, традиційна практика ведення бухгалтерського обліку не забезпечує можливість отримання такої інформації в обсягах, достатніх для прийняття обґрунтованих управлінських рішень в логістиці. Таким чином, впровадження логістики в збутову діяльність плодоовочевих підприємств вимагає удосконалення облікового процесу щодо обліку логістичних витрат. Лише комплексний підхід до вирішення цього питання дозволить покращити процес реалізації на плодоовочевих підприємствах та підвищити їх конкурентоспроможність.

Серед розвинених на Україні сільськогосподарських галузей найбільш ризиковим є садівництво, що зумовлено, зокрема, такими особливостями:

1) ведення садівництва потребує значних капіталовкладень на створення і догляд за багаторічними насадженнями, які починають плодоносити на 3-5 рік, тому термін окупності в садівництві значно довший, ніж в інших рослинницьких галузях, що, у свою чергу, вимагає визначення виваженої стратегії з урахуванням власних можливостей та ринкових потреб;

2) якість та загальні характеристики продукції, значною мірою, визначаються породно-сортовим складом насаджень, що зумовлює спеціалізацію підприємства виходячи з місця його розташування;

3) продукція садівництва, залежно від виду, сорту тощо, надходить з виробництва у чітко визначені строки, до того ж вона є складнотранспортабельною та має незначні терміни зберігання, що висуває високі вимоги до системи забезпечення підприємства спеціально обладнаними транспортними засобами, фруктосховищами та до його збутової діяльності;

4) спостерігається насичення внутрішнього ринку України імпортними фруктами, що підвищує ризики втрати зайнятої ніші на ринку, скорочення обсягів реалізації вирощеної продукції та, відповідно, зниження прибутковості.

Наведені фактори, визначають необхідність впровадження логістики, в першу чергу, саме в садівничому секторі аграрної сфери. Зокрема, на думку С.Ю. Соколюка, логістика фруктів є однією з основних напрямів розвитку сільського господарства, що потребує інвестицій [1]. Разом з тим, світова спільнота також високо оцінює ефективність логістики в садівництві. Її розглядають як інструмент підвищення конкурентоспроможності галузі [2], можливість у забезпеченні подальшого її розвитку та як засіб забезпечення загального успіху в садівництві [3]. Отже, доцільність застосування логістики на вітчизняних плодоовочевих підприємствах не викликає сумнівів, а наявність складнощів у їх збутовій діяльності визначає її першочергову спрямованість.

Як не існує єдності щодо визначення сутності самої логістики в науковому середовищі, так не існує єдиного підходу до визначення логістики, яка застосовується при оптимізації процесу реалізації продукції. В літературних джерелах економічного характеру зустрічаються не лише різні тлумачення даного поняття, а й різні поняття, що описують єдиний процес (табл. 1). Так, даний розділ логістики різні автори називають збутовою, розподільчою, маркетинговою логістикою, логістикою дистрибуції.

Таблиця 1

Підходи до визначення сутності поняття «логістика», яка застосовується при оптимізації процесу реалізації

Автор	*Категорія*	*Визначення*
Г.Г. Левкін	Логістика збуту	це управління і оптимізація вихідного потоку, що включає організацію поставок готової продукції споживачам, а також забезпечення взаємозв'язку в ланцюзі «виробник – перший споживач (посередник)» на початковому етапі сфери товарного обігу
Є.І. Куш	Збутова логістика (розподільча)	це невід'ємна частина загальної логістичної системи яка забезпечує найбільш ефективну організацію розподілу виробленої продукції і охоплює весь ланцюг системи розподілу: маркетинг, транспортування, складування й ін..

Автор	*Категорія*	*Визначення*
О.О. Шубін	Збутова логістика (розподільча)	це процес управління комерційним, канальним та фізичним розподілом готової продукції з метою задоволення попиту споживачів та добування прибутку комерційними структурами
Г.Г. Левкін	Логістика розподілу	це управління матеріальним і супроводжуючими потоками в сфері товарного обігу
У.О. Альбеков В.П. Федько, О.А. Митько	Розподільча логістика	це процес управління комерційним, канальним і фізичним розподілом готової продукції і послуг з метою задоволення споживчого попиту та отримання прибутку
А.А. Корсаков	Розподільча логістика	процес управління матеріальними потоками в момент реалізації готової продукції
Ю.М. Ельдештейн	Розподільча логістика	це комплекс взаємопов’язаних функцій, що реалізуються в процесі розподілу матеріального потоку в процесі оптового продажу товарів
О.М. Тридід, Г.М. Азаренкова, С.В. Мішина, І.І. Борисенко, С.О. Казаков	Розподільча логістика (маркетингова збутова)	це управління транспортуванням, складуванням та іншими матеріальними і нематеріальними операціями, які здійснюються в процесі доведення готової продукції до споживача згідно з інтересами і вимогами останнього, а також передачі, зберігання і обробки відповідної інформації. Інакше її називають маркетинговою або збутовою логістикою
Є.В. Крикавський, Н.І. Чухрай, Н.В. Чорнописька	Логістика дистрибуції	це розділ логістики, основними функціями якої є обслуговування замовлень, транспортування, складування, прийняття рішень щодо запасів
В.М. Кислий, О. А. Біловодська, О. М. Олефіренко, О. М. Смоляник	Дистрибуційна логістика (розподільча)	це частина загальної логістичної системи, яка спрямована на комплексне планування, управління та фізичне опрацювання потоку готових виробів у супроводі необхідного інформаційного, фінансового та сервісного потоку від моменту здачі-приймання товарів з виробництва до замовника (споживача) з метою оптимізації витратних та часових характеристик матеріального і нематеріального потоків з мінімальними загальними витратами
А.Е. Голиков	Логістика маркетингу	інтегрована система планування і організації передання в розпорядження відповідним інстанціям господарюючої системи підприємства необхідної кількості необхідних товарів, на які існує попит, що забезпечує прибуток, в необхідне місце і в необхідний час за оптимальними цінами, та охоплює рух товарів від виробника до його ринків
О.А. Біловодська	Маркетингова логістика	це частина загальної логістичної системи, яка ґрунтується на об'єднанні ідей маркетингу та логістики і спрямована на комплексне планування, управління та контроль фізичних потоків готових продуктів, починаючи від місць їх виникнення (у супроводі необхідних інформаційних, фінансових і сервісних потоків), і закінчуючи доведенням до споживачів, з метою оптимізації витратних та часових характеристик зазначених потоків і найбільш ефективного задоволення запитів споживачів

Автор	*Категорія*	*Визначення*
А.А. Трифилова, А.Н. Воронков	Маркетингова логістика	це планування, оперативне управління і контроль фізичних потоків матеріалів і готових продуктів, починаючи з місць виникнення потоків вихідної сировини, комплектуючих деталей та ін. і закінчуючи доведенням готової продукції до споживачів з метою найбільш ефективного задоволення їх потреб

Джерело: побудовано за матеріалами [4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16]

Аналіз наукових праць зазначених авторів свідчить про те, що їх більшість надає перевагу терміну «розподільча логістика». Поряд з тим, значна їх частка ототожнює збутову, розподільчу та маркетингову логістику. Найрідше оперують поняттям логістика збуту (рис. 1).

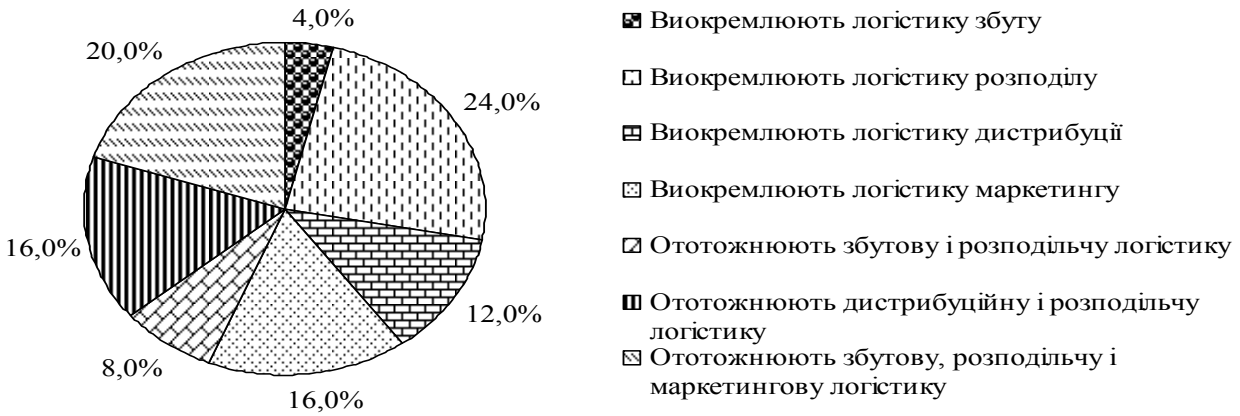

Рис. 1. Трактування науковцями поняття «логістика», яка застосовується при оптимізації процесу реалізації

Джерело: розроблено автором з використанням матеріалів [4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16]

В основу наведених понять покладено різні категорії. Аналіз цих тлумачень надасть змогу визначити їх відмінність та відповідність процесу реалізації продукції.

В економіці поняття реалізації ототожнюється з продажем. Це підкріплюється Податковим кодексом України, в якому визначено, що продаж (реалізація) товарів – будь-які операції, що здійснюються згідно з договорами купівлі-продажу, міни, поставки та іншими господарськими, цивільно-правовими договорами, які передбачають передачу прав власності на такі товари за плату або компенсацію, незалежно від строків її надання, а також операції з безоплатного надання товарів [17]. Як свідчить аналіз літературних джерел, поняття збуту також вживається як синонім реалізації і продажу [18, 19]. Попри те, що в економічній літературі поняття продажу, реалізації та збуту вживаються як повністю взаємозамінні, дослідження Я.В. Сливки свідчать про протилежне. Зокрема, автор стверджує, що збут – це процес фізичного переміщення продукції від виробника до споживача, продаж передбачає, перш за все, передачу права власності, а процес реалізації поєднує в собі обидва ці компоненти [20]. Таким чином, процес збуту характеризує лише одну сторону процесу реалізації. Відповідно термін «збутова логістика» сто-

сується лише управління матеріальним потоком. Неврахування супроводжуючих потоків робить даний термін неповним та неточним з погляду концепції логістики.

У свою чергу, поняття розподілу може вживатися в різних сферах. У найбільш загальному розумінні розподілити – означає розділити що-небудь між ким-небудь. В економічному аспекті розподіл трактують як стадію відтворювального процесу, що пов'язує виробництво і споживання. У логістиці під розподілом розуміється фізичний, матеріальний зміст цього процесу. Таким чином розподільча логістика, аналогічно як і збутова, оптимізує лише матеріальний потік. Разом з тим, термін «розподільча логістика» має суттєву відмінність від збуту, що полягає у наявності системних взаємозв'язків між закупівлею, виробничими процесами та розподілом, що виникають при здійсненні управління матеріальними потоками, а також наявності взаємозв'язків всередині самого розподілу [13]. За таких умов доцільнішим видається використання терміну «розподільча логістика».

Оскільки логістика вивчає і здійснює управління наскрізним потоком, тому завдання розподільного характеру вирішуються на всіх стадіях його руху. Зокрема, розподілу підлягають [21]:

- замовлення між постачальниками в процесі здійснення закупівель;
- вантажі та придбана продукція під час надходження на підприємство;
- запаси між виробничими ділянками та цехами;
- готова продукція, яка надійшла з виробництва тощо.

Отже, розподільча логістика стосується різних етапів руху матеріального потоку, а тому не може бути застосована як тлумачення логістики, що застосовується при оптимізації збутової діяльності. Для її ув'язки з процесом реалізації необхідно давати уточнення, до якої саме сфери вона належить. Окрім того, перехід права власності, що є головною умовою процесу реалізації, не є об'єктом дослідження розподільчої логістики, тому цей термін не розкриватиме логістичний підхід, який охоплює управління як матеріальним, так і нематеріальним потоками.

Фізичний розподіл в економіці досить часто ототожнюють з дистрибуцією. Разом з тим, останнім часом в літературі з дослідження логістики прослідковується тенденція до вживання саме терміну дистрибуція, де під останньою розуміють не лише фізичний розподіл, а і функції з підтримки продажів готової продукції, аналізу потужностей і розміщення інфраструктурних одиниць в розподілі, збору і обробки інформації, необхідної для ефективного управління матеріальними потоками. Зокрема, О.М. Горяїнов визначає дистрибуцію як логістичну функцію, що полягає в просуванні готової продукції від виробників до кінцевих (або проміжних) споживачів, організації продажів, передпродажного і післяпродажного обслуговування [22]. Таким чином, логістика дистрибуції найбільш повно охоплює функції управління на підприємстві вихідним матеріальним і супроводжуючими його потоками, а тому може вживатися для позначення логістичного менеджменту в реалізаційній діяльності.

Термін «маркетингова логістика» є порівняно новим. Вперше термінології пострадянського простору його застосував Г.Л. Багієв у 1998 році. Він

визначав маркетингову логістику з двох позицій: як розділ підприємницької логістики, що включає методологію, теорію, методику, способи оптимізації потоків всіх видів, які супроводжують маркетингову діяльність; як сукупність методів, за допомогою яких в системі маркетингу здійснюється синтез, аналіз і оптимізація потоків всіх видів, що супроводжують товар (послугу) від виробника до конкретного споживача, а також комунікації суб'єктів маркетингової системи в процесі їх взаємозв'язку [23]. Виходячи з даних визначень, логістика маркетингу є не частиною логістичної системи, а складовою системи маркетингу. Наступні наукові праці в цій сфері розглядали маркетингову логістику з боку логістичного підходу, поєднуючи логістику і маркетинг в одну систему, що входить до загальної системи логістики. Однак, як нами було з'ясовано раніше, попри те, що маркетинг і логістика спрямовані на оптимізацію одного і того ж процесу, вони є самостійними науками, оскільки мають різні об'єкт і предмет дослідження. Однак, в системі менеджменту підприємства їх функції поєднуються, утворюючи систему маркетинг-логістичного управління.

Необхідність та доцільність такої інтеграції отримали підтвердження не лише в економічній теорії, а і в практиці господарювання. Взаємодія маркетингу, орієнтованого на ринок, і логістики, орієнтованої на потік, містить потенціал підвищення товарної й інформаційної корисності товарів, що оцінюються покупцем.

На думку Н.М. Тюріної, при цьому також відбувається мінімізація загальних витрат при заданому рівні обслуговування клієнта, максимізація корисності маркетингу і логістики, прискорення матеріального потоку та підвищення гнучкості економічних систем, побудованих на логістичних засадах, що активізує основні чинники конкурентних переваг [24]. Однак, продукт інтеграції логістики і маркетингу не можна відносити лише до однієї з систем, оскільки завдання, що вирішуються в його межах, спрямовані не лише на управління потоковими процесами, що є функціональною сферою логістики, або на оптимізацію ринкової поведінки та стимулювання попиту, що є функціональною сферою маркетингу. В межах такої системи доступним стає управління різними потоками на вході, виході та всередині системи шляхом здійснення координації дій постачальників, виробників, маркетологів, учасників каналів товароруху і покупців. Таким чином, система, яка утворюється при інтеграції маркетингу та логістики, становить окрему маркетинг-логістичну систему управління. Відповідно, термін «маркетингова логістика», який трактують саме як таке поєднання, не є доречним при виокремленні сфери логістики.

Отже, пропоновані авторами терміни для позначення логістики, яка застосовується в процесі реалізації, містять різну основу, а тому включають різні функціональні сфери, що не завжди повністю співвідносяться з процесом реалізації. Взаємозв'язок окреслених категорій з позиції логістичного підходу на рис. 2.

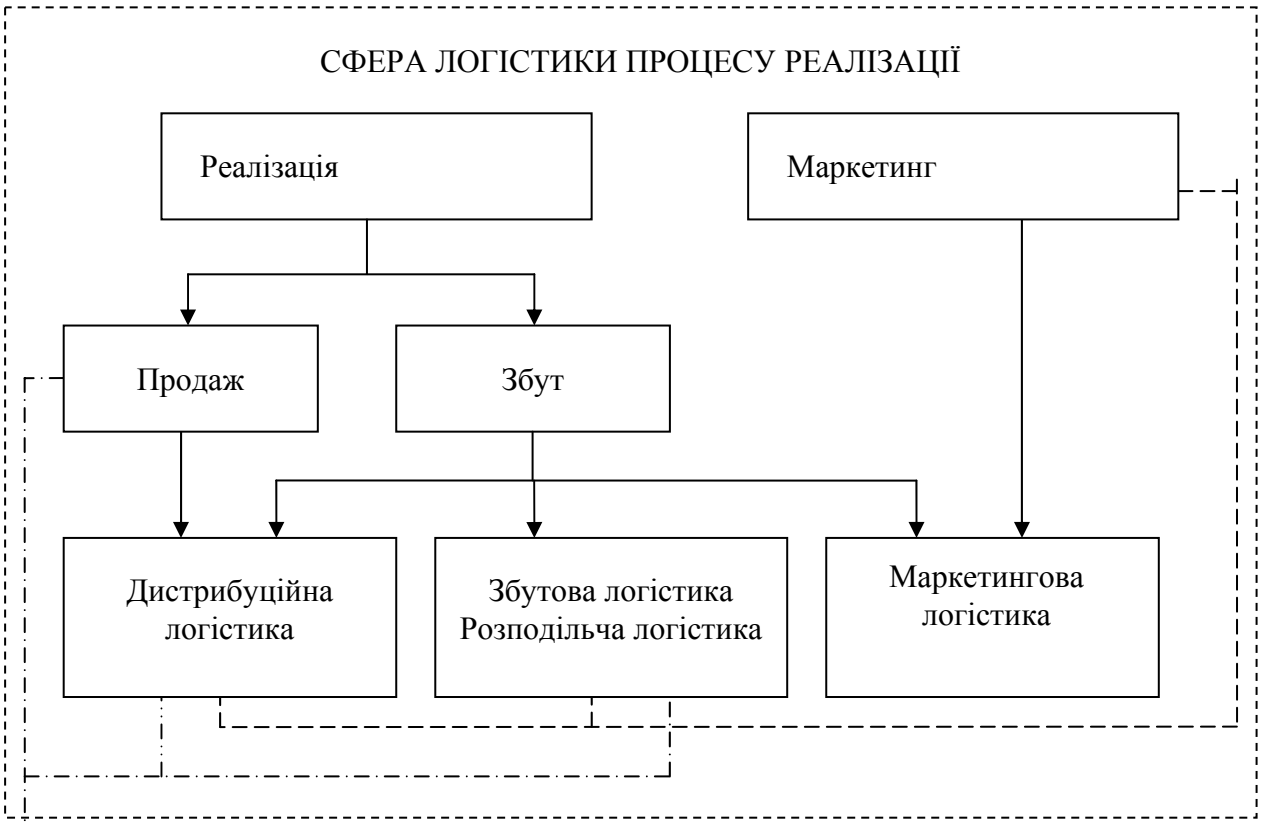

Рис. 2. Взаємозв'язок категорій у сфері логістики процесу реалізації
Джерело: авторська розробка

Детальний аналіз наведених термінів дав змогу визначити, що найбільш коректним є вживання терміну «дистрибуційна логістика», оскільки він найбільш повно відповідає процесу реалізації та має опосередкований зв'язок з маркетингом.

Добре налагоджена система логістики в збутовій діяльності дає змогу повною мірою виконувати покладені на неї завдання як на мікрорівні, так і на макрорівні (табл. 2).

Таблиця 2

Завдання логістики процесу реалізації

Мікрорівень	Макрорівень
Планування, забезпечення ритмічності та планомірності процесу реалізації продукції	Визначення оптимальної схеми розподілу матеріального потоку
Організація отримання і обробки замовлень, укладення договорів із замовниками	Оптимізація кількості розподільчих центрів (складів) на території, яка обслуговується
Вибір виду упакування, прийняття рішення про комплектацію, оптимізація портфелю замовлень	Обґрунтування доцільності та визначення оптимального місця розташування розподільчого центру
Визначення потреб у логістичному сервісі та організація найповнішого його задоволення	
Раціоналізація параметрів, структури і просування матеріальних потоків	
Забезпечення оптимальних параметрів і умов зберігання товарів	
Формування і вдосконалення системи інформаційного забезпечення	

Джерело: розроблено автором з використанням матеріалів [14, 21, 25]

В логістичному менеджменті дистрибуції також значну увагу приділяють питанням управління запасами; організації зберігання, захисту, консолідації та розосередженню товарів; страхування ризиків; організації передачі прав власності на товар; підтримки стандартів якості виробленої продукції та логістичного сервісу; ціноутворення та аналізу логістичних витрат; моніторингу товарно-транспортних потоків та інформаційній підтримці логістичних активностей у дистрибуції.

Така широта функціональної сфери логістики на заключному етапі перебігу потокових процесів дає змогу повністю охопити процес реалізації на підприємстві та оптимізувати його, виходячи з власних можливостей та потреб кінцевих споживачів. Крім того, врахування логістичних принципів в збуті надасть змогу отримати додатковий позитивний ефект. Зокрема, логістика процесу реалізації базується на таких основних принципах:

- координації всіх процесів товароруху;
- інтеграції функцій управління процесами розподілу готової продукції і послуг, починаючи з визначення цілей і закінчуючи контролем;
- адаптації комерційного, канального і фізичного розподілу до змін ситуації на ринку та потреб споживачів;
- системності як управління розподілом в його цілісності і взаємозв'язку всіх елементів збутової діяльності;
- комплексності, тобто вирішення всіх питань, пов'язаних з задоволенням платоспроможного попиту;
- оптимальності в співвідношенні елементів системи і її функціонування;
- раціональності як в організаційній структурі, так і в управлінні.

Логістика процесу реалізації, яка побудована за такими принципами, має властивості емерджентності, синергізму и конгруентності. Емерджентність виявляється у отриманні системного ефекту від оптимальної координації діяльності всіх елементів комерційного, канального і фізичного розподілу.

Синергетичний ефект потенційно вже закладений в збутову логістику, оскільки вона має системоутворюючі властивості. Їх виявлення, в процесі виконання притаманних логістиці функцій, дозволяє отримати властивості системи, яких не мають її елементи взяті окремо.

Конгруентність дистрибуційної логістики полягає у відповідності та взаємоузгодженості її елементів між собою і з загальними цілями системи [4].

Висновки. Отже, застосування логістики містить значний невикористаний потенціал в оптимізації збуту, активізації інноваційної діяльності та підвищенні конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств загалом, і, перш за все, садівничих. Виходячи з цих умов, вважаємо, що логістика має стати основою організації процесу реалізації на аграрних підприємствах даної спеціалізації.

Список використаних джерел:

1. Соколюк К.Ю. Інвестиційна діяльність в Україні, проблеми інвестування сільського господарства / С.Ю. Соколюк // Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. – 2012. – Вип. 77. – Ч.2. – С.149–158.

2. A Case Study Analysis and Overview of the UK Horticultural Production. Industry and its Future over the Next 10-20 Years [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.hortforum.net/uploads/7/2/9/5/7295387/ nhf_future_of_hort.

3. Harvesting the Sun. A Profile of World Horticulture [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.harvestingthesun.org/Harvesting-the-Sun-full-profile.pdf.

4. Альбеков А.У. Логистика коммерции : учебник / А.У. Альбеков, В.П. Федько, О.А. Митько. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2001. – 512 с.

5. Біловодська О.А. Маркетингова політика розподілу : навч. посіб. / О.А. Біловодська. – К. : Знання, 2011. – 495 с.

6. Голиков Е.А. Маркетинг и логистика : учеб. пособ. – 3-е изд. – М. : ИД «Дашков и К», 2001. – 412 с.

7. Ельдештейн Ю.М. Логистика. электронный учебно-методический комплекс [Електронний ресурс] / Ю.М. Ельдештейн. – Режим доступу : http://www.kgau.ru.

8. Кислий В.М. Логістика. Теорія та практика : навч. посіб. / В.М. Кислий, О.А. Біловодська, О.М. Олефіренко, О.М. Смоляник. – К. : ЦУЛ, 2010. – 360 с.

9. Корсаков А.А. Логистика [Електронний ресурс] / А.А. Корсаков. – Режим доступу : http://www.site64.narod.ru/management/men16.pdf.

10. Крикавський Є.В. Логістика: компендіум і практикум : навч. посіб. / Є.В. Крикавський, Н.І. Чухрай, Н.В. Чорнописька. – К. : Кондор, 2006. – 340 с.

11. Левкин Г.Г. О некоторых терминологических неточностях / Г.Г. Левкин // Логистика. – 2010. – №1. – С.16–17.

12. Логістика [Електронний ресурс] : конспект лекцій / уклад. Є.І. Куш. – Режим доступу : http://eprints.kname.edu.ua /26401/.

13. Логістика [Електронний ресурс] : опорний конспект лекцій / уклад. С.О. Казаков. – Режим доступу : http://libserver.mdau.mk.ua_Logistika.pdf.

14. Тридід О.М. Логістика : навч. посіб. / О.М. Тридід, Г.М. Азаренкова, С.В. Мішина, І.І. Бориснеко. – К. : Знання, 2008. – 566 с.

15. Трифилова, А.А. Маркетинговая логистика: учебное пособие / А. А. Трифилова, А.Н. Воронков; Нижегород. гос. архит.-строит. ун-т – Н. Новгород : ННГАСУ, 2011. – 83 с.

16. Шубін О.О. Інфраструктура товарного ринку: Теоретичні засади : підручник / О.О. Шубін, О.М. Азарян, І.А. Ангеліна, Б.З. Воробйов, В.В. Дергачова. – К. : Знання, 2009. – 379 с.

17. Податковий кодекс України : за станом на 11.02.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/ 2755-17.

18. Азирлянин А.Н. Большой бухгалтерский словар / А.Н. Азирлянин. – М. : Институт новой экономики, 1999. – 574 с.

19. Борисов А.Б. Большой экономический словар / А.Б. Борисов. – М. : Книжный мир, 2003. — 895 с.

20. Сливка Я.В. Проблематика використання термінів «продаж», «реалізація», «збут» / Я.В. Сливка // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2011. – Вип. 2 (20). – С.434–447.

21. Гаджинский А.М. Логистика : учебник. – 2-е изд. / А.М. Гаджинский. – М. : ИВЦ «Маркетинг», 2000. – 228 с.

22. Горяїнов О.М. Теорія і практика дисципліни «Логістика» : навч. посіб. / О.М. Горяїнов. – Харків : НТМТ, 2009. – 522 с.

23. Багиев Г.Л. Маркетинг : учебник . – 4-е изд., перераб. и доп. / Г.Л. Багиев, В.М. Тарасевич. – СПб. : ПИТЕР, 2012. – 556 с.

24. Тюріна Н.М. Маркетинг-логістична концепція управління підприємством / Н.М. Тюріна // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2011. – № 2, т. 1. – С. 43–47.

25. Гурч Л.М. Логістика : навч. посіб. / Л.М. Гурч. – К. : ДП «ВД «Персонал», 2008. – 560 с.

Рецензент – д. е. н., професор Макаренка П.М.

УДК: 336. 77 : 658 : 631

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Бодник В.О., аспірант
Полтавської державної аграрної академії

У статті визначено місце економічної безпеки в загальній стратегії функціонування підприємства. Проаналізовано структуру та зміст функціональних складових економічної безпеки підприємства та обґрунтовано їх значення для забезпечення перспективи розвитку діяльності аграрних підприємств. Розглядаються питання вдосконалення організаційно-економічних відносин сільськогосподарських підприємств з позицій формування ними власної економічної безпеки. Приділена увага загрозам економічній безпеці підприємств АПВ.

***Ключові слова**: економічна безпека, сільськогосподарські підприємства, економічні загрози.*

Постановка проблеми. Розвиток економічної безпеки аграрних підприємств у сучасних умовах є необхідним, але досить складним до реалізації процесом, що супроводжується перешкодами, негативними чинниками розвитку підприємства зовнішнього і внутрішнього походження. Послідовне вирішення проблем, подолання перешкод, зниження впливу негативних чинників розвитку є основою формування економічної безпеки будь-якого аграрного підприємства. Розглядаючи перспективи розвитку економічної безпеки, варто розглядати два крайніх стани – стан безпеки, за якого вплив негативних факторів перебуває під контролем і не перешкоджає розвитку, та стан небезпеки, коли мають місце загрози подальшому розвитку підприємства. Тобто, загрозу можна вважати головною ознакою небезпеки, і, відповідно, негативним чинником впливу на перспективи розвитку економічної безпеки сільськогосподарських підприємств.

Специфіка господарської діяльності в аграрному секторі, пов’язана з сезонністю та низькою технологічністю виробництва, використання природних ресурсів, не високою еластичністю попиту на сільськогосподарську продукцію та її здатністю швидко псуватися, що в свою чергу спричиняє додаткові загрози існуванню та успішному функціонуванню сільськогосподарського підприємства. Постійна наявність таких ризиків та загроз обумовлює актуальність проблеми формування системи економічної безпеки підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В економічній літературі існує чимало публікацій, присвячених пошуку напрямів підвищення ефективності використання економічної безпеки сільськогосподарських підприємств та перспектив її розвитку. Серед них чільне монографії Васильцевої Т. Г. [1] та колективу авторів на чолі з Козаченко Г. В. [2], навчальні посібники Донець Л. І. і Ващенко Н. В. [3]. У перелічених працях розглядаються окремі теоретичні та прикладні аспекти економічної безпеки, але проблема її перспективи розвитку на підприємствах АПК залишається мало вивченою.

Постановка завдання. Враховуючи динамічні зміни зовнішнього економічного середовища функціонування суб'єктів ринку, розвиток інтеграційних процесів, що сприяють входженню України у глобальний економічний простір, та, як наслідок, необхідність пристосування підприємств до даних змін, постає необхідність всебічного аналізу дефініції «економічна безпека підприємства», дослідження функціональних складових економічної безпеки вітчизняних сільськогосподарських підприємств та чинників, що на них впливають. Головна мета статті полягає в ідентифікації основних загроз стратегічному розвитку економічної безпеки підприємств АПК та розробці пропозиції щодо зниження їх негативного впливу в умовах невизначеності зовнішнього середовища та дослідження перспектив розвитку економічної безпеки аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах у процесі здійснення виробничо-господарської діяльності сільськогосподарські підприємства піддаються впливу чинників економічного середовища, що їх оточує. Доволі часто цей вплив має дестабілізуючий характер і стримує розвиток сільськогосподарських підприємств. Це призводить до зниження обсягів виробництва продукції, послаблює позиції цих підприємств на ринку та знижує рівень ефективності їх функціонування. Негативна дія чинників економічного середовища загострюється на фоні постійних змін у нормативно-правовій базі, низького рівня інвестиційної привабливості галузі та посилення конкуренції як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках сільськогосподарської продукції. Такі умови спонукають до пошуку ефективних і дієвих механізмів захисту ключових інтересів сільськогосподарських підприємств, мінімізації їх ризиків та протидії ймовірним явищам негативного характеру. Тобто актуалізується проблема формування економічної безпеки сільськогосподарських підприємств з метою забезпечення належного рівня ефективності їх господарювання.

Економічна безпека сільськогосподарського підприємства – це такий стан його господарських ресурсів, що забезпечує раціональну галузево-організаційну структуру підприємства, враховуючи географічне розташування та природно-кліматичні умови його діяльності, за якого воно здатне ефективно протидіяти можливим загрозам внутрішнього й зовнішнього середовища, а також досягати поставлених цілей на основі реалізації обраної ним стратегії розвитку (рис. 1).

В нинішніх економічних умовах будь-яке сільськогосподарське підприємство знаходиться в умовах жорсткої конкуренції та ситуації невизначеності, непередбачуваності та ризиковості.

На прийняття управлінських рішень у сфері забезпечення економічної безпеки агропідприємства впливають зміни зовнішніх умов господарювання, зокрема законодавчо-правове поле, суспільно-політична ситуація в країні, взаємовідносини з іншими суб'єктами ринку, а також чинники фінансово-економічного, екологічного, соціального, організаційного характеру. На основі цього визначено місце економічної безпеки підприємства в загальній стратегії його функціонування (рис. 2).

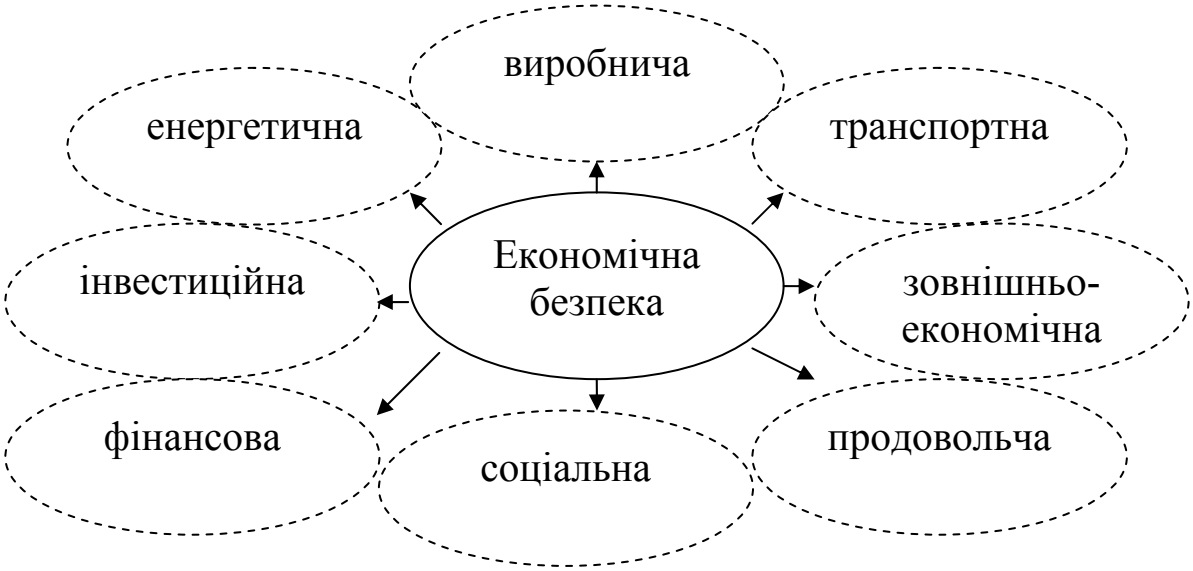

Рис. 1. Економічна безпека та її функціональні складові
Джерело: розроблено автором

Рис. 2. Місце економічної безпеки підприємства в загальній стратегії його розвитку та функціонування
Джерело: розроблено автором

Узагальнивши підходи до структури та змісту функціональних складових економічної безпеки підприємства, запропоновано їх розширену класифікацію (табл. 1). Враховуючи специфіку аграрної галузі, функціональні складові економічної безпеки сільськогосподарських підприємств об'єктивно необхідно уточнити і доповнити фінансово-страховою, виробничо-технологічною, логістичною, інформаційно-консалтинговою та продуктовою складовими.

Таблиця 1

Структура та зміст функціональних складових економічної безпеки сільськогосподарського підприємства

Функціональні складові	Зміст функціональних складових економічної безпеки підприємства
Силова	характеризує рівень захищеності підприємства з боку служби безпеки та забезпечення безпеки комерційних інтересів
Фінансово-страхова	забезпечення ефективного використання фінансових ресурсів та мінімізація ризиків за рахунок страхування
Інтелектуально-кадрова	забезпечення захищеності персоналу, а також створення умов для забезпечення рівня кваліфікації персоналу та його інтелектуального потенціалу
Виробничо-технологічна	забезпечення технологічної незалежності та досягнення високого рівня виробничого потенціалу, зокрема за рахунок оновлення на інноваційно-інвестиційній основі
Інформаційно-консалтингова	забезпечення захисту інформації, ефективного рівня інформаційно-аналітичного та консультаційного забезпечення
Управлінська	досягнення високої ефективності менеджменту, оптимальної й ефективної організаційної структури управління підприємством
Логістична	формування тісних двосторонніх взаємозв'язків, шляхом приведення в рух матеріальних, фінансових чи інформаційних потоків на мікро та макрорівні
Ринкова	характеризує ступінь відповідності внутрішніх можливостей розвитку підприємства зовнішнім, які генеруються ринковим середовищем
Інтерфейсна	пов'язана із нематеріальним позиціюванням підприємства в зовнішньому середовищі
Екологічна	передбачає дотримання екологічних норм технології і випуску продукції, мінімізацію витрат підприємства від забруднення навколишнього середовища
Продуктова	передбачає забезпечення відповідного рівня якості й конкурентоспроможності продукції
Політико-правова	характеризує ефективне і всебічне правове забезпечення діяльності та чітке дотримання підприємством і його співробітниками всіх аспектів діючого законодавства

Джерело: опрацьовано автором

Хоча економічна безпека кожного підприємства є індивідуальною, в сучасних ринкових умовах господарювання можна виділити ряд загальних зовнішніх і внутрішніх чинників, що мають негативний плив на забезпечення надійності кожної із функціональних складових, зокрема:

– сучасний стан галузі (кількість сільськогосподарських підприємств протягом 2010-2014 рр. зменшилась на 3950 одиниць, з них середніх – на 24,5%, малих – на 8,0%;

– частка підприємств, що у 2014 р. отримали прибуток становить 84,2%, при цьому абсолютна величина фінансового результату до оподаткування становить 51455,7 млн. грн. проти 30926,2 млн. грн. збитку, який отримали лише 15,8% сільськогосподарських підприємств);

– недостатня і неефективна державна підтримка (наприклад, в державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року передбачено підвищити рівень зайнятості сільського населення та рівень середньомісячної заробітної плати працівників сільського господарства до рівня, не нижче середнього в галузях національної економіки, але у 2014 р. рівень безробіття у сільській місцевості становив 9,5% проти 7,1% у 2010 р., а середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників сільського господарства становила 2556 грн., тоді як середнє значення в галузях національної економіки – 3480 грн.);

– низька інвестиційна привабливість (частка прямих іноземних інвестицій в сільське господарство у 2014 р. в загальному обсязі інвестицій становила лише 1,3%, тоді як їх частка в промисловість становила 32,3%);

– низький рівень забезпеченості виробничими ресурсами (зростання вартості основних засобів пов’язано не з нарощуванням виробничих потужностей, а зі зростаючим диспаритетом цін на продукцію промисловості, зокрема, обладнання та сільськогосподарську техніку, що використовується в аграрному секторі економіки, та цін на сільськогосподарську продукцію, причому протягом 2010-2014 рр. кількість тракторів зменшилась на 13,2%, зернозбиральних комбайнів – на 18,2%, а ступінь зносу основних засобів протягом останніх років має тенденцію до зростання і у 2013 р. становив 77,3%);

– рівень забезпеченості фінансовими ресурсами (брак власних коштів, проблематика залучення зовнішніх джерел фінансування через занадто високі ставки по банківським кредитам (постійне підвищення облікової ставки НБУ [4] призводить до подорожчання банківських кредитів) та незадовільний інвестиційних клімат в державі).

Переважна більшість науковців розглядає явище економічної безпеки крізь призму загроз, що чинять найбільш точний на неї вплив. Визначати та класифікувати загрози економічній безпеці зазвичай розпочинають за її рівнями – міжнародним, національним, регіональним тощо (рис. 3).

На рис. 3 систематизовано найбільш суттєві загрози міжнародній економічній безпеці, національній безпеці України та економічній безпеці регіонів України. Тобто, можна вести мову про визначення загроз економічній безпеці на макрорівні.

Рис. 3. Загрози економічній безпеці (за її рівнями)

Джерело: узагальнено автором на основі [2; 1; 6]

Для того, щоб досліджувати загрози економічній безпеці на мікрорівні, перейдемо до базового елемента економіки – підприємства. Загрози економічній безпеці підприємства можна класифікувати наступним чином (табл. 2).

Таблиця 2

Розгорнута класифікація загроз економічній безпеці підприємства

Ознаки класифікації	Види загроз економічній безпеці підприємства
Джерело виникнення	Об’єктивні (дія середовища), суб’єктивні (дія людини)
Місце виникнення	Зовнішні (екзогенні), внутрішні (ендогенні)
Природа виникнення	Політичні, кримінальні, конкурентні, контрагентні тощо
Сфера виникнення	Економічні, фізичні, психологічні, інформаційні тощо
Розвиток у часі	Безпосередні, близькі (до 1 року), далекі (більше 1 року)
Розвиток у просторі	Загальні, локальні
Ступінь розвитку	Виникнення, експансія, стабілізація, ліквідація
Характер дії	Явні, приховані
Наслідки дії	Катастрофічні, значні, незначні
Масштаб дії	Підприємство, галузь, регіон, держава, міжнародні, глобальні
Можливість прогнозування	Прогнозовані (передбачувані), не прогнозовані
Ступінь ймовірності	Потенційні, реальні, фактичні
Об’єкт посягань	Інформація, матеріальні або нематеріальні активи, репутація
Можливість контролю	Контрольовані, неконтрольовані
Динаміка впливу	Зростання, стабільність, зниження впливу

Джерело: систематизовано автором на основі [2; 1; 7]

У табл. 2 загрози економічній безпеці підприємства систематизовано за 15 класифікаційними ознаками. Це означає, що до характеристики однієї й тієї ж самої загрози може бути використано до 15 підходів.

Провівши узагальнену систематизацію загроз економічній безпеці підприємств, перейдемо до аналізу стану та проблем стратегічного розвитку економічної безпеки підприємств АПК. Досить розгорнутий перелік найбільш небезпечних загроз стратегічного розвитку економічній безпеці підприємств АПК зовнішнього походження у сучасних умовах господарювання наводить Тітова С. П., зокрема:

- наявність зовнішньої заборгованості, збільшення розмірів якої створює потенційну небезпеку виникнення фінансової кризи в Україні;
- відсутність конкурентних переваг багатьох галузей обробної промисловості і сільського господарства на світових ринках агропромислової продукції за участі України в СОТ;
- високий рівень безробіття, зубожіння населення, незадовільна якість життя переважної більшої українців;
- імміграція за межі України найбільш кваліфікованої робочої сили;
- девальвація національної грошової одиниці та стримування курсу гривні Національним банком України в «ручному режимі», нехтуючи об'єктивними ринковими законами та ін. [7, с. 161-162].

Крім наведених, до основних зовнішніх (об'єктивних) загроз стратегічному розвитку економічної безпеки підприємств АПК можна віднести також: високу вартість кредитів та складність умов їх залучення; неефективну систему оподаткування та механізмів повернення ПДВ; високу вартість матеріальних ресурсів та енергоносіїв; кліматичні умови; відсутність стимулюючої системи фінансової підтримки товаровиробників та системи державних закупівельних товарних інтервенцій на ринку; уповільнене розширення більш адаптованих до вимог ринку організаційно-господарських форм нового типу: асоціацій кооперативів, фермерства тощо; [8, с. 238].

При цьому Дюбо О. М. вважає, що види та наслідки дії загроз стратегічному розвитку економічної безпеки насамперед залежать від галузевої приналежності підприємства [9, с. 32]. На сучасному етапі реформування АПК одним із основних завдань державної аграрної політики України є всебічна підтримка наукових та інноваційних засад щодо зменшення ризиків агропромислового виробництва з метою забезпечення його економічної безпеки в цілому та окремих агропромислових підприємств зокрема [10, с. 11].

З метою підвищення ефективності управління економічною безпекою підприємства пропонується така послідовність дій при управлінні економічною безпекою підприємства, яка на відміну від існуючих дає змогу чітко розрізнити і побачити крок за кроком дії менеджера чи людини, яка є відповідальною за прийняття рішень, оскільки зображує найбільш широкий спектр можливих ситуацій і дає змогу послідовно і, не втрачаючи певних деталей, швидко зорієнтуватися в умовах невизначеності та загроз (рис. 3).

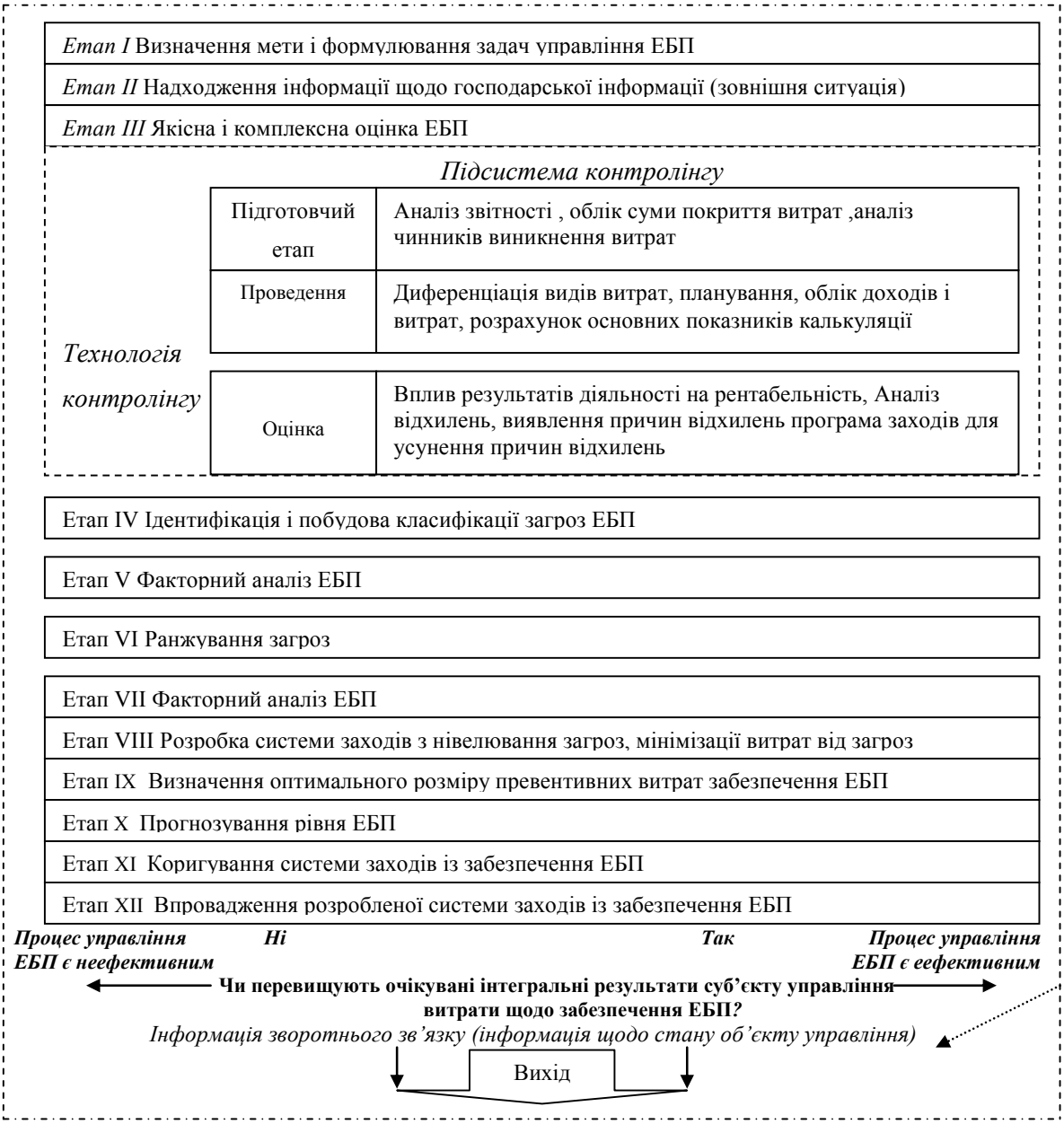

Рис. 3. Система управління економічною безпекою підприємства
Джерело: авторська розробка

Таким чином, питання щодо формування ефективної системи економічної безпеки країни значною мірою пов'язані з необхідністю формування та вдосконалення організаційно-економічних відносин усіх суб'єктів агропромислового виробництва.

Висновки. Проблеми економічної безпеки галузі сільського господарства досить важливі та вимагають негайного розв'язання шляхом активізації зусиль як з боку держави, так і власників підприємств.

Стратегічний розвиток економічної безпеки підприємств АПК є досить тривалим і затратним процесом, який потребує реструктуризації як системи управління, так і виробничо-господарської, інвестиційної, фінансової, маркетингової, збутової діяльності. При цьому в стратегічному управлінні необхідно враховувати ту особливість, що підприємство може впливати лише на загрози внутрішнього походження, а до загроз зовнішнього середовища пристосовуватися з метою адаптації та підвищення рівня економічної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Васильціва Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення : [монографія] / Т. Г. Васильців. – Львів : Арал, 2008. – 384 с.

2. Козаченко А. В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения : [монография] / А. В. Козаченко, В. П. Пономарев, А. Н. Ляшенко. – К. : Либра, 2003. – 280 с.

3. Донець Л. І. Економічна безпека підприємства : [навчальний посібник] / Л. І. Донець, Н. В. Ващенко. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 240 с.

4. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua.

5. Сайт НБУ [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=53647

6. Економічна безпека підприємств, організацій та установ : [навч. пос. для студ. вищ. навч. закл.] / [В. Л. Ортинський, І. С. Керницький, З. Б. Живко та ін.]. – К. : Правова єдність, 2009. – 544 с.

7. Тітова С. П. Екзогенні та ендогенні загрози економічної безпеки сільськогосподарських підприємств / С. П. Тітова // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент». – 2011. – Випуск 5/2. – С. 160-165.

8. Дюбо О. М. Особливості ресурсного забезпечення системи управління економічною безпекою підприємств АПК / О. М. Дюбо // Структурні реформи і трансформації в промисловості: перспективи і пріоритети : [тези доп. і повід. Міжнар. наук.-практ. конф.] ; (Донецьк, 17 грудня 2010 р.) / Ін-т економіки промисловості НАН України. – Донецьк, 2010. – С. 237-239.

9. Дюбо О. М. Ресурсне забезпечення системи управління економічною безпекою підприємств АПК / О. М. Дюбо // Економічний вісник Донбасу. – 2011. – № 3(25). – С. 32-36.

10. Саблук П. Т. Стан і перспективи розвитку агропромислового комплексу України / П. Т. Саблук // Економіка України. – 2008. – № 12. – С. 4-18.

Рецензент – д.е.н., професор Плаксієнко В.Я.

УДК 332.33

СТАН ЕКОНОМІЧНОГО ОБІГУ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Трегубова О.О., аспірант
Полтавська державна аграрна академія

Взаємозв'язок між земельним обігом і сучасним сільським господарством, на сьогодні, широко досліджується. Цей взаємозв'язок виражається в основному в двох аспектах. По-перше, земельний обіг є важливою умовою для розвитку сучасного сільського господарства, що може прискорити врегулювання його структури, реалізувати масштабне управління, прискорити переміщення сільського населення і підвищення доходів від сільськогосподарської діяльності, збільшить стійкість ведення сільського господарства. По-друге, розвиток сучасного сільського господарства повинен бути заснований на земельному обігу. Оборот земель може не тільки забезпечити розподіл ресурсів, але також економічні вигоди для сучасного сільського господарства. За даними Держкомстату та Держгеокадастру проаналізовано сучасний стан економічного обігу земельних ресурсів України; використання і охорону земельних ресурсів та їх наслідки, а також виявлено необхідність розгляду земельних ресурсів в контексті сталого розвитку.

Ключові слова: *земельні ресурси, стале землекористування, оренда, управління природними ресурсами, економічний обіг земельних ресурсів.*

Постановка проблеми. У результаті реформування земельних відносин, істотно змінились форми власності на землю, кількість землеволодінь і землекористувань збільшилась, утворені нові агроформування ринкового типу. Сучасний стан світового економічного розвитку відзначається посиленням прагнень держав до збалансованого природокористування і сталого обґрунтованого ресурсозберігаючого землекористування. На сьогодні, організація використання і охорона земельних ресурсів в Україні підсумовує безсистемну земельну політику, а екологічні проблеми стають усе гострішими і всеохоплюючими, переходячи в глобальні масштаби.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання використання, оцінки та дослідження розвитку земельних ресурсів є предметом дослідження багатьох вчених. Серед них значну увагу цим питанням приділяли і приділяють такі вчені: А.М. Третяк , В.М. Другак, С.І. Дорогунцов, О.С. Новоторов, Т.С. Ніколаєнко, О.М. Чечель, та багато інших. Розвиток та реформування відносин землекористування, стан земельних ресурсів, суспільні земельні інтереси та земельні економічні відносини потребують подальшого розгляду та вивчення, що свідчить про актуальність теми та зумовлює вибір напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Постановка завдання. Мета статті – дослідження сучасного стану економічного обігу земельних ресурсів України; стану, організації використання і охорони земельних ресурсів та їх наслідки; виявлення необхідності розгляду земельних ресурсів в контексті сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні в Україні зареєстровано 75660 господарюючих суб’єктів, що здійснюють діяльність у галузі сільського господарства [7], з них 46012 – підприємства, які змушені об’єднувати численні земельні наділи власників у масиви, придатні для ведення сільськогосподарського виробництва, оскільки середній розмір земельної частки (паю) в Україні складає 4,2 га. В умовах продовження мораторію на купівлю – продаж земель сільськогосподарського призначення, підприємства не мають можливості повноцінно формувати власні земельні ресурси, що в свою чергу призводить до неможливості капіталізації землі як базового активу. Це створює загрозу вилучення вказаних ресурсів із господарського використання по закінченню дії укладених договорів оренди землі і скорочення рівня землезабезпечення певного сільськогосподарського підприємства.

Загальна площа земель в Україні становить 60,4 млн. гектарів. З них 70% – 42,4 млн. га – землі сільськогосподарського призначення, з яких щорічно обробляється понад 32 млн. гектарів. Для порівняння, у Польщі під сільгоспвиробництво задіяні вдвічі менші площі – 14 млн. га, в Німеччині – 12 млн. га, у Румунії – 9 млн. га. Кількість чорноземів в Україні є найбільшою в світі і складає 28 млн. гектарів [8].

Таблиця 1

Структура земельного фонду України, тис. га

Показники	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2015
Всього сільськогосподарські землі, у тому числі:	60354,8	60354,8	60354,8	60354,8	60354,8	60354,8	60354,8	60354,9
Сільськогосподарські угіддя	41763,8	41722,2	41675,9	41650,0	41625,8	41576,0	41557,6	41511,7
Лісовкриті площі	10475,9	10503,7	10539,9	10556,3	10570,1	10601,1	10611,3	10630,3
Забудовані землі	2458,3	2467,5	2470,2	2476,6	2489,0	2512,5	2523,2	2550,4
Відкриті заболочені землі	957,1	966	972,4	975,8	978,0	979,9	980,1	982,6
Відкриті землі без рослинного покриву	1039,0	1040,5	1040,5	1038,2	1032,8	1028,3	1022,9	1015,8
Інші землі	1239,6	1238	1235,2	1236,3	1236,6	1233,5	1237,0	1237,7
Води	2421,1	2416,9	2418,7	2421,6	2422,5	2423,5	2422,8	2426,4

За 20 років в розподілі земельного фонду України між основними землекористувачами та власниками землі відбулися принципові зміни. Площа земель, які знаходяться у власності чи користуванні сільськогосподарських підприємств, зменшилася на 23903,9 тис. га (39,6 %). Площа земель, які фактично використовуються громадянами, навпаки збільшилась на 14881,6 тис. га (24,7 %); площа земель, якими володіють або користуються заклади, установи, організації, промислові та інші підприємства, підприємства та організації транспорту, зв'язку, частини, підприємства, організації, установи, навчальні заклади оборони, майже не змінилася і станом на 01.01.2015 становить 2309,8 тис.га. Площа земель, які знаходяться у лісогосподарських підприємств, збільшилася на 1666,0 тис. га (2,8 %); площі земель запасу збільшилися на 7421,8 тис. га (12,3 %) і становлять 10775,7 тис. гектарів. Решта земель – 863,7 тис. га знаходяться у власності або користуванні інших землекористувачів, ця площа є майже незмінною порівняно з 1994 роком [9].

Складовою земельних відносин є аграрні відносини – економічні відносини, які формуються в суспільстві між його членами, господарствами та державою з приводу володіння, користування і розпорядження землею як головним засобом виробництва в сільському господарстві, а також виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції та розподілу доходів господарств. В Україні, при відсутності повноцінного ринку землі, земельні ресурси сільськогосподарського призначення не продаються як матеріальний об'єкт, але є ринок прав тимчасового користування і володіння землею, або ринок оренди (суборенди) землі.

Економічний обіг земельних ресурсів сільськогосподарського призначення, на сьогодні в Україні здійснюється у формі землекористування (землеволодіння), за якої власник землі передає земельну ділянку на певний строк за певну винагороду (орендну плату) і на основі договору оренди іншій особі (орендарю) для ведення господарства.

Таблиця 2

Розподіл земельних ресурсів сільськогосподарського призначення між основними землекористувачами та власниками землі, в Україні

Показники	1994 р.		2005 р.		2009 р.		2015 р.	
	Площа, тис.га	%	Площа, тис.га	%	Площа, тис.га	%	Площа, тис.га	%
Сільськогосподарські підприємства	40805,5	67,6	21143,3	35,1	17934,9	29,7	16901,6	28,0
Громадяни	5933,9	9,8	17773,4	29,5	20235,8	33,5	20815,5	34,5
Заклади, установи, організації	2337,8	3,9	2615,6	4,3	2415,6	4,0	2309,8	3,8
Лісогосподарські підприємства	7022,6	11,6	8484,7	14,1	8568,1	14,2	8688,6	14,4
Землі запасу	3353,9	5,6	9438,4	15,6	10364,8	17,2	10775,7	17,9
Інші землекористувачі	901,1	1,5	854,3	1,4	835,6	1,4	863,7	1,4
Всього	60354,8	100,0	60354,8	100,0	60354,8	100,0	60354,8	100,0

Згідно з даними державної служби України з питань геодезії, картографії і кадастру [10], найвищі ставки оренди – на Полтавщині, в Черкаській та Рівненській областях. Найнижчі – на Закарпатті. Середня вартість оренди землі в Україні на квітень 2015 року склала727,6 грн/га на рік. Найвищі ставки – в Полтавській області, де орендувати один гектар землі сільськогосподарського призначення можна в середньому за 1327 гривень на рік. Також до трьох регіонів з найдорожчою сільгоспземлею в оренді ввійшли – Черкаська (1121,7 грн/рік) та Рівненська (1068,8 грн/га/рік) області. Найдешевше можна орендувати землю на Закарпатті – середній орендний платіж складає в цьому регіоні 296,6 грн/га. На другому місці з кінця за вартістю оренди – АР Крим (за винятком Севастополя) – 388,6 грн/га. В Донецькій області середня вартість оренди складає 515,4 грн/га. Загалом ставки оренди в Україні можуть відрізнятися в залежності від регіону в 4,5 рази або на 1000 гривень на кожному гектарі.

В 2015 році в Україні було укладено майже 4,8 млн. договорів оренди земельних паїв загальною площею понад 17 млн. гектарів. В грошовому еквіваленті річна орендна плата по цим угодам склала 12490686,1 тис. гривень середнього розміру орендної плати в Україні (табл. 3).

Економічний обіг та обіг права сільськогосподарського землекористування є не тільки особливо важливим для успішного розвитку сучасного сільського господарства, а й неминучим вибором для його розвитку. Прискорення обороту земель є необхідною вимогою врегулювання сільськогосподарської структури та управління, оптимізації розподілу сільськогосподарських ресурсів і поліпшенню ефективності сільськогосподарського виробництва, підвищення здатності долати ринкові виклики та сталого землекористування.

Таблиця 3

Оренда земельних ресурсів сільськогосподарського призначення в Україні

Адміністративно-територіальна одиниця	Укладено договорів оренди земельної частки (паю)	Площа земель, переданих в оренду за договорами, тис. га	Плата за оренду земельних часток (паїв) в грошовому еквіваленті на один рік, тис.грн	Плата за 1 га на рік, грн
Вінницька	422530	1028,4	697847,6	678,6
Волинська	92078	194,9	138572,8	711,2
Дніпропетровська	224263	1267,5	946307,9	746,6
Донецька	177265	970,5	500143,2	515,4
Житомирська	173087	485,4	310925,7	640,6
Закарпатська	9042	13,2	3923,1	296,6
Запорізька	172116	1168,1	667497,2	571,4
Івано-франківська	122472	94,7	64095,7	676,8
Київська	203066	570,0	368131,7	645,8
Кіровоградська	212933	1052,5	934813,8	888,2
Луганська	126097	752,9	409165,0	543,5
Львівська	157298	238,3	154900,7	650,0
Миколаївська	147388	859,9	514164,0	597,9
Одеська	249227	1069,5	683304,8	638,9
Полтавська	299625	1100,5	1460868,1	1327,0
Рівненська	99071	231,5	247467,4	1068,8
Сумська	206482	696,6	548871,3	787,9
Тернопільська	261822	477,9	260977,0	546,1
Харківська	192649	1038,2	899052,1	866,0
Херсонська	134168	804,2	443805,3	551,9
Хмельницька	325265	729,6	532054,5	729,2
Черкаська	296714	789,1	885162,9	1121,7
Чернівецька	94079	114,1	99084,6	868,4
Чернігівська	244246	796,1	476422,1	598,4

В той же час, слід зауважити, що зростання продуктивності сільського господарства відбувалось, частково за рахунок погіршення стану природних ресурсів, від яких залежать сільськогосподарські системи. Вкрай важливо, щоб ця тенденція змінилась на тенденцію до заохочення сільськогосподарських виробників впроваджувати більш стійкі методи ведення сільського господарства, які матимуть довгострокові вигоди в області збереження і розвитку сталого природокористування. Державне регулювання та сприяння мають вирішальне значення для тенденцій до відновлення деградації природних ресурсів.

До основних угідь, від стану яких значною мірою залежить екологічна ситуація у будь-якому регіоні, відносяться землі сільськогосподарського призначення. Найвищі показники сільськогосподарської освоєності території (більше 60 %) мають центральні і південні регіони, причому в тринадцяти областях України цей показник сягає 70 % і вище. Найменша сільськогосподарська освоєність території характерна для областей заходу і півночі України.

Ступінь розораності земель значною мірою характеризує їх екологічну стійкість. Найбільший фонд орних земель мають області, розташовані в зоні Лісостепу та Степу, де розораність сільгоспугідь значно перевищує екологічно допустимі рівні, досягаючи 80% і більше (Вінницька, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Київська, Кіровоградська, Миколаївська, Полтавська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська області), а розораність сільгоспугідь Херсонської області досягла 90,2%. Найменшою розораністю сільгоспугідь характеризуються області зони Полісся. Однак ситуація на цих територіях є відносно благополучною, адже до складу ріллі тут залучені значні масиви малородючих земель.

Наявна інформація з якісного обліку земельних угідь, свідчить, що ситуація з використанням земель в Україні на сьогодні близька до критичної. Загальна площа сільськогосподарських угідь, які зазнають впливу водної ерозії, складає 13,4 млн. га, у тому числі, 10,6 млн. га орних земель (32 % від їх загальної площі). У складі еродованих земель налічується 4,5 млн. га з середньо – та сильно змитими ґрунтами, 68 тис. га з яких повністю втратили гумусовий горизонт. Щорічне зростання площ еродованої ріллі в цілому по Україні сягає 60−80 тис. га.

В контексті сталого розвитку важливим є системне дослідження сталого землекористування, під яким, в більшості випадків, розуміється здатність протидіяти негативним впливам та деградаційним процесам, здатність попередити чи послабити спади у господарському землекористуванні. Але тільки цим сталість землекористування не вичерпується [4]. Сучасний стан світового економічного розвитку характеризується посиленням прагнення держав до забезпечення сталого, збалансованого і взаємообумовленого функціонування усіх сфер життєдіяльності національних спільнот. Останнє передбачає не лише гармонізацію діяльності всіх складових національних господарських систем, але і посилення адаптаційних механізмів, здатних згладити наслідки можливих негативних впливів, здійснюваних на системи в цілому і на їх окремі елементи. Земельні ресурси в сільському господарстві є головним засобом виробництва, отже в контексті сталого розвитку повинні розглядатись як єдина природноекономічна система, що складається: земля – основа екосистем; земля – просторовий ресурс; земля – засіб виробництва. Такий підхід набуває особливого змісту в умовах конкуренції, багатоукладності господарювання, різної ресурсної забезпеченості товаровиробників. В такому розумінні земельні ресурси будуть виступати базисом розвитку суспільства.

Висновки. Економічний обіг та обіг права сільськогосподарського землекористування є особливо важливим для успішного розвитку сучасного сільського господарства. Прискорення обороту земель є необхідною вимогою врегулювання сільськогосподарської структури та управління, оптимізації розподілу сільськогосподарських ресурсів і поліпшенню ефективності сільськогосподарського виробництва, підвищення здатності долати ринкові виклики та сталого землекористування. В той же час, зростання продуктивності сільського господарства не повинно відбувалось, за рахунок погіршення стану земельних ресурсів, від яких залежать сільськогосподарські системи.

Список використаних джерел:

1. Гнаткович А.Д. Напрями залучення інвестицій у землі сільськогосподарських підприємств /А.Д.Гнаткович // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 2, Т. 2. – С. 1 – 4.

2. Данілішин Б.М. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України / Б.М. Данілішин, С.І. Дорогунцов, В.С. Міщенко та ін. – К.: РВПС України, 2003. – 457 с.

3. Дорогунцов С.І. Оцінка земельно-ресурсного потенціалу України і проблеми забезпечення його ефективного використання / С.І. Дорогунцов, О.С. Новоторов, Т.С. Ніколаєнко // Наукова доповідь НАН України, РВПС України. – К, 1999 – С. 82.

4. Дорош Й.М. Еколого-економічні основи формування інституту обмежень та обтяжень при використанні земель

5. Другак В.М. Стале землекористування як еколого-економічна складова сталого розвитку суспільства. Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/

6. Третяк А.М. Наукові основи економіки землекористування і землевпорядкування / А.М. Третяк, В.М. Другак. – К.: ЦЗРУ, 2003 – 337 с.

7. Кількість суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності у 2014 році – [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/

8. Структура земельного фонду України – [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://land.gov.ua/info/infohrafika-struktura-ukrainskykh-zemel.

9. Структура земельного фонду України та динаміка його змін – [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://land.gov.ua/usi-novyny.html?view.

10. Середня вартість оренди сільгоспземель в Україні у розрізі регіонів – [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://land.gov.ua/.

Рецензент – д.е.н., професор Плаксієнко В.Я.

УДК 330.341.1:631.1.016

МОТИВАЦІЯ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Радіонова Я.В., аспірант
Полтавська державна аграрна академія

У статті висвітлено поняття «мотив», «стимул», «мотивація», «мотиваційний процес», «мотиваційний механізм активізації інноваційної діяльності» як детермінанти стимулювання активізації інноваційної діяльності. Розкрито сутність процесів, які охоплює мотивація інноваційних процесів: мотивація підприємництва; мотивація розвитку виробництва; мотивація споживання; мотивація праці персоналу. Запропонована класифікація методів стимулювання інноваційної діяльності за рівнем управління персоналом агропромислових підприємств (методи, що використовують на нижчому рівні управління; методи вищого рівня управління), що забезпечить їх результативне застосування. Обґрунтовано форми (гуртки якості та інтрапренерство) стимулювання інноваційної діяльності більш прийнятні для вітчизняних агропромислових підприємств. Проаналізовано основні розрахункові показники, що відображають інноваційну діяльність керівників процесу. Визначена роль мотиваційного механізму для ефективного управління інноваційною діяльністю агропромислового підприємства.

Ключові слова: *інновації, інноваційний розвиток, мотивація, мотиваційний механізм, інноваційна діяльність, агропромислові підприємства, транзитивна економіка.*

Постановка проблеми. Сучасний етап становлення ринкової економіки України характеризується рядом проблем, зокрема в агропромисловому комплексі. Домінантою в промисловості є застаріле устаткування, яке сягає критичного рівня, а в аграрному секторі переважають відсталі технології в землеробстві.

Сьогодні світові та українські вчені усвідомлюють, що основною умовою досягнення довгострокових, ефективних темпів економічного зростання агропромислових підприємств в умовах перехідної економіки та глобалізаційних процесів є орієнтація на інноваційний розвиток, вважаючи його стрижневим блоком підвищення конкурентоспроможності.

Зважаючи на це, виникає потреба у активізації інноваційної діяльності та стимулюванні учасників інноваційного процесу, тобто створення ефективного мотиваційного механізму управління інноваційним розвитком агропромислового підприємства в умовах транзитивної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних та практичних питань проблем управління інноваційною сферою, зокрема формування ефективного механізму управління інноваційним розвитком підприємства присвячені роботи багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених економістів, а саме: Ю. Бажали, Х. Барнети, С. Валдайцева, О. Волкова, М. Денисенка, Т. Дудар, П. Завліна, В. Захарченко, С. Ілляшенка, М. Кондратьєва, В. Мединського, П. Микитюк, О. Чубукової, Ю. Шкворця, Й. Шумпетера та ін. Водночас, зважаючи на цінність проведених досліджень, окремі аспекти, повязані з методами та формами мотиваційного механізму активізації інноваціних процесів на агропромислових підприємствах в умовах перехідної економіки висвітлено недостатньо.

Постановка завдання. Метою цієї статті є ретроспактивний аналіз методів та форм стимулювання інноваційної діяльності та висвітлення особливостей мотиваційного механізму активізації інноваційних процесів на агропромисловому підприємстві, як фактора ефективного управління інноваційним розвитком в умовах транзитивної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтеграція до Європейського Союзу та прийняті Україною зобов’язання щодо вступу в СОТ надають суб'єктам господарювання певних економічних свобод та поряд з цим виникає потреба в зміні господарських механізмів, що сприятимуть сталому розвитку та являються інструментами для вирішення економічних проблем, котрі не можуть бути розв'язані тільки за допомогою ринкових важелів.

До теперішнього часу в світових економічних організаціях домінуючою була концепція «доганяючого розвитку», яка дискредитувала себе, тому її місце посідає парадигма «випереджувального розвитку», основою якої являється інноваційний розвиток.

Отже, успішність функціонування суб’єктів господарювання в довгостроковій перспективі прямо пропорційно залежить від ефективного впровадження новацій та створення механізму стимулювання інноваційної діяльності. Одним із таких механізмів є мотиваційний механізм активізації інноваційних процесів в системі управління інноваційним розвитком агропромис-

лового підприємства. Мотивація ґрунтується на мотиві, який формується «всередині» людини і залежить від багатьох чинників. Мотиви можуть належати до матеріальної та нематеріальної сфер.

Дії людини у межах підприємства завжди спрямовані на досягнення загальних організаційних цілей. Тому тут важливу роль відіграють стимули, які формуються під впливом зовнішніх чинників та впливають на вибір суб'єктом управління певного типу поведінки в рамках підприємства.

В теорії мотивації існує таке поняття як мотиваційна преференція – це переважання одних мотивів над іншими, тобто прийняття рішення за наявності кількох альтернативних варіантів.

Мотиваційний процес – процес впливу суб'єкта управління на поведінку об'єкта управління на базі системи стимулів, що формують в об'єкта відповідні мотиви до такої поведінки, яка забезпечує досягнення суб'єктом управління поставлених цілей [1, с. 162].

Тому, мотиваційний механізм інноваційної діяльності – система зі зворотним зв'язком, котра через сукупність стимулів формує у менеджерів організації мотиваційної преференції щодо використання інновацій, як стрижневого блоку конкурентоздатності [1, с. 162].

Мотивація інноваційних процесів охоплює: мотивацію підприємництва; мотивацію розвитку виробництва; мотивацію споживання та мотивацію праці персоналу (табл. 1).

Таблиця 1

Характеристика мотивації основних напрямків інноваційного розвитку підприємства

Мотивацію підприємництва	Стрижневим мотивом підприємництва орієнтованого на інноваційний розвиток є одержання доходів у найближчій і віддаленій перспективах. Економічною основою активізації інноваційної діяльності, зацікавленості суб'єктів господарювання в інноваційному розвитку є відносини власності на засоби виробництва і результати своєї праці [2, с. 158]
Мотивацію праці персоналу	Мотивація визначає поведінку кожної людини, формулює пріоритети ділової активності, посилює бажану поведінку. Мотиваціє відіграє важливу роль у вдосконаленні як власної роботи працівника, так і роботи підприємства загалом, дає змогу виробити сприятливу інноваційну політику у сфері трудових відносин, за допомогою розуміння внутрішніх механізмів мотивації.
Мотивацію споживання	Агропромислові підприємства в умовах функціонування сучасної ринкової економіки повинні віддавати перевагу думці споживачів, та орієнтувати свою діяльність на задоволення їхніх потреб і запитів. Більш вагомою є мотивація (стимулювання) споживання нової продукції, тобто управління формуванням цільових ринків. Можна стимулювати виробництво продукції, але якщо її переваг не оцінять споживачі, то всі зусилля виявляться марними. Споживачі в більшості випадків ставляться до нової продукції (нових технологій) з певною пересторогою, виявляють певний консерватизм стосовно них. Тому мотивації споживання, особливо при переході на інноваційний шлях розвитку, варто приділяти особливу увагу. Це означає, що приймаючи рішення про розробку новації, завжди варто аналізувати, чи існують мотиви, які спонукають споживачів до придбання даної новації [2, с. 159].

Мотивацію розвитку виробництва	Основними мотивами даної групи є мотиви, які генеруються зовнішнім середовищем: не відстати від вимог ринку, вчасно виявити і врахувати у виробничо-збутовій діяльності нові можливості, що відкриваються на ринку, для того щоб, принаймні, не зазнати збитків, а в ідеалі - забезпечити зростання доходів, завоювання більшої частки ринку, ріст підприємства в поточному періоді і в перспективі. Інноваційний шлях розвитку дозволяє активізувати процеси пошуку і реалізації ринкових можливостей, що відкриваються, і за рахунок цього посилити мотивацію розвитку виробництва [4, с. 196].

Джерело: побудовано автором

Отже, мотиваційний механізм інноваційної діяльності підприємства функціонує на основі системи стимулів та мотивів (рис. 1).

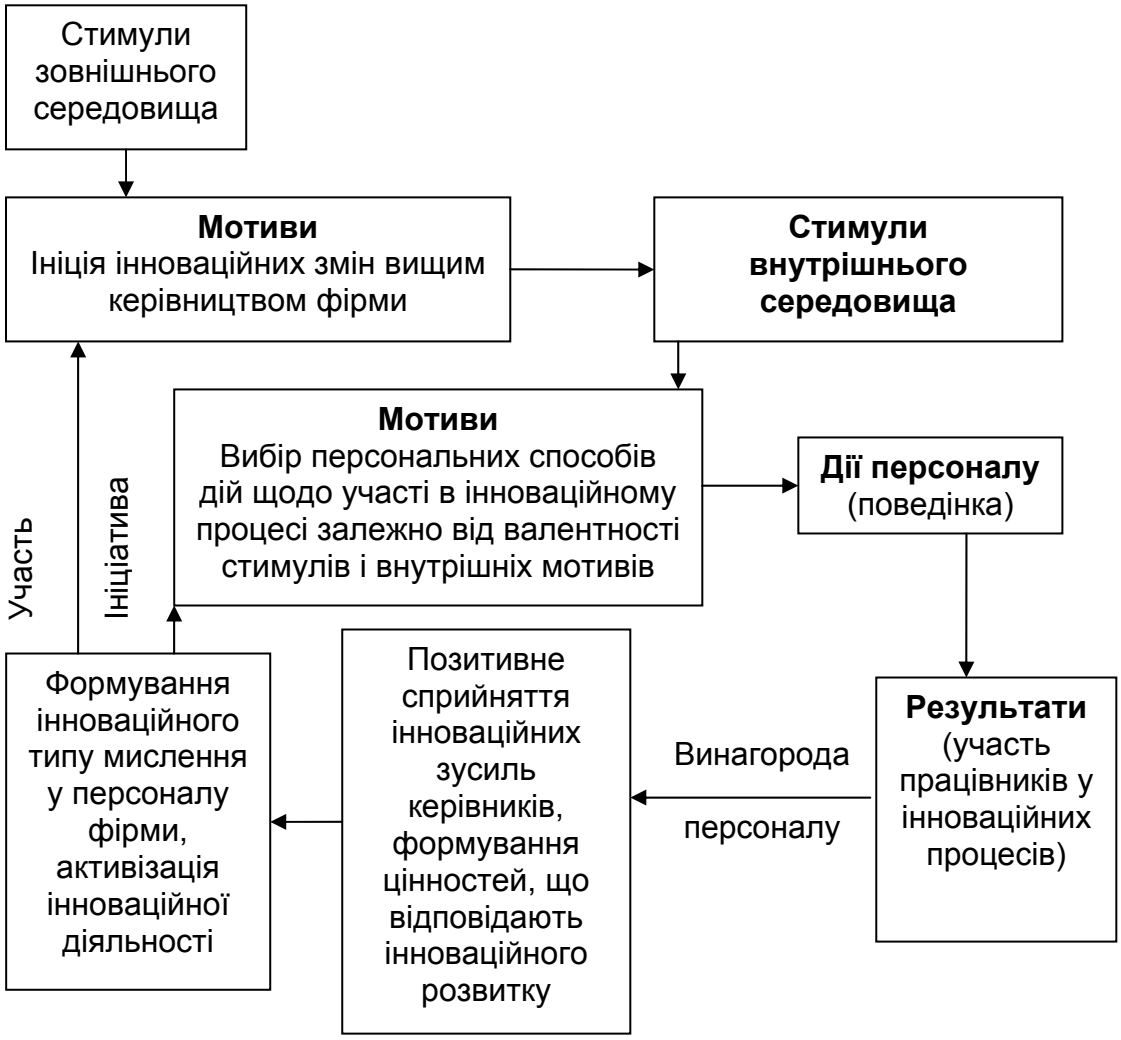

Рис. 1. Складові мотиваційного механізму інноваційної діяльності організації
Джерело: [1, с. 164]

Управління інноваційним розвитком суб'єктів господарювання значною мірою залежить від ефективності механізму стимулювання інноваційної діяльності, тобто якою мірою зацікавлені безпосередні учасники в інноваційному процесі та швидкому впровадженні результатів НДДКР у виробництво, тобто комерціалізації новацій.

Мотиваційний механізм інноваційного розвитку агропромислових формує інноваційну поведінку працівників організації підприємств через засоби адміністративного впливу та забезпечує високу ініціативність працівників стосовно їх участі у розв'язанні проблем підприємства на основі створення і впровадження новацій.

Таким чином, інноваційний продукт це результат задоволення очікуваних стимулів працівників, що сформували мотиви до інноваційної діяльності з метою адаптації можливостей підприємства до змін в зовнішньому середовищі.

Управління мотиваційним механізмом інноваційного розвитку здійснюється за допомогою форм та методів стимулювання інноваційної діяльності на нижчому рівні управління підприємством [1, с. 166]:

- методи прямої дії – методи, основою яких є частка додаткового комерційного результату від впровадження новацій. В свою чергу вони поділяються на матеріальні методи (розмір заробітної плати; надбавки; премії; разові винагороди; пільги, страхування) та нематеріальні (зміна статусу підрозділу і керівництва залежно від успіху інновацій; розвиток кар'єри).

- методи непрямої дії мають різне призначення а також поділяються на матеріальні методи (придбання акцій компанії; оплата членства в наукових товариствах; оплата участі в наукових конференціях; оплата участі у програмах професійного розвитку в суміжних галузях; право на інрапренерсво) та нематеріальні методи стимулювання інноваційної діяльності (політика стабільності персоналу і розвитку професіоналізму усіх працівників підприємства; культивування організаційних цінностей, що заохочують інноваційно активну поведінку персоналу; заохочення групової роботи, вільного обміну думками між керівником і підлеглими; право на самостійність у виборі наукової тематики досліджень, в т. ч. поза межами основного профілю діяльності; залучення до участі в нарадах вищого рівня управління, доступ до конфіденційної інформації).

Методи непрямої дії можуть виступати засобом мінімізації податкового навантаження, оскільки на них не сплачуються соціальні відрахування (пільгове придбання акцій, оплата участі в Товариствах).

На нашу думку, механізм стимулювання інноваційної діяльності агропромислового підприємства функціонує на:

- нижчому рівні управління (стимулювання персоналу підприємства до активізації інноваційної діяльності);

- вищому рівні управління (стимулювання вищого менеджменту спрямоване на здобуття тривалих конкурентних переваг).

Нові суспільні норми поведінки вплинули на систему цінностей людей, тому значну увагу слід приділяти мотивації вищого менеджменту, тобто спрямувати діяльність топ-менеджерів на здобуття агропромисловим підприємством конкурентних переваг завдяки інноваційному потенціалу агропромислового підприємства в довгостроковій перспективі.

Сьогодні основним мотиваційним елементом топ-менеджера є стимулюючий контракт, який максимально убезпечує від ризиків пов'язаних з ін-

новаційним розвитком, як менеджерів, так і власників агропромислового підприємства та складається з фіксованої і змінної частини.

Фіксована частинна не змінюється відповідно результату діяльності агропромислового підприємства. Вона є своєрідним страхуванням менеджера від ризику, якому він піддається під час інноваційного розвитку підприємства. Змінна частина винагороди являється основним матеріальним стимулом в період інноваційного розвитку агропромислового підприємства, і поділяється на два підходи до її визначення [1, с.169]:

1. Винагорода на основі відносних показників діяльності агропромислового підприємства, які відображають результати діяльності топ-менеджера (найчастіше це частка ринку):

- перевагою цього методу є уникнення ризику, якому підддаються підприємства і який не залежить від менеджера;

- недоліком являється провокування агресивної стратегії підприємства на ринку щодо своїх конкурентів.

Керівники, яких стимулюють на основі такого підходу часто розширюють частки ринку при цьому знижуючи ціну на продукцію, що в кінцевому результаті призводить до зниження загальних доходів і негативно впливає на інноваційний розвиток підприємства.

2. Винагорода на основі абсолютних показників діяльності агропромислового підприємства, які характеризують підвищення її ринкової вартості. На практиці її використовують у двох формах:

- опціони на акції, тобто придбання акцій підприємства за певною ціною (ціна придбання) у певний період з чітко визначеними умовами.

Власник підприємства укладає з менеджером контракт, в якому пропонує йому опціон, у разі ефективного керування компанією, зокрема інноваційною діяльністю, ціна на акції компанії зросте і ефект від зростання буде додатковим грошовим стимулюючим інструментом.

- стимулювання но основі системи фінансових показників діяльності підприємства, метод згідно якого формується сукупність даних фінансової звітності, що певним чином характеризують зміну ринкової вартості підприємства за конкретний період.

На основі такої системи встановлюють коефіцієнт, який визначає розмір винагороди менеджменту підприємства, які являються учасниками інноваційного процесу на агропромисловому підприємстві.

Такими показниками виступають: дисконтований грошовий потік; додана вартість; величина прибутку на одну акцію; показник чистої рентабельності власного капіталу; розмір дивідендів на одну акцію; показник зростання капіталовіддачі.

Розрахунок за одним з вище зазначеним показником буде неефективним, тому виникає потреба у формування сукупності показників, що є відображенням інноваційної діяльності керівників за певний період часу (з інноваційної точки зору в довгостроковій перспективі).

- додаткові умови стимулюючих контрактів - це пільгове страхування менеджерів та страхування від звільнення («золотий парашут»). Детальний

розгляд цих стимулюючих елементів недоцільний оскільки в Україні вони майже не застосовуються, хоча і мають ряд переваг порівняно з іншими.

Такий поділ є умовним і методи стимулювання на нижньому рівні управління мають місце для застосування на вищому а також ефективне групування їх у результативну систему для мотивації активізації інноваційного розвитку підприємства.

Важливою умовою результативного інноваційного розвитку, зокрема і агропромислових підприємств є здатність персоналу до продукування інноваційної ідеї і впровадження новацій, що створюють конкурентні переваги.

Щоб долучити працівників до інноваційної діяльності науковці рекомендують через групову (командну) роботу, основою якої є створення нового та відхід від стереотипів, закладених у працівників у процесі набуття практичного досвіду та які вже стали уставленими.

Найпоширенішими формами групової роботи, результативність якої стимулюється через участь у кінцевому результаті є японські гуртки якості та інтрапренерство (внутрішнєпідприємництво).

Гуртки якості формують із 6-12 кваліфікованих та енергійних працівників виробничого підрозділу (робітники, інженерів, технологів) та його керівника. Робота гуртка відбувається у формі засідань 1-2 рази на місяць, орієнтована на розв'язання конкретних проблем відповідно до затвердженого адміністрацією плану, для чого учасники засідань заздалегіть отримують необхідну інформацію.

Інтрапартнерство – це надання працівнику, який має перспективну ідею, можливості використовувати необхідні для її здійснення ресурси підприємства, реалізуючи при цьому свої підприємницькі можливості [1, с. 179].

Інтрапартнерство являється потужним стимулятором інноваційного розвитку та водночас підвищує рівень наукової діяльності країни вцілому, що є дуже важливим в умовах ринково орієнтованої економіки та стрімкого розвитку науково-технічного прогресу.

Такий вчений-соціолог, як В.А. Ядов відзначив, що враховуючи мотивацію науковців можна поділити на [3, с. 114] :

1. Справжніх ентузіастів – вчені класичного типу, для яких сам процес пізнання являється цінністю та стимулюючим фатором.

2. Друга «фракція» – це професійні і компетентні працівники, які поєднують науку з винагородами і матеріальними благами від неї.

3. Третя «фракція» – ініціативні, прагматичні вчені, які стурбовані досягненням високого положення в офіційній структурі.

Працівники від яких залежить ефективність інноваційного розвитку агропромислового підприємства та які займаються розробленням і впровадженням техніко-технологічних чи продуктових новинок відрізняються високим рівнем освіти та інтелекту, почуттям власної гідності, самостійністю і незалежністю у своїх поглядах, творчим натхненням, високою працездатністю. Тому вони потребують спеціальних мотивів та стимулів для результативної праці для вирішення проблем підприємства.

Висновки. В умовах ринково орієнтованої економіки та стрімкого росту науково-технічного прогресу результат інноваційної діяльності все більше залежить від волі і можливостей працівників, визначених рівнем їхньої кваліфікації. В такому випадку мотивація стає основою результативного управління інноваційним розвитком агропромислових підприємств.

Отже, проведений аналіз форм та методів стимулювання дасть змогу створити ефективний мотиваційний механізм активізації інноваційного розвитку агропромислових підприємств в умовах перехідної економіки.

На нашу думку методи непрямої дії є більш прийнятними для вітчизняних підприємств, тому що агропромислові підприємства постали перед необхідністю скорочувати витрати на впровадження досягнень науки у виробництво та знаходяться у вкрай важкому економічному становищі.

А також дослідження показали, що не потрібно нехтувати соціально-психологічними аспектами управління персоналом, який є учасником інноваційного процесу, оскільки на відміно від інших працівників матеріальні блага для них не мають головного значення.

Список використаних джерел:

1. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств : Підручник. – 2-ге вид., доп. і перероблене / В. Г. Андрійчук . – К. : КНЕУ , 2002 . – 624 с.

2. Дудар Т. Г. Інноваційний менеджмент [Текст] : навч.посіб. / Т. Г. Дудар, В.В. Мельниченко . – К. : Центр учбов. л-ри, – 2009 . –254 с.

3. Захарченко В. І. Інноваційний менеджмент : теорія і практика в умовах трансформації : навч.посіб. / В. І. Захарченко, Н. М. Корсікова, М. М. Меркулов . – К. : Центр учбов. л-ри, – 2012. – 446 с.

4. Ильенкова С. Д. Инновационный менеджмент [Текст] : учебник / С. Д. Ильенкова . – М. : Юнити, –1997. – 310 с.

5. Інноваційний розвиток промисловості як складова структурної трансформації економіки України [Елекронний ресурс] // Аналітична доповідь – 2013 – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/

6. Микитюк П. П. Інноваційний менеджмент : навч.посіб. / П.П. Микитюк. – К. : Центр учбов. л-ри, – 2007. – 400 с.

7. Савельєва В. С. Управління персоналом : навч.посіб. / В.С. Савельева, О. Л. Єськов . – К. : ВД «Професіонал», 2005. – 336 с.

Рецензент – д.е.н., професор Плаксієнко В.Я.

УДК: 658.012.32.009.12

ЛОГІСТИЧНІ СКЛАДОВІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Решетнікова О.В., к.е.н., Калюжна Ю.П., к.е.н.
Полтавська державна аграрна академія

У статті проаналізовано та систематизовано основні фактори, що впливають на конкурентоспроможність підприємства. Виявлено, що економічний ефект від використання логістики на підприємстві, в першу чергу, досягається за рахунок зниження витрат на всьому шляху руху матеріального потоку, що впливає на підвищення конкурентоспроможності підприємства. Розглянуто такі логістичні складові конкурентоспроможності підприємства, як скорочення часу виконання логістичних операцій, підвищення якості логістичного сервісу та зниження логістичних витрат.

Ключові слова: *конкурентоспроможність, конкурентні переваги, логістика, логістичні операції, логістичні витрати, логістичний сервіс*

Постановка проблеми. Загострення конкуренції примушує підприємства все більше уваги приділяти аналізу конкретних факторів, що впливають на формування їх конкурентоспроможності. Використання вітчизняними підприємствами традиційних методів управління не можуть забезпечити значних конкурентних переваг. Саме тому їм слід шукати нові резерви конкурентоспроможності, які раніше не розглядалися як джерело зміцнення їх конкурентного становища на ринку. Одним із таких факторів є логістика. Аналіз світового досвіду застосування логістичної концепції провідними підприємствами показує, що вона дає можливість значно скоротити витрати часу та фінансових ресурсів на виконання логістичних операцій. Означене вище дає можливість говорити про актуальність дослідження впливу логістики на конкурентоспроможність підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Конкурентоспроможність підприємства розглядали у своїх працях багато зарубіжних та вітчизняних вчених, зокрема, Р.А. Фатхутдінов, І.О. Піддубний, А.І. Піддубна, В.Є. Хруцький, І.В. Корнєєва, З.С. Каір, А.А. Лук'янченко, А.І. Омельянчук та інші.

Слід звернути увагу на багатозначності трактувань сутності поняття «конкурентоспроможність» сучасними вченими-економістами Так, Фатхутдінов Р.А., зазначав, що: «Конкурентоспроможність – це властивість об'єкта, що характеризується ступенем реального чи потенційного задоволення ним конкретної потреби у порівнянні з аналогічними об'єктами, представленими на даному ринку. Конкурентоспроможність визначає здатність витримувати конкуренцію у порівнянні з аналогічними об'єктами на даному ринку» [1, с. 25].

Піддубний І.О., Піддубна А.І. вважають: «Конкурентоспроможність – це потенціальна або реалізована здатність економічного суб'єкта до функціонування у релевантному зовнішньому середовищі, яка ґрунтується на конкурентних перевагах і відображає його позицію відносно конкурентів» [2, с. 7].

Хруцький В.Є., Корнєєва І.В стверджують «..конкурентоспроможність – це стабільна можливість задовольняти певні потреби покупців краще, ніж конкуренти, та завдяки цьому вдало продавати продукцію з прийнятними фінансовими результатами для виробника» [3, с. 241].

Каір З.С., Лук'янченко А.А., Омельянчук А.І. [4, с. 36] вказують, що логістика для конкурентної позиції підприємства на ринку є інструментом оптимізації і зниження витрат підприємств. Для впровадження політики оптимізації та зниження логістичних витрат необхідне розуміння їх комплексного характеру.

Незважаючи на зростання кількості досліджень, присвячених, з одного боку, проблемам формування конкурентоспроможності підприємства в ринкових умовах, а з іншого – питанням логістики, відчувається відсутність інтегрованого підходу до теоретичного вирішення вказаних проблем. Отож, питання прийняття логістичних рішень в діяльності підприємства, які виступають як складові системи управління конкурентоспроможністю підприємствами, потребують подальшої розробки.

Постановка завдання. Метою роботи є поглиблення вивчення факторів і складових конкурентоспроможності підприємства, виявлення впливу логістики на конкурентоспроможність підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття фактор (від лат. factor – той, що обумовлює) у наукових дослідженнях використовується у двох взаємопов'язаних значеннях: умова, яка забезпечує здійснення операцій та потенційна сила, тобто причина зміни результатів діяльності.

Багато вчених вважають, що основними умовами формування і забезпечення конкурентоспроможності підприємства є внутрішні (ендогенні) та зовнішні (екзогенні) фактори. Автори зазначають, що внутрішніми факторами конкурентоспроможності підприємство може самостійно і повністю керувати. Їх фактична присутність залежить тільки від системи управління на підприємстві, а також відношення власників до своєї сфери діяльності. До них можна віднести: діяльність керівництва підприємства, систему технічного оснащення, збут продукції, фінансове забезпечення, інновації, доступ до якісних і дешевих ресурсів.

Зовнішні фактори впливають не лише на формування конкурентного середовища, а й на конкурентоспроможність підприємства. До них відносять: конкурентів, контрагентів, інфляційні процеси, рівень кваліфікації робочої сили, політичні процеси та інші [5]. Нижник І. на макрорівні виділяє сукупність таких факторів: економічні, міжнародні, демографічні, правові, географічні, науково-технічні, політичні та соціокультурні [6, с. 157].

Фатхутдінов Р.А. серед зовнішніх чинників, які впливають на конкурентоспроможність підприємства на мезоекономічному рівні виділяє: використання доступних і дешевих ресурсів, прозорість ринку, система підготовки кадрів, рівень інтеграції всередині країни, низькі процентні ставки, якісне правове регулювання, сприяння місцевих органів, гармонізацція системи сертифікації. До внутрішніх чинників на галузевому рівні він відносить: попит на товар галузі, оптимальний рівень уніфікації і стандартизації продукції, експорт наукомісткої продукції, наявність конкурентоспроможного персоналу в галузі, оптимальний рівень галузевої концентрації, наявність конкурентоспроможних постачальників, оптимізація ефективності використання ресурсів, наявність

радикальних нововведень, великий обсяг конкурентоспроможних підприємств в галузі, сертифікація та ексклюзивність продукції [2, с. 45].

На нашу думку до внутрішніх факторів забезпечення конкурентоспроможності підприємства слід віднести й логістичні складові (рис. 1).

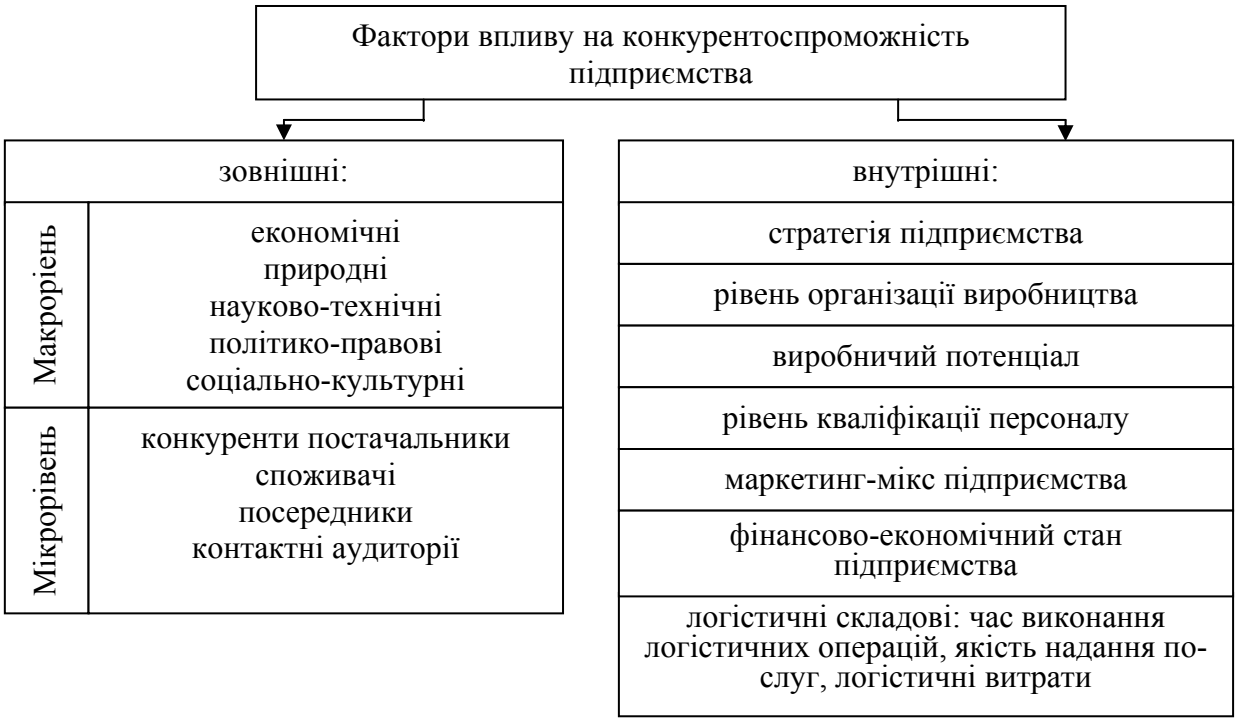

Рис. 1. Фактори впливу на конкурентоспроможність підприємства
Джерело: узагальнююча розробка авторів

Значні переваги логістики в конкурентній боротьбі базуються на дослідженнях британських вчених, які стверджують, що в структурі собівартості продукції близько 70% складають витрати пов'язані із зберіганням, транспортуванням, упаковкою та іншими операціями по переміщенню товарно-матеріальних цінностей. Звідси випливає, що саме в сфері логістики, а не виробництва, як вважалося раніше, містяться найбільші резерви щодо покращення конкурентних позицій підприємства [7, с.18].

Серед основних складових економічного ефекту, від використання логістики в сфері виробництва та обігу найвагомішими є: скорочення часу виконання логістичних операцій; підвищення якості логістичного сервісу; зниження логістичних витрат (зменшення запасів на всьому шляху руху матеріального потоку; зменшення витрат на транспортування; зменшення затрат ручної праці і, відповідно, витрат на операції з вантажем).

Скорочення часу виконання логістичних операцій має значні економічні резерви. Сам процес виробництва в структурі загального часу на виробництво та реалізацію товарів (починаючи від формування замовлення на матеріали і закінчуючи реалізацією кінцевому споживачу) займає в середньому від 2 до 5%. Відповідно понад 95% часу товарообігу витрачається на логістичні операції. Скорочення цієї складової дозволить підвищити оборотність капіталу, і, відповідно, отримати більший прибуток за одиницю часу. Отож, необхідність скорочення часу виконання логістичних операцій, є очевидною, з

першого погляду. Однак, впровадження ідеї на практиці відбувається досить повільно. Однією з основних причин є те, що час виконання операцій на кожному етапі логістичного циклу має певні обмеження. Так, наприклад, на стадії постачання і збуту вони в основному пов'язані із умовами договорів, які визначають взаємовідносини підприємства з його контрагентами. На стадії виробництва часові обмеження зумовлені особливостями технологічного процесу, нераціональними маршрутами внутрішньозаводських перевезень, низькою потужністю обладнання тощо [7, 8].

В ринкових умовах якість логістичного сервісу стає невід'ємним елементом конкурентоспроможності підприємства поряд із такими її складниками як ціна та якість продукції.

Поняття логістичного сервісу визначається як сукупність нематеріальних логістичних операцій, які забезпечують максимальне забезпечення попиту споживачів в процесі управління логістичними потоками, при оптимальному рівні затрат. Основною проблемою, яку вирішує логістика в процесі надання послуг є визначення оптимального співвідношення між затраченими на сервіс ресурсами і отриманим від цього ефектом. Надання максимально можливого обсягу сервісу, який забезпечив би більшу конкурентоспроможність товарів, може сприяти зниженню загальної конкурентоспроможності фірми і бути економічно не вигідним. Саме тому повне сервісне забезпечення товарів зустрічається на практиці вкрай рідко [7, с. 150].

Схема забезпечення конкурентоспроможності підприємства за рахунок підвищення якості логістичного сервісу наведена на рис. 2.

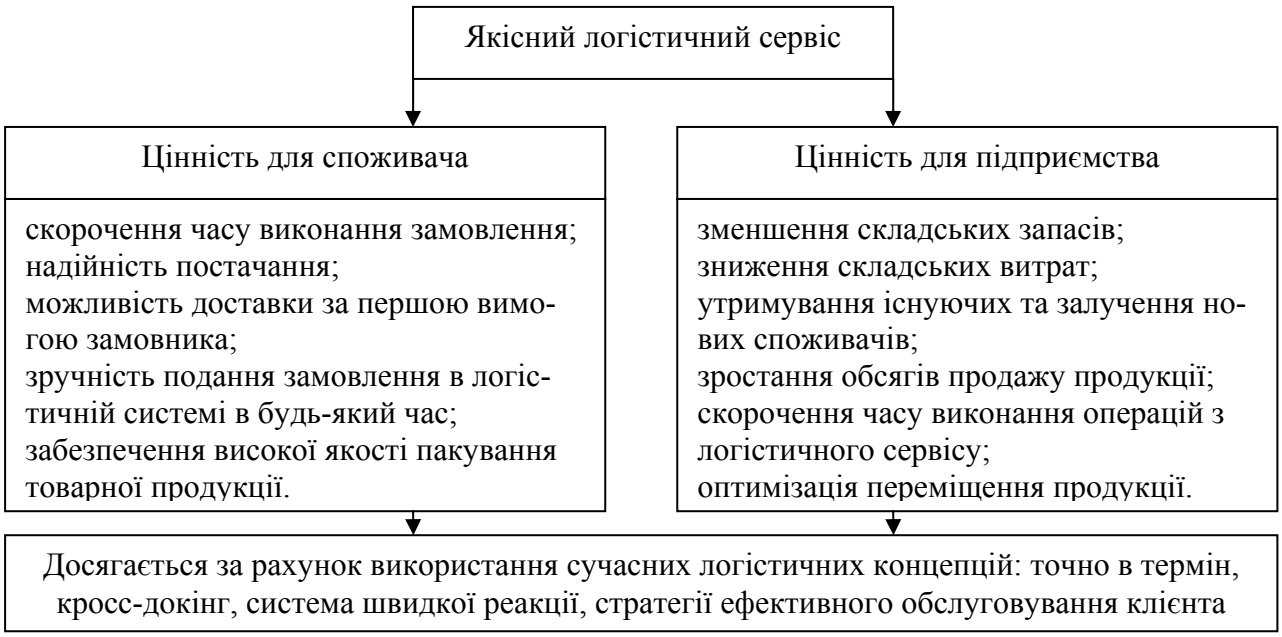

Рис. 2. Схема забезпечення конкурентоспроможності підприємства за рахунок підвищення якості логістичного сервісу

Джерело: розроблено на основі [8]

Необхідність вирішення підприємствами проблеми ефективного управління витратами виробництва зумовлена багатьма факторами, зокрема такими як зміна умов конкуренції, зростаючі потреби споживачів,

комп'ютеризація процесів виробництва, контроль за якістю. Важлива умова ресурсного забезпечення підприємства – це пошук резервів зниження витрат на заготівлю, транспортування, складування, розвантаження, навантаження та відправлення продукції, тобто зменшення затрат ручної праці.

Переваги від зменшення запасів викликані тим, що в структурі витрат на товарорух витрати на утримання запасів (плата за оренду приміщення, енергію, адміністративні витрати, оплата праці, псування, розкрадання тощо) складають більше 50%; більша частина оборотного капіталу підприємств (від 10 до 50%) – це неліквідні запаси. Скорочення запасів при використанні логістики дозволяє шляхом узгоджених дій всіх учасників логістичних процесів зменшити собівартість продукції, підвищити оборотність капіталу, а також використати вивільнені кошти на інші цілі. Ефект від оптимізації транспортних маршрутів, узгодження графіків руху транспорту, завдяки яким скорочується холостий пробіг автотранспорту, також призводить до зменшення собівартості продукції. А використання однотипних операцій, однакової тари, аналогічних прийомів вантажопереробки в усіх ланках логістичного ланцюгу формують ще одну складову конкурентних переваг підприємства в умовах застосування логістики – скорочення затрат праці і відповідних витрат на операції з вантажем [7, с.19].

Отож, враховуючи вище сказане, можемо стверджувати, що грамотне використання логістики підприємствами дозволить їм бути конкурентоспроможними на тих ринках, де вони функціонують.

Висновки. За результатами нашого дослідження можемо сказати, що фактори конкурентоспроможності підприємства – це явища та процеси, які виникають у результаті виробничої діяльності підприємства, а також соціально-економічного становища країни, та впливають на зміну рівня його конкурентоспроможності. При цьому отримання конкурентної переваги залежить від того, наскільки ефективно підприємство буде використовувати зміну цих факторів у своїй діяльності.

Відзначено, що саме в сфері логістики, а не виробництва, містяться найбільші резерви щодо підвищення конкурентоспроможності підприємства. Економічний ефект від використання логістики на підприємстві, в першу чергу, досягається за рахунок зниження витрат на всьому шляху руху матеріального потоку, що впливає на підвищення конкурентоспроможності підприємства. Однак, мета логістики не обмежується скороченням витрат. Тому на даному етапі концепція конкурентоспроможності фірми полягає в отриманні конкурентної переваги за рахунок підвищення якості логістичного сервісу.

Отже, найвагомішими серед основних складових економічного ефекту від використання логістики є: скорочення часу виконання логістичних операцій; підвищення якості логістичного сервісу та зниження логістичних витрат. Як бачимо в ринковому середовищі у підприємств різних галузей виробництва конкуренті переваги, пов'язані з використанням логістики можуть посісти вагоме місце в забезпеченні їхньої конкурентоспроможності.

Список використаних джерел:

1. Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность организации в условиях кризиса. Экономика, маркетинг, менеджмент / Р.А. Фатхутдинов. – М.: Издательско-книготорговый центр «Маркетинг», 2002. – 892 с.

2. Піддубний І.О. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства / О.І. Піддубний, А.І. Піддубна / за ред. проф. О.І. Піддубного. – Харків : ВД «Інжек», 2004. – 264 с.

3. Хруцький В.Є. Сучасний маркетинг / Хруцький В.Є., Корнєєва І.В., Автухова Е.Э. – М.: «Фінанси і статистика», 2004. – 461 с.

4. Каир З.С. Основы логистики : Учеб. пособие / Каир З.С., Лукьянченко А.А., Омельянчук А.И. – Донецк: Юго-Восток, 2003. – 522 с.

5. Шемчук Л.О. Конкурентоспроможність підприємства в системі чинників її забезпечення [Електронний ресурс] // Режим доступу: http//mevhnu.at.ua.

6. Нижник І.В. Забезпечення конкурентних переваг: ризики і втрати в їх реалізації на регіональному ринку / І.В. Нижник // Вчені записки Кримського інженерно-педагогічного університету. Економічні науки. – Сімферополь: ВПЦ КІПУ, 2008. – Вип. 12. – С. 156–160.

8. Дудар Т.Г. Основи логістики [навч. посіб.] / Т.Г. Дудар, Р.В. Волошин. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 176 с.

9. Хвищун Н.В. Логістичні складові підвищення конкурентоспроможності підприємства / Н.В. Хвищун // Науковий журнал «Логістика: теорія та практика» Луцького національного технічного університету. – Луцьк. – 2011. – № 1. – С. 126–134.

Рецензент – д.е.н., професор Писаренко В.В.

УДК: 368.54

СТАН РИНКУ СТРАХУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР У СУМСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Шумкова В.І., аспірант
Сумськийнаціональний аграрний університет

У статті вивчено класифікацію ризиків ведення аграрного бізнесу; визначено основні стратегії для зменшення впливу вивчених ризиків; досліджено вплив страхування як найпоширенішого інструменту передачі (повної або часткової) ризиків сільськогосподарського виробництва; проаналізовано динаміку роботи ринку агрострахування України та Сумської області, визначено головні його риси, а саме: домінування страхування озимих від повної загибелі на період перезимівлі; відсутність повноцінного мультиризикового страхування на весняно-літній період, зокрема, не покривається такий системний ризик, як посуха; майже не використовується страхування врожаю на весь цикл вирощування; вивчено пріоритетні напрямки роботи страхових компаній із сільськогосподарськими товаровиробниками.

Ключові слова: *страхування, страховий ринок, страховий ризик, страховий продукт, агрострахування.*

Постановка проблеми. Агрострахування визнане в світі як ефективний інструмент управління ризиками в сільському господарстві. В Україні існує страховий сектор, якій стабільно розвивається. Він представлений майже 470 страховими компаніями з валовим обсягом премій 18 млрд. грн. Разом з цим, агрострахування в Україні поки що не є розвиненим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над питаннями страхування сільськогосподарських культур та аналізу стану ринку їх страхування працюють наступні вчені В.Д. Базилевич, В.А. Борисова, О.Д. Вовчак, С.О. Волосович, Т.А. Говорушко, Т.Ф. Григораш, Ю.П. Кіріченко, Є.Є. Ільєнко, І.С. Ковалишин, Л.М. Лесик, С.С. Осадець, Н.М. Внукова, В.І. Успаленко та ін.

Постановка завдання. Метою статті є класифікація страхових продуктів на ринку агрострахування, визначення найпопулярніших з них та дослідження стану ринку сільськогосподарського страхування Сумської області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сільськогосподарське виробництво вирізняється високим ступенем ризиків. Це пов'язане з тим, що воно є сферою діяльності, на успішність якої значною мірою впливають різноманітні погодні та кліматичні фактори, дію яких у багатьох випадках контролювати не можливо.

Крім того, ризики коливання цін на ресурси та готову продукцію, посилюються непередбачуваністю державної політики, яка відчутно впливає на розвиток виробництва та ринок збуту сільськогосподарської продукції, керуючись тим, що аграрний сектор виконує в економіці країни важливу соціальну роль.

Загалом усі ризики, на які наражається сільськогосподарське виробництво, можна поділити на наступні види (рис.1).[2]

Для управління представленими ризиками використовуються стратегії, які спрямовані на зменшення впливу кожного із них та для збільшення своїх доходів.

Усі наявні стратегії можна розділити на дві групи:

1) перша група – це стратегії, які сільськогосподарські виробники використовують для уникнення, запобігання та зменшення наслідків дії ризиків. До таких стратегій відносять:

- інвестування у активи низького ризику (тобто обрання таких видів діяльності, які є менш дохідними, але й менш ризиковими);
- диверсифікація підприємства або окремого виду діяльності;
- підтримання на низькому рівні відношення боргів підприємства до його активів;
- зберігання фінансових резервів у ліквідних активах;
- отримання доходу від видів діяльності, інших, ніж сільськогосподарське виробництво;
- використання спільної власності чи лізингу виробничих активів.

2) друга група – це стратегії передачі (за певну плату) ризиків від сільськогосподарського підприємства до інших суб'єктів господарювання. До другої групи належать, зокрема, такі стратегії:

- страхування;
- хеджування ризиків з використанням похідних фінансових інструментів (ф'ючерсів, опціонів) [1].

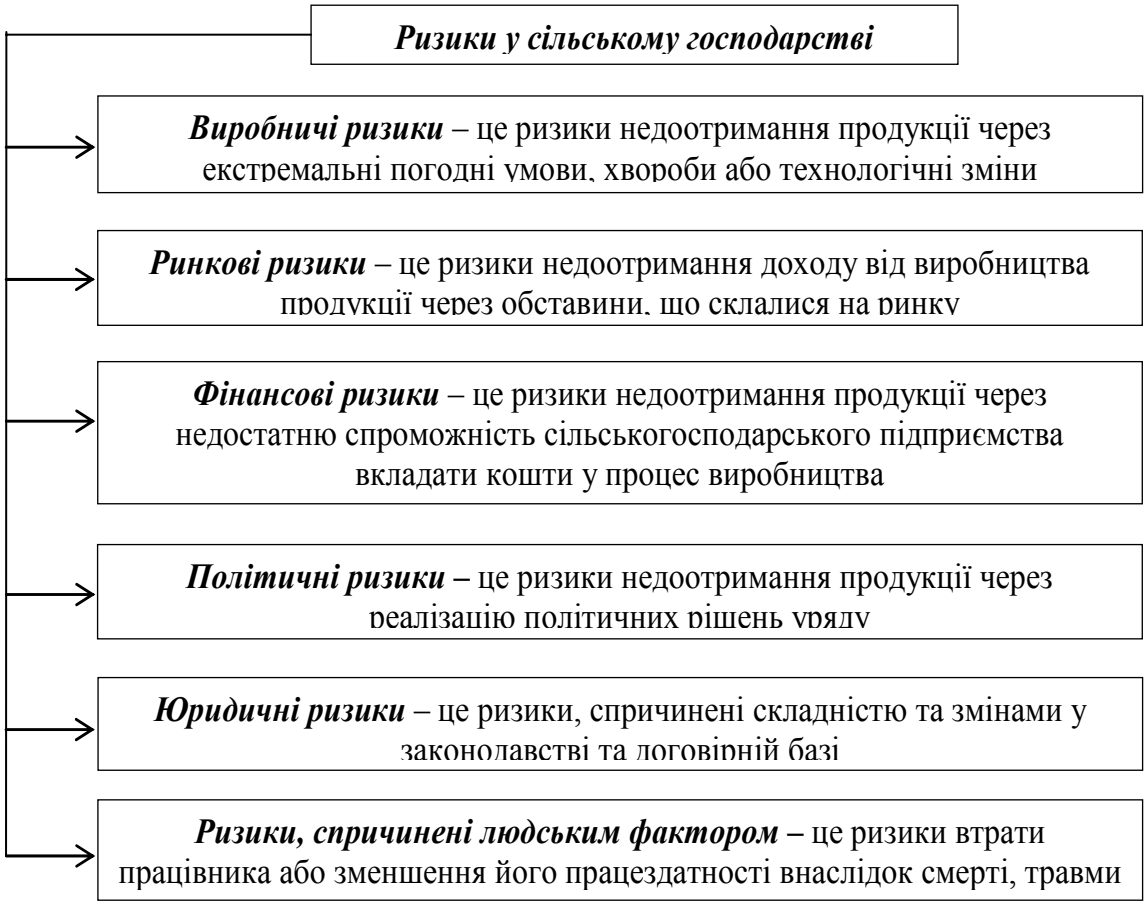

Рис.1. Ризики, на які наражається сільськогосподарське виробництво

Найбільш поширеним інструментом передачі (повної або часткової) ризиків сільськогосподарського виробництва є страхування.

Сутність страхування полягає у передачі більшої частини (вартості) ризику іншій стороні за узгоджену плату на визначений час та на погоджених умовах. Головна мета страхування аграрних ризиків полягає в компенсації майнової шкоди урожаю, що виникла через вплив природно-кліматичних явищ.

Зокрема, страхування майна (будівель, сільськогосподарської техніки, поголів'я тварин) від пожежі, крадіжки дозволяє передати ці ризики іншим суб'єктам. Страхування життя та здоров'я працівників дозволяє частково нівелювати дію ризиків, спричинених людським фактором. Страхування врожаю культур дозволяє протидіяти виробничим ризикам.

Страхування є потужною фінансово-кредитною системою, яка практично ні в чому не поступається банківській сфері. Воно вважається однією з найбільш інтегрованих форм фінансової діяльності.

Страховий ринок – це особлива сфера грошових відносин, де об'єктом купівлі-продажу виступає специфічна послуга — страховий захист, формується пропозиція і попит на неї.[5]

Сьогодні український страховий ринок почав поступово інтегрувати свою діяльність у міжнародний ринок.

Сучасна історія його розвитку має такі етапи:

- з 2005 р. по 2008 р. - прискорене зростання ринку, пов'язаний з виділенням державної субсидії. Обсяг зібраних страхових премій виріс в цей період в 12 разів;

- 2009 рік - різке скорочення ринку через скасування субсидій. Обсяг зібраних страхових премій скоротився в 6 разів;

- 2009-2013 рр. - зростання середніми темпами, адаптація ринку до роботи в умовах відсутності субсидій, прийняття спеціального Закону з агрострахування, введення ліцензування діяльності по добровільному страхуванню сільськогосподарських ризиків, розвиток нових страхових продуктів, впровадження програми підготовки аварійних комісарів для проведення андерайтингу та оцінки збитку в агрострахування. Обсяг зібраних страхових премій виріс за цей період в 3 рази;

- з 2013 року відбулося чергове скорочення ринку, викликане загальним економічним спадом в економіці України.[4]

За даними IFC, що проводить дослідження ринку агрострахування України у 2015 році ринок використовує невеликий набір страхових продуктів, а саме: домінує страхування озимих від повної загибелі на період перезимівлі; відсутнє повноцінне мультиризикове страхування на весняно-літній період, зокрема, не покривається такий системний ризик, як посуха; майже не використовується страхування врожаю на весь цикл вирощування.

На сьогоднішньому етапі розвитку ринку агрострахування українські страхові компанії для залучення більшої кількості страхових премій пропонують різні страхові продукти, але найбільш використовуваними є такі:

- страхування від граду, граду-вогню, граду-вогню-бурі;
- страхування заставного майна (посівів та худоби);
- мультиризикове страхування польових культур;
- страхування за індексом врожайності по польових культурах;
- страхування озимих культур;
- страхування багаторічних культур.

Обсяги страхування овочів, фруктових насаджень, винограду і теплиць незначні. За даними від учасників ринку з високовартісних видів культур, страховики в даний час страхують в основному виноградники (лозу й урожай).

Договори страхування тварин укладаються переважно щодо великої рогатої худоби (ВРХ), свиней і хутрових звірів. Спортивні коні, бджолосім'ї та риба можуть страхуватися, але достовірних даних за такими договорами страхування немає. Зазвичай клієнт може самостійно вибрати групи страхових ризиків, від яких можна застрахувати тварин. Групи страхових ризиків включають інфекційні хвороби, погодні ризики, нещасний випадок, пожежу і протиправні дії третіх осіб. Умови застосування франшизи відрізняються, деякі страховики допускають різні варіанти застосування франшизи в одному договорі – по кожній тварині і по групі утримання залежно від групи ризиків.

Розглянемо особливості страхових продуктів для страхування сільськогосподарських культур, вказаних вище.

Страхування від граду, граду-вогню. Звичайно договори страхування надають захист від таких ризиків, як град, вогонь, сильний вітер (буря), злива

або відразу від декількох зазначених. Найпоширенішим є страхування від граду й вогню, але клієнт може погодити зі страховою компанією інші ризики, від яких бажано застрахувати вирощувані культури. У разі ушкодження або загибелі посівів від цих ризиків страхова компанія виплатить компенсацію страхувальникові в сумі збитку, за винятком франшизи. Таке страхування рекомендується для всіх культур на весняно-літній період до збирання врожаю. Збиток досить легко визначити, і виплата звичайно проводиться в стислий термін. Як правило, збиток визначається для кожного окремого поля. Застосовується франшиза 10% і 20%. За бажанням клієнт може вибрати більшу франшизу. Клієнт повинен розуміти, що посіви культур можуть зазнавати впливу інших ризиків, не включених до переліку в договорі страхування. У такому випадку страхове відшкодування виплачуватися не буде.

Страхування заставного майна (посівів та худоби). Підприємство може застрахувати за існуючими страховими продуктами тварин від обраних ризиків або купити комплексне страхове покриття. Тварин можна страхувати від загибелі або примусового забою з таких ризиків: інфекційні хвороби, пожежа, нещасний випадок, стихійні явища, протиправні дії третіх осіб. Франшиза може застосовуватися від усієї страхової суми за договором, по групі тварин або по страховому випадку. Страховики звичайно обмежують вік тварин, яких беруть на страхування. Молодняк і старі тварини, як правило, не страхуються. Страхова сума визначається на рівні балансової, ринкової (жива вага) або закупівельної вартості тварин. Можна страхувати тварин на відгодівлі за вартістю тварини при забої. Також можливий варіант страхування молочної худоби по доходу від продажу одержуваного молока на додаток до вартості тварини. Цей вид страхування використовується найчастіше для страхування сільськогосподарських тварин, яке, у свою чергу, є не досить популярним.

Страхування мультиризикове. Виробники можуть застрахувати культури від комплексу ризиків на весь виробничий цикл. Практично всі страхові компанії пропонують цей страховий продукт. Культури можуть страхуватися як до посіву, так і після появи сходів. В Україні звичайно культури страхуються після появи сходів. Даний страховий продукт дозволяє застрахувати культури практично від усіх можливих ризиків, які можуть знищити або ушкодити культури. Цей страховий продукт є одним із найдорожчих, оскільки страхове покриття надається від великої кількості ризиків. Страхувати можна як вартість майбутнього врожаю, так і собівартість виробництва (одиниця врожаю оцінюється на рівні планових витрат на вирощування від посіву до збирання) [3].

Страхування за індексом урожайності. Страхування культур за індексом урожайності – один із найпростіших страхових продуктів. Цей продукт є досить дешевим. Оцінка стану посівів при прийнятті на страхування може не проводитися (не є обов'язковою умовою). Страхову суму можна погоджувати на будь-якому рівні, але не вище очікуваної вартості врожаю з одиниці площі. Страхувати можна частину посівів без визначення конкретного поля. Франшиза, як правило, не застосовується. Недоліком цього страхового продукту є можливість недоодержання врожаю через точкові погодні ризики, які

не впливають на стан культур у всьому районі (наприклад, град, буря чи вогонь). При цьому, якщо врожайність у районі не зменшиться нижче певного рівня, то страхувальник відшкодування не одержить. Крім того, виплати проводяться після одержання остаточних офіційних даних статистичних органів про середню врожайність по районах.

Страхування озимих культур від повної загибелі посівів та від часткової й повної загибелі посівів. Сільськогосподарські підприємства можуть застрахувати озимі культури на осінньо-зимовий період відразу після посіву й появи сходів. Посіви культур страхуються до поновлення вегетації навесні. Деякі компанії пропонують за невелику плату додаткове страхування озимих культур від весняного заморозку за договорами страхування на осінньо-зимовий період. Культури можна застрахувати від повної загибелі (понад 50% рослин загинуло) або часткової й повної загибелі [1].

Для визначення рівня інтенсивності ведення маркетингової політики страховими компаніями проведемо огляд ринку сільськогосподарського страхування України та Сумської області. До початку березня 2016 року, 16 компаній отримали ліцензії на здійснення страхування в сільському господарстві на території України.

На кінець 2015 року структура ринку агрострахування України виглядала наступним чином:

- 84% ринку України - компанії-члени Аграрного Страхового Пулу (Домінанта, Страхові Гарантії, Брокбізнес Страхування, Українська Аграрно-Страхова Компанія (УАСК));

- 16% ринку України - компанії, що розвивають добровільне та банківське (заставне) агрострахування (ІНГО Україна, АСКА, ПЗУ Україна, Оранта, Оранта-Січ, Провідна).

На ринку присутні компанії, що мають ліцензії на ведення агрострахової діяльності, але не виявляють активності на ринку.

У 2015 році страховими компаніями були укладені 1722 договорів страхування по зернових і олійістим культурам, вирощуваних в Україні. Договори зі страхування тварин традиційно склали менше 5% від загальної суми зібраних премій, і істотного впливу на показники ринку не мали.

Українські аграрії в першій половині 2016 андеррайтингового року (сезон осінь / зима 2015/2016) застрахували 343,4 тис. га земель під посіви на загальну суму 895,4 млн. грн.

Згідно з представленими даними в ході круглого столу «Аналіз ринку агрострахування України: висновки та основні тенденції» в Києві, середня ставка премії за вказаний період склала 4,1%. При цьому лідерами зі страхування були Полтавська, Хмельницька, Чернігівська, Тернопільська, Сумська, Херсонська і Миколаївська області. Найбільша кількість страхових договорів уклали компанії: АСК «ІНГО-Україна» (36,2%), СК «Універсальна» (19,7%), СК «ПЗУ Україна» (15,5%) і УАСК «АСКА» (12, 6%).

Серед озимих культур аграрії в основному страхували озиму пшеницю від повної загибелі. Близько 63% зібраних премій в 2016 андеррайтинговому році склали премії від страхування, пов’язаного з програмою фінансування

фермерів через аграрний фонд. За даними Міжнародної фінансової корпорації (IFC), яка презентувала результати дослідження діяльності ринку страхування агропродукції України, страхування сільськогосподарського ринку в лютому 2016 андеррайтингового року здійснювала приблизно п'ята частина всіх компаній, які отримали ліцензію на цей вид страхування.[6]

Розглянемо динаміку ринку страхування сільськогосподарських культур Сумської області. Кількість укладених договорів страхування сільськогосподарських культур області висвітлено на рис.2.

Дані свідчать, що у 2015 році у порівнянні з 2011 роком кількість договорів страхування сільськогосподарських культур у Сумській області збільшилася на 6. На 2015 рік кількість укладених договорів складала 26.

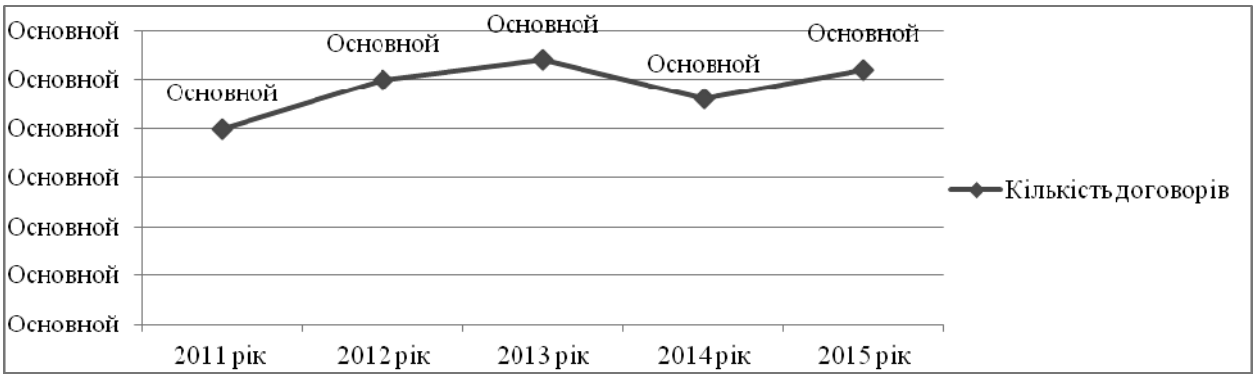

Рис. 2. Кількість договорів страхування сільськогосподарських культур у Сумській області у 2011-2015 роках

Найпопулярнішим видом культур, для яких заключалися договори страхування у 2015 році стала озима пшениця. Питома вага укладених договорів за цією культурою складає 41,9% загальної кількості договорів. На другому місці знаходиться озимий ріпак (29,8%). Перелік культур та їх питому вагу у загальні структурі укладених договорів страхування розглянемо на рис. 3.

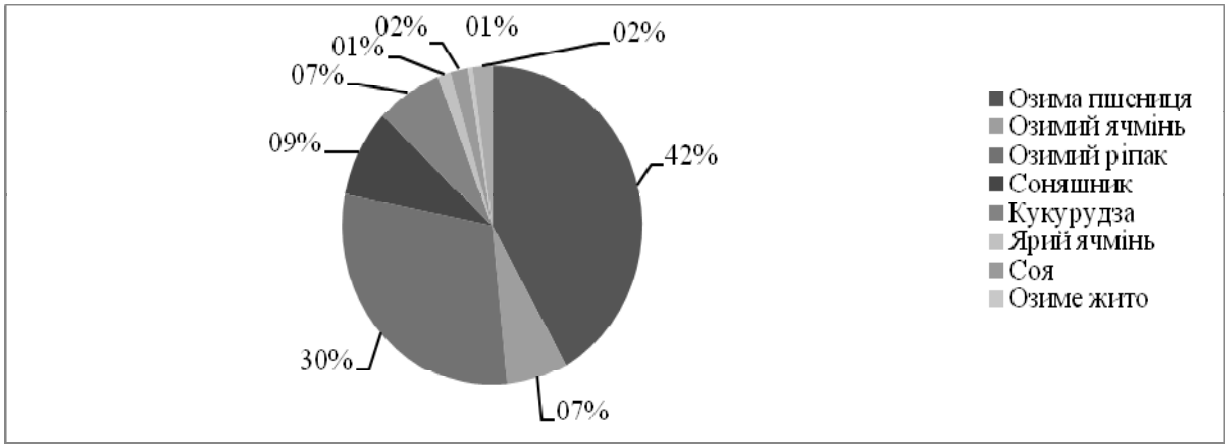

Рис.3. Відсоток договорів за застрахованими сільськогосподарськими культурами у 2015 р.

За допомогою рис. 4 проведемо аналіз розмірів застрахованих площ сільськогосподарських угідь у Сумській області. У 2015 році у порівнянні з 2011

роком поряд зі зростанням кількості укладених договорів спостерігається також збільшення застрахованих площ сільськогосподарських угідь на 5294 га. Але, поряд із тим, ця застрахована площа є меншою на 3924 га ніж у 2014 році.

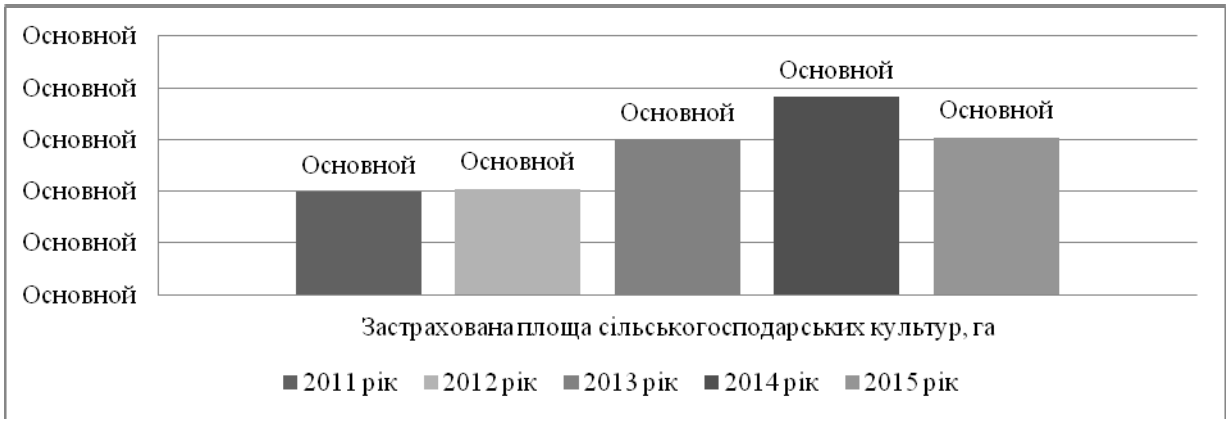

Рис. 4. Застрахована площа сільськогосподарських культур (га) у Сумській області у 2011-2015 рр.

Поряд із зростанням кількості договорів страхування та застрахованої площі у спостерігається збільшення загальної страхової суми на 33676960,00 грн. (рис. 5).

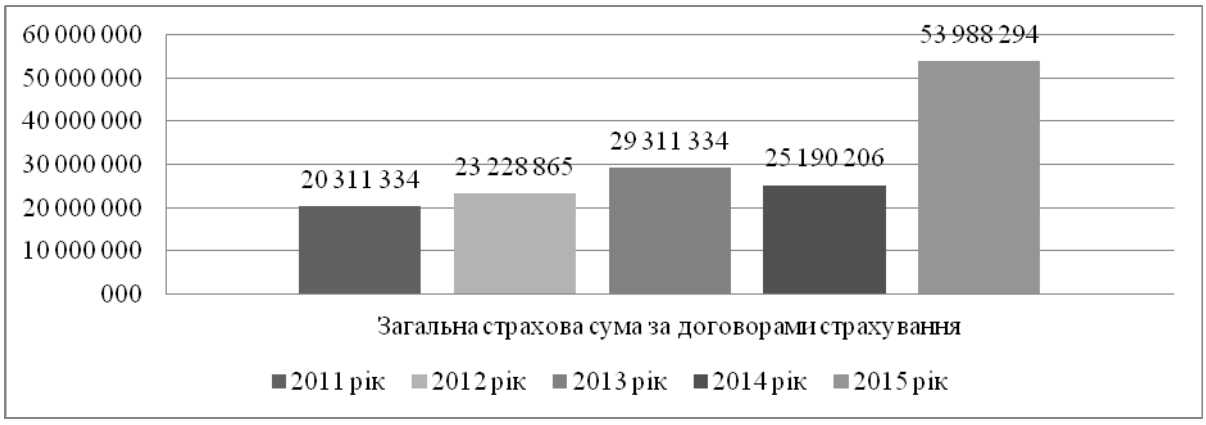

Рис. 5. Загальна страхова сума (грн.) за договорами страхування сільськогосподарських культур у Сумській області у 2011-2015 роках

У 2015 році у порівнянні з 2011 роком збільшилася площа застрахованих загиблих посівів на 154 га (рис.6) та суми виплат за договорами страхування сільськогосподарських культур на 152359,00 грн. (рис.7).[6]

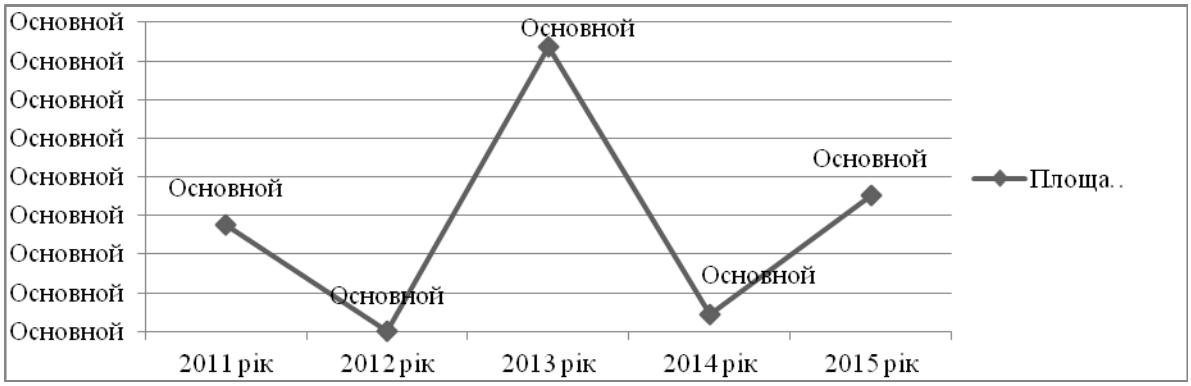

Рис. 6. Площа застрахованих загиблих посівів (га) у Сумській області у 2011-2015 роках

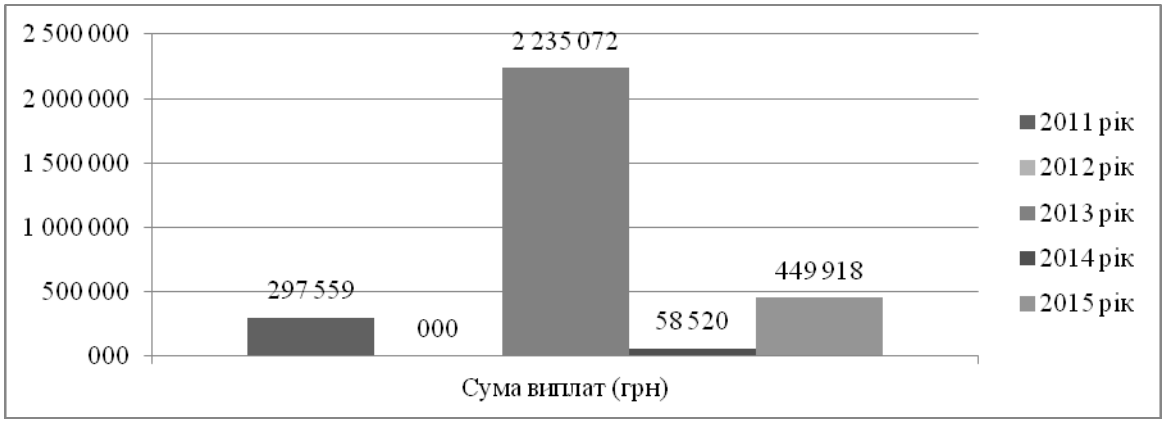

Рис. 7. Загальна сума виплат (грн.) за договорами страхування сільськогосподарських культур у Сумській області у 2011-2015 роках

Отже, у 2015 р. порівнянно з 2011 ринок страхування сільськогосподарських культур Сумської області збільшив обсяг своєї діяльності не зважаючи на поступове зменшення обсягів діяльності загальноукраїнського ринку агрострахування.

Висновки. Таким чином, складність аграрного страхування полягає в тому, що, з одного боку, перспективи його розвитку на виключно ринкових засадах є досить обмеженими, а з іншого – наявність аграрного страхування розцінюється суспільством як необхідний з соціальної та економічної точок зору елемент підтримки сільськогосподарського виробництва та сільського населення.

Реалії ринку агрострахування є такими, що страхові продукти, що пропонуються страховими компаніями в Україні є майже не доступними для сільськогосподарських виробників. Успішний міжнародний досвід (країн, де аграрне страхування набуло широкого розповсюдження, а не має фрагментарний характер) свідчить про те, що процес створення страхового продукту в агростраханні не може бути прерогативою лише страхових компаній. Цей процес має бути системним і передбачати участь усіх основних зацікавлених сторін – сільськогосподарських виробників, страхових компаній та державного сектору.

Список використаних джерел:

1. Базилевич В.Д. Страхова справа / Базилевич В.Д., Базилевич К.С//. – Київ, 2013. – 250 с.

2. Герасименко Н.А. Ризики в сільському господарстві / Герасименко Н.А. // Основи страхування сільськогосподарських культур. Навчальний посібник для аварійних комісарів. – Київ, 2012. – С. 333–363.

3. Головко В.І. Особливості страхування сільськогосподарської продукції / Головко В.І., Якубович В.А. // Основи страхування сільськогосподарських культур. Навчальний посібник для аварійних комісарів. – Київ, 2012. – с. 160–242.

4. Каламбет С.В. Сучасний стан страхового ринку та проблеми його розвитку. [Електронний ресурс] / С.В. Каламбет, О.С. Гальченко, К.М. Каламбет// Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції – 2012, №3 – с.10 – Режим доступу - http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvfbi/2012_3/02.pdf

5. Про страхування: Закон України станом на 01.01.2011 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/85.

6. Ринок агрострахування України фокус на 2014-2016 роках [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://forinsurer.com/files.

Рецензент – д.е.н., професор Чупіс А.В.

УДК 339.138,332.1

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ХОЛІСТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ МАРКЕТИНГУ МАЛОГО БІЗНЕСУ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ УМОВ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА

Комаріст О. І., к.е.н., доцент
Полтавська державна аграрна академія;
Алдохіна Н.І., к.е.н., доцент
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

На основі аналізу ряду показників соціально-економічного розвитку сільських територій України визначено та передбачено загострення ряду проблем. У якості засобу вирішення проблеми безробіття у сільській місцевості та пов'язаних із ним падінням доходів, інших соціальних та особистісних проблем запропонована активізація малого підприємництва у різних галузях діяльності, яке, також, сприятиме розвиткові інфраструктури села, підвищенню культурного рівня тощо. Розвиток малого підприємництва у сільській місцевості на сьогодні є можливим лише на основі маркетингу. Сформульовано проблеми управління маркетинговою діяльністю у вітчизняних малих підприємствах в умовах кризи. Визначені загальні принципи управління маркетинговою діяльністю малого підприємства, реалізація яких адаптує функціонування підприємств до сучасних реалій економічної системи України та сприяє розвитку сільських територій. Адекватною сучасним вимогам є холістична парадигма маркетингу, яка передбачає комплексний підхід, розгляд підприємства як елемента єдиної зі споживачем системи.

Ключові слова: *маркетингова діяльність, підприємства малого бізнесу, холістична парадигма, активізація малого підприємництва, розвиток сільських територій, управління маркетинговою діяльністю.*

Постановка проблеми. Серед країн Європи Україна посідає друге місце за площею, при цьому сільськогосподарські землі складають 72,1% від загальної площі держави[33]. За площею сільськогосподарських угідь (42 млн. га) Україна відноситься до 12 найбільших країн світу[12]. Сільські території України, крім того, що забезпечують продовольчу безпеку суспільства, яка є однією з основних умов стійкості і незалежності держави, також мають значний природний, демографічний, економічний та історико-культурний потенціал, сприяють зайнятості міського населення в сфері матеріально-технічного постачання сільського господарства та збуту і переробки сільськогосподарської продукції, виконують рекреаційну функцію, відіграють значну роль у збереженні природного потенціалу. В сучасних умовах поглиблення кризи в усіх сферах соціально-економічного та політичного життя України, одним з найважливіших завдань, які потребують першочергового вирішення, є недопущення занепаду та розвиток сільських територій України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню проблем соціально-економічного розвитку сільських територій України приділяють увагу багато вітчизняних учених-економістів, серед яких Ю. Губені, В. Геєць, Т. Дудар, І. Іртищева, А. Ключник, М. Малік, О. Онищенко, І. Червен, В. Юрчишин, О. Шебаніна [8,12,14,24]. Мають місце намагання розробки та реалізації окремих програм та проектів, спрямованих на розвиток сільських

територій на рівні місцевого самоврядування. Але вивчення та вирішення даної проблеми в Україні залишається на недостатньому рівні, на відміну від країн Європейського союзу, в яких ефективно діють програми, спрямовані на розвиток сільських територій.

Постановка завдання. Відтак мусимо констатувати, що проблема підтримки та розвитку сільських територій вимагає подальшого опрацювання. Особливої уваги, на нашу думку, потребує визначення шляхів вирішення таких аспектів згаданої проблеми, як подолання безробіття в сільській місцевості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним з можливих напрямів розвитку ми вбачаємо стимулювання активізації підприємницької діяльності, зокрема шляхом підтримки функціонування малих підприємств на сільських територіях.

Проблема підприємництва, зокрема в сільській місцевості, достатньо широко розглядається в економічній літературі, зокрема в працях П. Березівського, Г. Біловуса, В. Герасимчука, Ю. Губені, В. Липчука, М. Маліка, В. Месель-Веселяка, П. Саблука та інших вчених-економістів. Однак бар'єрам його розвитку та шляхам їх подолання, у тому числі з урахуванням тенденцій і змін у вітчизняній та глобальній економіці, приділено недостатньо уваги.

Формуванню соціально-економічних умов для розвитку сільських територій в Україні перешкоджає ціла низка накопичених проблем, серед яких – низька якість умов життєдіяльності, обмежені можливості для працевлаштування, більш низький (порівняно з міським) рівень доходів.

За даними Державної служби статистики України, чисельність сільського населення протягом останніх десятиліть невпинно знижується як в абсолютному, так і у відносному вираженні. При цьому рівень безробіття у сільській місцевості поступово зростає, скорочується чисельність зайнятих у сільськогосподарському виробництві та падає рівень зайнятості сільського населення. Дані про чисельність сільського населення та його зайнятість за 2012 – 2015 рр. наведено в табл.1.

Таблиця 1

Дані про чисельність сільського населення та його зайнятість за 2012 – 2015 рр.

Роки	Чисельність сільського населення		Рівень зайнятості сільського населення	Рівень безробіття у сільській місцевості*
	тис. осіб	% до загальної чисельності населення України		
2012	14252,8	31,23	62,7	7,4
2013	14174,4	31,12	63,5	7,3
2014	14089,6	31,02	55,9	9,5
2015 (I-III кв.)	13256,2	30.9	53,7	10,8

Середньомісячна заробітна плата у сільському господарстві за січень – вересень 2015 року становила 3039 грн, що складає лише 75% від середньомісячної заробітної плати в цілому по Україні.

Внаслідок цього погіршується демографічне становище сільських територій, що вкупі з незадовільними соціально-економічними та екологічними умовами призводить до вимирання цілих населених пунктів. Щороку з карти України зникає приблизно 20 сіл [6]. Економічно активне населення мігрує до більш великих населених пунктів, а також шукає роботу за межами своєї країни.

Розвинені країни такі проблеми вирішують за допомогою розробки та втілення програм розвитку сільських територій, які передбачають диверсифікацію видів діяльності сільського населення, ефективне використання людських і природних ресурсів, розвиток підприємництва, місцевої промисловості, сільського туризму, створення необхідних умов для гідного життя селян, збереження культурних цінностей села тощо.

Так, у країнах Європейського Союзу з метою припинення міграції та збереження оточуючого середовища, проводиться політика розвитку сільської території, в основі якої лежать наступні принципи: рівні можливості для всіх суб'єктів ринку; однакові умови життя в містах та селах, зменшення залежності периферійних регіонів від центру; поліпшення можливостей для діяльності регіональних підприємців [1]. Для нашої країни надзвичайно важливим є вивчення та залучення досвіду країн, які з успіхом вирішують проблеми депресивних територій. Так, у країнах Східної Європи та Балтики за підтримки Європейського Союзу у селах створювалися нові робочі місця, стимулювався розвиток дрібного підприємництва, сфери послуг. Реалізовувалися програми диверсифікації праці на селі як ключовий захід для подолання депресивності сільських територій. Завдяки подібним заходам, у Литовській республіці за три роки (з 2004 по 2007 рр.) рівень безробіття серед сільської молоді впав у три рази. Уряд Польщі проводить політику державного протекціонізму дрібних господарств, створення та розвитку дрібного підприємництва, переходу до несільськогосподарської діяльності, створення нових робочих місць на селі [29].

У Фінляндії, Швеції пріоритетним напрямком аграрної та соціальної політики було визнано сприяння самозайнятості сільського населення, розвиток дрібного та середнього сімейного агробізнесу. Уряд Фінляндії виділяє субсидії для переорієнтування збиткових фермерських господарств на інші види діяльності [7]. У Данії сімейна ферма є основою сільського господарства. Для того, щоб стати фермером, необхідно одержати спеціальну п'ятирічну освіту у сільськогосподарській школі. Усі фермери є членами сільськогосподарських кооперативів [19]. Отже, розвиток дрібного підприємництва є універсальним засобом для вирішення проблем сталого розвитку в усіх розвинених країнах.

В сільському господарстві України дрібний та середній бізнес є домінуючим. На частку середніх та дрібних підприємств сільського, лісового та рибного господарства у 2014 році припадало відповідно 54,7 та 30,5% обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) усіх підприємств галузі. Кількість великих підприємств сільського, лісового та рибного господарства у 2014 році склала лише 0,1% від загальної кількості підприємств галузі, на них було зайнято 7,4% від загальної кількості зайнятих працівників цього виду діяльності [28].

До того ж, результати аналізу, проведеного Національним науковим центром «Інститут аграрної економіки» Національної академії аграрних наук України свідчать, що формування великих підприємств не здатне вирішити проблему безробіття. Концентрація великих площ сільськогосподарських угідь агрохолдингами супроводжується значним зменшенням кількості зайнятих у їх сільськогосподарських структурах [22]. Середньооблікова чисельність працівників сільськогосподарських підприємств агрохолдингів у розрахунку на 100 га сільгоспугідь становить 2,66, а у сільськогосподарських підприємствах традиційного типу – 3,16 працюючих. При цьому заробітна платня на підприємствах традиційного типу була більшою на 19,3 %. Відтак, основною сферою працевлаштування та засобом для виживання у сільській місцевості є особисті господарства та дрібні підприємства.

Вирішити проблему розвитку сільських територій в Україні покликана Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015 – 2020 роки, проект якої розроблено Міністерством аграрної політики та продовольства України. Передбачається, що Стратегія намітить реальні коротко- і середньострокові результати, а також міститиме детальний план впровадження. Одним з етапів роботи над стратегією стало схвалення українським урядом 23 вересня 2015 року Концепції розвитку сільських територій [30]. Концепцією визначено шляхи створення умов, необхідних для розвитку сільських територій, через формування диверсифікованої сільської економіки, якісного середовища проживання на основі нарощування людського і соціального капіталів та розвитку партнерства держави, бізнесу, громад. На думку розробників, впровадження Концепції сприятиме підвищенню конкурентоздатності сільського господарства і розвитку сільських територій на сталій основі та залученню інвестиції у галузь.

Згідно з цією Концепцією, розвиток сільських територій – це процес стабільного й збалансованого забезпечення розвитку сільської поселенської мережі і сільськогосподарського виробництва на основі реалізації комплексу державного та місцевого рівня економічних, соціальних і екологічних заходів, спрямованих на збереження і збагачення людського потенціалу села – першооснови розвитку сільських територій.

Реалізація Концепції здійснюватиметься за такими напрямами: підвищення рівня якості життя сільського населення, охорона та збереження природних ресурсів у сільській місцевості, розвиток сільської економіки, удосконалення системи управління сільськими територіями, освіта та інформаційно-консультаційне забезпечення.

При цьому в напрямку розвитку сільської економіки передбачається здійснення наступних заходів:

– створення умов та надання підтримки для збільшення виробництва трудомісткої сільськогосподарської продукції за рахунок впровадження передових технологій, залучення інвестицій;

– підтримка та сертифікація географічних зазначень та захищених назв традиційних продуктів харчування, які мають прив’язку до місця походження;

– надання підтримки для розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації шляхом стимулювання створення постачальницької, заготівельно-збутової та переробної інфраструктури;

– сприяння просуванню на ринок продукції сільського господарства, ремесел і народних промислів під місцевими торговими марками;

– розвиток кредитної кооперації;

– задоволення потреб сільського населення в агропослугах шляхом створення підприємств з спільного використання матеріально-технічних засобів;

– підтримка розвитку сільського підприємництва;

– розвиток туристичної та рекреаційної діяльності у сільській місцевості.

Таким чином, на державному рівні було визнано, що одним з основних напрямків вирішення проблеми занепаду сільських територій є розвиток на цих територіях дрібного і середнього підприємництва, в тому числі й у несільськогосподарських видах діяльності. Отже, розвиток дрібного і середнього підприємництва на сільських територіях України є очевидною необхідністю. До сьогодні розвитку малого і середнього підприємництва в сільській місцевості приділялося невиправдано мало уваги.

Для жителів сільської місцевості основними мотивами здійснення підприємницької діяльності є:

– збільшення доходів та забезпечення вищого рівня життя сім'ї. Основним стимулом служить вища дохідність несільськогосподарської діяльності порівняно із сільськогосподарською. Це відкриває широкі перспективи перед селянами та стимулює до розвитку підприємництва;

– можливість стати незалежним в економічному плані та отримати визнання серед громади;

– незалежність від факторів, що мають значний вплив при веденні сільського господарства (належні погодні умови, справна техніка і т.д.);

– самозайнятість цілий рік, тоді як заняття сільським господарством вимагає значних ресурсів сезонно [21].

У порівнянні з економічно розвиненими країнами, в Україні розвиток малого підприємництва знаходиться на низькому рівні. Так, частка суб’єктів малого підприємництва у кількості зайнятих працівників в Україні порівняно невелика – 27,6%, в той час як у країнах ЄС чисельність зайнятих у сфері малого підприємництва перевищує 50 % населення працездатного віку, у Японії – майже 80 %. Продукція малих підприємств формує понад 50 % ВВП таких країн, як Німеччина, Франція, і понад 30 – 40 % ВВП у Чехії, Словаччині, Угорщині [37]. Це свідчить про надзвичайно важливу роль малого підприємництва та його високий потенціал як каталізатора економічного розвитку країни.

Про більшу ефективність функціонування малих підприємств у порівнянні з великими говорять і дані Державної служби статистики про фінансові результати до оподаткування підприємств в Україні, в тому числі і в сфері сільського господарства. Так, незважаючи на катастрофічне погіршення фінансових результатів діяльності усіх видів підприємств, частка великих прибуткових підприємств знизилася сильніше (табл. 2).

Отже, розвиток дрібного та середнього підприємництва, особливо у сільській місцевості, дасть можливість вирішити цілу низку проблем, які на сьогоднішній день перешкоджають сталому розвитку сільських територій, за рахунок створення нових робочих місць, підвищення рівня доходів (що призведе до підвищення добробуту і зниження соціальної напруженості); формування конкурентного середовища, підвищення якості товарів та послуг; пожвавлення економічної активності у сільських регіонах; покращення екологічної ситуації; збільшення надходжень до державного та місцевих бюджетів; уповільнення трудової міграції активної частини працездатного населення за кордон. Натомість, підприємництво на сільських територіях України розвивається повільно. Недостатньо розвиваються й несільськогосподарські види підприємництва в сільській місцевості.

Таблиця 2

Фінансові результати до оподаткування підприємств України у 2012-2014 рр.

Показники	2012 рік		2013 рік		2014 рік	
	Фінансовий результат до оподаткування, млн.грн.	Підприємства, які одержали прибуток, у % до загальної кількості підприємств	Фінансовий результат до оподаткування, млн.грн.	Підприємства, які одержали прибуток, у % до загальної кількості підприємств	Фінансовий результат до оподаткування, млн.грн.	Підприємства, які одержали прибуток, у % до загальної кількості підприємств
Усього	75670,2	64,5	11335,7	65,9	-564376,8	66,3
по великих підприємствах	37182,2	70	28003,5	68,6	-189934,1	51,8
по середніх підприємствах	47742	66,2	8390,1	65	-199180,3	62,6
по малих підприємствах	-9254	64,4	-25057,9	66	-175262,4	66,5
сільське, лісове та рибне господарство	-12825,5	64,2	-25038,3	66,1	-100967	66,9
по великих підприємствах	26992,7	78,3	15147,3	79,9	21677,4	84,2
по середніх підприємствах	5304,7	96,2	3836,6	85,2	5223	78,6
по малих підприємствах	13813,2	81	7049,6	76,9	9522,2	84,9

Безсумнівно, значні труднощі для малих та середніх підприємств викликають зусилля, спрямовані на утримання на ринку. У порівнянні з великими підприємствами вони мають менше можливостей для розвитку за рахунок меншої фінансової свободи. Причому, така проблема постає не тільки перед підприємствами України. Наприклад, у Польщі за перший рік припиняють своє існування близько 33% малих підприємств, а через три роки на ринку залишаються тільки 25% з них [38].

За результатами опитувань авторами підприємців робимо висновок про розповсюджену думку щодо недостатньої законодавчої, державної фінансової, адміністративної та іншої підтримки малого бізнесу. Не заперечуючи справедливість таких зауважень, проаналізувавши систему менеджменту згаданих підприємств, не можемо не зазначити ряд недоліків, спільних для їх практики управління. Як один з кроків на шляху виживання в складних економічних умовах малі підприємства використовують скорочення витрат, у першу чергу за рахунок скорочення і без того небагаточисельного персоналу. Особливо значні скорочення, за результатами вивчення ситуації у ряді малих підприємств Харківської та Полтавської областей, торкнулись маркетингових підрозділів та маркетингової діяльності за мотивами «непродуктивності маркетингових витрат», відкладання маркетингової діяльності на майбутнє, «коли мине криза і стане легше».

Наші дослідження, проте, змушують констатувати по-перше, безпідставність висновків про «непродуктивність витрат на маркетинг», оскільки аналіз продуктивності не мав місця і, по-друге, наявність додаткових негативних економічних наслідків відмови від ряду складових маркетингу. Одна з причин ситуації, що склалася, - занадто вузька спеціалізація менеджерів як у галузі маркетингу, так і у інших сферах управління підприємством, а також ряд явищ, які ми сприймаємо як традиційно супутні функціонуванню малих підприємств. Обмеженість матеріальних і фінансових ресурсів, невеликі розміри випуску і реалізації продукції (послуг), незначна чисельність персоналу - все це визначає особливості маркетингової діяльності у малому бізнесі. Серйозний відбиток на розвиток маркетингу малого бізнесу накладають зовнішні фактори, а саме недостатнє правове регулювання питань, що виникають у процесі функціонування малих підприємств, відсутність прийнятної системи їх кредитування, важкий податковий тягар і т.д.

Зауважимо, що ми не є одинокими у подібних висновках щодо причин складного становища вітчизняних малих підприємств, аналогічна думка висловлюється такими фахівцями, як А. Катаєв, О. Шиповський, Ч. Балаж, Д. Кризабі. Надзвичайно широкий спектр публікацій з маркетингу більшою мірою стосується значних за штатом та обсягами діяльності фірм - цьому приділяли увагу Ф. Котлер, В. Дж. Кук, Ж.-Ж. Ламбен, Н. І. Горбаль, Т. П. Данько, І. І. Скоробогатих та багато інших. Стосовно ж шляхів покращення ситуації з маркетинговою сферою малого бізнесу мусимо констатувати недостатню увагу щодо таких підприємств взагалі і їх маркетингової діяльності зокрема. Більшість авторів наголошує на таких особливостях малих підприємств, як невеликий бюджет і незначний штат, відтак рекомендує малобюджетні способи просування, дешеву рекламу, допускає можливість спрощення ряду складових маркетингу, як то планування, вивчення ринку [36] тощо, з чим ми не можемо погодитись.

Спробуємо сформулювати загальні підходи, використання яких дозволить організувати маркетингову діяльність малого підприємства відповідно до вимог сьогодення. Першим кроком має стати усвідомлення власниками-керівництвом та персоналом підприємства особливостей нового етапу розви-

тку економіки та ролі маркетингу. Нова постіндустріальна економіка, яку ще характеризують як економіку знань, інформаційну економіку - це екстремальний ринок, нечувана жорстокість конкуренції, швидке старіння технологій, ідей і професій, проникнення інтернету в усі пори економіки. І, перш за все, нова економіка - це пересичений і розпещений клієнт з величезним вибором товарів і послуг та необмеженим доступом до пропозицій. Завоювання такого клієнту вимагає використання маркетингу та маркетингового мислення.

Зараз у більшості західних компаній операції наблизилися до межі оптимізації, і виграти у ринковій боротьбі за рахунок операцій, включаючи бездефектне виробництво і пунктуальність поставок, стає все важче. Частина компаній розпродає свої виробничі та інші «операційні» потужності, перетворюючись на суто маркетингові фірми.

Таким чином, необхідним є вивчення основ маркетингу керівництвом та співробітниками фірми. У даній роботі ми не ставимо за мету розробку рекомендацій щодо організаційних форм та змісту такого навчання. Зауважимо, проте, що ці питання є важливими і потребують особливої уваги і планування.

Другий крок – сприйняття так званої холістичної парадигми, яка, на думку багатьох, має прийти в економіці на зміну традиційній логіці. Хоча про холістичні підходи у сфері менеджменту та маркетингу заговорили ще років п'ятнадцять тому, лише зараз вони починають сприйматися всерйоз. Не так давно Філіп Котлер згадав про холістичний маркетинг, що йде на зміну традиційному. За його словами, холістичний маркетинг буде більш цілісно, холістично розглядати соціальний простір, в якому знаходяться споживачі, власники та співробітники компаній. Успіх підприємства - це цілісний стан, особлива атмосфера, яка виявляється в кожній його ланці, ніяка окрема деталь бізнесу не може привести до успіху. Підприємство слід розглядати лише як умовну область єдиної системи підприємство-ринок. Не можна протиставляти підприємство і навколишній ринок. Не можна, також, розрізняти в житті підприємства об'єкти і процеси, які важливі для маркетингу, і ті, які не важливі. Все має значення і є частиною єдиного когнітивного поля, яке сприймається клієнтами, співробітниками і власниками бізнесу. Холістичний маркетинг – це особливий, цілісний образ мислення, а не набір певних рецептів і технологій. Його потужним і поки мало дослідженим потенціалом зможе скористатися будь-який бізнес, але для цього потрібно навчитися діяти, не прагнучи розуміти і контролювати все.

Наступний важливий момент – необхідність врахування високого ступеня мінливості економічної системи і потреби достатньо швидкого реагування з боку підприємства. Економіка - складна система, що еволюціонує. Саме еволюційні механізми, говорить Бейнхокер («Глобальний інститут McKinsey»), є основною інноваційної силою в економіці, «еволюція розумніша і креативніша за нас». Замість того щоб намагатися передбачати розвиток ринкової ситуації, керівники повинні розробити «портфель стратегічних експериментів» (набір бізнес-планів, стратегій, планів розвитку)[2].

Провідні компанії уже зараз змінюють організаційну структуру, фокусуючи її на ключових процесах, а не на відділах, створюють змішані команди

фахівців, у яких активну участь беруть маркетологи і співробітники служби збуту. Найвища ефективність діяльності притаманна таким компаніям, заснованим на процесах та результатах, у яких діяльність в цілому орієнтована на маркетинг як концепцію ринкового управління, що зумовлює зміну всієї філософії управління з урахуванням особливостей нового етапу розвитку світової економічної системи, необхідності сприйняття ринкового середовища.

Малий бізнес має, на нашу думку, значні переваги у реалізації комплексного підходу, холістичної моделі саме завдяки своїм невеликим розмірам, а також, як наслідок – вищому ступені гнучкості. Впровадження у практику повсякденної роботи вищевикладених принципових підходів у багатьох випадках зіткнеться із проблемою інертності мислення, психологічних та інших індивідуальних особливостей персоналу. Як показує досвід, дипломовані менеджери та маркетологи далеко не завжди здатні вирішувати практичні завдання. Часто генераторами цікавих ідей в маркетингу та бізнесі бувають люди інших професій, що володіють маркетинговим мисленням. Відбір саме таких працівників для невеликих підприємств є важливим аспектом кадрової роботи керівника-власника.

Основним інструментом маркетингового мислення є емоційний аналіз - вміння «думати за клієнта», «відчувати за клієнта». Маркетингове мислення характеризують творчі рішення, що дозволяють використовувати всі наявні ресурси для максимального задоволення потреб клієнта а, отже, і для отримання максимального прибутку. До бажаних якостей працівника будь-якого рівня можна віднести аналітичні здібності, уяву, допитливість, відсутність остраху змін, постійне прагнення все поліпшити, ініціативність, здатність сприймати всі втрати і успіхи компанії, як свої власні. Важливим є вміння розмовляти з людьми, складати грамотні і дохідливі документи.

Особливої уваги заслуговує стимулювання та оцінка результатів. Працівники повинні знати, що їх винагорода визначається не освітою, ерудицією, умінням створювати вражаючі талмуди з цифрами та графіками, а їх внеском у бізнес, їх здатністю заробляти своїми ідеями гроші. Необхідно пам’ятати, що досягнення результату, як правило, потребує тривалого часу.

Висновки. У результаті усвідомлення необхідності усього комплексу маркетингу для підприємства будь-якого розміру, запровадження холістичного підходу, оперативного реагування на зміни зовнішнього середовища досягається максимальна ефективність реалізації управлінських функцій. Функція матеріального забезпечення виконується на основі найширшої інформації про ринок продукту, що є сировиною для даного підприємства, та прийомів роботи на відповідному ринку з метою мінімізації відповідних витрат та своєчасного й якісного матеріально-технічного забезпечення виробництва. Управління собівартістю продукції підприємства враховує ціни аналогів, конкурентів, можливості покупців на відповідному ринку. Кадрове забезпечення, враховуючи ринкові реалії, оптимізує витрати та ефект від роботи підприємства за рахунок забезпечення й використання його кадрового потенціалу. Фінанси опікуються оптимальною, максимально вигідною для підприємства за ринкової ситуації, що склалася, структурою і вартістю залучення та

напрямами розміщення грошових ресурсів, адекватним їх розподілом. Подібним чином, максимально враховуючи та передбачаючи ринкові потреби щодо якісних, споживчих та інших характеристик товару, має будуватись технологія, виробництво. Функція збуту якнайповніше врахує потреби клієнта у галузі процесу купівлі та післяпродажного обслуговування тощо.

Запровадження холістичного підходу може дозволити організувати маркетингову діяльність малого підприємства відповідно до вимог сьогодення, водночас враховуючи особливості функціонування, притаманні малому підприємництву. Розвиток малого підприємництва в сільській місцевості сприятиме розвитку інфраструктури, забезпечить зайнятість та збільшення доходів працездатного сільського населення, підвищення рентабельності підприємств, що призведе до стабільного розвитку сільських територій.

Список використаних джерел:

1. Анисимова О. С. Аграрная политика и стратегия развития сельских территорий: опыт стран ЕС/ О.С. Анисимова // Никоновские чтения. — М.: МСХА им. К. А. Тимирязева, 2011. -№ 16. –С. 209–210.
2. Beinhocker Eric D. Origin of Wealth: Evolution, Complexity and Radical Remarking of Economics. – Harvard Business School Press, 2006. – 528 p.
3. Балаж Чаба, Кризаби Дели. 7 самых опасных маркетинговых вирусов. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://marketdoktor.ru.
4. Березівський П.С. Особисте селянське господарство Львівщини : реалії і перспективи / П. С. Березівський // Економіка України у XXI столітті і ретреспективі і перспектива : доповіді Асоціації вчених “Еліта економічної науки Львова” / за ред. С. К. Реверчука. – Львів : ЛНУ, 2002. – С. 34–62.
5. Біловус Г. Підприємництво в Україні: сучасний стан та проблеми розвитку / Г. Біловус // Регіональна економіка. – 2007. – № 4. – С. 86-92.
6. Борисовский Д. В. Активизация предпринимательства в сельском хозяйстве [Текст] / Д. В. Борисовский, Т. Г. Маренич // Молодой ученый. – 2014. – №11. – С. 198-200.
7. Газизов Р. М. Зарубежный опыт развития сельских территорий [Текст] / Р. М. Газизов // Молодой ученый. — 2014. — №2. — С. 416-418.
8. Геєць В.М. Перспективи аграрних трансформацій та їх вплив на розвиток подій в економіці України / В.М. Геєць // Економіка АПК. – 2006. – № 7. – С. 11-14.
9. Герасимчук В.І. Малий та середній бізнес як сфера зайнятості: методологія, аналіз, проблеми розвитку : Монографія / В.І. Герасимчук, О.В. Мірошниченко, В.В. Онікієнко . – Київ : УІСД, 2002 . – 117 с.
10. Горбаль Н. І. Оцінка і формування витрат на рекламну діяльність в системі маркетингу підприємства: Дис. канд. екон. наук: 08.06.02 / Національний ун-т „Львівська політехніка”. - Л., 2001. - 166 арк.+ дод. - Бібліогр.: арк. 157-164.
11. Губені Ю. Е. Підприємництво : навч. посіб. / Ю. Е. Губені. – Львів : Укр. технології, 2012. – 572 с.
12. Губені Ю. Розвиток сільських територій: деякі аспекти європейської теорії і практики / Ю. Губені // Економіка України. – 2007. – № 4. – С. 62-69.
13. Данько Т.П., Скоробогатых И.И., Самыловский А.И., Косоруков О.А. Конструктивный маркетинг. Количественные методы анализа в маркетинге. СПб.: Питер., 2004. – 234с.
14. Дудар Т.Г. Системному відродженню сільських територій – сталий розвиток аграрної сфери / Т.Г. Дудар // Трансформація сільського господарства та села : ювілейний збірник наукових статей [Заг. ред. Губені Ю.Е.]. – Львів : ЛНАУ, 2010. – С. 77-85.
15. Катаєв А. Фінансові аспекти розробки комплексу маркетингу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cdg-ua.com/ua/editions/.

16. Комаріст О.І. Засади організації та фінансування маркетингової діяльності підприємства / Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки. – вип. 82.- Харків: ХНТУСГ.- 2009.-319 с. – С.172-177.

17. Котлер Ф. Маркетинг-менеджмент. СПб.: Питер. 2003.- 167с.

18. Кук Виктор Дж. мл. В поисках конструктивного диалога - М: Вершина, 2007, - 344 с.

19. Кулькова Н.С. Зарубежный опыт интегрирования и кооперирования в сельском хозяйстве/ Н. С. Кулькова // Вестник НГИЭИ. — Н: НГИЭИ, 2012. -№ 3. –С. 81–93

20. Ламбен Ж.Ж. Менеджмент, ориентированный на рынок (стратегический и операционный маркетинг). - СПб.: Питер, 2004.- 224 с.

21. Липчук В. В. Підприємництво в розвитку інтегрованого сільського господарства і сільських територій / В. В. Липчук, Н. В.Липчук, О. Г. Солтис. – Львів : Сполом, 2013 . – 302 с.

22. Лупенко Ю. О. Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності / Ю. О. Лупенко, М. Ф. Кропивко // Економіка АПК.– 2013.– № 7.– С. 5–21.

23. Малік М.Й. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми: Монографія./ М.Й. Малік, О.А. Нужна. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 270 с.

24. Малік М.Й. Стан та проблеми сталого розвитку сільських територій // М.Й. Малік // Трансформація сільського господарства та села : ювілейний збірник наукових статей [Заг. ред. Губені Ю.Е.]. – Львів : ЛНАУ, 2010. – С. 69-76.

25. Месель-Веселяк В. Я. Розвиток та ефективність організаційно-правових форм господарювання в сільському господарстві України / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2004. – № 11. – С. 18.

26. Мірошниченко А.М. Земельне право України: Навч. посіб. - К.: Алерта, 2012. - 392 с.

27. Онищенко О.М. Сільський розвиток: основи методики та організації / О.М. Онищенко, В.В. Юрчишин // Економіка України. – 2006. – № 7. – С. 5-12.

28. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua.

29. Пошкус Б.И. Преодоление неблагоприятных условий производства в странах Европейского союза // Аграрный вестник Урала. – 2010. – № 1 (67). – С. 7.

30. Про схвалення Концепції розвитку сільських територій. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2015 року № 995-р [Електронний ресурс] . – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show.

31. Розвиток сільських територій в контексті міжнародного співробітництва : монографія [А.В. Ключник, І.О. Іртищева, І.І. Червен, О.В. Шебаніна та ін.]. – Миколаїв : Дизайн та поліграфія, 2013. – 336 с.

32. Саблук П. Т. Основні напрями удосконалення державної аграрної політики в Україні / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – №5. – 2011. – С. 3–17.

33. Сельскохозяйственные земли Украины: офіційний сайт компанії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://czu.org.ua/.

34. Уфімцев Р. Ефект метелика в маркетингу // Стратегії. – № 8, 2006. - С 26.

35. Уфімцев Р. Маркетинговий спектр// Стратегії, № 7, 2006. - С 67-69.

36. Шиповський О.В. Особливості маркетингу в сфері малого бізнесу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.volsu.ru.

37. Щодо ефективності підтримки та перспектив розвитку малого підприємництва у регіонах. Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua.

38. Report on the Condition of the Small and Medium-Sized Enterprise Sector in Poland. PARP. – Режим доступу: http://en.parp.gov.pl/files/214/19494.pdf.

Рецензент – д.е.н., професор Махмудов Х.З.

УДК 338.43:633.85

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ ОЛІЙНИХ КУЛЬТУР В УКРАЇНІ

Кузьменко С.В., к.е.н., доцент; Передерій Н.О., к.е.н., доцент
Національний університет біоресурсів і природокористування України

В статті проаналізовано останні дослідження щодо виробництва та розвитку ринку олійних культур, встановлено динаміку виробництва, структуру посівних площ олійних відносно площі технічних культур. Встановлено кореляційний зв'язок між урожайністю окремих видів олійних культур та запропоновано стратегічні пріоритети перспективного розвитку ринку олійних культур.

Ключові слова: *олієжирова галузь, олійні культури, динаміка виробництва, коефіцієнт парної кореляції*

Постановка проблеми. Вітчизняна олійно-жирова галузь є одним із найбільш розвинутих і перспективних сегментів харчового сектору української економіки. За останні роки спостерігалося постійне зростання обсягів виробництва основних видів олійно-жирової продукції. Головним фактором підвищення обсягів виробництва є зростання світового споживання олійно-жирової продукції та пов'язане з цим значне збільшення її експорту вітчизняними виробниками. В свою чергу, основними причинами зростання попиту виступають: переорієнтація у структурі харчування населення на переважне застосування рослинних олій та жирів через їх фізіологічні переваги і більш доступні ціни порівняно із тваринними жирами та збільшення використання рослинних олій у технічних цілях, виробництві миючих засобів, мастильних матеріалів і, особливо, біодизельного палива.

Аналіз останніх досліджень. Різним аспектам виробництва та розвитку ринку олійних культур, питанням економічної ефективності та конкурентоспроможності олійних культур присвятили праці вітчизняні вчені Вишнівський П.С., Гайдуцький П.І., Губенко В.І., Кузьмінська Н.Л., Капшук С.Т., Кучеренко С.Ю., Маслак О.І., Кириченко В.В., Фаїзов А.В. та інші науковці. Проте, дослідження сучасного стану та перспектив розвитку вітчизняного ринку олійних культур залишаються актуальними, і потребують поглибленого дослідження та наукового супроводу

Постановка завдання. Мета статті – оцінити варіації динаміки урожайності олійних культур та визначити основні тенденції розвитку ринку олійних культур в України.

В основу дослідження покладено наукові праці вітчизняних вчених щодо проблем розвитку ринку олійних культур в Україні та світі, матеріали Міністерства аграрної політики, Кабінету Міністрів України, Державної служби статистики, Департаменту сільського господарства США (USDA) із застосуванням монографічного (при дослідженні причин низької урожайності олійних культур), статистико-економічного (для аналізу основних показників виробництва та реалізації олійних культур), абстрактно-логічного (для теоретичного узагальнення результатів досліджень та формулювання висновку) та балансового (для розрахунку балансу), поєднання кількісного і якісного аналізів, а також табличного методу відображення інформації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виробництво олійних культур в Україні вже багато років зорієнтовано переважно на соняшник, як основну сировину для промислового виробництва. Ріпак є ринково привабливою культурою, на яку постійно зростає попит. Ця культура виступає джерелом зелених кормів і відновлення родючості ґрунту, прекрасна сировина для виробництва біопалива. В Україні галузь ріпаківництва та промислової переробки має великі потенційні можливості, які необхідно реалізувати через ринкові механізми [2]. Соя – цінна рослина з точки зору агрономії, тому що збагачує ґрунт азотом, поліпшує його структуру. Вона користується попитом серед виробників сільськогосподарської продукції як прибуткова культура.

Виробництво основних олійних культур у 2012-2014 рр. зросло на 4214 тис. т, або 30,1%, за рахунок збільшення виробництва ріпаку на 993,6 тис. т, або на 82,5%, сої – на 1471,7 тис т, або на 61,1%. Основне місце у структурі посівних площ серед олійних культур займає соняшник – до 65%. Збільшення посівів олійних культур на 722 тис. га (7,7%) за останні три роки відбулося за рахунок зростання посівів ріпаку на 1240 тис. га (219,%) та ріпаку на 63 тис. га (1,2%). Необхідно відзначити позитивну динаміку показника урожайності всіх олійних культур. Так, середній рівень урожайності соняшнику зріс на 2,9 ц/га, – на 3,4 ц/га, сої – 4,5 ц/га [3, 4]. Але справжнім здобутком можна вважати результати виробництва сої, оскільки значне збільшення продуктивності відбувалося на тлі скорочення посівних площ, що свідчить про зростання процесів інтенсифікації виробництва ріпаку в Україні (табл. 1).

Таблиця 1

Структура посівних площ олійних культур в Україні

Культура	Посівна площа, тис. га			Урожайність, ц/га			Валовий збір, тис. т		
	2012 р.	2013 р.	2014* р.	2012 р.	2013 р.	2014* р.	2012 р.	2013 р.	2014* р.
Соняшник	5194	5051	5257	17	22	19	8387	11051	10134
Ріпак	566	1017	1806	22	24	25	1204	2352	2198
Соя	1476	1370	882	17	21	22	2410	2774	3882
Всього	9248	9451	9959	-	-	-	14014	18190	18228

*Джерело: розраховано за даними ukrstat.gov.ua (*без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя а також без урахування частини зони проведення антитерористичної операції) [1]*

Результати аналізу динаміки урожайності окремих олійних культур свідчать про те, що найбільш стабільною олійної культурою є соняшник (табл. 2).

При цьому, протягом 2000–2014 рр. спостерігаються розбіжності періодів зниження і зростання урожайності окремих культур. Зокрема, у 2001 р. в порівнянні із 2000 р. зростання урожайності насіння ріпаку склало 47,62%, тоді як урожайність насіння соняшнику і бобів сої знизилась на 22,95% та 4,72% відповідно. У 2004 р. порівняно з 2003 р. урожайність насіння соняшника знизилася на 20,54%, а урожайність бобів сої та насіння ріпаку мала тенденцію до зростання – 16,39% та 47,87% відповідно. У 2014 р. порівняно з 2013 р. урожайність насіння соняшнику знизилася на 10,6%, а урожайність насіння ріпаку та бобів сої мала тенденцію до зростання – 8,09% та 5,37% відповідно.

Таблиця 2

Динаміка урожайності олійних культур в Україні за 2000-2014 рр.

Показники	Роки															Середнє значення
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
Насіння соняшнику																
Урожайність, ц/га	12,2	9,4	12,0	11,2	8,9	12,8	13,6	12,2	15,3	15,2	15,0	18,4	16,5	21,7	19,4	14,3
Абсолютний приріст (ланцюговий), ц/га	-	-2,8	2,6	-0,8	-2,3	3,9	0,8	-1,4	3,1	-0,1	-0,2	3,4	-1,9	5,2	-2,3	7,2
Темп приросту (ланцюговий), %	-	-23,0	27,7	-6,7	-20,5	43,8	6,2	-10,3	25,4	-0,7	-1,3	22,7	-10,3	31,5	-10,6	X
Насіння ріпаку																
Урожайність, ц/га	8,4	12,4	8,7	9,4	13,9	14,6	15,7	13,1	20,8	18,5	17,0	17,3	22,0	23,5	25,4	16,0
Абсолютний приріст (ланцюговий), ц/га	-	4,0	-3,7	0,7	4,5	0,7	1,1	-2,6	7,7	-2,3	-1,5	0,3	4,7	1,5	1,9	17,0
Темп приросту (ланцюговий), %	-	47,6	-29,8	8,0	47,9	5,0	7,5	-16,6	58,8	-11,1	-8,1	1,8	27,2	6,8	8,1	X
Боби сої																
Урожайність, ц/га	10,6	10,1	12,7	12,2	14,2	14,5	12,4	12,4	15,1	16,8	16,2	20,4	17,1	20,5	21,6	15,1
Абсолютний приріст (ланцюговий), ц/га	-	-0,5	2,6	-0,5	2,0	0,3	-2,1	0,0	2,7	1,7	-0,6	4,2	-3,3	3,4	1,1	11,0
Темп приросту (ланцюговий), %	-	-4,7	25,7	-3,9	16,4	2,1	-14,5	0,0	21,8	11,3	-3,6	25,9	-16,2	19,9	5,4	X

Джерело: розраховано за даними державної служби статистики України [1]

Найбільша середня урожайність з 2000–2014 рр. спостерігається у насіння ріпаку – 16 ц/га. Рівняння лінійних трендів урожайності насіння олійних культур (рис. 1) свідчить, що найбільший середньорічний приріст урожайності з 1 га зібраної площі спостерігається у насіння ріпаку – 1,0925 ц/га. При цьому середньорічний приріст урожайності бобів сої з 1 га зібраної площі знаходиться на рівні 0,7411 ц/га; середньорічний приріст урожайності насіння соняшнику з 1 га зібраної площі – 0,7154 ц/га [2, 5, 6].

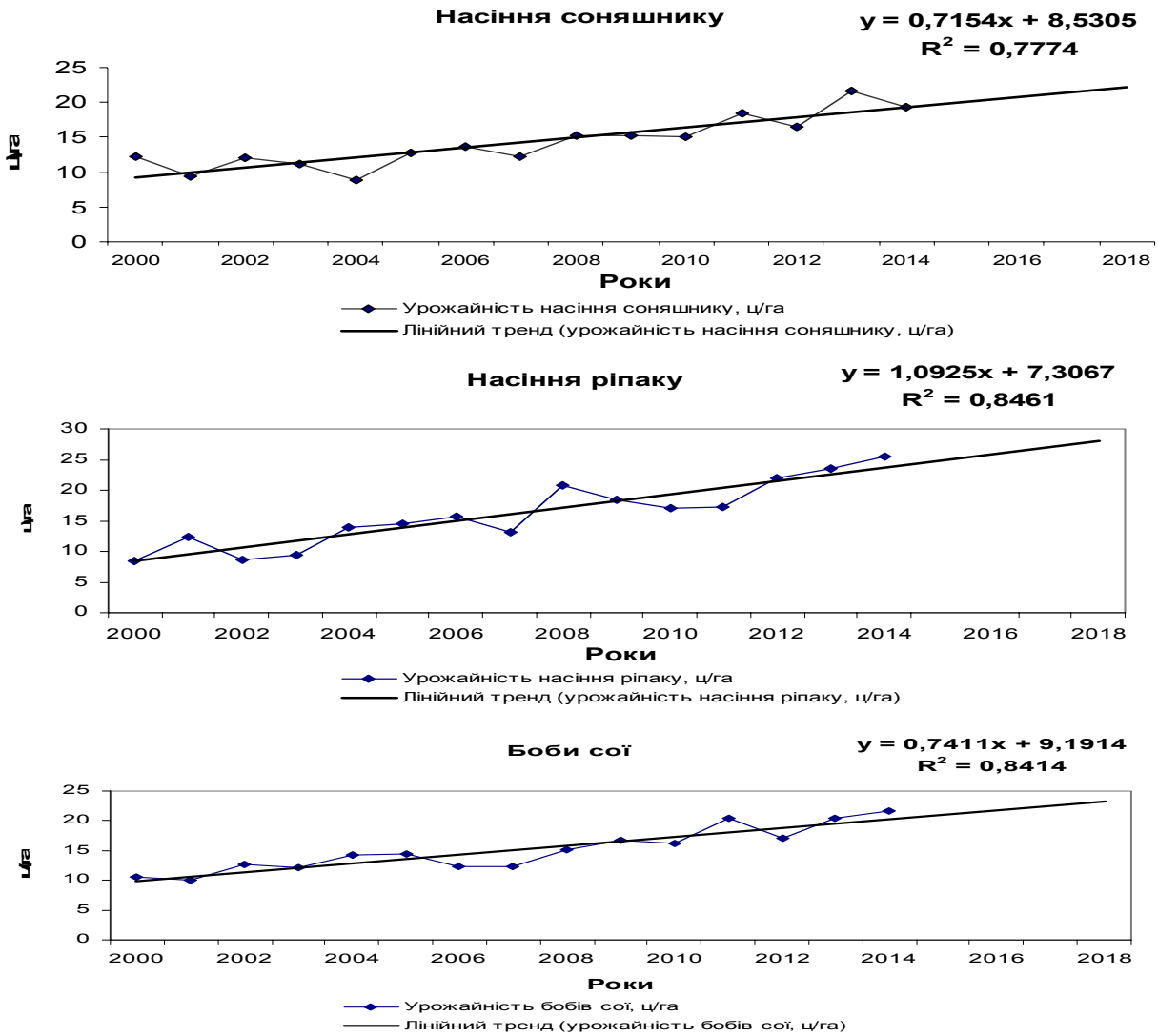

Рис. 1. Динаміка урожайності основних олійних культур в Україні

Джерело: побудовано авторами за даними державної служби статистик України [1]

Урожайність окремих олійних культур і загальна площа посівів повинна забезпечувати загальний стабільний та необхідний збір насіння олійних культур. Для дослідження коливань урожайності розрахуємо характеристики варіації урожайності олійних культур. З цією метою використаємо показник середньоквадратичного відхилення, який показує, на скільки в середньому відхиляються урожайності окремих видів олійних культур від їх середньої величини. На підставі первинних, не згрупованих даних середньоквадратичне відхилення обчислимо за формулою (1):

$$\delta=\sqrt{\frac{1}{n}\sum_{i=1}^{n}(x_i-\bar{x})^2}\ , \qquad (1)$$

де x_i – *i*-й елемент вибірки;

$\bar{x}$ – середнє арифметичне вибірки $\bar{x}=\frac{1}{n}\sum_{i=1}^{n}x_i$;

n – обсяг (розмір) вибірки.

Для порівняння варіації різних ознак в одній сукупності або однієї ознаки у кількох сукупностях з різною середньою величиною використовуються відносні показники варіації – коефіцієнти варіації, які обчислюються як відношення абсолютних показників варіації до середньої арифметичної та виражаються в процентах. Серед коефіцієнтів варіації найбільш поширений у використанні показник, що вираховується за середнім квадратичним відхиленням (формула 2):

$$\nu_r = \frac{\delta}{\bar{x}} \qquad (2)$$

Варіювання вважається слабким, якщо ν_r < 10%, якщо ν_r від 11–25%, то середнім і значним при ν_r >25%. В таблиці 3 представимо узагальнюючі характеристики варіації урожайності олійних культур.

Таблиця 3

Узагальнюючі характеристики варіації урожайності олійних культур в Україні

Показники	Насіння соняшнику	Насіння ріпаку	Боби сої
Середньоквадратичне відхилення, δ	3,51	5,13	3,49
Розмах варіації, *R*	12,8	17,0	11,5
Коефіцієнт варіації, V_r	0,25	0,32	0,23

Джерело: розраховано за даними державної служби статистик України [1]

Слід зазначити, що сукупність вважається однорідною, якщо коефіцієнт варіації не перевищує 33%. Виходячи з отриманих значень (25,0%, 32,0%, 23,0%), досліджувані сукупності (урожайність насіння соняшника, бобів сої, насіння ріпаку) відповідають умові однорідності.

Результати розрахунків в табл. 4 свідчать, що варіація урожайності насіння соняшнику і урожайності бобів сої є середньою. Найбільші коливання урожайності спостерігаються при вирощуванні ріпаку (V_r = 0,32 або 32%).

З метою визначення синхронності коливань урожайності насіння соняшнику, насіння ріпаку, бобів сої, розрахуємо коефіцієнти парної кореляції.

На підставі отриманих результатів встановлено, що коефіцієнт парної кореляції, який відображає рівень і направленість збігів коливань урожайності насіння соняшника і урожайності бобів сої становить 0,89, що свідчить про досить тісний характер змін. Коефіцієнт парної кореляції між варіацією урожайності насіння соняшника і урожайності насіння ріпаку склав 0,82, що свідчить про тісний зв'язок між урожайністю досліджуваних культур. Коефіцієнт парної кореляції між варіацією урожайності бобів сої і урожайності насіння ріпаку склав 0,84, що свідчить про тісний зв'язок між культурами.

Таким чином, розраховані коефіцієнти парної кореляції свідчать про односпрямованість коливань урожайності досліджуваних олійних культур, що підтверджує однакове реагування на природно-кліматичні умови формування урожайності досліджуваних олійних культур.

Забезпечити конкурентоспроможність олійних культур на внутрішньому та зовнішньому ринках можливо на основі росту урожайності, за рахунок використання прогресивних високоефективних технологій виробництва та збільшення об'ємів переробки сої і ріпаку. Подальших досліджень потребують питання розробки комплексу заходів з оптимізації посівних площ на основі впровадження сівозміни, підвищення технологічності та екологічності виробництва. Забезпечення зростання конкурентоспроможності олійних культур в умовах асоційованого членства України у Європейському Союзі.

Висновки. В умовах ринкової економіки для суб'єктів господарювання олійні культури, а особливо соняшник, виступають надійним джерелом грошових надходжень (у 2014/15 маркетинговому році в країні доходи від експорту кукурудзи (3356 млн. дол. США) та пшениці (2293 млн. дол. США) – лідерів українського експорту в минулому – вперше виявились нижчими за доходи від експорту соняшникової олії – 4800 млн. дол. США).

Доходи від експорту соняшникової олії продемонстрували вразливість експорту сировини та економічні переваги переробки. У 2014 році соняшникова олія стала експортним товаром номер один в Україні. Для того щоб залишатись провідним виробником насіння соняшнику та олії потрібно постійно вивчати світову та національну кон'юнктуру ринків, фактори що впливають на її зміну, створювати сприятливий інвестиційний клімат, використовувати і пристосовувати до існуючих умов світовий досвід регулювання ринку соняшнику, використовувати новітні технології вирощування.

Список використаних джерел:

1. Офіційний сайт Державного комітету статистики України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://www.ukrstat.gov.ua

2. Кузьменко С.В. Ринок ріпаку: економічні та біоенергетичні перспективи: [монографія] / С.В. Кузьменко, Н.О. Передерій. – К.: «ЦП «Компринт», 2015. – 227 с.

3. Чехава І. В., Основні тенденції розвитку ринку олійних культур в Україні / І.В. Чехова, С.А. Чехов // Продуктивність Агропромислового Виробництва. Науково-практичний збірник (економічні науки), 2014. –№ 25. – С. 71-77.

4. Кузьмінська Н. Л. Особливості функціонування олійно-жирової галузі України / Н. Л. Кузьмінська // Економіка АПК. – 2011. – № 12. – С. 161–165.

5. 4. Кучеренко С.Ю. Стан олійно-жирового виробництва в Україні в сучасних умовах [Електронний ресурс]. – режим доступу: www.nbuv.gov.ua.

6. Фаїзов А. В. Олійно-жировий комплекс: проблеми і фактори розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – режим доступу : www.nbuv.gov.ua.

7. Капшук С.Т. Олійно-жирова галузь: ростемо, бо об'єдналися у команду // Агробізнес сьогодні. – 2014. – № 21. – С. 24-26.

8. Маслак О.І. Коливання ринку соняшнику //Агробізнес сьогодні. – 2014. – № 24. – С. 24-26.

9. Кириченко В.В. Виробництво соняшникової олії в Україні: стан і перспективи розвитку / В.В. Кириченко // Вісник ЦНЗ АПВ – 2014. – № 7. – С. 281-286.

10. Осташко Т. Оцінка ефективності державного регулювання експорту та експортних цін на ринку зернових та олійних культур в Україні / Т. Осташко, Н. Сеперович, О. Протченко, В. Колісник. – Режим доступу : http:// www.amdi.org.ua.

Рецензент – д.е.н., професор Писаренко В.В.

УДК 338.432:633(477)

СТАН І РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗЕРНОВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

Писаренко В.В., д.е.н, професор; Самойлік М.С., д.е.н, професор;
Лях Я.Ю., аспірант
Полтавська державна аграрна академія

У статті розкрито результати дослідження сучасного стану зернового ринку в Україні, визначено структуру основних виробників зерна, виявлені основні фактори та їх рівень впливу на орієнтири розвитку вітчизняного зерновиробництва. Розкрито та проаналізовано фактори ціноутворення на зерно вітчизняного виробника, проаналізовано напрями поведінки зерновиробника задля опосередкованого впливу на ціну своєї продукції. Визначено головні орієнтири стратегічного розвитку зерновиробника задля підтримки власної конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішніх ринках на основі обраної товарної стратегії.

***Ключові слова**: сільське господарство, зерно, зерновиробництво, ринок зерна, стратегія, розвиток.*

Постановка проблеми. Аграрний сектор у вітчизняній економіці відіграє декілька стратегічних ролей для суцільного розвитку країни, тому умови його існування, так звані «правила гри», не можуть бути суто ринковими, в даному випадку необхідний баланс державного управління та діяльності основних гравців АПК. Зважаючи на це, вітчизняний зерновий ринок не має можливості розвиватися у чистих ринкових умовах, з мінімальним втручанням держави. Основними причинами цьому є пов'язаність його із всезагальним поняттям державної безпеки у її складових, як продовольчої, ресурсної, фінансової, соціальної, екологічної та економічної. Надто багато поставлено на кону, щоб дати можливість гравцям зернового ринку самостійно без державного втручання вирішувати свої пріоритети розвитку. З іншого боку – сучасні тенденції глобалізаційних та інтеграційних процесів національних економік по всьому світі, відкрита вітчизняна економіка має йти саме в такому напряму – відкритості для зовнішніх ринків та виконувати правила міжнародної торгівлі.

Тобто, вітчизняний зерновиробник, окрім того що мусить підтримувати власну конкурентоспроможність щодо внутрішніх і зовнішніх конкурентів, навіть якщо не має доступу до зовнішнього ринку, все одно залишається залежним від вітчизняних політичних рішень, адже він є під впливом головних напрямків вітчизняної стратегічної політики як одна із ключових фігур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стан зернового ринку України під прицілом багатьох науковців та аналітиків, але його непостійність через вплив певних факторів, у тому числі розвиваючу складову, змушують багатьох авторів вирішувати чергові проблеми вітчизняного зернового ринку. Актуальним питанням сьогодення для зерновиробників є формування ефективної маркетингової стратегії своєї діяльності задля мінімізації економічних

ризиків. Його дослідження можна відзнайти у працях Кірєєва Е. А. [2], Лавринчук О. В. [3], Маслак О. [5], Ткаченко К. В. [10].

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні впливу головних факторів на діяльність вітчизняного зерновиробника, у контексті формування ефективної стратегії виробничої та маркетингової поведінки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для вітчизняної економіки слід відзначити іншу важливу роль зерновиробицтва на загальнодержавному рівні – фінансової безпеки. Справа в тому, що через складний стан вітчизняної економіки, життєва необхідність зовнішнього фінансування – міжнародних кредитів, зовнішній борг України станом на 31.12.2015 р. становить – 46 млрд дол. США (для прикладу, у 2005 р. зовнішній державний борг України становив – 12,8 млрд. дол. США, тобто за десять років збільшення становить 3,6 рази [9]). Аналіз рентабельності основних галузей вітчизняної економіки показує, що лише сільське господарство є стабільно прибутковим (рис.1).

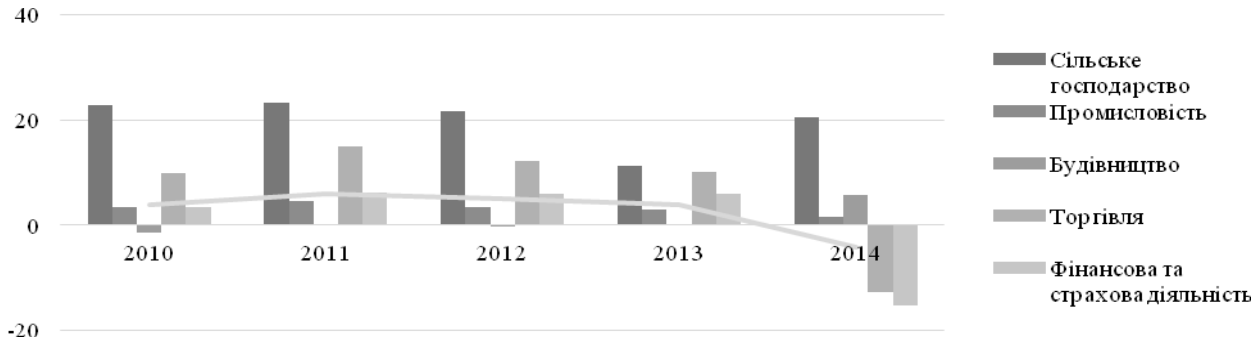

Рис. 1. Рентабельність основних галузей економіки України, 2010-2014 рр.

Джерело: Офіційний сайт Державної служби статистики України

У балансі зовнішньої торгівлі основними галузями-експортерами є аграрний сектор, металургія та машинобудування. У зв'язку з подіями останніх років, зерно у структурі експорту України займає друге місце і становить 15,9 %.

Девальвація національної валюти стала стимулом для активізації експортної торгівлі аграрною продукцією. В Україні активно ведуться пошуки нових ринків збуту зерна та продуктів його переробки на всіх континентах. Сподівання Уряду до кінця 2015 року, що третина валютних надходжень надійде в економіку України з аграрного сектору виправдалися, і підсумовуючи результати, 43,2 % експортних надходжень є продукція сільського господарства та супутніх переробних підприємств [7, 8].

Основними виробниками зерна в Україні на сьогодні є підприємства, близько 80 % складає їх сукупна частка виробництва та близько 70 % площі зібраного врожаю зернових (рис. 2).

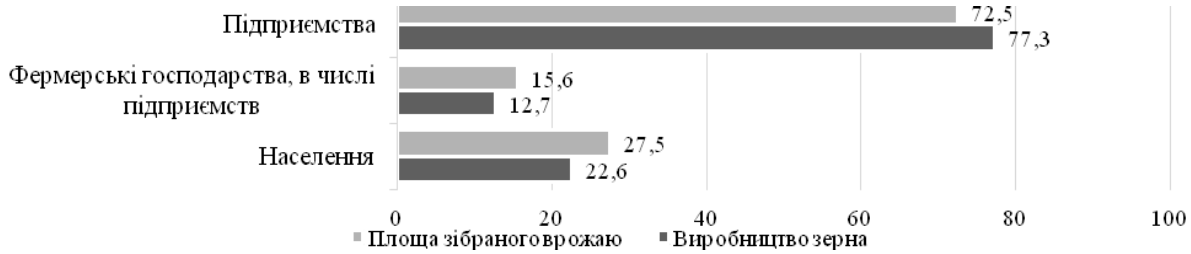

Рис. 2. Структура виробників зерна в Україні за обсягом виробництва та площею зібраного врожаю, 2015 р., %

Джерело: Офіційний сайт Державної служби статистики України

Але разом з тим, розглянувши більш детально головних експортерів вітчизняного зерна, слід відмітити наступні негативні явища. Головними експортерами є агрохолдинги, а частка продукції переробки зерна, в тому числі борошна є дуже низькою, у порівнянні із самим зерном. За даними інформаційно-аналітичного агентства «АПК-Інформ» п'ятірка лідерів експортерів зернових та олійних культур за 2014-2015 маркетинговий рік у загальній структурі серед інших українських підприємств займає близько 30 % (рис. 3).

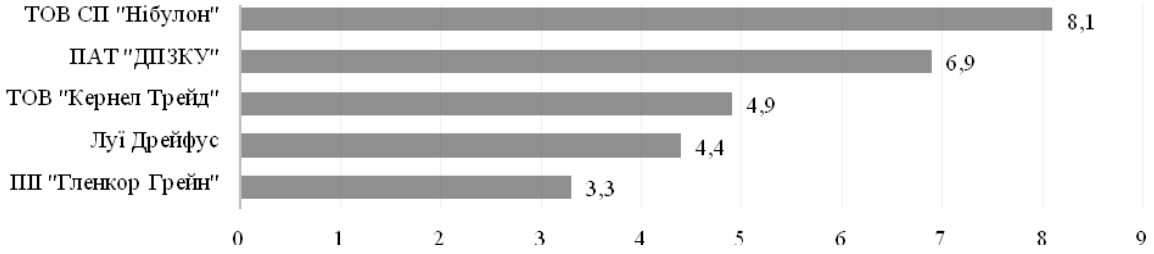

Рис. 3. Рейтинг фірм-експортерів зернових та олійних, 2014-2015 маркетинговий рік, %

Джерело: [11]

Вітчизняний середній зерновиробник у більшості випадків продає свою продукцію посередникам та агрохолдингам, самостійний вихід на зовнішній ринок, в основному відсутній. Ситуація з агрохолдингами на вітчизняному аграрному ринку є загрозливою, близько половини земельного банку країни знаходиться в руках десятки найбільших агрохолдингів, це є прямою ознакою олігополії. На законодавчому рівні відсутні обмеження щодо площі земельних угідь у власності одного господарства. В Україні поширена стратегія безмежного збільшення земельних угідь, і новини про чергове збільшення земельного банку певного агрохолдингу сприймається цілком нормально. За результатами дослідження Українського клубу аграрного бізнесу, частка агрохолдингів у загальному землекористуванні сільськогосподарських підприємств торік зменшилася на 0,25 млн га – до 26,7% (у 2014 р. – 5,85 га). У сукупності земельний банк агрохолдингів склав 5,6 млн га [4].

Що стосується кількісної структур зерновиробників зерна в Україні серед підприємств, то розділимо їх за площею зібраного врожаю, так основна її частка припадає на середні підприємства (земельний банк складає від 100 га

до 3000 га), але разом з цим великі підприємства (земельний банк – більше 3000 га), частка яких складає лише 1,4 % у загальній структурі, виробляють майже 30 % всього зерна в країні. Слід відмітити, що середня врожайність зерна у малих підприємств – на рівні 27, 4 ц/га, середніх – 40,2 ц/га, великих – 55,0 ц/га (рис. 4).

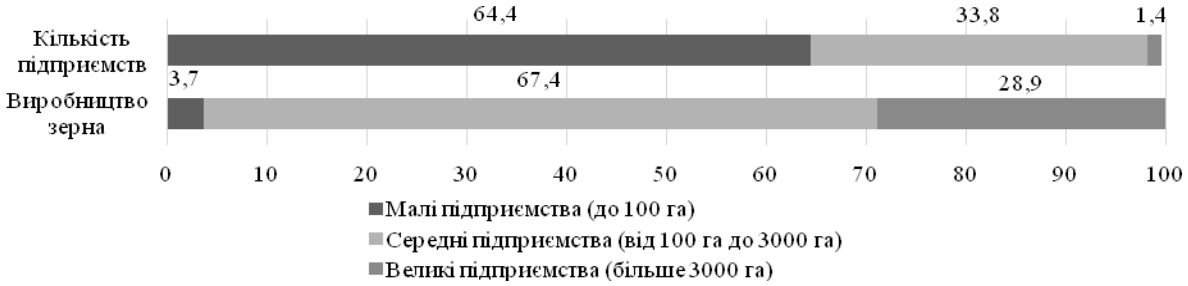

Рис. 4. Співвідношення загальної кількості підприємств виробників зерна за площею зібраного врожаю в Україні до зібраного ними зерна, 2015 р, у %
Джерело: Офіційний сайт Державної служби статистики України

Особливість зерна як товару полягає у тому, що ціна на нього, з одного боку має контролюватися державою для підтримки на належному рівні як доходів зерновиробників так і продуктів харчування, що в основному є масового вжитку, тому мають бути загальнодоступними всьому населенню країни. З іншого боку, більшість вітчизняних зерновиробників має недостатнє фінансове забезпечення, для прикладу лише логістична складова витрат для 2014 р. становить близько 43 %, однією із причин такої високої ціни є постійна девальвація гривні, що спонукає як здорожчанню ПММ, так і інших необхідних затрат безпосередньо на виробничі процеси. Можливий вихід – державні програми та кредитні ресурси, але такі можливості доступні, в основному підприємствам зі стабільною прибутковістю, а таких є меншість.

Сільське господарство з притаманною специфікою сезонності має великі часові розриви між піковими періодами витрат та отриманням доходів від продажу продукції. Задля підтримки прибутковості власного виробництва, зерновиробник вимушено відмовляється від його зберігання, а отже і транспортування, продаючи зерно «з поля» посереднику. Ціна в такому разі є низькою, але достатньою для того, щоб вчасно розплатитися з боргами та мати незначний прибуток.

Іншим ціновим фактором є кон'юнктура на світовому ринку. Уряди головних імпортерів зерна у світі в період 2014-2015 маркетингового року (Ірану, Індії, Пакистану, Індонезії, Судану, ЮАР, Марокко, Єгипту, Туреччини) ввели суттєві обмеження на імпорт, у вигляді збільшення ввізного мита та підвищення вимог до якості зерна. Окрім того, більшість цих країн мають на меті зменшення імпорту зерна та впроваджують програми стимулювання внутрішнього виробництва. Якість зерна в таких країнах низька і все одно продовольчі потреби задовольняються переважно імпортом, але тенденція для експортерів незадовільна. Світова врожайність зерна збільшується, тому і ціна останні п'ять років тримається на рекордно-низькому рівні, минулорічні запаси зерно-

вих теж високі, тому і прогнозів щодо істотного подорожчання зернових немає. Єдина позитивна тенденція на світовому ринку зерна для експортерів є підвищення попиту на сировину для біопалива, попит на рапс зростає [7].

Тож, аналізуючи вищезазначене, ціноутворюючі фактори на зерно українського виробника є для нього непідконтрольними, і навіть суперечливими, як от балансування ціни між впливом виробничих витрат і необхідною доступністю продуктів харчування для населення.

Наведемо можливі шляхи для вітчизняного підприємства виробника продати зерно дорожче. Спосіб «отримати більше» для зерновиробника, це вчасно продати зерно, ціна на яке має сезонне коливання. Ціна на зерно має найнижчий рівень під час збиральної кампанії. Продати зерно «з поля», основна вигода – скорочення витрат на зберігання і транспортування. Для того щоб зерновиробник дочекався найкращої, на його думку цінової пропозиції, необхідно зберегти якість зерна. У зерновиробника є три шляхи вирішення питання елеватора: скористатися послугами найближчого елеватора, побудувати елеватор власними силами або кооперативно. У першому випадку ціна збереження зерна залежить від ціни на супутні послуги елеватора та виду зерна, додатково необхідно врахувати транспортні витрати. В інших випадках доцільніше скористатися технологіями доступного елеватору, вони бувають різними за терміном будівництва, терміном експлуатації а також наявністю супутніх послуг. Головна перевага – дешевизна та широка варіативність місткості, будівництво може займати від тижня. Одна з важливих переваг – можливість отримання фінансової допомоги у будівництві елеватора, для прикладу проект «доступний елеватор» від AGI и IFC [6].

Другий спосіб – обрання зерновиробником більш рентабельної зернової культури. Так, для 2015 р. найбільш рентабельною зерновою культурою називають просо – 66 %, ріпак – 57 %, гречку – 55 %, горох – 44 % (рис. 5).

Інший спосіб – підвищення якості зерна. Відповідно державним стандартам щодо визначення якості зерна, при закупівлі зерна у контракті чітко визначені показники якості. Найчастіше ціна на вищий клас вища, але, переважно, ціна формується залежно від попиту, тож якщо попит на м'яку пшеницю другого та третього класу буде вищим ніж попит на м'яку пшеницю першого класу, відповідно і ціна на зерно вищого класу може виявитися нижчою.

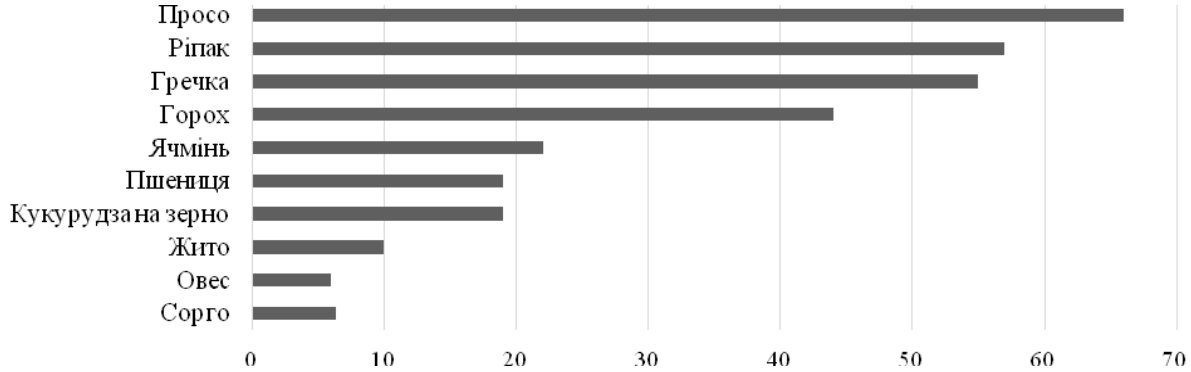

Рис. 5. Рентабельність основних зернових культур в Україні у 2015 р., у %
Джерело: [1]

Необхідно відмітити, що зерновиробник, який націлений на вирощення зерна вищого класу має приділити більше уваги ризикам пов'язаним з його виробництвом, адже невиконання попередньо укладених договорів щодо поставки цього зерна понесе додаткові фінансові витрати. Наприклад, за підсумками форвардної програми врожаю 2015 року ПАТ «Аграрний фонд», одного з основних закупівельників зерна на ринку України, було законтрактовано 942,1 тис. т зерна, фактично ж аграрії поставили 745,1 тис. т зерна. Відхилення від плану спричинено як браком обігових коштів, так і несприятливими кліматичними умовами, внаслідок чого класність зерна при поставці була нижчою, ніж при контрактації, в результаті близько 52 тис. т законтрактованого зерна було компенсовано грошовими коштами.

Наступним способом отримати вищу ціну на зерно – це тривалі партнерські відносини з переробним підприємством. Прикладом є зерновий ринок деяких європейських країн, де внутрішній попит на зерно стимулюється укладення контрактів між зерновиробниками та переробниками на тривалу перспективу, в основному підприємств харчової галузі. Рівень закупівельних цін на зерно в такому разі задовольняє зерновиробника, є прибутковим для нього, дає змогу розвитку виробництва і не змушує його здавати зерно зернотрейдерам. Зворотною є ситуація в Україні, існує стійка тенденція щодо надання переваги посередникам, та зменшення продаж зерна переробникам. Зазначимо, що у 2014 р. часка зернотрейдерів у загальній сумі покупців зерна становила близько 90 %, переробних підприємств – 4 %, у 1990 р, зернотрейдери – 3,2 %, переробні – 80,4 % [8]. За часи незалежності борошномельна галузь зазнала різкого скорочення, і лише за останні роки почала знову розвиватися, зовсім невтішна ситуація з тваринництвом. Таким чином, збільшення експорту зерна в Україні відбувається на фоні занепаду галузей підприємств основних споживачів зерна, таких як тваринництва, та зменшенні кількості населення.

Іншою складовою прибутковості зерновиробника є рівень його витрат, саме вона найбільше залежить від управлінських рішень виробника. Ключовими у цьому завданні постає обрана зерновиробником маркетингова та виробнича стратегії.

Основна частина зерновиробників в Україні орієнтується на власний попередній досвід, щодо того яку культуру вирощувати, експерименти – справа особиста. На даному етапі вирішальними можна виділити наступні виробничі стратегії:

- стратегія монокультури;
- стратегія сівозміни;
- баланс урожайності та прибутковості;
- стратегія змішаного господарювання.

Кожна з вищенаведених стратегій має обґрунтування на рівні місії підприємства, його ділових зав'язків, технічного оснащення та особистої симпатії керівника до тенденцій в агротехнології. Стратегія монокультури є спірною з боку науковців щодо впливу на ґрунт при її слідуванні. Справа у комплексному підході, а саме контролю всіх якісних характеристик ґрунту у

контексті його біосистеми. Рішення щодо вирощування однієї культури потребує специфічних рішень щодо всіх процесів вирощування зерна – від вибору насіння і до процесу його збирання. Як правило, обрана культура має високу урожайність та високу ціну, користується високим попитом, приміром кукурудза. Вирощування однієї культури зменшує можливості зерновиробника, щодо диверсифікації виробництва. В такому разі він може запропонувати на ринку лише одну культуру, варіації можливі лише з якістю. Задля зменшення ризиків низької врожайності та якості зерна виробник експериментує у прийнятті агротехнологічних рішень, як от щодо обраного сорту чи гібриду, або експерименти з підживленням рослин. Варіація рішень обмежена фінансовими та технічними можливостями зерновиробника та наявною земельною площею.

Стратегії сівозміни можна назвати протилежною попередній. У сівозміні використовують не тільки зернові, але й інші сільськогосподарські культури різні за призначення у подальшій переробці, що дає можливість підприємству урізноманітнити товарну пропозицію. Як і у попередній, рішення щодо обраних культур у сівозміні залежить від таких факторів: фінансова забезпеченість, технічне та складського оснащення, налагоджені збутові канали. Вирощування декількох культур потребує як різного рівня фінансових можливостей на засоби догляду за рослинами, різну специфічну техніку для кожної культури, різні умови зберігання та транспортування. Можлива диверсифікація виробництва у плані вирощування не тільки різних сортів, а і культур, значно зменшує вірогідні ризики, з якими підприємство може зіштовхнутися як у процесі вирощування так і вже при реалізації зерна, обмежуючим фактором є наявна площа землі.

Більшість підприємств-виробників на ринку зерна обмежені у фінансових можливостях, і більшість з них мають боргові зобов’язання. В такому разі потрібна високорентабельна та високоврожайна культура. На основі фінансового, технічного забезпечення, досвіду попередніх років та інших факторів зерновиробник обирає прийнятну для свого господарства культуру. Можна зазначити схожість даної стратегії з вищезазначеною стратегією монокультури, але лише з тією різницею, що у даному випадку зерновиробник «в погоні» за прибутком змінює рішення щодо вирощування тієї чи іншої культури, і часто нівелює агротехнічними вимогами, виснажуючи ґрунти. Така стратегія невідворотно призведе до катастрофічно низької врожайності будь-якої культури, а на відновлення ґрунту потрібні будуть десятки років.

До стратегії змішаного господарювання найчастіше відносяться середні та великі підприємства, вона являє собою поєднання тваринництва та рослинництва. У більшості випадків отримана продукція рослинництва, частково покриває необхідні витрати у кормах для тварин, інша частина реалізується. Для такого господарства, частіше тваринництво виступає пріоритетною галуззю, тому особливих намагань до підвищення інтенсивності виробництва немає, як от пошуку і застосування новаторських технологій у рослинництві, які б забезпечили збільшення врожайності. В даному випадку, підприємство як виробник зерна при виборі культури балансує між власним потребами у

тваринництві, наявними технічними можливостям, потребами сівозміни та попитом і ціновою привабливістю на ринку.

Висновки. Незважаючи на багатофакторність зернового ринку України та обмеженість товарної варіативності для зерновиробника, підприємство має змогу вибору у прийнятті виробничих та маркетингових стратегічних рішень, власноруч обирати орієнтири розвитку. Проаналізувавши сучасний стан зернового ринку України та визначивши місце вітчизняного зерновиробника, було визначено та проаналізовано можливі виробничі та маркетингові стратегії зерновиробників. Виробничу стратегію кожен зерновирробник обирає на власний розсуд, за своїми технічними та фінансовими можливостями, земельним забезпеченням. Найбільшу диверсифікацію можливих виробничих та маркетингових рішень забезпечить стратегія змішаного господарювання, найчастіше поєднання тваринництва та рослинництва, є характерною для великого та середнього підприємництва, у більшості випадків, рослинництво є допоміжною галуззю для тваринництва. При обранні стратегії сівозміни або монокультури, зерновиробник має, як правило, налагоджені збутові канали, і у відповідності до них обрана одна культура – для стратегії монокультури, або основних культур – для стратегії сівозміни. Різниця між зазначеними стратегіями є у обраній агротехнології, а звідси у технічному та земельному забезпеченні. Зерновиробник обираючи стратегію балансу урожайності та прибутковості, йде екстенсивним шляхом розвитку свого господарства, головна ціль – прибуток у короткостроковій перспективі.

Список використаних джерел:

1. В Украине рентабельность производства зерновых по итогам 2015 года составит 19,4% – эксперт [Електронний ресурс] // АПК-Информ. – 2015. – 2 ноября. – М.: ИА «АПК-Информ», 2016. – Режим доступа : http://www.apk-inform.com/ru/news/1054013#.Vx3dys5OI2I. – Загл. з екрану. (20.04.2016).

2. Кірєєва Е. А. Організація та ефективність виробництва зерна // Е. А. Кірєєва // Економічні проблеми розвитку аграрного виробництва в регіоні. – 2010. – Вип.6. – С. 226-229.

3. Лавринчук О. В. Перспективи розвитку ринку зерна країни / О. В. Лавринчук / Облік і фінанси АПК. – 2011. – № 3. – С. 144–152.

4. Лучка О. 5 найбільших агрокомпаній України за розміром земельного банку [Електронний ресурс] / О. Лучка // LB.ua. – 2016. – 13 січня. – М.: Проект Института Горшенина, 2015. – Режим доступу : http://economics.lb.ua/state/2016/01/13/325366_5_naybilshih_agrokompaniy_ukraini.html. – Загл. з екрану. (20.04.2016).

5. Маслак О. Ризики зернового господарства / О. Маслак // Пропозиція. – 2015. – № 10. – С. 34-38.

6. Наумов А. Проект «доступный элеватор» [Електронний ресурс] / А. Наумов, Дж. Крамли // Зерно. – 2014. – № 4. – М.: Журнал «Зерно» – Режим доступу : http://www.zerno-ua.com/?p=15252. – Загл. з екрану. (20.04.2016).

7. Озип И. Основные события мирового рынка зерновых и масличных в 2015 году [Електронний ресурс] / И. Озип // АПК-Информ. – 2016. – 13 января. – М.: ИА «АПК-Информ», 2016 – Режим доступа : http://www.apk-inform.com/ru/exclusive/topic/1062548#.VxaZd1SLQ2I. – Загл. з екрану. (20.04.2016).

8. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/

9. Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua. – Загл. з екрану. (20.04.2016).

10. Ткаченко, К. В. Регіональні особливості зерновиробництва та перспективи його розвитку / К. В. Ткаченко // Вісник аграрної науки. – 2014. – № 5. – С. 76-79.

11. Чудова п'ятірка. Найбільші зернові експортери сезону Економічна правда [Електронний ресурс] // Економічна правда. – 2015. – 6 серпня. – М.: Економічна правда, 2015. – Режим доступу: http://www.epravda.com.ua/publications/2015/08/6/553674/. – Загл. з екрану. (20.04.2016).

Рецензент – д.е.н., професор Махмудов Х.З.

УДК 339.138(175.8):331.5(042.3)

РОЛЬ МАРКЕТИНГУ У ВИРІШЕННІ ПРОБЛЕМ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВОЇ СФЕРИ СЕЛА

Хурдей В.Д., к.е.н., доцент, Дядик Т.В., к.е.н., доцент
Полтавська державна аграрна академія

У статті висвітлена теоретична сутність «Маркетингу 3.0», необхідність та ефективність його використання для регулювання сільської зайнятості та подолання безробіття. З метою оцінки механізму функціонування ринку праці сільських територій, проаналізована економічна активність населення України за віковими групами та місцем проживання, рівень зареєстрованого безробіття в селах і містах, динаміка середньомісячної заробітної плати за основними видами економічної діяльності в Україні. Визначені основні причини молодіжного безробіття на селі, проаналізована діяльність служб зайнятості, обґрунтовано, що маркетинг 3.0 – стратегічне майбутнє аграрного підприємства в контексті покращення стану у соціально-трудовій сфері.

Ключові слова: *маркетинг 3.0, маркетингові дослідження, ринок праці, соціально-трудові відносини, сільські території, зайнятість, безробіття.*

Постановка проблеми. Однією з головних проблем сьогодення є недооцінка негативного впливу складної економічної ситуації на вирішення соціальних проблем. Соціально-трудова сфера села в Україні (яка за міжнародним поділом праці є аграрною країною) є винятково важливою, проте за останні роки набула ряду негативних ознак, що викликали складну ситуацію на ринку праці – загострення безробіття, небажання працювати молоді в аграрній сфері, складність працевлаштування жінок, погіршення умов праці, порушення норм праці, зниження реальної та забезпечення гідної заробітної плати.

У кожного покоління свої проблеми, у кожної людини – свій соціальний статус, характер, вподобання, смаки, потреби, з рештою – сила волі, проте реалізувати свої здібності до праці, відтворювати власну робочу силу, самоутвердитися і знайти своє місце у суспільстві є не тільки необхідністю, а і потребою кожної цивілізованої людини в будь-які часи. Праця – це не лише спосіб отримати матеріальну винагороду для задоволення своїх потреб, – це потреба будь-якого нормального, здорового організму. Праця як елемент культури та соціалізації людей визначальною мірою залежить від інформації: про професії, рівень та розмір заробітної плати, умови трудової діяльності, кар’єрне зростання тощо.

Тут, звичайно, є незаперечним посилення уваги не тільки до забезпеченості трудовими ресурсами, а і до соціальних проблем функціонування сучасного ринку праці сільських територій. Враховуючи наявний інформаційний дефіцит у сільських жителів щодо динаміки та тенденцій розвитку ринку праці, одним з важливих напрямів у сфері моніторингу соціально-трудових відносин є впровадження маркетингових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню теоретичних і практичних проблем зайнятості населення, безробіття, самореалізації людини, проблем підвищення освітнього рівня, професійної і територіальної мобільності трудових ресурсів присвячено ряд наукових робіт, зокрема, Адамчука В.В., Багрової І.В., Богуцького О.А., Грішнової О.А., Горбунова В.М., Дієсперова В.С., Дмитренка Г.А., Долішнього М.І., Злупка С.М., Копача Н.Л., Онікієнко В.В., Петрової І.Л., Токарського Т.Б. та ін. Проте питанням та проблемам маркетингу ринку праці, особливо в сільській місцевості поки ще недостатньо приділено уваги. Теоретичним питанням маркетингу в сфері праці і зайнятості присвячені роботи Богдановой Е.Л., Богині Д.П., Гордина В.Е., Гнездилової Л.І., Легомінової С.В., Леонова А.Е., Ковбаско О.М., Цукана М.Л.

Маркетингові дослідження ринку праці та впровадження «Маркетингу 3.0» (від продуктів до споживачів і далі – до людської душі) є новим напрямом діяльності у сфері зайнятості. Нині проблема зайнятості сільського населення набуває особливої актуальності й соціальної гостроти, що посилюється тенденціями до наростання масштабного безробіття та нераціональним використанням праці на багатьох підприємствах і в організаціях різних форм власності. Маркетингове дослідження ринку праці вимагає не лише всебічного аналізу чинників мікро- і макросередовища, в якому цей ринок функціонує, а й ґрунтовних оцінок закономірностей розвитку явищ маркетингового середовища ринку праці, а впровадження «Маркетингу 3.0» на ринку праці дасть змогу відводити центральне місце в маркетингу людині та збільшувати внесок маркетингу у вирішення соціально-трудових проблем, підтримувати належну збалансованість між вільними робочими місцями і вивільненими з виробництва працівниками, що є однією з основних макроекономічних проблем, і тому потребує вивчення досвіду успішного функціонування ринку праці, нагромадженого країнами з ринковою економікою [3].

В світі, на сучасному етапі розвитку, відбулося переосмислення маркетингу й перехід до маркетингу, в центрі якого перебуває людина, її цінності та душа. «Маркетингу 3.0» – це небайдужість до людини і добровільне бажання їй допомогти. У трудовій сфері «Маркетингу 3.0», дає можливість працівнику створювати і продавати робочу силу з урахуванням кон'юнктури ринку праці та його законів. Самомаркетинг можна визначити як формування власного позитивного іміджу як висококваліфікованої, високоморальної, працьовитої людини, яка вміє ефективно працювати в колективі; він передбачає формування робочої сили з позицій забезпечення високого рівня її якості та конкурентоспроможності, поширення позитивної інформації про себе на ринку праці. В процесі самомаркетингу необхідно визначити рівень попиту на робочу силу певного рівня якості та діапазон цін, проте досить часто

високий попит на певні професії та кваліфікації не гарантує високу оплату та успішність кар'єри. Необхідно врахувати можливі зміни ситуації на ринку праці під впливом таких тенденцій, як глобалізація економіки та інтеграційні процеси у світі, структурна перебудова економіки, розвиток одних сфер діяльності а занепад інших [1].

Постановка завдання. Метою статті є оцінка механізму функціонування ринку праці сільських територій, та, зокрема, ефективність «Маркетингу 3.0» у соціально-трудовій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найгострішими проблемами у сільській місцевості України є безробіття і злиденність, занепад соціальної сфери, низький рівень культури, тяжкі умови праці, обезлюднення та відмирання сіл. Переважна частина непрацездатного та працездатного безробітного населення не вбачає сенсу або ж не може покращити економічне та соціальне становище села, що в подальшому унеможливлює ефективний розвиток сільських території. Сьогодні, можна констатувати той факт, що соціальна сфера села, яка (як і в будь-якій іншій сфері) покликана відтворювати втрачені в процесі виробництва людські ресурси, продовжує втрачати свій статус. Поглиблення соціальної нерівності веде до руйнівних наслідків, оскільки економіка сільського господарства не може ефективно функціонувати ні як виробнича, ні як споживаюча система. Рівень рентабельності господарської діяльності аграрних підприємств у більшості випадків не забезпечує розширеного відтворення.

Метою маркетингових досліджень соціально-трудової сфери села повинно бути не тільки дослідження динаміки попиту і пропозиції робочої сили з урахуванням перспектив розвитку ринку праці в АПК, а і на моніторинг сучасних характеристик товару «робоча сила» в контексті задоволення вимог покупця-підприємця, який її купує. Маркетингові дослідження повинні зосереджуватись на постійному аналізі змін у вимогах найманих працівників і роботодавців – останні хочуть купувати конкурентоспроможну робочу силу, шукачі роботи прагнуть достойної заробітної плати та комфортних умов праці. Недооцінена роль самомаркетингу на ринку праці, адже для більшості сільських жителів невідома навіть сутність цього поняття. Значно менший рівень проінформованості сільських жителів щодо можливостей працевлаштування, сучасних вимог до робочої сили зумовлює низький рівень конкурентоспроможності їх робочої сили порівняно з міськими жителями.

Слід констатувати той факт, що навіть такий потужний інструмент маркетингу як Інтернет, сільськими жителями використовується досить рідко – селяни або ж не мають до нього доступу або не володіють навичками як знайти корисну інформацію. Звичайно, міський житель має більше шансів за допомогою Інтернету, сидячи вдома чи кафе (де в кожному з них є зона Wi-Fi) знайти роботу чи додатковий заробіток. Основна причина, по якій жителі сільських територій не використовують Мережу в пошуках роботи, на наш погляд, суб'єктивна. Це, насамперед, психологічна недовіра до Мережі (особливо старшого покоління), нерозуміння того, як можна користуватися нею, і як наслідок, посилання на недолік часу й відсутність необхідності в Інтернеті. Все

це пов'язане з тим, що в нашій країні вже як десятиліття триває глибока криза в галузі сільського господарства, як наслідок – підприємства та шукачі роботи не знають, чи будуть вони користуватися Інтернетом у майбутньому.

Негативні тенденції на ринку праці сільських територій, зумовлені насамперед тим, що чисельність сільського населення в Україні постійно скорочується, насамперед за рахунок зниження природного приросту, а також це пов'язано із міграцією сільських жителів, переважно молоді, у міста. Як свідчать дані, чисельність економічно-активного сільського населення є майже втричі меншою від міського, а абсолютному виразі складає 5,85 млн. у віці 15-70 років та 5,48 млн. працездатного віку (табл. 1).

Таблиця 1

Економічна активність населення за місцем проживання в Україні, 2014 р.

Показники	Одиниця виміру	Все населення	Міські поселення	Сільська місцевість	+,-
Економічно активне населення	тис. осіб				
у віці 15-70 років		19920,9	14070,3	5850,6	-8219,7
працездатного віку		19035,2	13552,7	5482,5	-8070,2
Рівень економічної активності населення	у % до населення відповідної вікової групи				
у віці 15-70 років		62,4	62,6	61,8	-0,8
працездатного віку		71,4	72,4	69,1	-3,3
Зайняте населення	тис. осіб				
у віці 15-70 років		18073,3	12780,9	5292,4	-7488,5
працездатного віку		17188,1	12263,7	4924,4	-7339,3
Рівень зайнятості населення	у % до населення відповідної вікової групи				
у віці 15-70 років		56,6	56,9	55,9	-1
працездатного віку		64,5	65,5	62,0	-3,5
Безробітне населення	тис. осіб				
у віці 15-70 років		1847,6	1289,4	558,2	-731,2
працездатного віку		1847,1	1289,0	558,1	-730,9
Рівень безробіття населення	у % до економічно активного населення відповідної вікової групи				
у віці 15-70 років		9,3	9,2	9,5	0,3
працездатного віку		9,7	9,5	10,2	0,7
Економічно неактивне населення	тис. осіб				
у віці 15-70 років		12023,0	8407,1	3615,9	-4791,2
працездатного віку		7617,7	5161,1	2456,6	-2704,5
Рівень економічної неактивності	у % до населення відповідної вікової групи				
у віці 15-70 років		37,6	37,4	38,2	0,8
працездатного віку		28,6	27,6	30,9	3,3

Джерело: розраховано за даними: [6]

Рівень економічної активності населення працездатного віку у містах складала у 2014 р. 65,5 %, у сільських поселеннях – 62 %. Відповідно рівень

безробіття на селі сягає критичного рівня – 10,2 %, а рівень економічної неактивності є вищим ніж у містах на 3,3 відсоткових пункти.

Позитивною, проте нерівномірною є динаміка зареєстрованих безробітних за місцем проживання – якщо у 2000 р. співвідношення чисельності міських безробітних та сільських було 3 до 1 (і це пояснювалось відповідною чисельністю населення), то у 2014 р. чисельність зареєстрованих безробітних у містах і селах майже зрівнялась і це при тому, що чисельність сільського населення зменшилась (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка кількості зареєстрованих безробітних за місцем проживання в Україні, 2000-2014 рр., тис. осіб

Джерело: розраховано за даними: [6]

Така статистика ще раз підтверджує вищу конкурентоспроможність робочої сили міських жителів та їх можливостей до працевлаштування.

При проведенні маркетингових досліджень ринку праці з метою забезпечення аграрних підприємств висококваліфікованими кадрами з відповідними соціопсихологічними якостями, проводиться сегментація ринку праці, що дозволить заздалегідь розділити об’єкт дослідження на сегменти. Поділ ринку праці на замкнуті сектори за місцем проживання та віковими групами також вказують на проблеми сільської зайнятості, особливо у молоді (табл. 2).

Таблиця 2

Рівень економічної активності населення України за віковими групами та місцем проживання у 2014 р.

Групи населення	Всього	у тому числі за віковими групами, років							Працездатного віку
		15–24	25–29	30–34	35-39	40–49	50–59	60–70	
Рівень економічної активності населення, у середньому за період, у % до загальної кількості населення відповідної вікової групи									
Все населення	62,4	38,4	80,5	82,6	84,8	84,6	63,2	15,5	71,4
міські поселення	62,6	37,0	82,8	84,3	85,9	85,6	62,5	12,5	72,4
сільська місцевість	61,8	41,3	75,0	77,3	82,0	82,4	64,8	22,9	69,1

Рівень зайнятості населення, у середньому за період, у % до загальної кількості населення відповідної вікової групи									
Все населення	56,6	29,5	71,6	74,9	77,9	78,4	59,4	15,5	64,5
міські поселення	56,9	28,4	74,2	76,6	78,9	79,3	58,6	12,5	65,5
сільська місцевість	55,9	31,8	65,2	69,8	75,4	76,6	61,2	22,9	62,0
Рівень безробіття населення (за методологією МОП), у середньому за період, у % до загальної кількості населення відповідної вікової групи									
Все населення	9,3	23,1	11,1	9,3	8,1	7,3	6,0	0,1	9,7
міські поселення	9,2	23,2	10,4	9,1	8,2	7,4	6,2	0,1	9,5
сільська місцевість	9,5	23,1	13,1	9,7	8,0	7,1	5,6	0,0	10,2

Джерело: розраховано за даними: [6]

Як свідчать статистичні дані, найвищий рівень економічної активності міського населення спостерігається у віці 35-49 років – майже 86 %, сільського – 82 %. Суттєво відрізняються дані рівня безробіття міської і сільської молоді – якщо у віці 25-29 років у містах є 10,4 % безробітних, то в селі – 13,1 % молоді цього віку не може знайти роботу.

Молодіжне безробіття має свої особливості – хтось шукає роботу вперше після навчання, хтось не витримує навантажень і поповнює число безробітних, частина молоді змінює думку про професію, яку отримала. Професію молода людина обирає у 17-18-річному віці і визначальними критеріями тут слугують уподобання та матеріальні можливості батьків. Зрозуміло, що селяни, які знають ціну аграрної праці, прагнуть «віддати» на навчання своїх дітей у міста щоб отримати медичну, економічну, юридичну освіту. Якщо не кожен випускник вищого навчального закладу, то, принаймні, абсолютна їх більшість, мріють про роботу не важку, не брудну, гарно оплачувану, ще й, по-можливості, цікаву. Не важко здогадатися, що таких посад набагато менше, ніж бажаючих їх обійняти, особливо у сільському господарстві.

Проте зараз зростає попит на робітників високої кваліфікації, які володіють новими професіями; спеціалістів фахівців у галузі інформатизації, сфері ділових та інформаційних послуг. Найбільше шансів працевлаштування мають представники таких професій, як кваліфіковані робітники з інструментом, оператори та складальники устаткування і машин, слюсарі тощо.

З метою забезпечення функціонування системи професійного інформування населення, у тому числі учнів загальноосвітніх навчальних закладів, Державним центром зайнятості Міністерства соціальної політики України у 2008 році розроблено інноваційний проект «Профорієнтаційний термінал», спрямований на забезпечення доступності, мобільності, гнучкості та привабливості профорієнтаційних послуг для молоді. Зазначений проект підтримано Міністерством освіти і науки України [5].

З метою допомогти молодим людям усвідомлено вибрати професію та наблизити випускників школи до вітчизняних виробничих реалій, щоб обра-

ний ними фах згодом не виявився безперспективним та непотрібним, був розроблений програмно-апаратний комплекс «Профорієнтаційний термінал». Школярі дізналися, що у світі є набагато більше професій, ніж юрист та економіст! Термінал допомагає розібратися з розмаїттям доступних спеціальностей та визначити, які ж з них на сьогодні затребувані в Україні. Аналогів цьому пристрою ще немає в світі. Україна виступила піонером, запропонувавши такий проект, головна мета якого – наблизити випускника школи до вітчизняних виробничих реалій. Термінал являє собою молодіжний профорієнтаційний Інтернет-портал, доступ до якого здійснюється через спеціальні електронні пристрої (татч-скріни).

За результатами впровадження профорієнтаційного терміналу державним центром зайнятості було проведено соціологічне дослідження, в якому брали участь майже 45 тисяч учнів 8-11 класів – користувачів терміналу в усіх регіонах України. За оцінкою ступеня впливу на професійний вибір, вони поставили термінал на третє місце – одразу після власного вибору та порад батьків, а 72 % учнів вважають, що отримані під час користування терміналом знання та навички безперечно знадобляться їм у майбутньому [5].

Безпосереднє спілкування з студентами академії говорить про те, що дійсно переважно всі опитувані студенти користувались терміналом у школі, проте більшість з них відмічають такі недоліки: термінали часто ламались, інформація не оновлювалась через Інтернет. Що стосуються студентів, які закінчили сільські школи, то більшість з них вперше чують про такий пристрій, а там де вони були, часто просто були вимкнені.

Звичайно, великою проблемою функціонування ринку праці в нашій країні є діяльність служб зайнятості, а в Інтернеті можна знайти спеціалізовані консультаційні фірми з добору персоналу й працевлаштування, які можуть сприяти плануванню й реалізації кар'єри. Проте здебільшого всі дії на ринку праці щодо працевлаштування, особливо сільський житель виконує самостійно, тому оволодіння методами самомаркетингу є необхідною умовою успішної кар'єри. Правильний вибір професії залежить від того, наскільки об'єктивно оцінені свої професійні нахили, реальні здібності; наскільки правильно вивчена кон'юнктура ринку праці, реальні можливості отримання освіти, перенавчання та підвищення кваліфікації. Маркетинг у трудовій сфері, як і в усіх інших сферах діяльності, дає можливість працівнику коректувати свою робочу силу і продавати трудові послуги з урахуванням кон'юнктури ринку праці та його законів. Застосування маркетингу дає змогу претенденту на роботу визначити наявність попиту на товар, здійснити рекламу та збут свого товару (надати про себе інформацію, подати себе так, щоб зацікавити роботодавця, отримати найвигідніші умови праці та оплати) та якнайкраще задовольнити потребу покупця цього товару (виконання своїх обов'язків найкращим чином, закріплення на цій роботі та досягнення у ній успіху).

Кінцевою метою маркетингових досліджень є розробка відповідного плану дій, який об'єднує та узгоджує дії в сфері зайнятості населення. Важливим у самомаркетингу є визначення стратегії дій щодо працевлаштування, а кінцевий результат цієї стратегії – отримання оптимальних умов праці та достойної заробітної плати.

Доходи селян, особливо у вигляді заробітної плати, а не доходів з особистого господарства – узагальнюючий показник рівня їхнього добробуту, соціального захисту на селі та ефективності державного регулювання соціально-трудових відносин. Вони характеризують купівельну спроможність, можливість раціонального забезпечення життєвими засобами, матеріальними і духовними благами. їхнє оптимальне формування створює соціальні стандарти життя людей, систему їхньої соціальної захищеності. Прагнення кожного члена сім'ї отримати максимальний дохід акумулює в собі мотивацію до підвищення зайнятості, продуктивності праці та ефективності виробництва. Різниця в рівнях заробітної плати є одним з найбільших регуляторів реалізації на ринку праці, професійної та територіальної мобільності.

Як показують дослідження, рівень оплати праці працівників різних сфер нашої країни неоднаковий – найвищі заробітки отримують у промисловості, фінансових установах, сфері обслуговування. Найнижчою залишається зарплата робітників сільського господарства. Це є ще одним підтвердженням небажання молоді працювати у сільському господарстві. Природно, що працівники зацікавлені у підвищенні доходу за рахунок як зростання ціни робочої сили на ринку праці, так і докладання більших зусиль для отримання вищого рівня заробітку. У 2014 р. найвищу номінальну середньомісячну заробітну плату мали працівники фінансової діяльності – 7020 грн., у сільському господарстві вона була на рівні 2476 грн., що у2,8 рази менше ніж по фінансовим установам та на 29 % – ніж в середньому по країні (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка середньомісячної заробітної плати за основними видами економічної діяльності в Україні, 2010-2014 рр., грн.

Вид діяльності	2010	2011	2012	2013	2014	2014 р. у % до 2010 р.
Усього	2250	2648	3041	3282	3480	154,7
Сільське господарство	1422	1786	2024	2269	2476	174,1
Промисловість	2578	3119	3497	3774	3988	154,7
Будівництво	1777	2294	2543	2727	2860	160,9
Оптова та роздрібна торгівля	1898	2371	2739	3049	3439	181,2
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	2648	3061	3405	3582	3768	142,3
Інформація та телекомунікації	3185	3705	4360	4659	5176	162,5
Фінансова та страхова діяльність	4695	5433	6077	6326	7020	149,5
Державне управління й оборона	2735	3049	3432	3719	3817	139,6
Освіта	1884	2077	2532	2696	2745	145,7
Охорона здоров'я	1616	1762	2186	2351	2441	151,1
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	2129	2394	3017	3343	3626	170,3

Джерело: розраховано за даними: [6]

Проведені протягом останнього десятиліття українські економічні реформи використовували кризовий варіант політики скорочення доходів населення і сьогодні продовжує домінувати негативна концепція заробітної плати. Максимальні зарплати тепер не обмежуються, проте статут Міжнародної організації праці вимагає рівної оплати за однаково рівну працю. В Україні цей принцип грубо порушується. Рівна праця оплачується зовсім неоднаково в галузях, підприємствах та організаціях усіх форм власності з різним фінансово-економічним станом. Надмірна диференціація заробітків не виправдана ні вимогами економічної доцільності, ні звичайною людською справедливістю. Відхилення галузевих рівнів оплати праці від середньої в розвинутих країнах, як правило, не перевищує двох разів. В Україні, де в сільському господарстві оплата найнижча, вона більше ніж удвічі відстає від рівня заробітної плати в промисловості, будівництві та інших сферах невиробничої діяльності

Саме, враховуючи вищеназвані проблеми, в сучасних умовах професійна орієнтація населення, зокрема, шкільної молоді, повинна стати одним з головних напрямів державної політики зайнятості. На сьогодні, Державна служба зайнятості налагоджується у принципово новому форматі – акценти зміщено від регулювання поточної ситуації на ринку праці – до профілактики безробіття, особливо молодіжного.

В свою чергу, аграрні підприємства, повинні також долучатись до вирішення соціально-трудових проблем на селі, а не сподіватись на Державну службу зайнятості. Впроваджуючи «Маркетинг 3.0» аграрні підприємства зможуть впливати на розум, серця і душі селян, розпізнати їх тривоги і бажання, зробити своє суспільство і світ у цілому кращим, можливо, навіть ідеальним місцем для життя.

Зміст маркетингу 3.0 в тому, щоб, чітко визначивши унікальну індивідуальність і посиливши її щирістю, створити сильний імідж аграрного підприємства в якому працювати безпечно, престижно та вигідно.

Маркетинг 3.0 – це також маркетинг сенсу, прихованого в корпоративних місії, бачення і цінності. Визначивши поняття таким чином, ми хочемо присвоїти йому роль важливого гравця у розробці стратегічного майбутнього аграрного підприємства. Маркетинг більше не можна розуміти лише як продаж і використання різних інструментів для створення попиту. Відтепер маркетинг слід розглядати як велику надію підприємства (роботодавця) щодо формування довіри сільського населення на основі:

1. обіцянки перетворень, переконливих історій, залучення молоді;
2. співпраці на основі цінностей (бути кращим, бути іншим, змінити життя на краще);
3. зниження рівня бідності матеріальним стимулюванням.

Для аграрних підприємств орієнтованих на «Маркетинг 3.0» будь-який розрив між маркетингом і цінностями неприйнятний.

Таблиця 4

Порівняння трьох варіантів маркетингу – 1.0, 2.0 і 3.0

Характеристики	*Маркетинг 1.0 - орієнтація на продукт*	*Маркетинг 2.0 - орієнтація на споживача*	*Маркетинг 3.0 - орієнтація на цінності*
Ціль	Продавати продукти	Задовольняти потреби і утримувати споживача	Зробити світ кращим
Рухома сила	Промислова революція	Інформаційні технології	Технології нової хвилі
Як компанії розглядають ринок	Масові споживачі з фізіологічними потребами	Інформовані споживачі із своїми думками і емоціями	Цінності
Принципи маркетингу	Акцент на характеристиках продукту	Позиціонування підприємства і продукту	Місія, бачення і цінності компанії
Споживча вартість	Функціональна	Функціональна і емоціональна	Функціональна, емоціональна і духовна
Взаємодія із споживачами	«Один з багатьма»	«Один із одним»	«Співпраця багатьох із багатьма»

Існує тісний зв’язок між маркетингом 3.0 та цілями тисячоліття. «Цілі тисячоліття» - це вісім кількісних цілей, про які 189 світових лідерів домовилися у вересні 2000 року на Саміті тисячоліття ООН [3].

1. Викорінити бідність та голод.
2. Забезпечити початкову освіту.
3. Домагатися тендерної рівності.
4. Скоротити дитячу смертність.
5. Покращити здоров’я матерів.
6. Перемогти ВІЛ/СНІД, малярію та інші хвороби.
7. Впроваджувати екологічну відповідальність.
8. Створювати глобальне партнерство для розвитку.

Принципи маркетингу 3.0 у трудовій сфері працюють на досягнення «Цілей тисячоліття»:

Принцип 1: любити своїх працівників, споживачів та поважати своїх конкурентів.

Принцип 2: бути чутливими до змін і готовими змінюватися.

Принцип 3: берегти своє ім’я та чітко показувати свою сутність.

Принцип 5: завжди пропонувати хороший продукт за справедливою ціною.

Принцип 6: завжди бути доступними для споживачів і поширюйте хороші новини.

Принцип 7: залучати своїх споживачів, утримувати їх, сприяти розвитку їх бізнесу.

Принцип 8: незалежно від виду бізнесу, вважати, що працюєте в сфері послуг.

Принцип 9: постійно вдосконалювати бізнес за критеріями якості, ефективності витрат та своєчасності поставок.

Принцип 10: збирати всю значиму інформацію, але остаточне рішення приймати мудро і виважено.

Щоб ввести добрі справи в корпоративну культуру аграрних підприємств, причому назавжди, найкраще включити їх в місію, бачення та цінності підприємства. Починати з місії – це перший урок, якого підприємство може навчитися у успішних некомерційних організацій. Успішні підприємства, починають планування зовсім не з фінансової віддачі, а з планів виконання своєї місії. А фінансовий успіх приходить як результат такого підходу.

Таблиця 5

«Матриця цінностей» маркетингу 3.0

Цінності		Людина		
		Розум	*Серце*	*Душа*
Підприємство	*Місія (навіщо?)*	Забезпечити задоволеність	Реалізувати прагнення	Висловити співчуття
	Бачення (що?)	Рентабельність	Віддача	Відповідальність
	Цінності (як?)	Бути кращим	Бути іншим	Змінити життя на краще

Бачення можна визначити як картину бажаного майбутнього стану підприємств. Бачення пояснює, чому дана організація прагне стати і чого досягти. Щоб сформулювати бачення, аграрне підприємство повинне, виходячи з вже наявного визначення корпоративної місії, створити уявну картину свого майбутнього. Місія, бачення і цінності утворюють матрицю, в якій зазначені зусилля підприємства, спрямовані на розум, серця і душі існуючих і майбутніх своїх працівників.

Таким чином, маркетинг 3.0 – це пора змін! Тепер ми можемо дати однозначну відповідь – «так» на питання: «Чи може бути аграрне підприємство, для якого головна турбота – людина, ще й прибутковою?», адже з'ясовано, що маркетинг 3.0 – це небайдужість до людини і добровільне бажання допомогти.

Маркетинг 3.0 – це можливість ділитися душевним теплом, допомагати матеріально тим, хто цього потребує. Хтось може дати хліб, хтось – гроші, хтось – проявити увагу. Будь-яка допомога важлива і навряд чи можна визначити, яка більше, яка менше. До речі, про доброчинність: Мільярдер Поль Гетті говорив: «Кращий різновид благодійності, який мені відомий – це мистецтво знаходити гроші на зарплату працівникам», австралійський мільйонер Ланг Ханкока говорив «Кращий спосіб допомогти бідним – це не стати одним з них».

Маркетинг 3.0 – це служіння людям. За допомогою «Маркетингу 3.0» аграрні підприємства зможуть покращити ситуацію на ринку праці сільських територій: знизити рівень безробіття сільського населення; підвищити доходи селян; скоротити відтік молоді із села; знизити рівень соціальної напруги селян;

підвищити рівень загальної культури сільського населення.

Аграрні підприємства орієнтовані на «Маркетинг 3.0» можуть змінювати життя людей на краще і за допомогою благодійності, спрямованої на вирішення якої-небудь її особистої чи громадської проблеми.

Висновки. Вивчення кон'юнктури ринку праці, визначення еластичності попиту і пропозиції робочої сили, рівня продуктивності праці, проведення аналітичних та прогнозних розрахунків є необхідним у розробці ефективних програм зайнятості населення та подолання безробіття. Маркетингові дослідження соціально-трудової сфери – це один із найбільш важливих інструментів розробки обґрунтованої державної соціальної політики, а маркетинг 3.0 – стратегічне майбутнє аграрного підприємства, приховане в корпоративній місії, баченні і цінностях покращення соціально-трудової сфери.

Розробка стратегії подолання проблем у соціально-трудовій сфері села має ґрунтуватися на всебічній оцінці тенденцій формування ринку праці та визначенні основних напрямів маркетингу 3.0. На наш погляд, головними шляхами сприяння подолання безробіття на селі є: проведення активної демографічної політики; забезпечення молоді житлом; створення нових робочих місць; розвиток підприємництва та фермерства; заохочення населення до самозайнятості; організація оплачуваних громадських робіт; упровадження гнучких режимів праці; профорієнтація і психологічна підтримка населення, особливо молоді; підготовка, перепідготовка й підвищення кваліфікації кадрів; мотивація трудової діяльності.

Повинно пройти ще чимало часу, поки «Маркетинг 3.0» аграрних підприємств повністю не виявить свій потенціал і стане на рівні використовуватися разом з іншими інструментами на ринку праці. Адже, відповідно до положень маркетингу 3.0 аграрних підприємств необхідно: розглядати сільське населення як стратегічний вихідний пункт, бачити у них не просто працівників, але повноцінних людей з усіма їхніми потребами та бажаннями; доносити свої корпоративні бачення, місію та цінності до кожного працівника; сприяти вирішенню глобальних соціально-трудових проблем сільських територій (низька якість життя, бідність) і використовувати в даному випадку свою бізнес-модель, де центральне місце відведено людині.

Незважаючи на всі складності, ми маємо надію, що поступово збільшуватиметься кількість аграрних підприємств та чисельність сільських жителів, що включатимуть Інтернет-маркетинг у перелік використовуваних інструментів, а українське село буде ідеальним місцем для життя.

Список використаних джерел:

1.Грішнова О.А. Економіка праці та соціально-трудові відносини: [підручник] / О.А. Грішнова. – [3-тє вид., випр. і доп.] – К.: Т-во «Знання», КОО, 2007. – 559 с.

2.Ковбаско О.М. Закордонний досвід підвищення кваліфікації керівників підрозділів служб зайнятості / О.М. Ковбаско // Сучасні проблеми маркетингу ринку праці: [матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.] / редкол.: О.Ю. Вілкова, Л.Г. Новаш, М.В.Судаков. – К.: ІПК ДСЗУ, 2012. – С. 89-90.

3.Котлер Ф. 3.0: от продуктов к потребителям и далее – к человеческой душе / Ф. Котлер, Х. Картаджайя, И. Сетиаван; перевод с англ. А. Заякина. – М.: Эксмо, 2012. – 240 с.

4.Легомінова С.В. Маркетинг ринку праці (методологія досліджень) [електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/26468.

5.Онікієнко В.В. Ринок праці та соціальний захист населення України: ретроаналіз, проблеми, шляхи вирішення: [науково-аналітична монографія] / В.В. Онікієнко. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2013. – 456 с.

6.Профорієнтаційний термінал державної служби зайнятості: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://versii.com/news/238981.

7.Публікація документів Державної служби статистики України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// ukrstat.org/uk/operativ2015.

8.Райс Э., Траут Д. 22 непреложных закона маркетинга: Нарушайте их на свой страх и риск! / Э. Райс, Д. Траут – М: АСТ, 2005 – 160 с.

Рецензент – д.е.н., професор Махмудов Х.З.

УДК 338.43:633.1

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО АГРОЕКСПОРТУ

Даниленко В.І., к.е.н., доцент
Полтавської держаної аграрної академії

Зміна в пріоритетах виходу аграрних виробників України на світові ринки, формування та зміна конкурентного середовища зумовили актуальність маркетингової діяльності в АПК як комплексу заходів щодо узгодження виробничо-збутової діяльності згідно з вимогами сьогодення. Виникає необхідність у дослідженні ринку, прогнозуванні розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, аналізі маркетингової діяльності підприємств та прийнятті стратегічних рішень для забезпечення їхньої конкурентоспроможності. Розглянуто реалії та перспективи розвитку вітчизняного аграрного експорту, необхідність зовнішньоекономічної трансформації функціонування агропромислового комплексу України. Розкрито вплив обмежуючих факторів на ефективність управління зовнішньоекономічною діяльністю українських підприємств. Визначено основні напрямки вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних суб'єктів господарської діяльності та перспективи розширення ринку збуту для вітчизняної аграрної продукції.

Ключові слова: *агроекспорт, експортний потенціал, зовнішньо-торговельна квота, торгівельні преференції, спрощення митних процедур.*

Постановка проблеми. Зовнішньоекономічна діяльність є однією із сфер господарської діяльності, яка тісно пов'язана з міжнародною виробничою та науково-технічною кооперацією й інтеграцією, експортом та імпортом товарів, послуг, виходом підприємств й організацій на зовнішній ринок. Виступаючи при цьому важливою складовою частиною стабілізації господарської діяльності усіх учасників ринкових відносин. Участь України на світовому ринку та формування нею конкурентного середовища викликає необхідність у дослідженні ринку, прогнозуванні розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, аналізі маркетингової діяльності підприємств та прийнятті стратегічних рішень для забезпечення їхньої конкурентоспроможності. Саме актуальність вищеназваних проблем зумовила вибір теми даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів національної економіки, шляхів та методів їх розв'язання знайшли відображення в наукових працях відомих учених-економістів І.В. Багрова, А.О. Босак, А.В. Войчак, О.Д. Гудзинського, А.М. Кандиби, С.М. Кваша, В.В. Козика, І.В. Мірошніченко та ін.

Проблемам експортного та міжнародного маркетингу присвячені праці багатьох зарубіжних і вітчизняних науковців-маркетологів – Багієва Г.Л., Діксона П., Кігена В., Котлера Ф., Оніщенка В.П., Перцовського Н.І., Циганко-

вої Т.М. та інших. Проте, теоретичні розробки стосовно проблеми формування комплексу маркетингу при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності на товарних ринках, не дозволяють вирішувати наявні проблеми в реально існуючих економічних умовах України.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у визначенні пріоритетних напрямків розвитку українського агроекспорту та завдань, які мають бути вирішені при здійснення зовнішньоекономічної діяльності підприємств АПК в умовах глобалізації економічних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуальною темою для обговорення і суперечок є те, що і як повинна продавати Україна на експорт. Якщо подивитися на факти і цифри, то можна зробити наступні висновки – Україна поступово перетворюється в аграрного експортера. Для більшості аграріїв в Україні при плануванні ними структури виробництва певним орієнтиром виступає вітчизняний аграрний експорт.

Недостатню реалізацію експортного потенціалу нашої країни можна пояснити по-різному: інертністю мислення; недостатньо високою якістю вітчизняної продукції; страхом переорієнтації на нові ринки збуту; консервативністю; незнанням мов, маркетингових стратегій та ін.

Провідні економісти прогнозують, що 2016 рік для аграріїв виявиться не менш складним ніж минулий рік. Тому, сьогодні найбільшу увагу слід звернути на економічні питання організації аграрного виробництва, враховуючи обов'язково при цьому світову кон'юнктуру та аналіз зовнішніх ринків збуту сільськогосподарської продукції.

Аграрна галузь є, мабуть, однією з найбільш оптимістичних галузей української економіки за останній рік. Складнощі та випробування підштовхнули нас до важливих рішень, що започаткували новий етап розвитку агросектора України. Наші сільськогосподарські товаровиробники отримали можливість доступу на ринки Ізраїлю, Єгипту, Китаю, Індії, Саудівської Аравії. У нас чудові перспективи розвитку аграрного експорту до країн Азії, Північної Африки, Близького Сходу.

У 2015 році Україна експортувала на світовий ринок аграрної продукції на суму майже 146 млрд. дол. США. Позитивне сальдо зовнішньоекономічної торгівлі аграрною продукцією становило близько 11,1млрд. дол. Найбільшу частку в структурі аграрного експорту вже традиційно займають зернові культури, експорт яких минулого року зріс на 41,7 %. Друге місце займають жири та олії (3,3 млрд. дол. або 22,7 % від усього експорту). Третє місце – насіння і плоди олійних рослин, солома, фураж, експорт яких склав 1,48 млрд. дол. або 10,1 % [2].

На початку лютого 2016 року для багатьох країн світу розпочався новий етап формування глобальної економіки і торгівельних відносин за правилами угоди про Транстихоокеанське партнерство. Дана угода є торговельним пактом, який після відповідної його ратифікації країнами-учасницями введе в дію механізм повного скасування митних зборів на товари і послуги між 12 країнами (Чилі, Нова Зеландія, Бруней, Сінгапур, Австралія, В'єтнам, Канада, Малайзія, Перу, США, Мексика, Японія).

За деякими експертними підрахунками на це міжнародне економічне об'єднання припадатиме до 40 % світової економіки і близько третини обсягу всієї торгівлі. Тож без сумніву світовий ринок аграрної продукції зазнає зна-

чних змін, слід очікувати суттєвого пожвавлення товарообігу і відкриття нових перспектив для вітчизняного аграрного сектору.

Окрім того, в Україні уже діють нові правила експорту товарів в ЄС. Сертифікат форми EUR.1 підтверджує статус преференційного походження товару і застосовується для безмитного експорту продукції в країни ЄС. Програма видачі даного сертифікату уже розпочалася, тому нова спрощена процедура проходження товарів вітчизняних експортерів буде сприяти підвищенню конкурентоспроможності української продукції та скороченню її шляху до європейського ринку. На даний момент уже видано більше ніж 700 дозволів на вивіз продукції до Великобританії та Австрії (яблучний концентрат), 100 сертифікатів – на поставку меду в Німеччину та Іспанію [1].

Стосовно зовнішньоекономічних орієнтирів для вітчизняного агроекспорту, необхідно відмітити, що останніми роками Україна на світовому ринку продовольства показала себе як передбачуваного й потужного постачальника якісної аграрної продукції. Стабільним попитом у багатьох країнах світу користується вітчизняне зерно пшениці, ячменю, кукурудзи, насіння соняшнику, ріпаку, сої.

Згідно з даними митниці, за січень-лютий 2016 року частка експорту України до країн ЄС склала близько 45%, а в країни СНД тільки 12%. Найбільшу частку (13%) у структурі експорту України займала кукурудза, основними покупцями якої були Китай, Іспанія та Нідерланди. Друге місце серед експортних товарів займає соняшникова олія (11%), яку традиційно купує Індія, Нідерланди та Іспанія. На експорт пшениці припадає лише близько 4,4 % - Єгипет, Таїланд і Бангладеш.

За оцінками науковців Інституту аграрної економіки, скорочення ввізних мит ЄС в перспективі може призвести до збільшення експорту агропродовольчої продукції до країн – членів Європейського Союзу до 50% до 2019 року. У першу чергу очікується зростання експорту зернових культур, м’яса птиці та різних харчових продуктів, а також тютюнових виробів.

Використання Україною експортних квот залишається нерівномірним. На початок 2015 року українські експортери повністю вичерпали річні квоти на мед, ячмінну крупу та борошно, оброблене зерно, зернові злаки, оброблені томати, виноградний та яблучний сік, а також овес. Проте на ячмінь, цукор та куряче м’ясо вітчизняні аграрії використали лише понад половину квот (табл. 1).

На баранину, цукрові сиропи, крохмаль, висівки, гриби, цукрову кукурудзу, часник, продукцію з обробленого молока та масла квоти не використовувалися взагалі. Щодо решти продуктів квоти вибрано не більше ніж на 15%. Повною мірою свої квоти вичерпали ті експортери, чиї товари і раніше експортувалися до ЄС. На експорт агропродовольчої продукції отримало дозвіл 235 підприємств, які вже мають напрацьовані торговельні зв’язки. Надання квот посилює їх конкурентні переваги, адже немає необхідності сплачувати мито.

Таблиця 1

Використання Україною квот в рамках автономних торгових преференцій у 2015 р., тонн [2]

Найменування товару	Розмір квоти	Використано		Залишок квоти
		нат. од.	%	
Баранина	1500	0	0	1500
Мед	5000	5000	100	0
Цукор	20070	19851	98,9	219
Цукрові сиропи	2000	0	0	2000
Ячмінна крупа і мука; зерно зернових злаків	6300	6300	100	0
Солод і пшенична клейковина	7000	5104	72,9	1896
Крохмаль	10000	960,5	9,6	9039,5
Оброблений крохмаль	1000	0	0	1000
Висівки, відходи та залишки	16000	3628,6	22,7	12371,4
Гриби	500	0	0	500
Оброблені томати	10000	10000	100	0
Виноградний та яблучний сік	10000	10000	100	0
Продукція із обробленого молока	2000	0	0	2000
Оброблена продукція із масла	250	0	0	250
Цукрова кукурудза	1500	6,1	0,4	1493,9
Оброблена продукція із цукру	2000	319,8	16	1680,2
Оброблена продукція із зернових	2000	0	0	2000
Оброблена продукція із молочних вершків	300	0	0	300
Харчові продукти	2000	7,2	0,4	1992,8
Продукти переробки солоду та крохмалю	2000	0	0	2000
Часник	500	44	8,8	456
Овес	4000	4000	100	0

Україна за станом на 10 березня вичерпала виділені на 2016 рік квоти на безмитні поставки в країни ЄС цукру та ячмінної крупи і борошна. Так, вичерпані квоти на цукор (20 тис. тонн), ячмінну крупу та борошно(6,3 тис. тонн). Зазначається, що станом на звітну дату на 86,9% використано квоту на оброблені томати (всього 10 тис. тонн), на 74,5% використано квоту з позиції пшениця м'яка, пшеничне борошно і гранули (всього 950 тис. тонн), а квоту з вівса використано на 55,9% (з 4 тис. тонн). Місяцем раніше Україна вичерпала ліміт на постачання в ЄС меду, соку і кукурудзи [3].

За січень-лютий 2016 року вже повністю вибрано квоти на поточний рік по м’ясу птиці, виноградному і яблучному соках, оброблених томатах, меду, кукурудзі і кукурудзяному борошну, пшениці і пшеничному борошну, ячменю та ячмінному борошну і крупам з вівсу, солоду, пшеничній клейковині та цукру. Через це окремі українські виробники незадоволені розміром наданих квот. Україна, зокрема, виробляє 1,2 млн. т курячого м’яса. Її квота на експорт до ЄС становить лише 36 тис. т, тоді як у ЄС споживається майже 12 млн. т курятини. Таким чином, українська квота дорівнює близько 0,3% ємності європейського ринку цього виду м’яса. Отже, агросектор економіки країни має величезний потенціал. Наразі необхідно пришвидшити перехід на європейські стандарти виробництва для формування зовнішньоекономічного потенціалу і подальшого розширення зовнішньоекономічної діяльності.

Хоча Європейський Союз є дуже важливим торговельним партнером України в сегменті агропродовольчої продукції, участь окремих країн ЄС у зовнішній торгівлі аграрною продукцією з Україною є украй нерівнозначною. За розрахунками науковців Інституту аграрної економіки, близько 70% всього аграрного товарообороту з ЄС формують шість країн – Польща, Іспанія, Нідерланди, Німеччина. Франція та Італія. При цьому вони займають лідируючі позиції, як в імпорті, так і в експорті.

Протягом 2008-2015 років кожна з цих країн імпортувала з України аграрної продукції більш ніж на 1 млрд. дол. США. Концентрація експорту на ринки країн ЄС характерна й для окремих товарних позицій. Більше половини українського експорту зернових припадає на Іспанію. До Франції експортують 17% олійних культур і 11% олії. Понад 20% олійних культур і практично чверть олії з України поставляють до Нідерландів. Близько 40% відходів харчової промисловості поставляють до Польщі.

Минулого року українські агровиробники відкрили 8 нових напрямків експорту. Зокрема, в Молдову постачають м'ясо птиці і м'ясопродукти три підприємства, з Казахстаном працюють 11 постачальників, з Азербайджаном - 9 підприємств тваринницького профілю та м'ясного. Ще 15 виробників м'яса й продукції ВРХ працюють з Узбекистаном, 7 - з Киргизією. Рекордна кількість виробників з України постачають м'ясо та рибу у Вірменію - 27 підприємств. Ще 2 компанії постачають яйця в Ізраїль та 3 підприємства тваринницького профілю працюють з Єгиптом [5]. Слід також відмітити про нарощування Україною обсягів експорту муки. Більше половини її експорту надходить в Північну Корею (тільки за останній місяць обсяги експорту муки в даному напрямку склали близько 13,36 тис. тонн). Крім Північної Кореї українську муку імпортують Молдова, Ізраїль та Палестина.

Одним із пріоритетів розвитку вітчизняного агроекспорту є пожвавлення аграрного товарообігу між Україною та Нідерландами (у 2015 році він становив 680 млн. дол.). Зокрема, експорт української агропродукції становив 580 млн. дол., а імпорт - 100 млн. дол. У 2015 році Україна експортувала до Нідерландів в основному такі агропродукти, як зернові злаки - 315,4 млн. дол., олію - 135 млн. дол., насіння олійних культур - 45млн. дол., залишки і відходи харчової промисловості - 34 млн. дол., м'ясо та субпродукти - 38,8 млн. дол. Водночас, імпортувала Україна найбільше какао-боби та шоколад - 24,7 млн. дол., живі і цибулинні рослини - 8,3 млн. дол.,соки - 5,9 млн. дол., вироби із зерна та хлібних злаків - 5,1 млн. дол. Нагадаємо, що у січні 2016 р. українські компанії експортували в ЄС товарів на 950,9 млн. дол. Як результат - експорт в ЄС склав 46,5% від загального обсягу.

Попри те, що Україна має досить великий потенціал стати потужною аграрною країною (враховуючи вдале географічне розташування, досить гарні позиції сучасного агроекспорту), існує досить багато обмежуючих факторів у досягненні цієї мети:

– зупинка дерегуляційних реформ (що перешкоджає притоку зарубіжних інвестицій та розвитку бізнесу);

– відсутність земельної реформи;

– відсутність подальшого розвитку експортного потенціалу (пошук нових ринків збуту);

– відсутність оптимальних змін для аграріїв у податковій системі, які б стимулювали до інновацій та давали можливості для розвитку;

– відсутність умов для розвитку переробної промисловості;

– слабке використання сфери ІТ;

– відсутність доступу аграріїв до системи спрощеного пільгового кредитування;

– недостатній розвиток логістичної інфраструктури, гостро стоїть питання включення України в глобальні міжнародні транзитні проекти;

– відсутність ефективного захисту довкілля в АПК;

– відсутність стимулювання створення системи захисту прав споживачів і виробництва якісної продукції (не лише експортної, а й для внутрішнього споживання).

В умовах сьогодення вітчизняним аграріям необхідно зосередити всі свої зусилля для того, щоб не втратити шанс стати аграрною наддержавою. Для забезпечення сталого конкурентоспроможного розвитку аграрної сфери і мінімізації негативних впливів світової кон'юнктури, Україні необхідно диверсифікувати агарний експорт відносно географічних ринків збуту, за товарною номенклатурою та асортиментом. Сировинний напрямок вітчизняного агроекспорту слід змінювати шляхом розвитку переробної сфери, поглиблювати переробку деяких харчових продуктів (соя, соняшник) та використовувати біоенергетичні цілі (ріпак).

Висновки. Таким чином, сьогодні першочерговим завданням і стратегічною метою вітчизняних виробників агропродовольчого ринку є сприяння розширенню українського аграрного експорту до ЄС. І не лише по тій причині, що цей ринок є географічно близьким та великим, а й тому, що активізація експорту до Європи є найкращим індикатором того, що наша продукція відповідає найсуворішим світовим стандартам якості. А це в подальшому може слугувати перепусткою на інші ринки.

Список використаних джерел:

1. Кернасюк Ю. Зовнішньоекономічний орієнтир для українського агроекспорту / Ю. Кернасюк // Агробізнес Сьогодні. - 2016. - № 4. - С. 15- 18.

2. Рыжков А., Кобец Р. Прорвемся с экспортом / А. Рыжков, Р. Кобец // Зерно. - 2016. - № 1. – С. 94-96.

3. Офіційний сайт Українського проекту бізнес-розвитку плодоовочівництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eurointegration.com.ua

4. Офіційний сайт інформаційного агентства УНІАН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www. economics.unian.net.

5. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://minagro.gov.ua/16017

6. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www. ukrstat.gov.ua.

Рецензент – д.е.н., професор Писаренко В.В.

УДК 332.33

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Черненко С.П. аспірант
Полтавська державна аграрна академія

В статті здійснено обґрунтування сутності економічної ефективності використання земельних ресурсів. Узагальнено теоретичні положення особливостей використання землі як фізичного об'єкта, а також об'єкта економічних і правових відносин у галузі сільськогосподарського виробництва. Обґрунтовано методичні підходи щодо вдосконалення використання землі як об'єкта економічних відносин у сільськогосподарському виробництві та визначено напрями підвищення її ефективності. Розглянуто поняття «ефективне використання сільськогосподарських земель», під яким, на відміну від наявного, необхідно розуміти складне соціально- економічне явище, пов'язане з їх господарським використанням в найбільш ефективний для конкретних умов простору і часу спосіб, отриманням суспільством від землі потрібного економічного результату та забезпеченням збалансованого економічного, екологічного і соціального ефектів.

Ключові слова: *економічна ефективність, земельні ресурси, сільське господарство, земля, сільськогосподарське виробництво.*

Постановка проблеми. Питання, актуальність якого не змінюється з часом, є ефективність використання природних ресурсів. Якщо ж говорити про сільське господарство, то ефективне, раціональне використання такого природного ресурсу як земля – це стійке підґрунтя його сталого розвитку. Ефективне використання земельних ресурсів має винятково важливе значення для сталого розвитку аграрного сектора України. Цьому має бути підпорядковане реформування земельних відносин, на основі якого здійснено перехід до різних форм власності на землю, запроваджено платне землекористування тощо. Земельна реформа, як основна складова аграрної реформи, виявила значну кількість складних, багатогранних проблем, пов'язаних з оцінкою ефективності використання землі в ринкових умовах господарювання. За час проведення аграрної реформи в Україні поняття ефективності майже не ставилося в центрі уваги на державному рівні, не кажучи вже про практичну необхідність і доцільність ефективного використання, яка має ґрунтуватися на нових інноваційних принципах і підходах.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Питанню визначення ефективності використання земель присвячена значна кількість праць представників класичних шкіл та сучасників. Вивченню використання землі як головного елемента суспільного ви- робництва, присвячені праці А. Сміта, У. Петті, К. Маркса, Ф. Енгельса, які розглядали її з точки зору економічної теорії. Окремим аспектом методики дослідження ефективного використання земель у сільському господарстві присвячені наукові праці Ю.Д. Білика, П.Ф.Веденічева, В.Г. В'юна, В.В. Горлачука, Г.І. Горохова, А.С. Даниленка, Д.С. Добряка, О.В. Лазарєвої, Я.І.Лютого, Т.П.Магазинщикова, М.А. Мицай, Л.Я. Новаковського, С.О. Осипчука, П.Н.Першина, С.Ф. Поважного, А.Я. Сохнича, П.Т.Саблука, А.М. Третяка, В.В. Юрчишина, О.І. Шапоренко

та інших. Але постійні зміни, які відбуваються в суспільно-економічному житті країни і зокрема, в сільському господарстві, вимагають поглиблених досліджень щодо ефективного використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах в умовах ринкових трансформацій.

Постановка завдання. Завданням дослідження є вивчення, узагальнення та поглиблення теоретико - методичних засад щодо дослідження ефективності використання земельних ресурсів у сільському господарстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Специфіка підприємницької діяльності в сільського господарства полягає в тому, що основним виробничим ресурсом є земля. Від того, наскільки ефективно вона використовується землекористувачем залежить не тільки величина одержуваного доходу, а й добробут суспільства та кожного громадянина зокрема. [1].

Земельні ресурси - сукупні ресурси земельної території як просторового базису господарської діяльності людей, засобу виробництва та її біологічної продуктивності. До них належать землі, що використовуються або можуть бути використані людиною. В Україні переважають ресурси сільськогосподарського використання. Земля – найважливіша складова природних ресурсів; головна передумова та природна основа сільськогосподарського виробництва. Земельні ресурси вважаються первинним фактором виробництва [9], вони відіграють визначальну роль в людській господарській діяльності, зокрема вони є головним засобом виробництва та просторовою базою для розміщення та функціонування галузей сільського господарства [7].

Вирішення проблеми ефективного використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах вимагає дотримання таких принципів: рівноправність всіх форм власності на землю; платність землекористування; цільове, раціональне та екологобезпечне використання земель.

Зважаючи на те, що земля є основним національним багатством, формування нових землеволодінь і землекористувань на основі приватної власності на землю та на приватно-орендних засадах, яке відбувається в рамках сучасних організаційно-правових форм сільськогосподарського виробництва, доцільно здійснювати з урахуванням наукових засад і практичних дій щодо вирішення природоохоронних завдань. Особливо актуальним при цьому є завдання збереження і відтворення родючості ґрунтів, що витікає із вимог ресурсозберігаючої й екологобезпечної системи землеробства.

Потрібно відзначити, що підвищення зацікавленості власників землі і землекористувачів у збереженні і підвищенні родючості сільськогосподарських угідь, ефективності цільового використання земельних ресурсів потребує розробки системи економічного стимулювання використання і охорони земель, яка б забезпечила товаровиробникам сільськогосподарської продукції гарантії справедливого її розподілу і розпоряджання нею. [6, с. 9]

Поточне управління земельними ресурсами в Україні здійснюється шляхом регулювання земельних відносин через нормативні акти, забезпечення додержання вимог земельного законодавства, систематичного контролю за використанням і охороною земель, застосування засобів впливу на порушників цього законодавства [8, с. 71]. Наразі вже прийнято десятки таких зако-

нодавчих, нормативних, інструктивно-методологічних актів і документів, які ці відносини регулюють,проте цього недостатньо. Аналіз законодавчих актів показує, що за відсутністю більше 45 державних та галузевих регламентів й стандартів у сфері землеустрою і біля 60 – у сфері охорони земель виник неурегульований ринок землевпорядних робіт, практично повністю відсутнє державне фінансування землевпорядних заходів, законодавство у земельній сфері виконується не повною мірою, слабко відповідає правозастосовній і землевпорядній практиці й піддається багаторазовим змінам та доповненням [1 с. 16].

Про економічну ефективність використання землі судять на основі системи показників (рис 1).

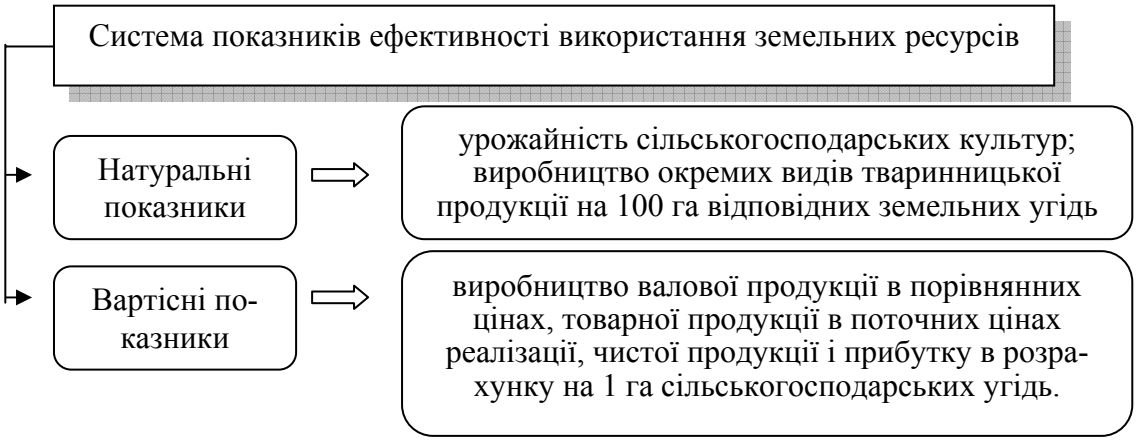

Рис. 1. Система показників ефективності використання земельних ресурсів
Джерело: розроблено автором

Узагальнюючим показником, який свідчить про ефективність використання земель в цілому у господарстві є вартість всієї валової продукції в порівнянних цінах і землеробства зокрема, в розрахунку на одиницю сільськогосподарських угідь та ріллі. Однак для порівняння ефективності використання землі господарствами, районами, областями (а саме таке порівняння дозволяє встановити відносний ступінь використання угідь) він недостатній. Для загального визначення ефективності використання землі розраховують величину валового і чистого доходу на одиницю земельної площі, розраховують також і умовного чистого доходу як різницю між вартістю всієї валової продукції та затратами на її виробництво.

Натуральні показники характеризують продуктивність лише певної частини сільськогосподарських угідь, а вартісні - всієї їх площі. Ці дві групи показників доцільно розраховувати як на гектар фізичної площі, так і з урахуванням грошової оцінки гектара сільськогосподарських угідь, в якій відображена їх економічна родючість. В першому випадку можна судити про фактично досягнутий рівень використання землі без урахування її якості, а в другому - об'єктивно оцінити результати господарювання.

Реалізація Концепції ефективного використання земельних угідь забезпечується за допомогою цілеспрямованої політики, яка включає державний, регіональний та місцеві рівні вирішення відповідних питань, правові, фінансові та організаційні засоби.

Вирішення проблеми ефективного використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах вимагає дотримання таких принципів: рівноправність всіх форм власності на землю; платність землекористування; цільове, раціональне та екологобезпечне використання земель.

Підвищення зацікавленості власників землі і землекористувачів у збереженні і підвищенні родючості сільськогосподарських угідь, ефективності цільового використання земельних ресурсів потребує розробки системи економічного стимулювання використання і охорони земель, яка б забезпечила товаровиробникам сільськогосподарської продукції гарантії справедливого її розподілу і розпоряджання нею.

Вважаємо, що сталий розвиток сільського господарства та оптимізація землекористування забезпечать раціональне використання земельних ресурсів сприятимуть підвищенню ефективності господарювання у сільськогосподарських підприємствах.

Вирішувати проблему ефективного використання землі в сільському господарстві потрібно системно, орієнтуючись на реалізацію як внутрішніх, так і зовнішніх факторів (рис. 2).

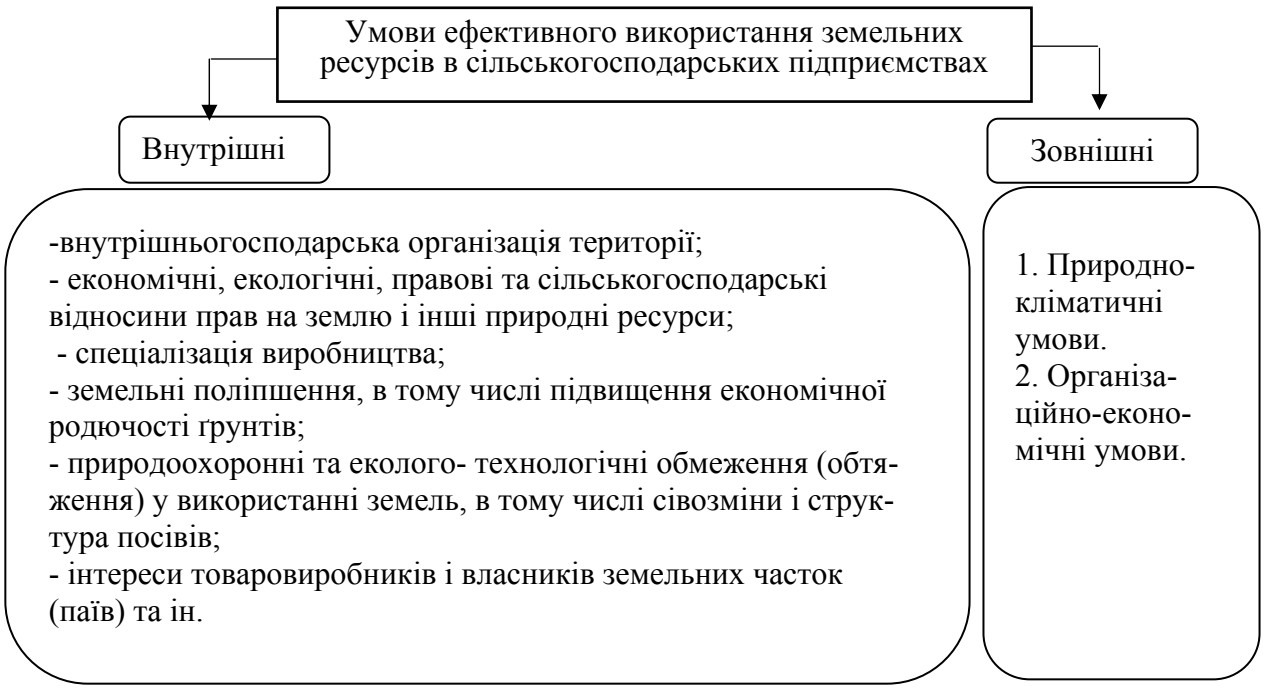

Рис.2. Умови ефективного використання земельних ресурсів у сільському господарстві

Джерело: розроблено автором

В основу концепції трансформування землекористування діючих сільськогосподарських підприємств покладено принцип розвитку найбільш ефективних і продуктивних та ліквідації нежиттєздатних господарських структур. Процес реформування сільськогосподарських підприємств повинен позитивно вплинути на економічну ефективність використання ними одного з головних ресурсів сільськогосподарського виробництва – землі. В умовах, коли не забезпечено ефективне використання землі, всі інші намагання створити раціональні господарські структури, розвивати ефективні економічні зв’язки не призведуть до успіху [4].

Важливо розв'язати проблему переходу землекористування на інноваційну модель розвитку, в якій відстежувався б увесь науково-технічний процес — від постановки завдань на проведення досліджень за всіма фазами науково-технічних розробок до реалізації на практиці. Потрібно також створити систему інноваційного провайдингу щодо впровадження розробок у галузі використання та охорони земель. Основою має бути прибутковість земель, що визначатиметься екологічною можливістю і економічною доцільністю їхнього використання. Отже, можна запобігти ризику заподіяння землям шкоди, оскільки зазвичай погіршення якості земель стає незворотнім процесом та уникнути непродуктивних витрат. Враховуючи зростаюче значення екологічних факторів і малу ймовірність здійснення затратних заходів у зміні території, землевпорядні дії в найближчій перспективі, найвірогідніше, матимуть адаптаційний характер.

Поняття ефективності має не тільки «вузьке» економічне значення. Серед багатьох умов оцінки ефективності як критерія вирішення завдань з вибору варіантів виділяють також соціальні умови і обмеження [4, с. 83]. Це органічний взаємозв'язок землекористування і земельних відносин, який складається під дією факторів другого рівня: екосистеми «земля», людини з її живою і матеріалізованою працею, відносин стосовно власності, технології і економічних інтересів. Також оцінка ефективності буде неповною, якщо у відношенні використання земельних ресурсів не поставити умови збереження екологічної рівноваги в природі.

Підсумовуючи, зазначимо, що критеріями раціональності формування ефективного сільськогосподарського землекористування є висока економічна, технологічна, екологічна, еколого-економічна, соціально-економічна та соціально-екологічна ефективність і, як наслідок, збереження довкілля і здоров'я людей, що проживають на відповідній території. Зміст різних видів ефективності наведений у табл. 1.

Таблиця 1

Види ефективності використання сільськогосподарських земель та їх зміст

Види ефективності	Зміст
Економічна	Результат реалізації в продуктах рослинництва затрат живої і уречевленої праці, а також родючості ґрунтів в конкретних умовах простору і часу
Екологічна	Поліпшення якості земельних угідь, що дає змогу одержувати додаткову продукцію і підвищувати економічні показники господарської діяльності та запобігати збиткам довкіллю
Технологічна	Зменшення землеємності одиниці продукції
Еколого-економічна	Економічна ефективність витрат, пов'язаних із заходами на поліпшення якості земельних угідь та їх охорону
Соціально-економічна	Приріст вартості природних ресурсів
Соціально-екологічна	Перетворення сонячної енергії з мінімальними затратами енергії природного палива і людини на одиницю продукції

Джерело: *розроблено автором*

На мою думку, визначення сутності економічного використання земель сільськогосподарськими підприємствами як комплексного явища, яке поєднує в собі різні складові соціальної, економічної, екологічної ефективності та перебуває під впливом внутрішніх, зовнішніх факторів, факторів кон'юнктури світових ринків, повинно бути таким. Економічна ефективність використання земель сільськогосподарського призначення – це складне соціально-економічне явище, що пов'язане з її господарським використанням в найбільш ефективний для конкретних умов простору і часу спосіб, отриманням суспільством від землі потрібного економічного результату, з забезпеченням відновлення родючості ґрунтів.

Висновки. .Земельні ресурси є основою виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств. Їх ефективне використання у сучасних умовах господарювання має ґрунтуватись на таких принципах, як: рівноправність усіх форм власності на землю; платність землекористування; цільове, раціональне та екологобезпечне використання земель. Враховуючи кардинальну зміну умов землекористування, в статті наведено умови методика ефективності використання земельних ресурсів.. Дані показники відображають рівень інтенсивності використання сільськогосподарських угідь в аграрних формуваннях.

Основою формування ефективного використання сільськогосподарських земель є, крім виділених в земельному законодавстві, такі організаційно - економічні та землевпорядно-правові принципи: 1) єдність політичного, економічного, екологічного і технологічного підходів до організації сільськогосподарського землекористування; 2) комплексне вирішення питань ефективного використання земель та інших природних ресурсів; 3) врахування зональних відмінностей розміщення і використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення; 4) врахування особливостей багатофункціональності землі в сільському госпо дарстві; 5) пріоритет сільського господарства на землю. Комплексний підхід – обов'язкова умова науково обґрунтованої організації ефективного використання сільськогосподарських земель.

Обґрунтовано, що під ефективним використанням сільськогосподарських земель слід розуміти складне соціально- економічне явище, що пов'язане з її господарським використанням в найбільш ефективний для конкретних умов простору і часу спосіб, отриманням суспільством від землі потрібного економічного результату, з забезпеченням відновлення родючості ґрунтів. Будучи надзвичайно важливою інтегрованою природничо-науковою, соціально- економічною та екологічною системою, проблема формування ефективного використання сільськогосподарських земель вирішується на основі балансу між необхідним економічним ростом та збереженням земельних ресурсів. З'ясовано, що в межах взаємодії «суспільство – природа» вирізняють 4 аспекти розгляду сутності ефективного використання землі, які тісно пов'язані між собою і утворюють діалектичну єдність під час його формування: природно-біологічний, соціально-економічний, технологічний та землевпорядно-правовий. Такий системний розгляд сутності ефективного використання сільськогосподарських земель на сучасному етапі розвитку земель-

них відносин передбачає виокремлення аспектів проблеми, визначення методів практичного її вирішення (форм і типів раціонального землекористування), характеристику рівнів вирішення проблеми з точки зору ринкових відносин в сільському господарстві.

Список використаних джерел:

1. Агрономіка. - Режим доступу: http://agronomic.ru/stati/obrabotka-potchvy/minimalizatsiya-obrabotki-potchvy-122.html

2. Березюк С. В. Сучасні проблеми землекористування в сільському господарстві / С. В Березюк, Ю. Б Березюк // Економіка АПК. – 2011. – № 2. – С. 47–53

3. Економічна енциклопедія : [У трьох томах] / [За заг. ред.: С. В. Мочерного]. – Том 1 – К. : «Академія», 2000. – 864 с

4. Іртищева І.О. Інноваційний розвиток сільських територій: адаптація міжнародного досвіду в національних реаліях: монографія / І.О. Іртищева, А.Я. Сохнич. – Миколаїв: Іліон, 2012. – 176 с.

5. Кашенко О.Л.Земля як аграрний капітал / О.Л. Кашенко // Економіка АПК. – 2003. – № 6.– С. 57–62.

6. Котлер Ф. Основы маркетинга: пер. с англ. – М.: «Бизнес-книга», «ИМА-Кросс. Плюс», ноябрь 1995. – 702 с.

7. Паньків З.П. Земельні ресурси: Навчальний посібник. – Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 272 с.

8. Про загальнодержавну програму використання та охорони земель. Проект Закону України // Земельний кадастр. – 2004. – № 1-2. – С. 102.

9. Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки: Указ Президента України від 3 грудня 1999 р. № 1529/99 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zakon.rada.gov.ua.

10. Русан В.М. Економіка раціонального сільськогосподарського землекористування / В.М. Русан. – К. : ННЦ ІАЕ, 2009. – 200 с

Рецензент – д.е.н., професор Писаренко В.В.

УДК 339.5:338.431(477)

АНАЛІЗ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ПРОДУКЦІЇ АГРАРНОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ: ДИНАМІКА ТА СТРУКТУРА

Калантиря Ю.С., аспірант
Полтавська державна аграрна академія

Стаття присвячена аналізу зовнішньоекономічної діяльності України в умовах європейських інтеграційних процесів. Мета статті полягає у проведенні структурного вітчизняною продукцією на Світовому ринку, з особливим акцентом на експорт агропродовольчої продукції. У статті здійснено аналіз товарної та географічної структури експорту продукції з України. Розглянуто основні напрями експорту сировинних ресурсів та готової продукції по країнах світу. Визначено обсяги експорту-імпорту товарів за регіонами України та зовнішньоторговельний баланс агропродовольчих товарів. Виокремлено головні товарні групи експорту України. Проаналізовано структуру та динаміку експорту продукції рослинництва та тваринництва. Визначено поняття сільськогосподарської продукції та експортного потенціалу країни. Окреслено пріоритетні заходи щодо вдосконалення експортного потенціалу України. Для аналізу товарної структури експорту України, ми використовували класифікацію зовнішньоекономічних послуг. Дослідження проведено за Офіційними даними Держстату України стосовно зовнішньої торгівлі послугами.

Ключові слова *експорт, імпорт, експортний потенціал, сільськогосподарська продукція, міжнародна торгівля, зовнішньоекономічна діяльність, зовнішньоторговельний оборот.*

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрного сектору економіки України пРисвячено значну кількість наукових праць Дослідження проблем формування та функціонування експортного потенціалу сільськогосподарської продукції присвячені праці багатьох вчених, зокрема Андрійчука В.Г., Бойка С.М, Власова В.І., Гайдуцького А.П., Губенка В.І., Кваші С.М., Мельник Т. М., Мельникової В.І., Третъяка В.В., Худолій Л.М., Шпичака О.М., Юхновського О.І. та інших.

Тенденції розвитку міжнародної торгівлі послугами в умовах глобальної нестабільності, особливості формування та інструменти регулювання торговельних потоків активно досліджуються в СОТ, МВФ, ЮНКТАД та ОЕСР.

Постановка завдання. У роботі поставлені такі завдання: дослідити товарну та географічну структуру експорту товарів з України; , динаміка і структура польського Українського експорту, розглянути основні напрями експорту сировинних ресурсів та готової продукції по країнах світу; проаналізувати структуру експорту продукції рослинництва та тваринництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні є значна кількість наукових праць, що стосуються проведення аналізу зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД)., структури експорту та імпорту продукції, про те ці дослідження постійно потребують оновлення та деталізації. Дане питання не втрачає актуальності, оскільки національна економіка України перебуває у стані якісної радикальної трансформації, а розширення зовнішньоекономічної діяльності та аналіз її динаміки позитивно впливають на її сталий розвиток.

Україна має унікальне географічне розміщення на перетинанні транспортних шляхів з Європою в Азію та зі Скандинавських країн у країни Середземноморського регіону, яке надає додаткові переваги для ЗЕД.

Сьогодні наші продукти мають зростаючий інтерес зарубіжних клієнтів. До сприятливих факторів входження України у світове господарство відносять:

- геополітичне розташування між Західною Європою і Азією;
- наявність кваліфікованої й дешевої робочої сили, здатної до висококваліфікованої й наукоємної праці;
- багаті природні ресурси, сприятливі природно-кліматичні умови;
- потенційно великий ринок товарів і послуг;
- значний науково-технічний потенціал економіки України [3].

Після здобуття Україною повноправного членства у Світовій організації торгівлі національним експортерам надали низку переваг, пов’язаних зі скасуванням квотування експорту української металопродукції, зменшенням антидемпінгових обмежень тощо. Наступним кроком для України було під-

писання Угоди про Зону вільної торгівлі з Європейською асоціацією вільної торгівлі (ЄАВТ). На сьогодні мета України – передусім економічне співробітництво з Європейським Союзом, яке необхідно ефективно та швидко розвивати, тому 27 червня 2014 року було підписано економічну частину угоди про асоціацію України з ЄС. Це надасть певні переваги для експортерів України, а саме: скасування більшості ввізних мит, скасування експортних мит, зниження нетарифних бар'єрів торгівлі.

Але поряд з низкою переваг існують певні ризики від євроінтеграції, а саме – загострення конкуренції на внутрішньому ринку та необхідність впровадження нових норм безпеки та якості продукції, адже в іншому випадку продукція нашого вітчизняного виробництва буде не спроможна конкурувати не лише на Світовому ринку, але й на внутрішньому.

Формування потужного експортного потенціалу це фунтамент для для досягнення стійкого (позитивного) розвитку національної екокоміки України. Адже експорт не лише здійснює значний вклад у наповненні державного бюджету, а ще й сприяє глобалізації в економічній, політичній і культурній сферах, розвитку галузей та генерує нові робочі місця, що є значним факторм для забезпечення стабільного розвитку держави.

Третъяк В.В. експортний потенціал визначає як сукупність факторів, що забезпечують можливість його виходу на зовнішні ринки, тобто наявність в регіоні ресурсів (природні, людські, фінансові, науково-технічні, інформаційні) що викоРистовуються для виробництва певних товарів чи надання послуг [6].

Т. Мельник вважає, що експортний потенціал країни складається з експортних потенціалів окремих галузей, першою чергою промисловості як найважливішого продуцента готової продукції. У свою чергу, експортний потенціал галузі – з експортних потенціалів окремих підприємств; по-друге, експортний потенціал об'єктивно пов'язаний з конкурентоспроможністю продукції, призначеної для реалізації на світовому ринку» [4].

Найвищий експортний потенціал України має Київська область, частка експорту якої становить 8744305,3 тис.дол. або 23% від загального значення. Дещо меншу частку займає Дніпропетровська область - 17%, що еквівалентно 6399009,6 тис. дол. 10% загального експорту товарів та послуг експортується з Донецької області (рис. 1).

Для аналізу товарної структури експорту сільськогосподарських товарів і діяльності України ми коРистувалися Класифікацією зовнішньоекономічних послуг (далі – КЗЕП). Сільськогосподарська продукція (сільськогосподарські товари) – товари, зазначені у групах 1-24 УКТЗЕД згідно із Законом України «Про Митний тариф України» [1].

За останній рік обсяги експорту сільськогосподарської продукції зменшилися на 2104872 тис.дол та на 2015 р. становлять14564081,8 тис.дол, з них вагому частину утворюють продукти рослинного походження.

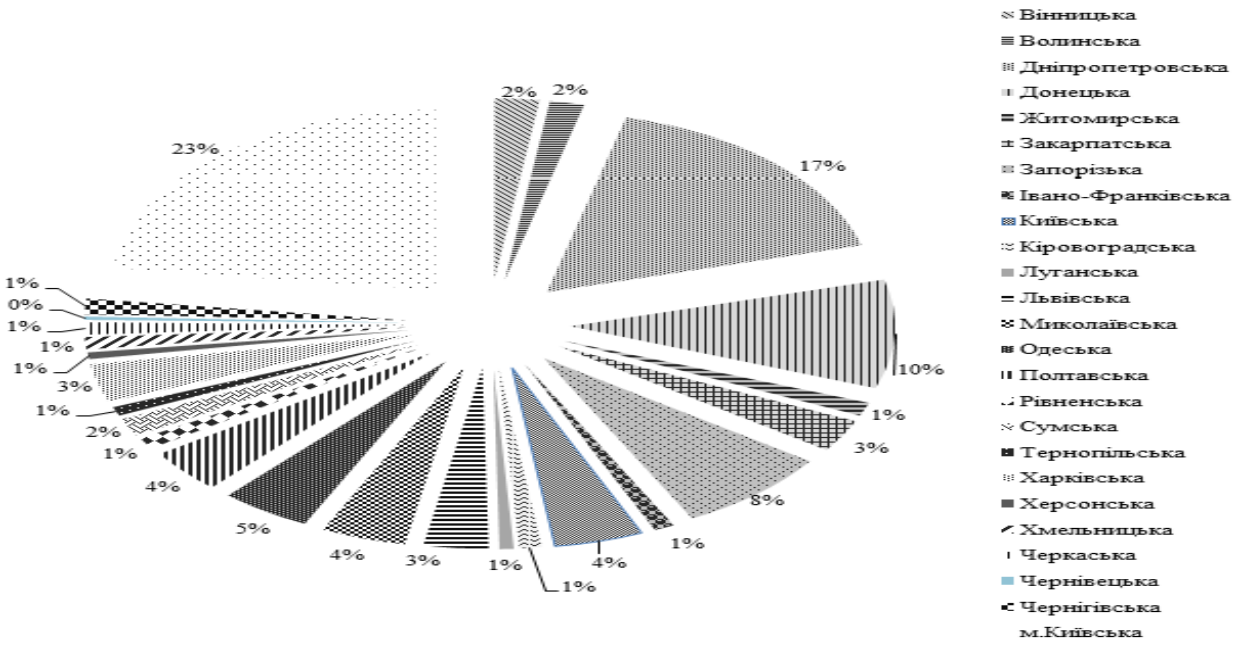

Рис. 1. Обсяги імпорту товарів за регіонами України у 2015 році

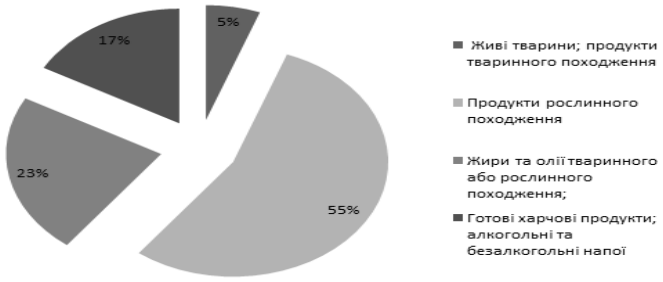

Рис. 2. Структура експорту сільськогосподарської продукції за 2015 р.

Зернові культури становлять 41,6 % загального експроту с-г продукції або 76% експорту продукції рослинного походження, шо можна відмитити на Рис.3. За досліджуваний період експорт зернових за 2014-2015 р., знизився на 486153,4 тис.дол. або на 7.4%. За досліджуваний період поставки за кордон продуктів тваринного походження зменшилися на 18,8%. В загальній структурі експорту сільськогосподарської продукції ця категорія товарів займає лише 5 %, основну частину яких становлять м'ясо та молоко, яйця, мед 46 % та 47% (рис. 3).

Рис. 3. Структура експорту продуктів тваринного походження та рослинного походження за 2015 р.

Аналізуючи динаміку зовнішньої торгівлі агропродукцією, перш за все, слід зауважити, що за попередній рік зовнішньоторговельний баланс за чотирма групами агропродовольчих товарів є позитивним, а експорт продовольства майже у 4 рази перевищує імпорт (див. рис.4).

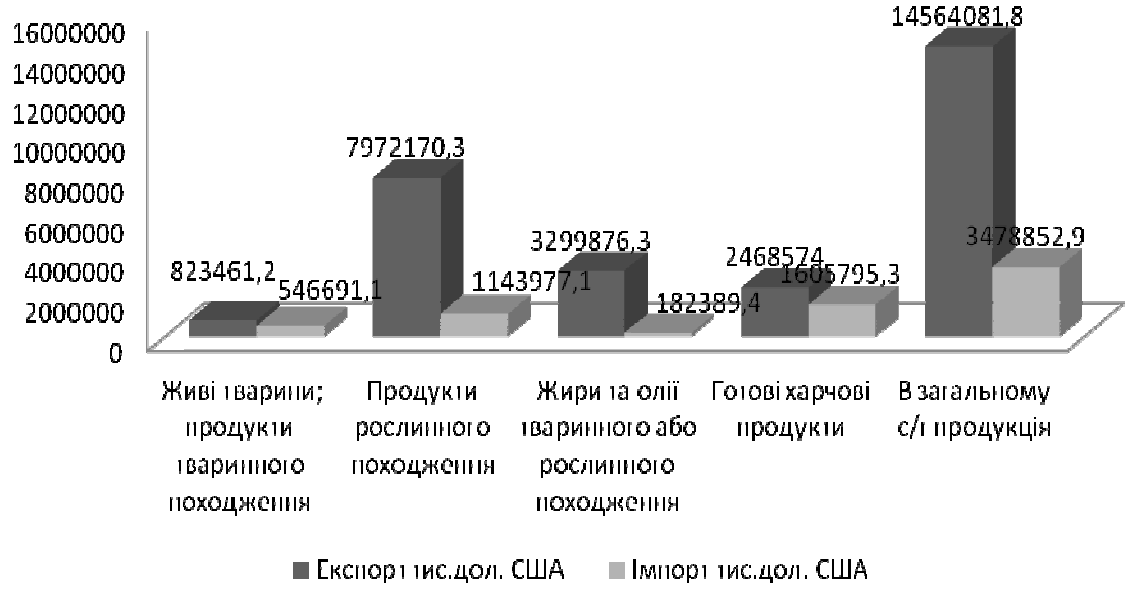

Рис. 4. Зовнішньоторговельний баланс агропродовольчих товарів на 2015 р.

Найвагомішими чинниками позитивного сальдо сільськогосподарської продукції залишаються обсяги експорту зернових культур, експорт цієї продукції на майже в 7 разів перевищує імпорт.

Головний напрямок українського агроекспорту - Європейський Союз. На другому місці - Південно-Східна Азія, потім Близький Схід. Країни СНД, в тому числі і Росія, перестали бути важливим напрямком для ЗТВ. Експорт в різні регіони зростає нерівномірно . Поставки на Близький Схід і Північну Африку відносно стабільні . А ось експорт в Південно - Східну Азію виріс в 8 разів , в ЄС – в 13 разів [2].

До десятки країн, до яких найбільше експортується товари вітчизняного виробника за даними Держкомстату на 2015 р. можна віднести з країни СНД – Російську Федерацію; з країн Європи – Нідерланди, Іспанію, Італію, Німеччину, Польщу; з країн Азії – Індію, Китай, Туречину; з країн Африки–Єгипет. (рис.5).

У рейтингу країн-імпортерів української с/г продукції Російська Федерація на 2015 р. займає лідируючу позицію - 4829927,7 тис.дол., проте за останній рік поставки знизилися майже в половину разів4829927,7 тис.дол.

Зі значним відривом 2 за мастабами поставок продукції Українського виробнитцва є Туреччина 2771669,1 тис. дол. До Європейский контингенту найбільше поставок здійснено в Італію та Польщу.

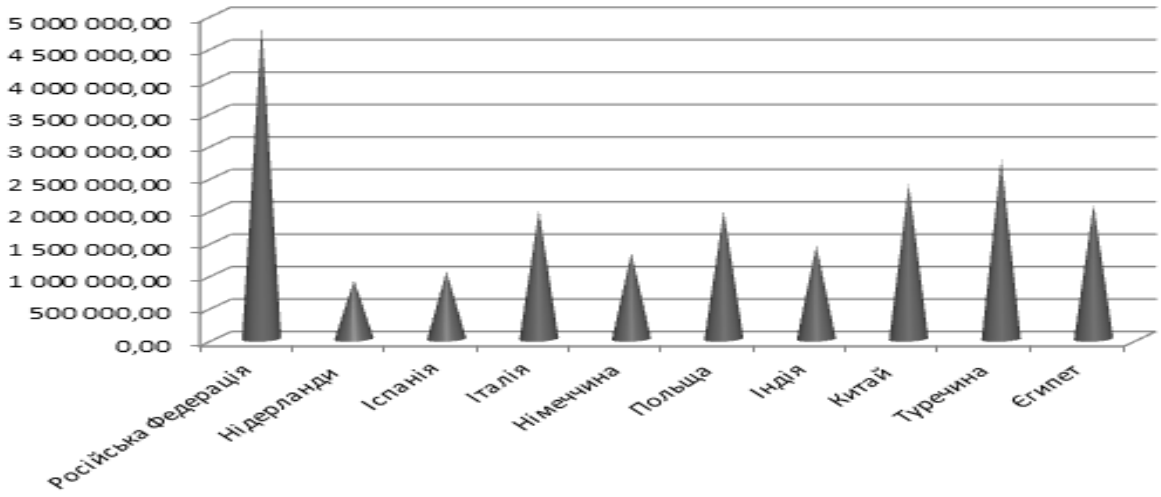

Рис. 5. Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами

Висновки. Виходячи з вище наведено можна зробити висновок, що розвиток експорту сільськогосподарської продукції – це ключ до успіху України в цілому. На нашу думку, для підвищення конкуренто-спроможності продукції АПК України потрібно:

– адаптувати норми якості продукції відповідно до міжнародних стандартів;

– розробити дієві програми розвитку аграрного сектору економіки та розвитку села;

– сприяти направленню працівників за кордон для набуття нового досвіду і застосування його на українських підприємствах;

– викоРистовувати високотехнічне обладнання, що сприяло б до збільшенню випуску продукції і відповідно до збільшенню експорту товарів;

– активно залучаючи міжнародні та внутрішні інвестиції в розвиток сільського господарства;

– розробити спеціальні програми розвитку села за для підвищення розвитку продукції АПК;

– сприяти науково – дослідній діяльності в агропромисловому секторі економіки.

Сьогодні саме аграрний комплекс забезпечує найбільшу частку валютних надходжень до бюджету України. Це свідчить про те, що диверсифікація і нарощування експорту української сільськогосподарської продукції є реальними до виконання завданнями.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про митний тариф України» № 2371-III від 05 квітня 2001 р. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http// www.zakon.rada.gov.ua/.

2. Максим Гардус Экспорт продукции АПК: итоги 2015 и перспективы 2016 года География и динамика экспорта агропродукции инфографика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://economy.apostrophe.com.ua.

3. Мельникова В.І., Мельникова О.П., Сіплярук Т.В., Тур І.Ю., Шведова Г.М. Національна економіка. Навч. посіб. 2-ге вид. перероб. та доп. – К.: Центр учбової літератури. 2012. – 248 с.

4. Мельник Т. Експортний потенціал України: методологія оцінки та аналіз [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua.

5. Офіційний сайт Державного комітету статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/.

6. Третъяк В.В. Экспортный потенциал региона при оценке возможностей регионального внешнеэкономического развития / Третъяк В.В. // Актуальні проблеми економіки. – 2006. - №12. - С.110-117.

Рецензент – д.е.н., професор Плаксієнко В.Я.

УДК 658:631.1.024:338.432.009.12

МЕНЕДЖМЕНТ І МАРКЕТИНГ ЯК ОСНОВА ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

Терещенко І.О., к.е.н., доцент
Полтавська державна аграрна академія

Конкурентоспроможність підприємства у ринкових умовах є визначальним фактором ефективності господарського функціонування. Для підвищення конкурентоспроможності агропромислового виробництва необхідно з формувати конкурентну стратегію на основі розроблених управлінсько-виробничої та маркетингової стратегій. У свою чергу для розробки управлінсько-виробничої стратегії необхідно провести дослідження ефективності менеджменту внутрішніх конкурентних переваг відповідно до спеціальних функцій менеджменту. Маркетингова стратегія розробляється на основі аналізу зовнішнього маркетингового середовища.

Ключові слова: *стратегія, рівень конкурентоспроможності, менеджмент, маркетинг, конкурентні переваги, зовнішнє середовище, конкурентна стратегія.*

Постановка проблеми. Основною проблемою кожного підприємства, що функціонує в ринкових умовах, є проблема його виживання й забезпечення безупинного розвитку. Вирішити дану проблему можливо за рахунок управління виробничо-управлінською та маркетинговою діяльністю, що забезпечує виробництво конкурентоспроможної продукції. Однак для ефективного управління необхідно розробити чіткий план дій підприємства у динамічному ринковому середовищі, що буде враховувати його постійні зміни. Таким планом є конкурентна стратегія, що направлена на зміцнення позицій підприємства на ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання стратегічного управління підприємством та підвищення конкурентоспроможності виробництва досить широко висвітлені у працях зарубіжних авторів, таких як Г. Л. Азоєва, О. С. Віханського, Ф. Котлера, М. Портера, А. Стрікленда, А. Томпсона, а також у дослідженнях вітчизняних вчених, зокрема О. В. Березіна, Л. Є. Довганя, А. П. Міщенка, В. Я. Месель-Веселяка, В. Д. Нємцова, О. М. Сумця, З. Є. Шершньової та інших.

Постановка завдання. Розробити методичні підходи до формування конкурентної стратегії, як передумови підвищення конкурентоспроможності виробництва, на основі дослідження менеджменту внутрішніх ресурсів та аналізу зовнішнього маркетингового середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стратегія необхідна будь-якій фірмі, що претендує на успіх, аби визначити, в якому напрямку вона буде розвиватися. По суті, вибір стратегії означає, що з усіх можливих шляхів розвитку і способів дії, що відкриваються перед компанією, вона обирає конкретний напрямок. Добре розроблена стратегія – основа підвищення конкурентоспроможності фірми, сильної конкурентної позиції й формування такої організації, яка за допомогою удосконалення структури управління і підвищення організаційної культури могла б успішно працювати у жорстких ринкових умовах [1, с. 11].

Широке різноманіття підходів до трактування терміну «стратегія» породжує значну кількість точок зору щодо класифікаційних ознак, за якими поділяють стратегії. Так, А. Томпсон та Дж. Стрікленд розробили стратегічну піраміду, в основі якої лежить ієрархічний поділ стратегій, на першій сходинці якої розташовується корпоративна стратегія, що поширюється на всю компанію, охоплюючи всі напрями діяльності [2]. На другій сходинці піраміди – ділова стратегія, що базується на діях та підходах, спрямованих на забезпечення успішної діяльності в одній специфічній сфері бізнесу полягає в тому, щоб показати, як завоювати сильні довгострокові конкурентні позиції [2]. На третій сходинці піраміди знаходиться функціональна стратегія, що розробляється для кожного напрямку відповідної сфери діяльності, являючи собою план виробництва; до того ж ділова стратегія повинна базуватися на всій сукупності функціональних стратегій підприємства. На останній сходинці знаходиться більш вузька стратегія – операційна. Вона доповнює й завершує загальний стратегічний план роботи підприємства [2].

Більш широку класифікацію стратегій у своїй книзі «Стратегічний менеджмент» пропонують вчені В. Д. Нємцов та Л. Є. Довгань, [3, с. 296–306] виділяючи чотири основні ознаки поділу. Перша – це рівень управління, на якому розробляється стратегія, відповідно до цього стратегії бувають п’яти видів: корпоративна, ділова, функціональна, ресурсна, оперативна.

Другою ознакою є «життєвий цикл» підприємства, а, точніше, та його фаза, для якої розробляється стратегія й виходячи з цього їх поділяють на такі: стратегія зростання, стратегія стабілізації, стратегія скорочення, стратегія реструктуризації.

Манера і характер поведінки підприємства на ринку – це третя ознака, яка поділяє стратегії на два види: активну (наступальну), коли підприємство займається постійним розширенням діяльності, розробляє нові види продукції й випереджає конкурентів за обсягами її реалізації; пасивну, у цьому випадку фірма фокусує свою роботу на одній конкретно визначеній сфері; більш обережно ставиться до випуску нової продукції, спочатку вивчає потреби споживачів; характерна оборонна позиція на ринку.

І остання, четверта, ознака – це позиція на ринку, відповідно до якої й реалізуються наступні стратегії для перемоги в конкурентній боротьбі: стратегія лідера, нав’язує конкурентам свої методи боротьби шляхом запро-

вадження передового досвіду; стратегія послідовника полягає у дублюванні заходів і методів конкурента-лідера, з надією обійти останнього; стратегія підприємства, яке знає своє місце на ринку, характеризується виваженими діями в будь-якій сфері діяльності, особливо, що стосується введення нових видів продукції й завоювання нових ринків [3, с. 296–306].

Найповніший поділ стратегій, на нашу думку, наведений у книзі О. В. Березіна та М. Г. Безпарточного «Стратегія підприємств» [4, с. 18–20]. Автори виділяють шість основних класифікаційних ознак: за ієрархією – всі стратегії розділяють на корпоративну, портфельну, бізнесову та функціональну; залежно від часу, за який планується її реалізувати: короткотермінові, середньотермінові та довготермінові; за функціональною ознакою стратегії бувають виробничі, соціальні, економічні, фінансові, маркетингові і т.д. їх кількість залежить від чисельності функціональних підрозділів на підприємстві.

В основу четвертої класифікаційної ознаки покладені стадії економічного розвитку підприємства, відповідно до яких стратегії поділяють на три групи: зростання, стабілізації та спаду. П’ята класифікаційна ознака – за напрямами можливого розвитку виробництва, стратегії бувають інтенсивного, інтеграційного, диверсифікованого розвитку, реструктуризації, спеціалізації та концентрації. І остання класифікаційна ознака – це позиція у конкурентній боротьбі, виходячи з якої стратегії бувають чотирьох видів (лідера, претендента на лідерство, послідовника і початківця).

Провідну роль у формуванні стратегії відіграє саме ієрархічний поділ, оскільки управлінцям необхідно чітко усвідомити, яка стратегія є головнішою, а яка підпорядковується її. І тут постає необхідність адаптації класифікаційного поділу стратегій до національних особливостей економіки.

Процес формування конкурентної стратегії підприємств агропромислового комплексу (див. рис. 1), на нашу думку, потрібно починати з детального дослідження внутрішніх конкурентних переваг підприємства та аналізу зовнішнього маркетингового середовища.

Дослідження внутрішніх конкурентних переваг потрібно здійснювати відповідно до спеціальних функцій менеджменту, зокрема аналізується ефективність управління: підприємством та його виробничими підрозділами; контролем якості праці і конкурентоспроможності продукції; маркетинговою та збутовою діяльністю; технологічною підготовкою виробництва, енергетичним і транспортним обслуговуванням; прогнозуванням і техніко-економічним плануванням; трудовими ресурсами, соціальним розвитком підприємства, організацією та охороною праці; фінансовими ресурсами, управлінським обліком та діловодством; матеріально-технічним забезпеченням; капітальним будівництвом, реконструкцією і господарським обслуговуванням; зовнішньоекономічною діяльністю [5].

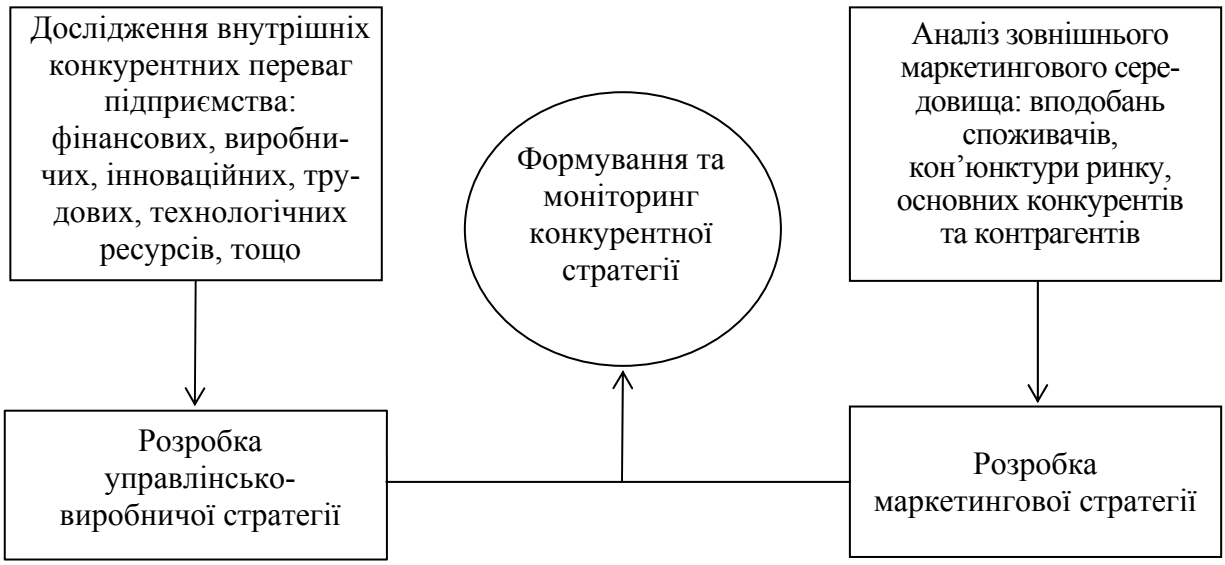

Рис. 1. Процес формування конкурентної стратегії підприємств АПК
Джерело: розроблено автором на підставі [1-10]

Одночасно аналізується стан зовнішнього маркетингового середовища, зокрема: характеристики споживачів, їх міжособовий впливи, процес прийняття рішення про купівлю, організації споживачів; основні конкуренти їх маркетингові стратегії та взаємовідносини в каналах збуту, загальні фактори конкуренції; незалежні засоби масової інформації (радіо, телебачення, інформаційні агентства, інтернет ресурси); стан економічного розвитку країни, агропромислового комплексу та суміжних галузей, інші макроекономічні показники національної економіки (рівень інфляції і безробіття, тощо); рівень науково-технічного прогресу в країні та в АПК, науково-дослідну та дослідницько-конструкторську роботу конкурентів; рівень культури та освіти; нормативно правові акти, що регулюють діяльність в галузі агропромислового виробництва та суміжних галузях; демографічні показники країни, зокрема чисельність населення, його структуру, міграційні процеси, тощо.

Узагальнюючи виявлені конкурентні переваги і недоліки в управлінській діяльності підприємства та досліджені фактори маркетингового зовнішнього середовища, розробляють відповідно управлінсько-виробничу та маркетингову стратегії, і лише на їх основі формується конкурентна стратегія підприємства.

Метою розробки конкурентної стратегії є забезпечення досягнення найкращих показників роботи підприємства та підвищення рівня його конкурентоспроможності на ринку [6].

Зокрема М. Портер [7], вважає, що загальні конкурентні стратегії існують у вигляді: лідерства у зниженні витрат, диференціації та стратегії фокусування. Три основні стратегії характеризуються частковим проникненням одна в одну із одночасним об'єднанням, за рахунок чого утворюються чотири додаткові конкурентні стратегії. Сформовані стратегії, на даному етапі розвитку стратегічного управління є універсальними і найоптимальнішими, поскільки практика довела їх дієвість і високу ефективність.

Доповнення та розвиток концепції М. Портера шляхом видозміни базових стратегій конкуренції здійснив Г. Азоєв [8]. Відповідно до його точки зору, базова конкурентна стратегія являє собою основу конкурентної поведінки підприємства на ринку й описує схему забезпечення переваг над конкурентами та формує стратегію управління підприємством.

П'ять базових стратегій конкуренції, за Г. Азоєвим, – це:

- стратегія зниження собівартості – орієнтована на масовий випуск стандартної продукції, що більш ефективна й потребує менших питомих витрат, аніж виготовлення невеликих партій різнорідної продукції. Стимулом до її використання є значна економія на масштабі виробництва та залучення значної кількості споживачів, для яких ціна є визначальним фактором у процесі покупки;
- стратегія диференціації продукту – базується на спеціалізації у виготовленні особливої (іноді незвичайної) продукції, яка є модифікацією стандартного виробу;
- стратегія сегментування ринку – спрямована на забезпечення переваг над конкурентами у відокремленому і нерідко єдиному сегменті ринку, який виділяється на основі географічного, психографічного, поведінкового, демографічного або інших принципів сегментації;
- стратегія впровадження інновацій – виробники не зв'язують себе необхідністю знижувати собівартість продукції, що виробляється, диференціювати її тощо. Головна мета: випередити конкурентів й одноособово зайняти ринкову нішу, де конкуренція відсутня або досить незначна;
- стратегія негайного реагування на потреби ринку – має на меті максимально швидке задоволення виникаючих потреб у різних областях бізнесу. Основний принцип поведінки: вибір і реалізація проектів, найбільш рентабельних у поточних ринкових умовах [8].

Інший підхід до класифікації конкурентних стратегій пропонує О. С. Віханський [9], наголошуючи на тому, що ґрунтуючись лише на аналізі конкурентного середовища та структури конкурентних сил, неможливо виробити ефективну конкурентну стратегію. Управлінцям необхідно чітко усвідомити позицію власного підприємства у конкурентному середовищі, яких, за Ф. Котлером [10], існує чотири чітко визначених види: позиція лідера на ринку; позиція виклику ринковому оточенню; позиція послідовника і позиція фірми, що знає своє місце на ринку. Взявши кожну позицію, О. С. Віханський [9] розробив різні види конкурентних стратегій, виходячи з тих дій, які планує здійснювати підприємство (атакувати чи захищати свою позицію) у конкурентній боротьбі, за умови, що всі підприємства прагнуть захопити більшу частку ринку.

На нашу думку, конкурентна стратегія це векторний розвиток підприємства, що складається із стратегічних цілей та напрямів, які формуються управлінцями, виходячи з нинішньої позиції господарства на конкурентному ринку, наявних у нього переваг (початкової точки) й темпу їх зміни (час руху) і закінчується у проектованому стані (досягнення поставлених цілей).

Однак, формуванням конкурентної стратегії процес стратегічного управління підприємством не закінчується, оскільки внутрішні конкурентні

переваги не є абсолютними і можуть бути скопійовані конкурентами або втратити свою актуальність в наслідок динамічних змін зовнішнього маркетингового середовища. Тому важливим є процес моніторингу відповідності конкурентної стратегії підприємства наявним конкурентним перевагам та стану зовнішнього середовища.

Висновки. Проведений аналіз науково-теоретичних положень сучасної теорії стратегічного планування, менеджменту та маркетингу, дає підстави стверджувати, що досягнення високого рівня конкурентоспроможності не можливе без наявності стійкої конкурентної переваги. Для виявлення конкурентної переваги необхідно дослідити ефективність менеджменту внутрішніх ресурсів та процесів підприємства, проаналізувати зовнішнє маркетингове середовище і на основі узагальнених результатів розробити відповідно управлінсько-виробничу та маркетингову стратегії, з подальшим формуванням конкурентної стратегії. Реалізація сформованої конкурентної стратегії та моніторинг її відповідності внутрішнім ресурсам підприємства зовнішньому середовищу, створюють передумови для підвищення конкурентоспроможності агропромислового виробництва.

Список використаних джерел:

1. Міщенко А. П. Стратегічне управління: [навч. посіб.] / А. П. Міщенко. – К.: «Центр навчальної літератури», 2004.– 336 с.
2. Томпсон А. А. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации для анализа: [пер. с англ., 17-е изд.] / А. А. Томпсон, А. Дж. Стрикленд. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2007. – 928 с.
3. Нємцов В. Д. Стратегічний менеджмент: [навч. посіб.] / В. Д. Нємцов, Л. Є. Довгань. – К.: ДП«Експрес-Поліграф», 2001. – 559 с.
4. Березін О. В. Стратегія підприємства: [навч. посіб.] / О. В. Березін, М. Г. Безпарточний. – К.: Ліра-К, 2010. – 224 с.
5. Рульєв В. А. Менеджмент: [навч. посіб.] / В. А. Рульєв, С. О. Гуткевич. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 312 с.
6. Месель-Веселяк В. Я. Підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки України / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2008. – №12. – С.8–14.
7. Портер М. Стратегія конкуренції і методика аналізу галузей і діяльності конкурентів: [навч. посіб., пер. з англ.] / М. Портер. – К.: Основи, 1997. – 451 с.
8. Азоев Г. Л., Челенков А. П. Конкурентные преимущества фирмы: [учеб. для вузов] / Г. Л. Азоев, А. П. Челенков. – М.: ОАО «Типография «НОВОСТИ», 2000. – 256 с.
9. Виханский О. С. Стратегическое управление: [учебник, – 2-е изд., перераб. и доп.] / О. С. Виханский. – М.: Гардарика, 1998. – 296 с.
10. Котлер Ф. Основы маркетинга: [учебник, пер. с англ. Е. М. Пеньковой] / Ф. Котлер. – М.: Прогресс, 2009. – 638 с.

Рецензент – д.е.н., професор Писаренко В.В.

УДК 339.138

ФОРМУВАННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

Багорка М. О. к.с.-г.н., доцент
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

В статті досліджена сутність стратегії екологічного маркетингу, представлені її завдання в сфері аграрного виробництва, визначені основні стратегічні категорії маркетингової стратегії екологізації. Був розроблений алгоритм формування стратегії екологічного маркетингу в аграрному виробництві та визначені еколого-економічні інструменти реалізації вказаної стратегії в аграрному секторі економіки України.

Ключові слова: *маркетингова стратегія екологізації, природно-ресурсний потенціал, еколого-економічна рівновага, еколого-економічний механізм.*

Постановка проблеми. Сучасний стан екологічної ситуацію в Україні можна охарактеризувати як кризовий. Внаслідок нераціонального й науково необґрунтованого ведення сільськогосподарського виробництва в аграрній сфері України на протязі багатьох років постійно збільшувався деструктивний вплив на природне середовище. Протягом тривалого періоду часу відбувалося нехтування об'єктивними законами розвитку і відтворення природно-ресурсного потенціалу країни. Неконтрольоване використання природних ресурсів, застосування екстенсивних ресурсомістких технологій, низький рівень екологічної свідомості суспільства сприяли нераціональному природокористуванню і зрештою призвели до значної деградації довкілля України та зниження обсягів виробництва високоякісної і екологічно безпечної продукції.

На сучасному етапі розвитку країни актуальним є екологічне вдосконалення економічної діяльності, що передбачає досягнення екологічної рівноваги між споживанням природних ресурсів аграрним сектором та можливістю природного середовища щодо їх відновлення. Тому виникла нагальна потреба стратегічної спрямованості аграрного виробництва України на інноваційний тип розвитку, який пов'язаний з маркетинговими стратегіями, які сприятимуть адаптації аграрної галузі до змінних економічний умов і стануть рушійною силою економічного зростання.

Маркетингова стратегія екологізації аграрного виробництва здатна забезпечити принцип єдності економічних і екологічних процесів в управлінні аграрним виробництвом та сприятиме докорінній перебудові взаємовідносин виробництва з навколишнім природним середовищем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження в області екологічного маркетингу одержали широкий розвиток порівняно недавно. Питанням розробки маркетингових стратегій з урахуванням специфіки трансформаційного періоду присвячені роботи вітчизняних науковців Л.В. Балабанової [1], Н.В. Куденко [6], Я.С. Ларіної [7], І.Л. Решетнікової [13] та ін. Питанням формування економічного механізму екологічного регулювання аграрного виробництва та природоохоронної діяльності, присвятили свої дослідження І.С. Воронецька [2], Л.Г. Мельник [8], О.В. Прокопенко [11], Л.А. Хромушина [15], О.І. Шкуратов [16] та інші вчені. Економічні підходи

щодо вдосконалення механізму виробництва і споживання екологічно безпечної продукції розглядаються також у працях С.М. Ілляшенко [5], Є.В. Мішеніна [9], В.В. Писаренка [10], та ін.

Однак численні наукові публікації, присвячені вивченню проблеми екологічного маркетингу в аграрному виробництві засвідчили, що вона все ще залишається недостатньо дослідженою як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Отже, виникає необхідність у поглибленні теоретичних досліджень і методичних розробок, пов'язаних з формуванням стратегії екологічного маркетингу як складової еколого-економічного механізму управління аграрним виробництвом.

Постановка завдання. Мета статті полягає у досліджені сутності, завдань і стратегічних категорій маркетингової стратегії екологізації, розробці алгоритму формування стратегії екологічного маркетингу в аграрному виробництві та у визначені екологічних, економічних і еколого-економічних інструментів реалізації даної стратегії в аграрному секторі економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на існуючий природно-ресурсний потенціал, сприятливі кліматичні умови, внаслідок дії окремих суспільно-політичних та екологічних чинників відбувається зменшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та значне погіршення її якості. До того ж загальновизнано, що екологічний стан агросистем погіршився настільки, що відтепер саме від нього залежатиме не тільки економічний розвиток аграрного виробництва, а й продовольча безпека країни [6, с. 31-40].

Еколого-економічна криза в аграрному секторі економіки, на нашу думку, може бути викликана наступними проблемами:

- деградація, забруднення і виснажування земельних угідь;
- втрата природних і асиміляційних можливостей природно-ресурсного потенціалу аграрного виробництва;
- недосконаліть системи стандартизації продукції агропромислового комплексу;
- порушення рівноваги між процесом виробництва і навколишнім середовищем;
- відсутність державного регулювання, нормативної і законодавчої бази еколого-економічних відносин суб'єктів господарювання;
- невідповідності сучасним вимогам технічної бази для освоєння новітніх технологій із виробництва сільськогосподарської культур;
- недостатнє розуміння в суспільстві пріоритетів збереження навколишнього середовища та переваг сталого розвитку.

Ринкове середовище, у якому зараз функціонують господарські суб'єкти різних форм власності, протягом останніх років суттєво змінюється: постійно зростає ступінь його невизначеності, з'являються невраховані чинники ризику. Формування ринкової економіки України супроводжується посиленням нестабільності макро- і мікро середовища [3, с. 175-176]. Виходом із ситуації, що склалася є формування маркетингової стратегії діяльності суб'єктів господарювання на основі посилення її екологічної спрямованості.

Маркетинг в сфері агропромислового виробництва являє собою передбачення, управління і задоволення попиту на сільськогосподарську продукцію та послуги [8, с. 114-115].

Серед існуючих різновидів стратегій маркетингова стратегія відіграє особливу роль. Багато вчених відносять маркетингову стратегію до функціональних, але насправді вона охоплює усі рівні стратегічного планування [6. с. 125-130].

Маркетингова стратегія є одним з інструментів маркетингу, який спрямований на досягнення маркетингових цілей в конкретних ринкових умовах та забезпечує своєчасну адаптацію суб'єктів господарювання до динамічного маркетингового середовища за допомогою певного «стратегічного набору» – портфеля маркетингових інструментальних стратегій [7, с. 126-128].

Принципи формування маркетингової стратегії дещо відрізняються від принципів формування загальної стратегії розвитку і випливають із самої сутності маркетингу. Найперший з них – це орієнтація всіх сфер діяльності на задоволення потреб споживача, з одного боку, та на досягнення кінцевого практичного результату виробничо-збутової діяльності з іншого боку [4, с. 12].

На нашу думку, істотне значення для ефективного запровадження маркетингу в аграрному виробництві має адаптація головних процесів маркетингу з урахуванням природоохоронних вимог. До таких складових належать стратегія маркетингу, планування маркетингу, формування бюджету маркетингу, розроблення екологічного товару тощо.

Поява екологічного маркетингу є результатом підвищення вимог споживачів до якості та екологічної чистоти продукції, яку вони купують, її впливу на здоров'я людини і довкілля [12, с. 55].

Серед цілої низки маркетингових концепцій: удосконалення виробництва, товарної концепції, концепції інтенсифікації комерційних зусиль, традиційної концепції маркетингу, концепції соціально-етичного маркетингу, особливої актуальності набуває остання, яка відповідає принципам збалансованого розвитку і дозволяє гармонізувати інтереси товаровиробників, споживачів і суспільства в цілому, забезпечуючи високий рівень прибутку, задоволення суспільних потреб та сталий еколого-соціально-економічний розвиток. У її руслі виникла концепція екологічного маркетингу, яка полягає в орієнтації виробництва і збуту на задоволення екологічно орієнтованих потреб і запитів споживачів, створення і стимулювання попиту на екобезпечні товари – економічно ефективні та екологічно безпечні у виробництві, споживанні й утилізації [14, с. 286-290].

Основною метою екологічного маркетингу на державному і регіональному рівнях є створення економічних умов для суб'єктів господарювання, за яких вони будуть зацікавлені у збереженні і відновлені природно-ресурсного потенціалу при впровадженні інноваційних підходів у своїй діяльності.

На рівні суб'єктів господарювання головною метою екологічного маркетингу є розробка господарського організаційно-економічного механізму управління аграрним підприємством із застосуванням його основних складових: планування, стимулювання (мотивації), організації управління, контро-

лю тощо. При цьому необхідно орієнтувати виробництво на задоволення екологічних потреб споживачів [5, с. 17-18].

Виконання цих цілей і завдань, на нашу думку, можливо тільки завдяки формування екологічної свідомості в суспільстві, розвиток екологічних потреб та усвідомлення необхідності використання екологічних товарів кожного споживача.

Екологічний маркетинг має стати ланко між підприємством, ринком і суспільством і повинен забезпечувати облік суспільного думки та ринкової кон'юнктури щодо охорони навколишнього середовища [2, с. 112-113].

На рис. 1 нами представлені основні етапи формування маркетингової стратегії екологізації аграрного виробництва.

Рис. 1. Основні етапи формування стратегії екологізації аграрного виробництва

Джерело: власна розробка

При формуванні стратегії екологічного маркетингу важливим є врахування рівня використання ресурсного потенціалу, яке включає: по-перше, забезпеченість галузі ресурсами; по-друге, характер та ступінь зміни організаційної структури та культури підприємств з метою їх адаптації до нової стратегії; по-третє, управління змінами на всіх рівнях [15, с. 281-283].

На нашу думку, головним в аграрному виробництві є природно-ресурсний потенціал, який можна визначити як міру потенційної сукупності можливостей сталого розвитку агроекосистем у процесі задоволення агробіологічних споживчих потреб і вимог екологічної комфортності довкілля для всіх живих організмів (у тому числі людей); діагностований прогнозований екологічний стан агроландшафтів, який характеризує забезпеченість агрокліматичними, земельними і біологічними ресурсами, що потенційно здатні для сільськогосподарського використання; потенційно привабливі природні й агровиробничі умови і ресурси, що обумовлюють спеціалізацію господарювання за певним типом природокористування для гарантування його раціональності, якості і безпечності в агросфері.

Відповідно до концепції екологічного маркетингу усі аспекти господарської діяльності мають плануватися і здійснюватися з урахуванням потреб і вимог ринку (в тому числі екологічних), ґрунтуватися на принципах екологічної безпеки [14, с. 238-240].

Основою екологічного маркетингу в аграрній сфері економіки є формування екологічних потреб та екологічної свідомості. Виявлення їх стає активним сигналом до початку формування інших елементів маркетингу. Вважаємо, що людина починає звертати увагу на свої взаємодії з довкіллям за двох умов: коли задоволені її основні матеріальні потреби і коли вона досягла певного духовного рівня. Тому процес формування екологічної свідомості людини лежить в двох площинах: освітньо-духовній і матеріальній. Достатньо складним є процес формування екологічної свідомості в суспільстві [12, с. 57].

Еколого-економічні інструменти, на нашу думку, є складовою екологічного маркетингу і включають:

- виробництво екологічно безпечної агропродовольчої продукції та її екологічне позиціонування;
- ціноутворення з урахуванням екологічних витрат;
- формування ринку екологічно безпечної продукції, в основу якого покладені міжнародні стандарти екологічного аграрного виробництва;
- розподіл екологічно безпечної агропродовольчої продукції;
- становлення інформаційно-комунікаційної системи просування агропродовольчої продукції.

Формування стратегії екологічного маркетингу в аграрному секторі економіки, на нашу думку, полягає в інтеграції усіх його управлінських функцій, які одночасно сприяють екологізації аграрного виробництва, виділення, планування та прогнозування розвитку підприємницьких ініціатив на інноваційно-інвестиційній основі, яка пов’язана з виробництвом, формуванням та стимулюванням попиту на екобезпечну агропромислову продукцію і послуги.

Висновки. Маркетинг є інструментом екологічного управління і може бути реалізований шляхом формування відповідної екологічно спрямованої стратегії, яка здатна забезпечити принцип єдності економічних і екологічних процесів в управлінні аграрним виробництвом та сприятиме докорінній перебудові взаємовідносин виробництва з навколишнім природним середовищем.

Екологічний маркетинг включає формування екологічної свідомості, екологічних потреб; маркетингові стратегії, маркетинговий менеджмент, екологічно спрямовані маркетингові дослідження, еколого-економічні інструменти маркетингового управління виробництвом екологічно безпечної агропродукції (продукція, ціна, розподіл, система просування).

При формуванні маркетингової стратегії екологізації аграрного виробництва використовувати основні стратегічні категорії: визначення місії, мети і завдань; стратегічний аналіз факторів макро- і мікросередовища; вибір пріоритетних стратегічних напрямів, формування інструментарію реалізації даної стратегії; оцінка та контроль за її виконанням.

В подальшому пропонується визначення, систематизація і координація основних складових комплексу маркетингу, як основного інструментарію реалізації стратегії екологічного маркетингу в аграрній сфері економіки.

Список використаних джерел:

1. Балабанова Л.В. Стратегическое маркетинговое управление на основе бенчмаркинга: [монографія] / Л.В. Балабанова, В.В. Слипенький. — Донецк: ДонГУЭТ им. М.Туган Барановского, 2005. — 171 с.

2. Воронецька В.С. Екологічний маркетинг в системі управління аграрним сектором економіки / В.С. Воронецька / Збірник наукових праць; Вінницьк. нац. аграрн. університет. – 2011. Том 10 – С. 112–115.

3. Гавриш О.М. Фактори впливу на формування маркетингових стратегій підприємств / О.М. Гавриш // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. – 2011. – Вип. 168, ч. 1. – С. 174-180.

4. Данилишин Б.М. Маркетингова стратегія регіонального продовольчого ринку / Б.М. Данилишин, О.М. Любченко // Вісник Національної академії наук України. – 2008. - № 5. – С. 12-18.

5 Ілляшенко С.М. Теоретичні аспекти обґрунтування доцільності формування ринку екологічних товарів / С.М. Ілляшенко, О.В. Прокопенко // Механізм регулювання економіки, економіка природокористування, економіка підприємства та організація виробництва. – Суми: Вид-во СумДу, 2000. – Вип. 4. – С.17-27.

6. Куденко Н.В. Принципи стратегічного маркетингу / Н.В. Куденко // Вчені записки: зб. наук. праць / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана»; відп. ред. А.Ф. Павленко. – 2012. – Вип. 14. – Ч. 1. – С. 125-133.

7. Ларіна Я. С. Формування та механізми реалізації маркетингових стратегій в агропродовольчому підкомплексі АПК: [монографія] // Я. С. Ларіна - К.: Преса України. - 2008. - 336 с.

8. Мельник П.П. Концепції еколого-економічного управління у агроекосистемі / П.П. Мельник, Т.М. Єгорова // Науковий вісник НЛТУ України. – 2014. – Вип. 24.2. – С. 114–119.

9. Мішенін Є.В. Продовольча безпека як основа національної економічної та екологічної безпеки України / Є.В. Мішенін, І.Є. Ярова // Зб. наук. праць ЛНТУ. – Луцьк. – 2009. – Вип. 6 (23). – С. 55-62.

10. Пабат В.О. Агробіологічний потенціал в Україні та шляхи його використання / В.О. Пабат, Д.Т. Віннічук, Ю. О. Тараріко // Економіка АПК. – 2005. – № 6. – С. 31–40.

11. Писаренко В.В. Маркетинг овочевої продукції: методичні і практичні аспекти: [монографія] / В.В. Писаренко. – Полтава: ФОП Говоров С.В., 2008. – 304 с.

12. Прокопенко О.В. Підходи до удосконалення економічного мотивування екологізації виробництва / О.В. Прокопенко // Вісник Сумського державного університету. – 2002. - № 7(40). – С. 40-49.

13. Прокопенко Ю.С. Екологічний маркетинг / Ю.С. Прокопенко // Економіка України. — 2003. — № 12. — С. 55 – 60.

14. Решетникова И.Л. Стратегия маркетинга: особенности формирования на отечественных предприятиях: [монографія] / И.Л. Решетникова. – Луганск: Издательство Восточноукраинского государственного университета, 1998. – 270 с.

15 Садченко Е.В. Принципи и концепции экологического маркетинга: монографія / Е.В. Садченко. – О.: Астропринт, 2002. – 400 с.

16. Хромушина Л.А. Екологізація сільського господарства як основа еколого - економічної безпеки / Л.А. Хромушина // Вісник СНАУ. – 2008. – № 1. – С. 278–283. – (Серія «Фінанси та кредит»).

17. Шкуратов О.І. Організаційно-правовий механізм забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного виробництва / О.І. Шкуратов // Агроекологічний журнал. – 2012. – № 1. – С. 10–14.

Рецензент – д.е.н., професор Писаренко В.В.

УДК: 336.01

МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

Бінусов М. М., здобувач
Новокаховський гуманітарний інститут

У статті проведено розробку механізмц захисту економічних інтересів переробних підприємств аграрного виробництва. Встановлено, що організаційно-економічний механізм захисту економічних інтересів підприємств може мати різну ступінь структуризації і формалізації. Визначено, що в концентрації організаційного-економічного механізму захисту економічних інтересів підприємств головною вимогою являється наявність індикаторного аналізу.

***Ключові слова**: механізм, захист, економічні інтереси, переробні підприємства, аграрне виробництво.*

Постановка проблеми. Одним із найбільш значних елементів системи захисту економічних інтересів переробного підприємства являється механізм її забезпечення, який представляє собою сукупність законодавчих актів, правових норм, спонукальних мотивів та стимулів, методів, засобів та сил за допомогою, яких забезпечується досягнення цілей захисту і рішення задач. Системний підхід до формування організаційно-економічного механізму захисту економічних інтересів переробного підприємства передбачає, що необхідно враховувати всі реальні умови його діяльності, а сам механізм повинен мати чітко окреслені елементи, схему їх дії і взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми економічного захисту операційної діяльності та стратегічного розвитку підприємств аграр-

ної сфери висвітлено у наукових працях Гришовой І.Ю., Стояновой – Коваль С.С., Шабатури Т.С., Хоми І.Б., Митяй О.В., Галицького О.М., Карабанова О.В., Наумова О.Б., Хжняк В.О., Шестаковської Т.Л., Данька Ю.І., Язлюка Б.О.[1-9] Проте, дослідження відомих вчених потребують узагальнення в концептуальному напрямі та розробки механізму захисту економічних інтересів переробних підприємств аграрного виробництва.

Постановка завдання. Організаційно-економічний механізм захисту економічних інтересів підприємств може мати різну ступінь структуризації і формалізації. В концентрації організаційного-економічного механізму захисту економічних інтересів підприємств головною вимогою являється наявність індикаторного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Функціонування організаційно-економічного механізму захисту економічних інтересів переробних підприємств аграрної сфери має передбачати взаємозв'язок цілей і завдань кожного рівня, вибираючи оптимальні шляхи реалізації рішень. Основне призначення функціонування організаційно-економічного механізму захисту економічних інтересів переробних підприємств є забезпечення фінансово-господарської рівноваги, досягнення визначеної ефективності діяльності та поставлених цілей і завдань подальшого розвитку підприємства, створення і реалізація умов, що забезпечують захист економічних інтересів підприємства. Ці умови визначені, виходячи із критеріїв оцінки захисту економічних інтересів та його рівня. В якості важливих умов, які враховуються в структурі механізму захисту економічних інтересів підприємства є: мінімізація витрат підприємства та адаптація до нововведень. Ці умови здатні надати найбільший вплив на формування прибутку підприємства, забезпечуючи тим самим захист економічних інтересів.

Суть організаційно-економічного механізму захисту економічних інтересів підприємства полягає у забезпеченні та управлінні економічною захищеністю підприємства в інтегрованості забезпечення економічної стабільності суб'єктів та їх інтересів. Механізм захисту економічних інтересів підприємств доцільно формулювати, як підсистему загальної системи управління, що тісно пов'язана з вирішенням підприємством інших проблем, а тому вона повинна мати підпорядкований характер. У цілому організаційно-економічний механізм захисту економічних інтересів можна описати за допомогою схеми, основні параметри, якої описують зміст управлінських дій, їх провідні функції та варіанти можливих рішень.

Складові організаційно-економічного механізму захисту економічних інтересів підприємств, формуються зважаючи на його фінансові інтереси: 1) первинність господарського законодавства; 2) застосування програмно-цільового управління; 3) обов'язкове визначення сукупності власних фінансових інтересів підприємства у складі його місії; 4) інтегрованість підсистеми управління захистом економічних інтересів підприємства із загальною системою фінансового менеджменту; 5) взаємна матеріальна відповідальність персоналу і керівництва за стан захисту економічних інтересів підприємства; 6) наявність зворотного зв'язку та мінімізація витрат на забезпечення захисту

економічних інтересів підприємства; 7) зростання ринкової вартості підприємства та максимізація прибутку; 8) достатність основного і оборотного капіталу; 9) наявність необхідного обсягу інвестиційних ресурсів; 10) оптимізація відрахувань до бюджету та ін.

Функціонування організаційно-економічного механізму захисту економічних інтересів підприємства відбувається шляхом здійснення певних дій над її об'єктами. Серед цих об'єктів: прибуток, джерела та обсяги фінансових ресурсів,структура капіталу, структура грошових потоків, структура активів та інвестицій підприємства, фінансові ризики, система фінансових інновацій тощо. Функції суб'єкта захисту економічних інтересів підприємства в залежності від розміру системи фінансових інвестицій можуть бути покладені, як на певний структурний підрозділ так і на окремого працівника. До складу інструментів захисту економічних інтересів підприємства відносяться: аудит, моніторинг, контроль та контролінг, фінансове планування, фінансове бюджетування і фінансовий менеджмент.

Фінансові важелі захисту економічних інтересів підприємства – система стимулів та заохочень для працівників за ухвалення ефективних управлінських рішень і системи санкцій за негативні наслідки їх дій у сфері захисту економічних інтересів. До основних важелів захисту економічних інтересів можна віднести: прибуток підприємства, витрати, капітал, податки, цільові фонди, дивіденди та інше.

Методологічний апарат забезпечення захисту економічних інтересів підприємства, який включений в організаційно-економічний механізм захисту економічних інтересів переробних підприємств, включає такі методи, як: техніко-економічні розрахунки, балансовий, економіко-статистичний, економіко-математичний, експертних оцінок, амортизації активів, аудиту, оптимізації оподаткування та ін. Основними методами захисту економічних інтересів переробних підприємств аграрної сфери є: інвестування, кредитування, фінансове регулювання та планування, страхування та інше.

На основі аналізу публікацій організаційно-економічний механізм захисту економічних інтересів переробного підприємства аграрної сфери повинен включати такі принципи:

1. Принцип підтримки стабільності – передбачає забезпечення стабільної та ефективної роботи підприємства при настанні негативних та кризових явищ на підприємстві.

2. Принцип гнучкого реагування – передбачає гнучке реагування на зміну ринкових можливостей та загроз.

3. Принцип забезпечення максимізації прибутку підприємства при одночасній максимізації добробуту кожного працівника.

4. Принцип збереження і розвитку конкурентних переваг – передбачає визначення сильних та слабких сторін підприємства, що дозволяє сформувати стратегію діяльності та розвитку на основі прогнозування, що забезпечує підприємство довгостроковими конкурентними перевагами на ринку та сприяє більш ефективній роботі підприємства в обраному напрямку.

Важливим елементом захисту економічних інтересів переробного підприємства є інформаційно-аналітична підсистема, яка має містити наступні дані: якісні та кількісні значення індикаторів фінансового, матеріального, трудового та інноваційного захисту, наявність або потенційність ризиків і загроз, формалізовані фінансові інтереси та стан їхньої реалізації, стратегічний план (стратегія) забезпечення захисту економічних інтересів, фінансовий план. Система інформаційно-аналітичного забезпечення захисту економічних інтересів формулюється на базі: даних бухгалтерського, управлінського, оперативного і статистичного обліку та звітності; галузевих показників діяльності підприємств – аналогів; звітів та планів і прогнозів; оцінки загроз економічним інтересам підприємницької діяльності тощо. Організаційна діяльність на підприємстві передбачає створення структури, що здійснює аналіз стану захисту економічних інтересів підприємства та розробку мір по забезпеченню економічної безпеки на підприємстві в цілому.

Орган, який повинен проводити моніторинг захисту економічних інтересів, оперативно реагувати на зміну ситуації, регулярно готувати документи для ухвалення рішень по тих або інших проблемах і контролювати їх виконання – це служба захисту економічних інтересів підприємства. Діяльність органів по захисту економічних інтересів підприємства включає: забезпечення захисту економічних інтересів підприємства, безперервний контроль та управління системою, обґрунтування та реалізацію ефективних форм та методів створення, удосконалення та розвиток системи захисту економічних інтересів підприємства, комплексне, ефективне використання наявних засобів захисту усіх елементів виробничо-господарської системи, постійне прогнозування можливих загроз, відповідність вимогам, рівень професійної підготовки персоналу підприємства.

Практично кожне переробне підприємство аграрної сфери вирішує проблему вибору стратегії свого подальшого розвитку і цей вибір найчастіше пов’язують із підтриманням життєдіяльності і дуже рідко – із прагненням досягти якісних змін. З викладеного випливає, що обґрунтування вибору стратегії необхідно здійснювати у контексті забезпечення захисту економічних інтересів підприємства. Серед проблем, що постають перед підприємствами на шляху до досягнення прийнятного рівня захисту економічних інтересіва у процесі реалізації вибраних стратегій розвитку підприємства можна виділити наступні: переважання використання реактивного підходу, тобто очікування негативного впливу загрози і вже подальші заходи щодо ліквідації наслідків замість передчасного аналізу можливих шляхів уникнення цього впливу; необхідність підвищення якості збору інформації не лише про конкурентів, але й про стан власної діяльності, що включає першочерговість визначення цілей і стратегій підприємства; нехтування наявними можливостями підприємства і спрямування всієї системи захисту на роботу із загрозами. Структурна схема механізму захисту економічних інтересів переробних підприємств дає найзагальніше уявлення про те, як працює і від чого залежить її стан. Організаційно-економічний механізм захисту економічних інтересів переробних підприємств аграрної сфери представлений на рис. 1.

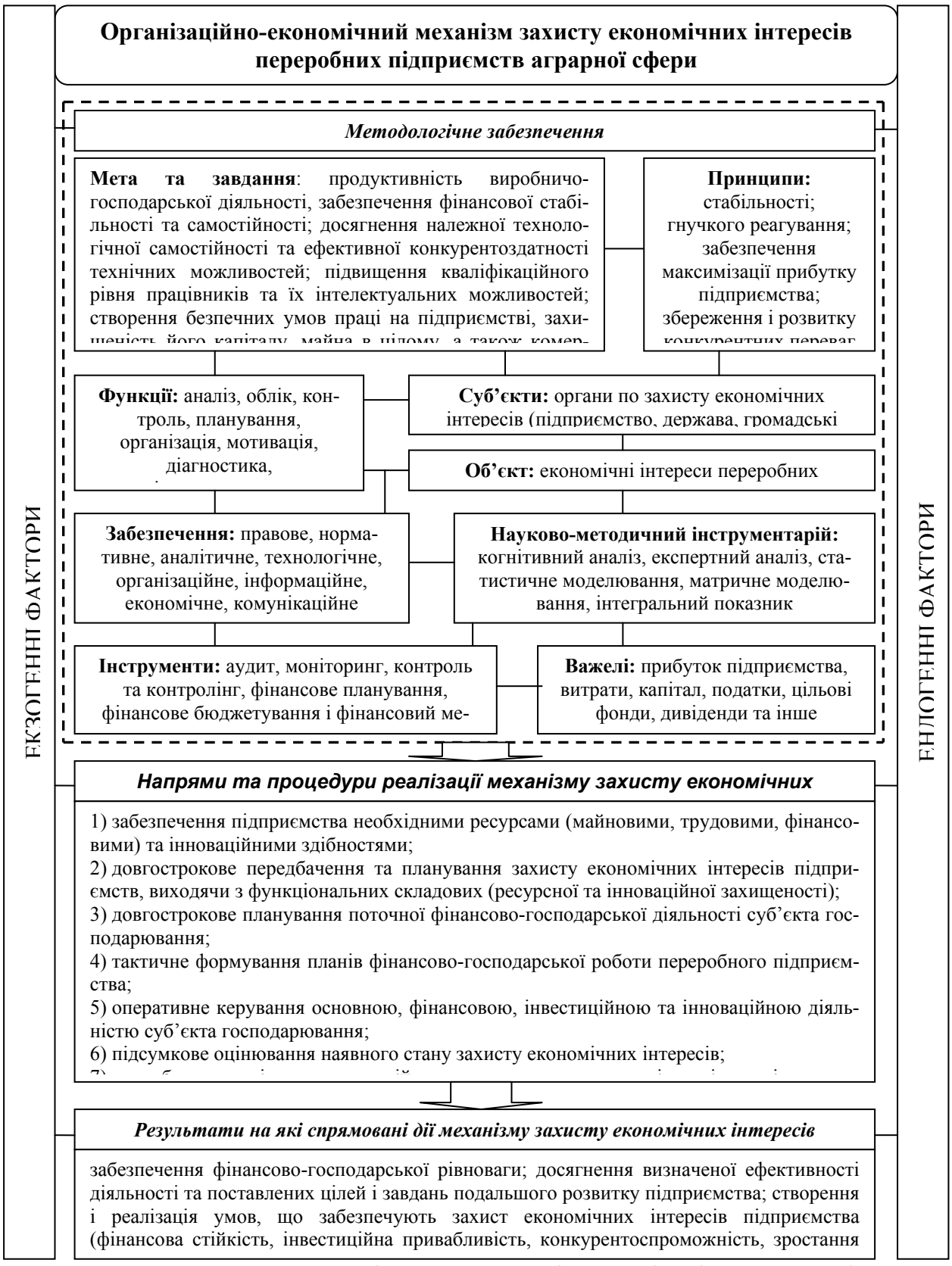

Рис. 1. Теоретико-методологічна конструкція організаційно-економічного механізму захисту економічних інтересів переробних підприємств аграрної сфери

Джерело: розроблено автором

Метою створення та функціонування організаційно-економічного механізму захисту економічних інтересів переробних підприємств аграрної

сфери є раціоналізація взаємодії підрозділів та оптимізація використання інструментарію для досягнення поставленої мети. Можна виділити головну функціональну мету механізму захисту економічних інтересів переробних підприємств аграрної сфери, яка включає:

– створення умов для високої продуктивності виробничо-господарської діяльності, забезпечення фінансової стабільності та самостійності;

– досягнення належної технологічної самостійності та ефективної конкурентноздатності технічних можливостей;

– постійне підвищення кваліфікаційного рівня працівників та їх інтелектуальних можливостей, відповідної продуктивності корпоративних інтересів;

– ефективний правовий захист різних сфер діяльності суб'єкта господарювання;

– належна захищеність інформації, комерційної таємниці та створення сучасного інформаційного простору для ефективної діяльності всіх структурних підрозділів суб'єкта господарювання;

– створення безпечних умов праці на підприємстві, захищеність його капіталу, майна в цілому, а також комерційних вигід.

Організаційно-економічний механізм спрямований на оптимізацію використання усіх видів ресурсів (інформація, час, персонал, фінанси тощо) за певними принципами та критеріями. Сукупна взаємодія взаємозв'язків механізму сприяє оптимізації системи управління захистом економічних інтересів підприємства. Структурованими результатами організаційно-економічного механізму захисту економічних інтересів підприємств є: ефективна система управління, раціоналізація використання ресурсів, своєчасне ефективне використання інструментів управління, стабілізація діяльності підприємства, забезпечення фінансової стійкості підприємства та ін. Організаційно-економічний механізм захисту економічних інтересів переробних підприємств передбачає використання сукупності властивостей та принципів, грунтується на використанні ситуативного, оптимізаційного, інтеграційного, системного, комплексного та інших підходів. Такі підходи є взаємодоповнюючими. Використання системного підходу передбачає розгляд елементів його системи у взаємозв'язку.

Варто зауважити, що стан захисту економічних інтересів суб'єкта господарювання повністю залежить від ефективності менеджменту та здатності управлінців ідентифікувати ймовірні загрози, долати та запобігати негативним проявам окремих складових несприятливого середовища. Чинниками негативних впливів на захист економічних інтересів підприємства зазвичай є:

1) прямі або опосередковані дії певних посадовців і керівництва підприємств (державних інституцій, міжнародних спільнот, підприємств-конкурентів, що працюють у тому ж секторі);

2) сукупність об'єктивних чинників (стан виробничої кон'юнктури на ринковому середовищі підприємства, інноваційні здобутки, зокрема відкриття, технологічні удосконалення, критичні обставини тощо) [6].

Висновки. Негативні тенденції у площині захисту економічних інтересів мають, зазвичай, як об'єктивний, так суб'єктивний характер. До

об’єктивних впливів можна віднести ті, прояв яких безпосередньо не пов'язаний з діями конкретного суб’єкта господарювання чи його управлінської ланки. В той же час суб’єктивні впливи є наслідком не досить продуктивної діяльності суб’єкта господарювання в цілому або його окремих менеджерів.

Негативні прояви в економічній захищеності переробного підприємства аграрної сфери у сучасному управлінні пов’язують з: швидким, важко контрольованим та непрогнозованим підвищенням цін на сировину та продукцію суб’єкта господарювання; відсутністю системності у роботі; складністю з укладанням договорів і комплектацією замовлень; суттєвою дебіторською заборгованістю; відсутністю злагодженої системи правового захисту; недотриманням правил добросовісної конкуренції; відсутністю стабільності наявного емісійного регулювання; посиленням кредитних ризиків, а також нестабільністю фінансової політики тощо.

Список використаних джерел:

1. Хома І.Б. Формування та використання систем діагностики економічної захищеності промислового підприємства: [монографія] / І.Б. Хома. - Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2012. – 504 с.
2. Гришова І.Ю. Пріоритетні напрями реструктуризації як метод підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств / І.Ю. Гришова, О.В.Митяй // Економічний простір: Збірник наукових праць. – №100. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2015. – С.125-136.
3. Гришова І.Ю. Аналітичне забезпечення економічного розвитку підприємств з позицій інвестиційної привабливості /І.Ю. Гришова, С.С. Стоянова-Коваль // Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал / Черніг. нац. технол. ун-т. – Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2015. – № 2 . – С. 195-204.
4. Наумов О.Б. Фінансовий механізм підприємтва в умовах ринкових трансформацій/ О.Б. Наумов, В.М.Поленчук//Економічні інновації.-2012. - Вип12. –С.229-238.
5. Митяй О.В. Науково-методологічні критерії формування механізму досягнення економічної безпеки підприємствами [Електронний ресурс] / О.В. Митяй, О.А. Хлистун // Глобальні та національні проблеми економіки. –Випуск №2. Грудень 2014 р. – Миколаїв. – С. 630-633. Режим доступу до журн.: http://global-national.in.ua/archive/2-2014/128.pdf.
6. Митяй О.В. Альтернативні джерела підтримки та зміцнення економічної безпеки підприємств агропродовольчої сфери / О.В. Митяй, О.А. Хлистун // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: “Економічні науки”. – Вип. 9-1. – Ч.1. – 2014.– С. 57-60.
7. Шабатура Т.С. Методологические подходы управления финансовой безопасностью предприятий пищевой промышленности / Т.С. Шабатура // Вектор науки Тольятинского государственного университета. Ежеквартальный научный журнал. - №4 (19). - 2014. - с.33-37.
8. Карабанов О.В. Стійкість розвитку суб’єктів аграрного виробництва/ О.В.Карабанов// Економічний простір : Збірник наукових праць. - №112. – Дніпропетровськ: ПДФБФ, 2016. – С.57-71.
9. Карабанов О.В. Фінансово-економічна безпеа та економічні інтереси України/ О.В.Карабанов// Вісник Сумського національного аграрного університету. - №8(69).-2016. - С.26-31.
10. Наумов О.Б. Економіко-політичні конфлікти на сучасному етапі [Текст] / І. Ю. Гришова, О. Б. Наумов, О. О. Давидюк // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 2. – С. 36-49. – ISSN 2415-8453.

Рецензент – д.е.н., професор Гришова І.Ю.

УДК 631.1.016

СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА В УМОВАХ ІНСТИТУЦІЙНИХ ЗМІН

Зоря О.П., к.е.н., доцент
Полтавська державна аграрна академія

У роботі проаналізовано сучасний стан та тенденції розвитку аграрного виробництва, виявлені чинники впливу на рівень його розвитку, розглянуто перспективи подальшого розвитку аграрного виробництва в умовах інституційних змін. Визначено, що стимулювання подальшого розвитку аграрного виробництва повинно здійснюватися методами державної підтримки, цінового регулювання, заходами щодо зниження податкового тиску, створенням сприятливих умов для кредитування виробництва, фінансово-інвестиційного забезпечення, політики державного протекціонізму, реструктуризацією боргів у сільському господарстві та залучення іноземних інвестицій.

Ключові слова: *розвиток, аграрне виробництво, аграрні підприємства, економічне зростання, ефективність, інституційні трансформації.*

Постановка проблеми. Сільське господарство в сучасних умовах розвитку виступає найважливішою ланкою економіки України, що забезпечує близько 20 % ВВП країни. В той же час, саме дана галузь економіки останніми роками має позитивну динаміку приросту виробництва валової продукції. Головним завданням, що стоїть перед аграрним сектором та його окремими ланками, є зростання обсягів сільськогосподарського виробництва, надійне забезпечення країни продуктами харчування та сільськогосподарською сировиною, об'єднання зусиль усіх ланок аграрного сектору для одержання високих економічних показників і вихід на міжнародні ринки продовольства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливий внесок щодо вирішення проблеми розвитку аграрного виробництва в умовах інституційних трансформацій, а також дослідження їх специфіки на сучасному етапі зробили вітчизняні вчені О. Алимов, В. Борисова, П. Гайдуцький, О. Гудзинський, А. Даниленко, О. Дацій, С. Дем'яненко, О. Єрмаков, І. Іртищева, О. Краснoруцький, М. Кропивко, П. Макаренко, М. Малік, Л. Мармуль, Л. Мельник, П. Саблук, М. Сахацький, М. Федоров, М. Хвесик, А. Чупіс, В. Юрчишин та інші. Проведені ними наукові дослідження стали підґрунтям для здійснення аграрних трансформацій та формування системи подальшого розвитку аграрного виробництва. Складність і багатогранність питань, пов'язаних з подальшим ефективним розвитком аграрного виробництва в умовах трансформаційних змін зумовлюють необхідність проведення подальших наукових досліджень.

Постановка завдання. Завданням дослідження виступає оцінка стану та тенденції розвитку аграрного виробництва в сучасних умовах інституційних змін національної економіки. В умовах подальших трансформацій в економіці держави необхідно здійснити формування стратегії розвитку аграрного виробництва при збалансуванні всіх складових його розвитку. Для розробки такої стратегії, в першу чергу, необхідно здійснити аналіз стану аграрного виробництва в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Постійне зростання дефіциту продуктів харчування у глобальному вимірі ставить перед кожною країною виклик щодо забезпечення власної продовольчої безпеки. Водночас для країн, що володіють необхідним потенціалом для виробництва сільськогосподарської продукції у значних масштабах, такі світові тенденції є можливістю розвинути власне виробництво, забезпечити внутрішній ринок, активізувати експортну діяльність, створити нові робочі місця, підвищити добробут населення. Більше того, країни з таким потенціалом повинні відчувати на собі підвищену соціальну відповідальність за його ефективне використання з метою підтримки подальшого розвитку, а також забезпечення потреб інших країн у продуктах харчування.

Україна володіє саме таким потенціалом, який міг би дозволити їй суттєво підвищити свою позицію як виробника сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, залучити інвестиції для підвищення конкурентоспроможності продукції, розвинути необхідну агропромислову інфраструктуру, забезпечити стандартизацію харчової продукції у відповідності до міжнародних норм та стати одним з основних постачальників продуктів харчування у світі. Однак, наявний сільськогосподарський потенціал України все ще використовується у незначній мірі, про що свідчать низькі обсяги виробництва агропромислової продукції, низька врожайність сільськогосподарських культур, і це все при суттєвій частці сільськогосподарських угідь та великій кількості зайнятого у сільському господарстві населення. Незадовільними є також показники рентабельності сільськогосподарського виробництва, що мають низькі додатні значення у секторі рослинництва, а у сфері тваринництва є навіть від'ємними.

На сьогоднішній день особливо гостро постає питання якісних, конкурентоспроможних і доступних для споживачів продуктів харчування, зокрема тваринного походження. А це, з боку держави, передбачає проведення політики протекціонізму та захисту вітчизняного товаровиробника, зокрема обмеження імпорту дешевших аналогів та нижчої якості. Виробництво продукції галузі сільського господарства не можливо проводити неефективно. Категорія «ефективність» має лежати в основі стратегії розвитку агарного виробництва та має бути основним принципом діяльності сільськогосподарських підприємств.

Географічне розташування Полтавської області є сприятливим для розвитку як галузі тваринництва так і рослинництва, що має важливий вплив на стабільність функціонування аграрної економіки регіону. У табл. 1 проведено аналіз динаміки виробництва сільськогосподарської продукції аграрними товаровиробниками Полтавської області в розрахунку одну особу.

За 2010-2014 рр. відбулося збільшення виробництва всіх видів сільськогосподарської продукції в розрахунку на одну особу лише за винятком буряків. Так, у 2014 р. агарними товаровиробниками вироблено в розрахунку на одну особу 8051 кг продукції рослинництва та 2626 кг продукції тваринництва. Виробництво зернових культур в розрахунку на одну особу збільшилося із 1901 кг у 2010 р. до 3317 кг у 2014 р. (або на 74,5 %), соняшника – із 312 кг

до 489 кг (або на 56,7 %), картоплі – із 548 кг до 811 кг (або на 48,0 %), овочів – із 272 кг до 359 кг (або на 32,0 %), плодів та ягід – із 67 кг до 73 кг (або на 9,0 %), м'яса у забивній вазі – із 34 кг до 54 кг (або на 58,8 %), молока – із 470 кг до 560 кг (19,1 %), яєць – із 415 шт. до 427 шт. (або на 2,9 %).

Таблиця 1

Динаміка виробництва сільськогосподарської продукції на одну особу в Полтавській області, 2010-2014 рр., кг

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % до 2010 р.
Продукція сільського господарства – всього	7364	10066	9100	10952	10677	145,0
Продукція рослинництва	5399	8012	6763	8388	8051	149,1
зернові культури	1901	3410	2475	3855	3317	174,5
цукрові буряки	1207	1790	1966	1057	1197	99,2
соняшник	312	366	375	499	489	156,7
картопля	548	859	646	673	811	148,0
овочі	272	337	334	316	359	132,0
плоди та ягоди	67	63	62	79	73	109,0
виноград	1	1	1	1	1	100,0
Продукція тваринництва	1965	2054	2337	2564	2626	133,6
М'ясо (у забивній вазі)	34	34	40	53	54	158,8
молоко	470	489	528	537	560	119,1
Яйця, шт.	415	405	456	438	427	102,9

Джерело: розраховано автором на основі [6]

Збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції дає можливість скоротити імпорт агарної продукції та збільшити відповідно експортний потенціал, що в результаті позитивним чином відобразиться на економіці країни загалом. Результатом реорганізації аграрного сектору України стало значне порушення структури посівних площ сільськогосподарських культур. Зменшення чисельності поголів'я худоби на фоні низького рівня рентабельності даної галузі призвело до нераціонального використання, а в деяких випадках навіть до відмови від застосування в процесі господарювання агрономічно обґрунтованих сівозмін.

Особливістю сучасної структури посівних площ більшості аграрних підприємств України є чітка спеціалізація на вирощуванні зернових культур та соняшнику на які останнім часом сформувався високий попит як на внутрішньому так і на зовнішньому ринку продовольства, що відповідно дає можливість отримати максимальний рівень рентабельності. Для новостворених агарних підприємств з урахуванням їх специфіки сівозміни навіть не розроблялися.

Аналіз статистичних даних показує, що фактична питома вага посівної площі у структурі орних земель господарств Полтавської області не відповідає вимогам науково-обґрунтованих систем сучасного землеробства, як за останні п'ять років (2010-2014 рр.), так і за попередній період – табл. 2, рис. 1.

Таблиця 2

Динаміка посівних площ сільськогосподарських культур у підприємствах Полтавської області 2010–2014 рр., тис. га

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % до 2010 р.
Загальна посівна площа	1695	1707	1711	1720	1719	101,4
У тому числі: зернові та зернобобові культури	936	991	951	1021	952	101,7
технічні культури	504	466	511	472	546	108,3
картопля і овоче-баштанні культури	91	95	92	86	85	93,4
кормові культури	164	155	157	141	136	82,9

Джерело: розраховано автором на основі [6]

Лише дві групи культур – зернові і технічні становлять основу посівних площ – 1498 тис. га (87,1 % у загальній структурі посівної площі).
Зовсім незначна частина представлена кормовими – 136 га, овочево-баштанними культурами і картоплею – 85 тис. га. До того ж останні мають тенденцію до скорочення. На нашу думку, головна причина зазначеної ситуації проявляється у порушенні рекомендованого відсотка посівних площ соняшнику в бік завищення, а також збільшення питомої ваги озимих зернових культур у структурі зернових до 55,4 %.

Виходячи з біологічного, екологічного і навіть економічного обґрунтування, таку структуру земле використання неможливо вважати раціональною. Адже надлишкове насичення сівозмін зерновими культурами та соняшником призводить до погіршення фіто санітарного стану посівів, родючості ґрунтів та їх утоми, і, як результат, до зниження ефективності всього рослинництва. За оцінками продовольчої та сільськогосподарської організації ООН, тільки внаслідок «накладення сівозмін», втрата врожаю становить близько 20-25 %. Тому великого значення набули питання розробки універсальних сівозмін із короткою ротацією й оптимальним насиченням у них польових культур та пару, що забезпечило б високу їх продуктивність, збереження та відтворення ґрунтової родючості.

Ефективність ведення сільського господарства в галузі рослинництва в першу чергу залежить від отриманого рівня врожайності. Позитивним фактом є приріст рівня врожайності за всіма без винятку основними сільськогосподарськими культурами у підприємствах агарного сектору України та зокрема Полтавської області за 2010-2014 рр.

Підвищення рівня врожайності основних сільськогосподарських культур стало основним фактором забезпечення приросту їх виробництва підприємствами аграрного сектору України та Полтавської області зокрема – табл. 3.

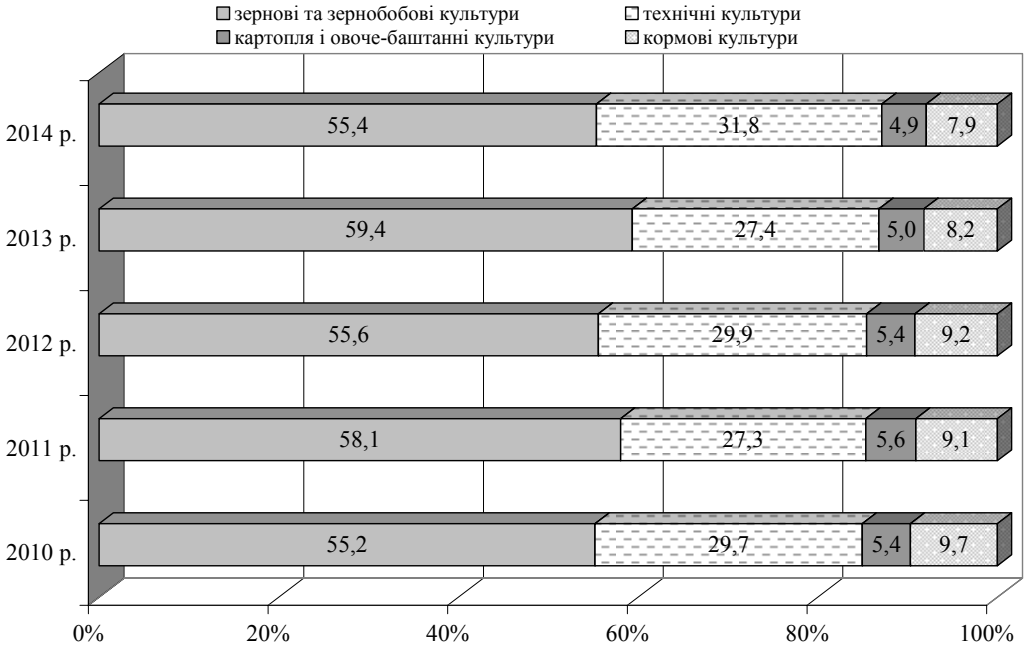

Рис. 1. Динаміка структури посівних площ сільськогосподарських культур у підприємствах аграрного сектору Полтавської області, 2010-2014 рр., %

Джерело: розраховано автором на основі [6]

Таблиця 3

Динаміка виробництва основних видів продукції рослинництва у підприємствах Полтавської області, 2010–2014 рр., тис. т

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % до 2010 р.
Зернові та зернобобові	2854	5055	3645	5640	4822	169,0
Кукурудза на зерно	1654	3505	2547	4081	3380	у 2,0 р. б.
Цукрові буряки	1803	2654	2895	1546	1740	96,5
Соняшник	465	543	553	730	711	152,9
Соя	223	332	258	306	325	145,7
Картопля	819	1273	951	984	1179	144,0
Овочі	406	500	492	463	522	128,6
Плоди та ягоди	101	94	91	116	106	105,0

Джерело: розраховано автором на основі [6]

В цілому по агарному секторі Україні за 2010-2014 рр. обсяг виробництва зернових та зернобобових культур збільшився на 24588 тис. т, в свою чергу, у 2014 р. агарними підприємствами Полтавської області вироблено 4822 тис. т даного виду продукції, що становить 7,5 % від загального обсягу виробництва зернових і зернобобових культур по Україні.

За винятком зернових та зернобобових культур найбільш суттєвий приріст виробництва спостерігається по таких видах продукції рослинництва у підприємствах аграрного сектору Полтавської області як кукурудза на зерно – у два рази (на 1726 тис. т) та соняшник – на 52,9 % (на 246 тис. т). Зазначеного рівня аналізованих показників досягнуто в першу чергу на основі збільшення площі посівів відведеного під кукурудзу на зерно та соняшник а також збільшення рівня врожайності на основі інтенсифікації виробництва.

Серед світових виробників Україна посідає третє місце за валовим збором насіння соняшнику, який є традиційною олійною культурою країни. За даними Держкомстату у 2014 р. в Україні вироблено 10134 тис. т соняшнику. Активний розвиток олійно-жирової промисловості вимагає відповідного рівня забезпеченості олійною сировиною. За період 2010-2014 рр. відбулось значне нарощування потужностей по переробці насіння олійних культур: з 2,4 млн. тонн на рік до 7,25 млн. тонн. При цьому, частка переробки соняшнику складає 96-98 % від всієї олійної сировини, яка переробляється олійно-переробними підприємствами. У зв'язку з високим попитом на насіння соняшнику і рівнем рентабельності цієї культури відбулось значне розширення посівних площ соняшнику. Відповідно збільшилися і обсяги виробництва даної продукції.

Тваринництво є важливою галуззю національної економіки, яка здатна населення основними продуктами харчування, переробну промисловість – сировиною, а також сприяє створенню необхідних державних резервів тваринницької продукції, інтенсивному використанню земельних ресурсів. Проте фактичний стан галузі на даний час не відповідає її потенційним можливостям і потребує додаткової уваги з боку держави.

У 2014 р. в порівнянні з 2010 р. у агарних підприємствах Полтавської області середній річний удій молока від однієї корови збільшився на 24,7 % (становив 6019 кг), зазначимо, що середній рівень даного показника в цілому по Україні є меншим на 33,5 % та становить 4508 кг. Середньодобові прирости великої рогатої худоби та свиней на вирощуванні, відгодівлі та нагулі збільшились на 14,2 % та 69,3 % і становлять 516 г та 496 г відповідно. Середній настриг вовни та несучість курей несучок зменшився на 4,2 % (із 2,4 кг від однієї вівці до 2,3 кг) та 0,7 % (із 302 шт. до 300 шт).

У галузі тваринництва Полтавської області станом на 2014 р. основну частину (більше 64 %) продукції вироблено сільськогосподарськими підприємствами. Всього по Полтавській області вироблено 78,1 тис. тонн м'яса; 814,1 тис. т молока, 621,1 млн. штук яєць, 34 т вовни, що більше у порівнянні із 2010 р. відповідно на 28,1 тис. т; 112,7 тис. т; 1,6 млн. шт. та 6 т відповідно – табл. 4.

Таблиця 4

Динаміка виробництва основних видів продукції тваринництва у підприємствах Полтавської області, 2010–2014 рр.

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % до 2010 р.
М'ясо (у забивній вазі) тис. т	50,0	50,2	58,2	77,1	78,1	156,2
у тому числі: яловичина та телятина	15,5	15,7	19,1	21,9	23,0	148,4
свинина	25,6	28,2	28,3	46,9	48,6	189,8
м'ясо птиці	8,2	5,6	10,1	7,6	5,7	69,5
Молоко, тис. т	701,4	725,4	777,8	785,0	814,1	116,1
Яйця, млн., шт.	619,5	600,2	671,8	641,0	621,1	100,3
Вовна, т	28	28	30	31	34	121,4

Джерело: розраховано автором на основі [6]

В перше за останні роки, у 2013-2014 рр. обсяг виробництва м'яса у забивній вазі перевищив 70 тис. т. Збільшення обсягів виробництва продукції тваринництва на фоні зменшення чисельності його поголів'я, в додатковий раз підтверджує сформовані висновки стосовно підвищення рівня продуктивності тварин та відповідно ефективності функціонування галузі в цілому.

Складна ситуація, що склалася в галузі тваринництва, спричинена насамперед відсутністю стабільної державної підтримки та механізму її реалізації, а також чітко визначених пріоритетних напрямів розвитку тваринництва з урахуванням вимог світової організації торгівлі і тенденцій на зовнішніх ринках. За таких умов важко сформувати привабливий інвестиційний клімат в галузі. Основні шляхи розвитку галузі тваринництва полягають в першу чергу у забезпеченні розвитку молочного скотарства та свинарства. З розвитком великотоварного виробництва в Полтавській області доцільно створювати нові модернізовані заготівельні обслуговуючі кооперативи з високим рівнем логістичного управління.

Висновки. Встановлено, що Полтавська область володіє великими резервами з виробництва аграрної продукції, зокрема овочівництва, особливо у закритому грунті, та садівництва, тваринництва, бджільництва, рибництва, сільського «зеленого туризму», переробки побічної продукції та відходів рослинництва й деревообробки в якості альтернативних видів палива, що дозволяє з одного боку навести лад у селах та на узбіччях доріг, а з іншого - мати помітний економічний ефект на фоні постійного зростання вартості енергоносіїв. Аграрний сектор Полтавської області дозволяє забезпечити динамічність розвитку регіону, адже основа, закладена під розвиток агропромислового виробництва у рослинництві, тваринництві, розвитку сільських територій завдяки об'єднанню необхідних фінансових, матеріальних, організаційних ресурсів та залучення наявного потенціалу створюють надійний фундамент для досягнення намічених цілей у майбутньому.

Проведене дослідження сучасного стану виробництва в аграрному секторі Полтавської області свідчить про зміни обсягів діяльності суб'єктів господарювання аграрної сфери, що зумовлено ринковою кон'юнктурою. Стимулювання подальшого розвитку аграрного виробництва повинно здійснюватися методами державної підтримки, цінового регулювання, заходами щодо зниження податкового тиску, створенням сприятливих умов для кредитування виробництва, фінансово-інвестиційного забезпечення, політики державного протекціонізму, реструктуризацією боргів у сільському господарстві та залучення іноземних інвестицій.

Список використаних джерел:

1. Біла С.О. Інституційне забезпечення соціально-економічного розвитку проблемних територій (світовий досвід) / С.О. Біла // Стратегічні пріоритети. – №3(12). – 2009. – С. 172–183.

2. Білорус О. Г. Глобальний сталий розвиток: монографія / О. Г. Білорус, Ю. М. Мацейко . – К.: КНЕУ, 2006. – 488 с.

3. Відтворення та ефективне використання ресурсного потенціалу АПК (теоретичні і практичні аспекти) / Відп. редактор акад. УААН В.М. Трегобчук. – К.: Ін-т економіки НАН України, 2003. – 259 с.

4. Гончаренко І.В. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Пріоритети та механізми соціально-економічного розвитку сільських територій // І.В. Гончаренко // Щорічник наукових праць. – Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України. – 2013. – Вип. 6 (104). – С. 95–103.

5. Краснорyцький О.О. Оптимізація формування та використання економічного потенціалу в сільськогосподарських підприємствах: [монографія] / О.О. Краснорyцький, В.С. Ніценко. — Одеса: ТОВ «Лерадрук», 2013. — 211 с.

6. Статистичний щорічник Полтавської області за 2014 рік. – Полтава : Головне управління статистики у Полтавській області. – 2015. – 376 с.

Рецензент – к.е.н., професор Аранчій В.І.

УДК 658.8:338.3

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ Й РОЗВИТКУ МЕРЕЖНИХ СТРУКТУР УПРАВЛІННЯ АГРАРНИМ ВИРОБНИЦТВОМ

Лебедєва В. В., к.е.н., доцент
Одеський національний політехнічний університет

Стаття присвячена дослідженню й розробці принципів формування й розвитку мережних структур управління аграрним виробництвом в сучасних умовах трансформаційних змін.

Ключові слова: *мережеві структури, управління, аграрне виробництво, організація виробництва, кооперація, інтеграція, конгломерація*.

Постановка проблеми. Передумовами появи мережних організацій прийнято вважати глобалізацію бізнесу і посилення міжнародної конкуренції, прискорення процесів відновлення технологій і їх проникнення через границі галузей і держав, а також у цілому зростання невизначеності бізнес-середовища, що вимагає нетрадиційних методів адаптації до неї. Інша причина пов'язана з одночасно бурхливим розвитком внутрішньо- і міжфірмових комп'ютерних мереж, що дали життя новому типу ділових комунікацій і дозволили помітно знизити витрати на управління потоками інформації.

На відміну від вертикальних компаній, мережні підприємства як системи горизонтального типу більш пристосовані до зростаючої динаміки економічних процесів, насамперед, у силу специфіки їх структури, під якою розуміється сукупність економічно значимих суб'єктів (юридичних і фізичних осіб їх груп), зв'язаних між собою відносинами істотного впливу й залежності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження сутності, складу й функціональних особливостей мережних структур показало, що вони являють собою бізнес-групи, що складаються з підприємств й організацій, кожна з яких здійснює самостійний бізнес, а взаємини в таких бізнес-групах відрізняються від взаємин самостійних суб'єктів, з одного боку, і від взаємин між окремими напрямками діяльності в дивізіональних структурах, - з іншого. Таки результати дослідження демонструють наукові праці Малік а М.Й., Краснорyцького О.О., Гришової І.Ю., Наумова О.Б., Саблука П.Т., Воротіна В.Є., Лупенка Ю.О., Митяй О.В., Щербатої М.Ю., Стоянової-Коваль С.С., Русан В.М., Амосов О.Ю. [1-9].

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка принципів формування й розвитку мережних структур управління аграрним виробництвом в сучасних умовах трансформаційних змін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Традиційні ієрархічні й бюрократичні форми організації й управління в багатьох випадках не відповідають зростаючим вимогам до сучасних підприємств щодо їх здатності до швидких змін, навчання й модернізації. При переході до мережних форм жорсткі суб'єктно-об'єктні зв'язки у сфері управління неминуче починають розпадатися й поступово набувають характеру суб'єктно-суб'єктних відносин. Це відповідає зрушенню від стратегічного до комунікативного типу управління й організації. Укрупнено порівняльні характеристики традиційного й мережного типу виробництва представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Порівняльні характеристики традиційної й мережної форм організації виробництва

Об'єкт зміни	*Традиційна форма*	*Мережна форма*
Організація	Ієрархія, бюрократія	Мережі
Основний принцип організації діяльності	Функціональна спеціалізація	Інтеграція, насамперед, горизонтальна, інтелектуальне співробітництво
Критичний фактор конкурентної переваги	Матеріальні й фінансові активи (капітал)	Інтелектуальні активи (знання)
Організаційні структури управління	Структури вертикального підпорядкування	Адаптивні (органічні) структури
Персонал компанії	Функціонери	Потенційні ресурси (центри певних здібностей)
Основні діючі особи	Фахівці, професіонали	Групи й, насамперед, віртуальні
Очікування персоналу	Задоволення насущних потреб	Якісний ріст персоналу
Керівництво	Автократичність (зосередження влади в руках однієї особи)	Цільова орієнтація
Стиль керівництва	Авторитарний (заснований на беззаперечному підпорядкуванні влади, прагненні затвердити свою владу, авторитет)	Координаційний, демократичний (заснований на спрямуванні зусиль підлеглих, на наданні їм допомоги у розкритті їх здібностей, на формуванні навколо себе групи однодумців)
Джерело влади	Посадова позиція	Знання
Діяльність	Індивідуальна	Групова
Статус ланок структури управління	Замкнуті й самодостатні одиниці	Певні ресурси, доступні для всіх
Ринки	Внутрішні	Глобальні
Вигоди	Вартість	Час
Орієнтація діяльності компанії	Прибуток, підвищення ефективності виробництва	Задоволення конкретного споживача
Реакція на зміну навколишнього середовища	Реактивність	Проактивність
Якість	Досягнення заданого рівня	Безкомпромісне досягнення максимально можливого рівня

Мережні форми діяльності підприємств можуть бути представлені двома організаційними моделями:

- Мережа, що формується навколо великого підприємства. У цьому випадку велике підприємство, що представляє собою ядро мережі, збирає навколо себе фірми меншого розміру, доручаючи їм виконання окремих видів діяльності. Велике підприємство займає домінуюче положення в ділових операціях, будучи головним замовником, і мережа стає ієрархізованою.

- Мережа підприємств, близьких по масштабах. Більшість підприємств, об'єднаних у мережу, юридично самостійні, але в господарському плані підтримують стабільність один одного, що дуже важливо для всіх.

Перевагами мережної форми організації виробництва є:

- адаптивність виробництва до змінних умов, швидка реакція на зміну кон'юнктури;

- концентрація діяльності компанії на пріоритетних сферах спеціалізації, на унікальних процесах;

- істотне скорочення витрат, їх раціональна структура й підвищення доходів;

- низький рівень зайнятості, виключення дублювання використання кваліфікованої робочої сили;

- залучення до спільної діяльності в рамках мережі найкращих партнерів, виключення використання другосортних виконавців.

Аналіз світового й накопиченого вітчизняного досвіду свідчать про те, що численні форми партнерства, кооперації, неформальних альянсів й іншої довгострокової взаємодії, згодом осмислені й відповідно інтерпретовані в контексті макроекономічного оточення, можуть бути схематизовані й зведені до двох базових моделей управління мережними структурами:

1) ієрархізованої моделі управління, коли велике підприємство займає домінуюче положення в ділових операціях, будучи головним замовником (така мережна модель являє собою свого роду корпорацію з головною компанією й підприємствами малого й середнього бізнесу). У різних авторів [4-7] вона інтерпретується як «ліцензійно-субпідрядна модель виробництва під «зонтичною» корпорацією» й як «мережна структура великої компанії, що збирає навколо себе фірми меншого розміру, доручаючи їм виконання різних спеціальних завдань»;

2) горизонтальної моделі управління з рівноправними партнерами (переважно для малих і середніх підприємств), що визначається як «мультиспрямована мережна модель, введена в життя дрібними й середніми підприємствами») або «мережна сукупність підприємств, близьких за розміром, більшість яких самостійні юридично, але підтримують стабільність один одного в господарському плані».

Теоретично й практично підтверджено, що ці два типи моделей управління мережними формами діяльності підприємств охоплюють переважну кількість випадків стійкої виробничої, наукової й збутової кооперації.

Необхідно відзначити, різні економічні формації, а також національні версії економік використовують різні форми мережних організацій. Так, в економіках індустріального типу (у тому числі в соціалістичній) домінували

вертикальні мережні моделі, тобто ієрархічні структури, утворені навколо великих виробничих одиниць. У сучасних розвинених економіках такий тип відносин представлений корпоративними мережами, у тому числі транснаціональними. У країнах Східної Європи (включаючи Україну) дотепер найбільш популярними залишаються вертикальні моделі, особливо в коопераційних структурах виробників.

У той же час у ринкових економіках з високою часткою малого й середнього бізнесу перевага віддається другій альтернативної моделі, коли не тільки суб'єктом, але й ініціатором кооперації стає мале або середнє підприємство. Такий тип мережної організації найбільш значимо представлений у країнах Південно-Східної Азії й Південної Європи.

Крім двох базових моделей мережних форм промислових й аграрних організацій функціонує безліч проміжних типів.

Поява виробничих мереж в українській економіці припадає на початок 90-х років XX століття, у цей час в Україні сформувався нестандартний варіант виробничої мережі, умовно названий як «перевернена ієрархічна модель», коли дрібне або середнє підприємство організовувало нове виробництво й кооперативну мережу постачальників-субпідрядників з великих виробників.

Найбільший потенціал для розвитку українських підприємств полягає у формуванні саме «підприємницьких мереж» і управлінні ними з позицій центральної фірми (рис. 1).

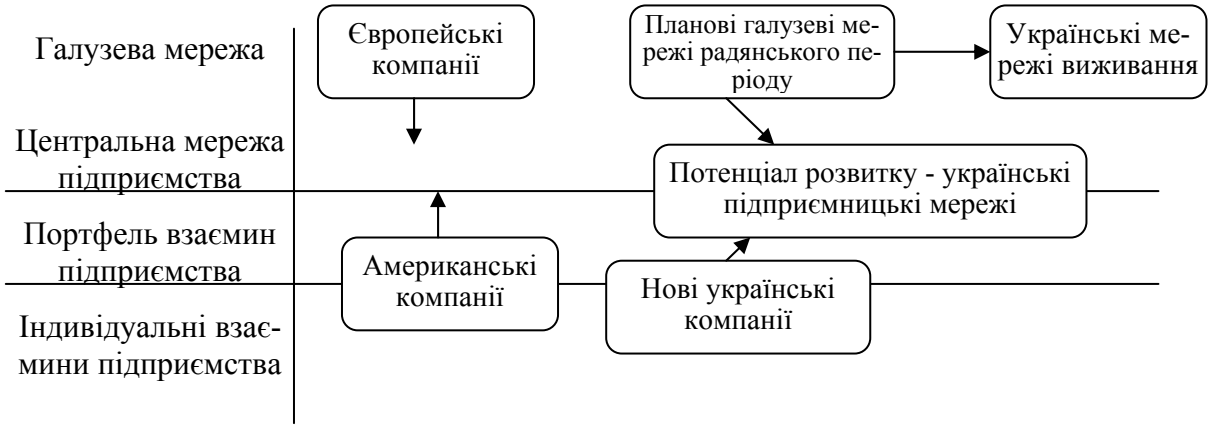

Рис. 1. Тенденції розвитку міжфірмової взаємодії європейських, американських й українських підприємств

Таким чином, дослідження функціонуючих українських мережних структур аграрних і промислових підприємств дозволяє зробити висновок про необхідність розробки нового концептуального підходу до формування й розвитку структур управління ними, який би дав можливість реалізувати переваги мережних форм діяльності, і підвищити ефективність їх функціонування як для самих учасників мереж, так і для економічних систем більш високого рівня.

В українських умовах самим значимим і надійним замовником для великих і середніх аграрних організацій була (й залишається) держава.

В умовах сучасної української економіки взаємодія держави й мережних організацій здійснюється з тим або іншим ступенем ефективності по наступних основних напрямках:

- формування сприятливого інвестиційного клімату;
- участь мережних організацій у частковому фінансуванні інвестиційних проектів у рамках реалізації державних, регіональних і місцевих програм соціально-економічного й науково-технічного розвитку;
- участь держави на пайовій основі в комерційних недержавних інвестиційних проектах, здійснюваних мережними компаніями.

Обґрунтування наукових основ і розробка практичних механізмів реалізації кооперації, інтеграції й конгломерації в аграрному виробництві дозволяють дати зазначеним термінам наступні визначення.

Кооперація - це форма взаємодії суб'єктів праці (господарювання), заснована на концентрації й одночасній спеціалізації «однакових» продуктивних сил, для спільного виробництва (надання, виконання) певного виду (або однакових видів) продукції, послуг, робіт (здійснення іншого виду діяльності) з метою підвищення ефективності цього виду діяльності за допомогою видання положення, інструкції (іншого документа), укладання угоди (договору), заснування органу (органів) та (або) організації (організацій) для управління (координації) цією діяльністю.

Інтеграція - це форма взаємодії суб'єктів праці (господарювання), заснована на концентрації спеціалізованих, неоднакових, але технологічно взаємозалежних та (або) взаємозалежних продуктивних сил, із приводу спільного здійснення неоднакових, але технологічно взаємозалежних та (або) взаємозалежних видів праці, виробництва (діяльності) для одержання певного виду кінцевої продукції (робіт, послуг, інших результатів), з метою досягнення якого-небудь позитивного ефекту для кожного суб'єкта взаємодії за допомогою видання положення, інструкції (іншого документа), укладання угоди (договору), заснування органу (органів) та (або) організації (організацій) для управління (координації) цією діяльністю.

Конгломерація - це форма взаємодії суб'єктів праці (господарювання), заснована на концентрації диверсифікованих продуктивних сил, із приводу здійснення неоднакових, але економічно й (або) юридично взаємозалежних та (або) взаємозалежних видів діяльності з метою досягнення якого-небудь позитивного ефекту для кожного суб'єкта взаємодії за допомогою видання положень, інструкції (інших документів), укладання угоди (договору), заснування органу (органів) та (або) організації (організацій) для управління (координації) цією діяльністю.

Відносини кооперації, інтеграції й конгломерації мають різну природу й відрізняються по ряду ознак, узагальнених в табл. 2.

Відносини кооперації, інтеграції й конгломерації можуть мати місце на різних рівнях, починаючи від праці окремих людей і машин і закінчуючи державним і більш високими рівнями. Історично й технічно розвиток зазначених відносин відбувається послідовно в напрямку від нижчих рівнів до вищого.

Таблиця 2

Основні подібності й розходження кооперації, інтеграції й конгломерації

Ознака	Кооперація	Інтеграція	Конгломерація
Роль в організації життя суспільства	Форми організації й розвитку суспільної праці, виробництва, будь-якої іншої діяльності на будь-якому рівні		
Основні ознаки	Однаковість, одночасність й один простір діяльності суб'єктів	Неоднаковість, але існуючий об'єктивний технологічний взаємозв'язок діяльності суб'єктів	Неоднаковість, але підтримуваний економічний й (або) юридичний взаємозв'язок діяльності суб'єктів
Механізм формування	Концентрація однакової праці й засобів виробництва з одночасною їх спеціалізацією	Концентрація праці й засобів виробництва різних, але взаємозалежних спеціалізацій	Концентрація диверсифікованої праці й засобів виробництва
Суб'єкти	Звичайно однотипні й (або) різнотипні суб'єкти діяльності	Різнотипні суб'єкти діяльності, але технологічно зв'язані	Різнотипні суб'єкти
Об'єкти	Спеціалізовані суб'єкти діяльності	Системи суб'єктів діяльності із взаємозалежними спеціалізаціями	Системи диверсифікованих суб'єктів
Базовий принцип функціонування	Взаємодія на основі спільної участі в чому-небудь	Взаємодія на основі взаємного доповнення чого-небудь відсутнього кожному суб'єктові	Взаємодія на основі диверсифікації ризиків
Базовий принцип розподілу доходів	За участю працею (діяльністю) і капіталом	За участю працею (діяльністю) і капіталом з урахуванням галузевої оборотності останнього	За участю працею (діяльністю) і капіталом з урахуванням галузевої оборотності останнього і ступеня ризику
Ціль кооперації	Одержання вигід (підвищення ефективності діяльності) за рахунок використання переваг масштабу, концентрованості спільної діяльності за допомогою одержання ефектів інтеграції конгломерації		

За характером протікання відносин кооперації, інтеграції й конгломерації розрізняються такі основні їх типи, як примусовий, найманий, добровільний, а також перехідні - примусово-найманий і наймано-добровільний. Історично розвиток досліджуваних відносин відбувається в напрямку від примусових типів до найманого, а від останніх - до добровільного. Різні типи відносин відрізняються по ефективних принципах їх здійснення.

В економічній науці [1-3] розрізняють економічні й правові форми організації праці (діяльності). Економічні форми законодавчо не регламентуються, але широко використаються при організації економічних відносин в організаціях. Правильне поєднання економічних і правових форм відносин - одне з умов ефективності функціонування кооперовано-інтегрованих систем.

Висновки. Мережна структура як організаційна форма управління підприємством – це новий етап у відомій еволюції організаційних структур управління організацією: лінійна - функціональна – дивізіональна - матрична – мережна. До головних особливостей останньої варто віднести те, що місцем

її виникнення є глобальні ринки, що змінюються, де організації повинні постійно займатися розробкою товарів і послуг; а також те, що зміст механізму її функціонування полягає в агрегуванні центральною фірмою тимчасових структур, що передбачають обмін інформацією між учасниками як основу довіри й координації.

Зазначені вище типи відносин можуть бути покладені в основу класифікації економічних і правових форм організацій (їх об'єднань), що за ознакою «ступінь самостійності учасників і характер відносин у кооперованоінтегрованій системі» включає 4 їх типи: картель, синдикат, холдинг і трест. Для характеристики й позначення типів можуть бути використані визначення й найменування правових форм об'єднань американського й вітчизняного права минулих століть.

Список використаних джерел:

1. Краснорyцький О. О. Імперативи розвитку аграрного сектору вітчизняної економіки в контексті трансформаційних процесів / О. О. Краснорyцький // Вісник ХНТУСГ: Економічні науки. – № 149. – 2014. – С. 16-23.

2. Краснорyцький О. О. Державне регулювання аграрної сфери та динаміка конкурентоспроможності її суб'єктів / О. О. Краснорyцький // Вісник ХНТУСГ: Економічні науки. – № 150. – 2014. – С. 9-15

3. Гришова, І. Ю. Інституційне забезпечення аграрного ринку як чинник продовольчої безпеки / І Ю Гришова, В М Бондаренко, В Ю Єлінєвський // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2015. – Том 19. – № 3. – С. 4-9.

4. Гришова І.Ю. Сучасні трансформації ресурсно-виробничого потенціалу національної економіки України/ І.Ю. Гришова, М.Ю. Щербата// Zbiór artykułów naukowych. Konferencji Miedzynarodowej Naukowo-Praktycznej " Economy. Priorytetowe obszary nauki" (29.11.2015 - 30.11.2015) - Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2015. - str.34-37.

5. Русан В.М. Вплив інвестиційно-інноваційної політики держави на структурні зміни національної економіки / М.М.Русан// Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія №18.Економіка і право: Зб. Наукових праць . – Випуск22. – К.: Вид-во НПУ імені Драгоманова, 2013. – С51-58

6. Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація: Наукова доповідь / За ред. В. Геєця, О. Бородіної, І. Прокопи / НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2012. – 56 с. – С. 10.

7. Магас В. Свобода і конкуренція – головне гасло часу / Василь Магас [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://hvylya.net/analytics/economics/svoboda-i-konkurentsiya-golovne-gaslo-chasu.html.

8 Замлинський В.А. Проблеми фінансування інноваційного розвитку підприємств в умовах кризових явищ / В.А. Замлинський // Вісник ХДУ №3, т.1 2016. С. 148-154. http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/pdfbase/2016/VKNU-ES-2016-N3-Volume1_236.pdf.

9.Амосов О. Ю., Головко В. А. Формування моделі управління ефективністю діяльності підприємства// Науковий журнал «Проблеми економіки» – 2012. – № 4. – С. 115 – 120.

Рецензент – д.е.н., професор Гришова І.Ю.

УДК 330.322.014.3:631.11

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АГРАРНІЙ СФЕРІ

Стоянова-Коваль С. С., к.е.н., доцент
Одеський державний аграрний університет

У роботі проведено дослідження формування механізмів та сучасних трансформацій інститутів інвестиційного забезпечення аграрного виробництва в сучасних умовах розвитку економіки держави, що дало підстави зробити висновок про неможливість виключно ринкового регулювання національної економічної системи на основі використання основних функцій інститутів без активної ролі держави в економічних процесах.

Ключові слова: *інституційне забезпечення, інвестиції, інвестиційна діяльність, розвиток, аграрна сфера, економічні механізми.*

Постановка проблеми. Формування інститутів тісно пов'язане із процесами природного добору правил і норм координаційного впливу. Під час такого природного відбору формуються правила, які в найбільшій мірі забезпечують координацію поведінки у кожному випадку. Крім того відбувається поступове поширення даних правил на сферу в цілому, при цьому відбувається витіснення менш ефективних способів забезпечення координації, і вони згодом набувають форми стійкої загальновизнаної норми, тобто інститутом, що на нашу думку, сприяє розвитку в національній економічній системі безпосередньо перспективних, необхідних з точки зору позитивного розвитку інститутів.

Здатність інститутів до координаційного впливу зумовлює прояв їх самовідтворюваних та самодостатніх особливостей, як правил чи поведінкових норм. За умов ринкових взаємовідносин, порушувати регламент правил стає невигідним, а обумовлює зникнення потреби у існуванні спеціальних організацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічні принципи інституційної підтримки інвестиційного забезпечення аграрної сфери сформовано у працях Маліка М.Й, Лупенка Ю.О., Маргасовой В.Г., Гришовой І.Ю., Краснорyцького О.О., Митяй О.В., Шабатури Т.С. [1-10].

Постановка завдання. Мета статті – дослідити формування механізмів та сучасні трансформації інститутів інвестиційного забезпечення аграрного виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Існування в економіці інститутів, які забезпечують більш ефективний обмін, зумовлює прояв загального прагнення до дотримання цих правил, що призводить до прояву феномена стабілізованих обмінних процесів. З часом відбувається заміщення стабілізованим обміном процесів нерегламентованого обміну.

Отже, важливість функції координації, яку виконують інститути, на нашу думку, полягає у спроможності інститутів забезпечити стабілізацію економічної системи через окреслення меж раціональної поведінки та досягнення на основі цього більш прогнозованої поведінки учасників ринкової взаємодії, що зумовлює досягнення макроекономічної стабілізації національ-

ної економічної системи в цілому, а природний добір норм та правил зумовлює потребу у їх постійному вдосконаленні.

Розподільча функція інститутів обумовлена особливістю корисності інститутів, що не зводиться винятково до створення умов оптимального економічної поведінки в макроекономіці. Правилами обмежується економічна поведінка учасників макроекономічних процесів, фіксуються і встановлюються сфери доступних для них економічних дій. В межах правил, які визначають архітектоніку ринкової взаємодії агентів, кожному з них надаються певні набори прав відносно один одного.

Економічна діяльність учасників ринкової взаємодії являє об'єкт інституційної регламентації і у багатьох випадках спрямована на отримання прибутку. Тому права суб'єктів ринкових відносин під час взаємодії між ними чинять вплив на їх можливості здійснити перерозподіл вигід в процесі контактів.

Розширення прав одного з агентів зумовлює звуження масштабу можливостей набуття вигоди іншого. Процеси обміну мають за основу специфікацію прав, що усуває можливість присвоєння без одержання згоди власника [3]. За умови виникнення взаємовигідних можливостей для здійснення обміну, та даний обмін сприяє прояву формально симетричної взаємодії. Мають місце і взаємовигідні наслідки процесу обміну. Розподільча функція інститутів зумовлює однобічну, взаємодію асиметричного характеру, яка може трансформуватися в процесі виконання у симетричну.

Таким чином, результатом запровадження правил, може бути перерозподіл інтегрального ефекту. В такому випадку вигода одного учасника зростає без зростання рівня ефективності взаємодії в цілому, винятково за рахунок перерозподілу одержаного результату на основі використання інститутів. Таким чином відбувається реалізація інститутами розподільчої функції.

Індивідуальна реалізація розподільчого ефекту сприяє досягненню економічних цілей агентів ринкової взаємодії, тому вони мають зацікавленість у максимальному рівні ймовірності даної реалізації. З цією матою можуть бути запроваджені інститути або агент сам контролює процес розробки та дотримання правил. Тому ініціатива у розробці правил з розподільчим ефектом, і безпосередньо механізму їх забезпечення у багатьох випадках зумовлюється приватним інтересом в їх реалізації.

Можливість реалізувати схожі мотиви у сфері формування інститутів та забезпечення для учасників вигідного розподілу результатів взаємодії становить використання потенціалу спонукання до дотримання правил. Найбільш розвиненою формою її прояву є здобуття контролю над державою, як інструментом регламентації та гаранта дотримання правил, що відповідає інтересам певної групи учасників. За умов набуття певною групою учасників такого контролю та можливості спонукати інших дотримувати вигідні для даної групи правил, держава набуває статусу джерела прихованої або явної напруги у суспільстві. При цьому частиною агентів здійснюється привласнення інституційної ренти, не пов’язаної з результатами економічної діяльності цих суб’єктів і в розмірі певного відрахування з доходів іншої групи

учасників. Отже, вигода для одних ринкових агентів від застосування правил, які розроблено та захищаються державою, обертається прямим збитком для інших. Для останніх вона набуває статусу антистимулу поведінки в межах економічної системи. На практиці це виражається у недовикористанні потенціалу національної економіки.

У багатьох випадках, реалізація перерозподільної функції має асиметричний характер розподілу переваг між різними групами суспільства (групи спеціальних інтересів), а процес формування нових інституцій призводить до боротьби між ними.

Одні з них прагнуть до збереження існуючого стану, іншими вважаються заходи щодо зміни наявної системи правил у певній галузі, або з метою підкорення її завдань задля набуття власної вигоди. Чим більший рівень прибутку може забезпечити використання інститутів, тим гострішою є боротьба, а її результати за інших рівних умов будуть прямо залежати від перемовних можливостей сторін конфлікту, які прагнуть набути контролю над механізмами примуса. Наявність прямої залежності добробуту групи від її перемовних можливостей визначає прагнення до широкого використання всіх можливих засобів щодо укріплення і посилення власних позицій. Зважаючи на це, в України, запровадження значного кола нових ринкових інститутів здійснюють окремі великі групи учасників ринкових відносин, які спеціально прагнуть посилити перерозподільний ефект на свою користь, а держава і її апарат є засобами закріплення ефекту.

До діючих інститутів перерозподільного призначення, на нашу думку, може бути віднесений і тіньовий бізнес, який є елементом складної інституційної системи одиничних правових рішень, а його функціонування відбувається за межами юридичного поля.

З метою мінімізації трансформаційні витрати доцільним є запровадження більш передової технології. Для забезпечення мінімізації рівня трансакційних витрат необхідним є вибір оптимальної організаційної форми управлінського впливу. Варто зазначити, що трансформаційні і трансакційні витрати мають взаємозалежність, тому, на наш погляд, національна економічна система має прагнути до досягнення мінімізації рівня обох видів витрат.

Витрати пошуку інформації містять витрати часу і коштів на пошук інформації, яка потрібна для укладання контрактів, наприклад, втрати від вибору неоптимального варіанта взаємодій через асиметричність інформації.

Витрати на здійснення оцінювання інформації включають: витрати понесені в процесі систематизації, обробки та аналізу отриманих результатів. Також до цієї групи відносять втрати від спотворення інформації та можливих помилок в процесі опрацювання даних.

Витрати на формування контрактних відносин пов'язані з процесом пошуку партнерів, проведенням перемовин, укладанням угод та розробкою комплексу заходів надання гарантій щодо їх виконання.

Виникнення витрат на адаптацію відбувається під час реалізації досягнутих угод та пов'язане з порушеннями сторонами умов даних угод. Також витрати адаптації можуть виникати через зміни економічної ситуації, не пе-

редбаченої угодою і проявляються відхиленням одержуваного економічного результату за угодою від оптимального.

На зростання трансакційних витрат чинить вплив цілий ряд факторів: розбіжність інтересів економічних агентів, невизначеність економічних економіці, обмежена раціональність ринкових суб'єктів, опортуністична поведінка учасників угод і багато чого іншого. Одним з найбільш важливих і найменш досліджених факторів є сучасний набір та трансформація інститутів, що обумовлює усунення старих і встановлення нових правил формального та неформального характеру, якими визначається архітектоніка суспільної інституціональної системи.

На нашу думку, ефективність трансформації інститутів у реформованому суспільстві, і безпосередньо в України, багато в чому зумовлюється тим, наскільки нові інститути спроможні забезпечити зменшення рівня трансакційних витрат.

Тому, на наш погляд, найважливіший чинник, що зумовлює тривалі тенденції оптимізації інститутів, становить показник зниження рівня витрат на трансакції. На нашу думку, на його величину впливають наступні, найважливіші фактори: опортуністичний характер поведінка агентів ринкової взаємодії, специфічні особливості трансакційних активів, складна структура системи економічної взаємодії, частота контактів, рівень і процедура відчуження прав власності.

Формування трансакційних активів відбувається як наслідок трансакцій і в багатьох випадках вони мають нематеріальний прояв. Їх особливість полягає у тому, що вони здатні в повній мірі не втрачати своєї цінності в процесі одиничної операції. Як типовий приклад можна навести використання ефекту репутації.

Звичайно, учасники ринкової взаємодії, мають у розпорядженні трансакційні активи, що розрізняться за рівнем спеціалізації та варіантами їх використання. За цим критерієм всі ресурси можна класифікувати в такий спосіб:

1. Загальні, їх цінність незалежна від виду трансакції. В процесі переміщення по сферах контактів вони не втрачають власні властивості, а рівень виробничого потенціалу не знижується.

2. Специфічні, що передбачають обмежене коло альтернативного використання. Застосування даного виду активів сприяє найбільшій віддачі виключно у сфері їх призначення. Інше спрямування їх використання зумовлюють втрату ними їх потенціалу та зниження рівня цінності.

3. Зовсім специфічні, мають чітко визначений напрям використання. Якщо якийсь ресурс не обмінюється більше, то такий ресурс зникає повністю.

Отже, специфічний характер трансакційних активів здатний чинити вплив на величину трансакційних витрат, і відповідно, на швидкість інституціональних трансформацій у макроекономічні системі.

Рівень трансакційних витрат має пряму залежність від опортуністичної поведінки в економічній системі. Чим ширшими є дані можливості, тим ймовірнішим є одержання збитку будь-яким учасником процесів ринкової взаємодії. Тому з підвищенням рівня опортунізму в економічній системі зростає

рівень видатків ресурсів, спрямованих на зниження рівня можливих втрат від цього явища, що на нашу думку, доцільно враховувати в процесі розробки урядових програм макроекономічного рівня щодо стабілізації економічної системи та підвищення темпів економічного зростання держави.

Варто зазначити, що опортуністичний тип поведінки становить невід'ємну складову економіки ринкового типу. Вона має за основу становить асиметричність інформації та перемовна сила сторін. Дана обставина забезпечує можливість набуття одним з учасників додаткової вигоди підчас обміну за рахунок і на шкоду інтересам інших учасників. В наслідком опортуністичної поведінки є порушення визначеного порядку розподілу між учасниками вигод від угоди та часткове присвоєння чужого ефекту однією зі сторін. У цьому випадку вигода з одного боку має за джерело відповідну втрату з іншого, тобто процес обмін стає асиметричним.

Знаходячись постійно в опортуністичному середовищі, суб'єкти ринкової взаємодії, прагнуть мінімізувати рівень економічних втрат від наслідків опортуністичної поведінки шляхом запровадження прогресивних методів управлінського впливу, грамотного маркетингу та менеджменту.

Складна структура економічного середовища підвищує рівень невизначеності для агентів ринкових відносин і зумовлюється рівнем суспільного поділу праці, так як це визначає кількість потенційних ринкових партнерів та різноманіття економічної взаємодії між ними. Соціально-економічний розвиток національної економіки зумовлює ускладнення структури економічного середовища, а отже, підвищення рівня трансакційних витрат, що пов'язані організацією інформаційного забезпечення, адаптування до нових господарських умов, потребою моніторингового дослідження змін, які мають місце в економічному середовищі, і за результатами внесення коректив до економічної поведінки.

На рівень трансакційних витрат істотний вплив чинить частота контактів агентів ринкової взаємодії. Під час трансакції відбувається формування активів, у багатьох випадках нематеріального плану, частина яких не втрачає своєї вартості при одиничному контакті, зокрема, ефект репутації партнера.

Нерегулярний характер контактів та їх обсяг недостатнього рівня призводить до прояву недоамортизованої вартості, а регулярність трансакцій надає можливість скористатися передовими формами управління у взаємовідносинах між господарськими суб'єктами, більш повно враховувати всю множину економічних відносин, що забезпечує можливість зниження рівня середніх витрат що припадають на одну трансакцію, що є неможливим за умов одиничних економічних угод.

Процедура та рівень відчуження прав власності є невід'ємним елементом ринкової взаємодії. Трансакція зумовлює повне або часткове відчуження пакета правомочностей від одного суб'єкта господарювання до іншого. Кожен конкретний випадок обміну прав власності неможливий без наявності специфічного складу учасників, організаційної форми, процедури оформлення угод і механізмів виконання їх умов, що безпосередньо буде відбиватися на рівні трансакційних витрат.

Висновки. Отже, рівень трасакційних витрат має обернений вплив на макроекономіку. Так при збільшені витрат значення макроекономічних показників знижуються, та навпаки. Зниження рівня зниження питомих трансакційних витрат обумовлює збільшення кількості трансакцій в економічній системі. Це зумовлює зниження вартості продукції для споживача та збільшує обсяг сукупного попиту. При підвищенні рівня трансакційних витрат виробництво окремих видів товарів може стати невигідним та буде припинено, незважаючи на існуючий попит на ринку. Підвищення частки ВВП, яка використовується для відшкодування трансакційних витрат буде відповідати непродуктивному рівню витрат ресурсів. Це означає, що частина ресурсів суспільства буде спрямована відшкодування витрат та знижувати загальний рівень добробуту. Тому, на нашу думку, функція зниження рівня трансакційних витрат відіграє визначну роль в процесі забезпечення ефективного розвитку національної економіки, а рівень питомих та загальних трансакційних витрат становить критерій доцільності формування та розвитку нових інститутів. Якщо запровадження інституту знижує абсолютний рівень трансакційних витрат в національній економічній системі, то даний інститут, на нашу думку, можна назвати ефективним. Запровадження інституту буде мати відносно ефективним, якщо підвищення рівня трансакційних витрат буде відшкодоване зростанням прибутковості або зниженням рівня сукупних трансакційних і виробничих витрат.

На нашу думку, основні функції інститутів забезпечують збалансоване протікання макроекономічних процесів, сприяють підвищенню стабільності та економічному зростанню національної економічної системи в цілому. Кожна з функцій інститутів виконує свою певну роль у макроекономіці, так координаційна функція визначає межі раціональної поведінки і знижує невизначеність, що підвищує ефективність функціонування народного господарства в цілому; розподільча функція інститутів визначає сферу дозволених економічних дій для ринкових агентів, наділяє їх певним набором прав щодо один одного, що сприяє економічній ефективності всіх учасників ринку і одержанню прибутку. Отже, функції, які використовують інститути, відіграють особливу роль у макроекономічних процесах, проте, на нашу думку, виключно ринкове регулювання національної економічної системи на основі використання основних функцій інститутів є неможливим без активної ролі держави в економічних процесах.

Список використаних джерел:

1. Palamarchyk T. The mechanism of government agricultural sector in the EU and Ukraine / Palamarchyk T // Středoevropský věstnĺk pro vědu a výzkum (Чехія). – 2016 – № 15. – С. 37-41.

2. Паламарчук Т. П. Концептуальные основы государственного управления аграрным рынком / Т. П. Паламарчук // Уральский научный вестник (Республика Казахстан). – 2016. – № 25. – С. 103-108.

3. Гришова, І. Ю. Інституційне забезпечення аграрного ринку як чинник продовольчої безпеки / І Ю Гришова, В М Бондаренко, В Ю Єлінєвський // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільсь-

кого національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 19. – № 3. – С. 4-9. – ISSN 1993-0259.

4. Гришова І.Ю. Сучасні трансформації ресурсно-виробничого потенціалу національної економіки України/ І.Ю. Гришова, М.Ю. Щербата// Zbiór artykułów naukowych. Konferencji Miedzynarodowej Naukowo-Praktycznej "Economy. Priorytetowe obszary nauki" (29.11.2015 - 30.11.2015) - Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2015. - str.34-37.

5. Krasnorutskyy O. Theoretical aspects of integration and cooperation in Agro-Industrial Complex / O. Krasnorutskyy, M. Krutko, I. Ryzhik // Problems of social and economic development of business: Collection of scientific articles. Vol. 1 – Publishing house “BREEZE”, Montreal, Canada, 2014. – P. 85-87.

6. Краснорyцький О. О. Імперативи розвитку аграрного сектору вітчизняної економіки в контексті трансформаційних процесів / О. О. Краснорyцький // Вісник ХНТУСГ: Економічні науки. — № 149. — 2014. — С. 16-23.

7. Митяй О. В. Концепція організаційно-економічного механізму підвищення ефективності діяльності аграрного підприємства / О. В. Митяй // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2013. – № 3 (8). – С. 39-46. – Режим доступу до журн.: http:// economics. opu.ua /files /archive /2013/n2.html.

8. Паламарчук Т. П. Світовий досвід організації аграрного ринку та управління його функціонуванням: уроки та перспективи для України / Паламарчук Т. П. // Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal). – 2015. – № 4. – С. 56-60.

9. Zamlynskyi V.A. Role of innovation processes in the economic development of Ukraine /V.A. Zamlynskyi// Institutional framework of the economy functioning in conditions of transformation. Collection of scientific articles. Volume 1. Nurnberg, Deutschland, 2014 - С. 186-189.

10. Замлинський В.А., Шабатура Т.С. Формування ринку інвестицій переробних підприємств продовольчої сфери: принципи та методи /В.А. Замлинський, Т.С. Шабатура// Економіка харчової промисловості. Щоквартальний науковий журнал. – Одеса. №3 (23). – 2014 – С. 56-60.

Рецензент – д.е.н., професор Гришова І.Ю.

УДК 005.35:334.716

АКТИВІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ В КОНТЕКСТІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА УКРАЇНИ

Хижняк В.О., к.е.н.
Інститут законодавства Верховної Ради України

Узагальнено фактори підвищення конкурентоспроможності підприємств аграрної сфери в контексті активізації соціальної відповідальності бізнесу, проаналізовано та визначено вплив соціально-економічних показників на якість конкурентного середовища аграрної економіки України. Визначено соціальну відповідальність бізнесу як важіль, що характеризує потенціал трансформації соціальних проблем аграрного сектору у додаткову вартість бізнесу за рахунок реалізації його латентних складових та можливості нарощення ринкової вартості бізнесу підприємств аграрного виробництва.

***Ключові слова**: соціальна відповідальність бізнесу, конкурентне середовище, ринкова вартість бізнесу, активізація соціально-економічної компоненти розвитку, парадигма соціально-економічного розвитку аграрної сфери.*

Постановка проблеми. Стратегія розвитку національної економіки України обов'язково повинна включати напрямок реалізації соціальних інвестицій та програми соціальної відповідальності бізнесу в аграрній сфері, які базуються на принципово самостійному економічному напрямі наукового дослідження, сутність якого включає розробку теоретико-методологічних засад та організаційно-економічних механізмів соціальної відповідальності бізнесу в аграрній сфері, що вимагає зрушень парадигми соціально-економічного розвитку, конкурентоспроможності та стратегічних пріоритетів вітчизняних аграрних підприємств.

Враховуючи соціальну вагомість відповідальності аграрного бізнесу, дана проблематика набуває особливої актуальності в контексті стратегічного розвитку аграрної сфери.

На нашу думку, соціальна відповідальність бізнесу є тим важелем, що характеризує потенціал трансформації соціальних проблем у додаткову вартість бізнесу за рахунок реалізації його латентних складових та можливості нарощення ринкової вартості бізнесу. Отже, соціальна відповідальність бізнесу характеризує якісно новий рівень та функціональний механізм звітування підприємств аграрної сфери перед громадою, як у межах формалістичних, законодавчо дієвих інституцій, так і поза ними, що засвідчує енергійна дискусія в наукових колах та ініціативна увага до цього процесу з боку більшості вітчизняних аграрних підприємств навіть в кризових умовах розвитку аграрної економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти реалізації принципів соціальної відповідальності бізнесу останнім часом знайшли відображення в працях українських науковців, зокрема, Крюкова І.О., Хома І.Б., акцентують увагу на соціальній відповідальності бізнесу аграрної сфери в аспекті продовольчої безпеки національної економіки [1-4]. Красноруцький О.О. пропонує розглядати соціальну відповідальність в контексті управління конкурентоспроможністю, екологічної безпеки продуктів харчування та підвищення інвестиційної привабливості аграрної сфери [2]. Заслуговують на увагу наукові розробки Митяй О.В. та Шабатури Т.С, яка досліджує проблему соціальної відповідальності бізнесу як інноваційного інструменту нарощення економічного потенціалу підприємств харчової промисловості [3,5]. Дослідження механізмів впливу соціальної відповідальності на ринкову вартість бізнесу та сталого розвитку національної економіки в сучасних умовах віддзеркалені у працях [4-10].

Разом з тим сучасний етап розвитку аграрної економіки зумовлює необхідність дослідження новітньої парадигми формування механізму соціальної відповідальності бізнесу та узагальнення напрямів адаптації світового досвіду його застосування у діяльності національних аграрних компаній в контексті соціальної політики держави.

Постановка завдання. Дослідити фактори підвищення конкурентоспроможності підприємств аграрної сфери в контексті розвитку соціальної відповідальності бізнесу, які мають наукову цінність в обґрунтуванні доцільності трансформацій соціально-економічної складової аграрної економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. В силу геополітичної кризової ситуації України соціальна спрямованість бізнесу набирає домінантних позицій при розробці стратегій довгострокового розвитку підприємств аграрної сфери. Побудова соціально орієнтованої економіки, зокрема в аграрному секторі, де проблеми соціального характеру завжди було визначено як такі, що потребують термінового наукового вирішення та фінансового обґрунтування, залишаються відкритими. Інститути (партнери), які оточують підприємство аграрної сфери, як і її працівники, очікують від неї не лише економічно відповідальних дій, а й участі у розв'язанні соціальних, екологічних та інших проблем [7].

Необхідність розвитку власної соціальної відповідальності бізнесу в Україні зумовлена низкою чинників:

1) низький рівень корпоративної культури та, як наслідок, фінансова й економічна слабкість значної частки суб'єктів в Україні, діяльність яких орієнтована на виживання;

2) правовий нігілізм і деформація правової свідомості, прагнення оминути закон, а не дотримуватися його;

3) низький рівень усвідомлення суспільством ролі бізнесу через порівняно нетривалу його сучасну історію та практику реалізації ним власної соціальної відповідальності;

4) нерозуміння бізнесом та суспільством основних завдань і механізмів реалізації соціальної відповідальності бізнесу через термінологічну (нормативну) невизначеність;

5) закритість більшості українських суб'єктів господарювання для широкої громадськості, детальні відомості про діяльність є закритою інформацією для внутрішнього користування;

6) дисбаланс складових реалізації політики соціальної відповідальності українськими компаніями [8].

Як показує аналіз останніх років зацікавленість вітчизняних підприємств аграрної сфери до впровадження власних принципів та регуляторів соціальної відповідальності бізнесу активно зростає, імплементація зарубіжного досвіду в цієї сфері переконує щодо її впливу на такі важливі показники діяльності аграрних та харчових підприємств як: поліпшення іміджу та лояльності покупців, нарощення капіталу торгівельних марок, поліпшення інтеграційних зв'язків між аграрними та переробними підприємствами, нарощення обсягів виробництва та продажу, моніторинг якості продукції, її сертифікації та відповідних методів зберігання та реалізації, що відіграє вирішальну роль в умовах відкритості кордонів для виходу українських товаровиробників на світові ринки. Адаптація до нових умов СОТ і користування перевагами членства в цій організації залежатимуть від вміння підприємств аграрної сфери підвищити свою конкурентоспроможність на відкритому ринку. Тобто запорукою комерційного успіху стане забезпечення якості продукції та її безпеки на основі дотримання світових стандартів. Отже, соціальна відповідальність бізнесу є одним з факторів конкурентоспроможності галузі, який безпосередньо впливає на якість продукції аграрного виробництва, стиму-

лює товаровиробників до інноваційної активності та підвищує привабливість аграрної сфери для спрямування інвестиційних потоків. Крім того, підвищення якості харчової продукції сьогодні особливо тісно пов'язане з проблемою забезпечення необхідного рівня продовольчої безпеки населення країни через підвищення харчової споживчої безпеки.

Це дуже суттєві характеристики розуміння економічної природи соціальної відповідальності, тому що для інвестора та власника бізнесу управлінські рішення щодо запровадження соціальних інвестицій у всякому випадку повинно мати економічний сенс, тобто виражатись в отриманні ефекту. Та не дивлячись на те, що менталітет вітчизняного бізнесу схвально налаштований отримання непрямого доходу під впливом мультиплікативних змін у соціальній сфері в майбутньому періоді та схильний до соціальних програм, в першу чергу постає проблема їх фінансового забезпечення в той час, коли національна аграрна економіка знаходиться під тиском геополітичних кризових трансформацій. Проявлення довготермінового стійкого економічного ефекту від соціального інвестування через деякий проміжок часу, і, відповідно, необхідність авансування певних обсягів капіталу, обумовлюється з практичного боку специфікою аграрного виробництва та технологічних процесів харчової промисловості та подвійністю економічної природи дефініції.

Відповідно до матриці бізнес-можливостей соціальної відповідальності (SustainAbility International 2004) для компаній країн, що розвиваються, виділяються наступні бізнес вигоди від використання практик соціальної відповідальності у своїй діяльності: розширення доступу до нових ринків за рахунок використання міжнародних стандартів; формування позитивного іміджу компанії за рахунок підвищення лояльності клієнтів, вартості бренду, налагодження партнерських зв'язків; удосконалення виробничих процесів – зростання продуктивності праці, ріст прибутковості діяльності, економія витрат при використанні екологічно безпечного устаткування; стабільність трудових ресурсів; ефективний ризик – менеджмент; залучення коштів спеціалізованих фондів «соціальних інвестицій» під програми КСВ для відповідальних бізнес-лідерів [5].

Отже, лише за умови сприйняття соціальної відповідальності як дієвого економічного інструменту отримання додаткової вартості, фінансове забезпечення якого за умов певного ризику має генерувати додатковий економічний ефект, соціальні інвестиції відіграватимуть роль ліквідного активу та матимуть потенціал поширення в аграрній сфері України. Вітчизняні науковці схиляються до думки, що соціальне інвестування, – це спосіб реалізації корпоративної соціальної відповідальності за допомогою цільових програм, які відповідають потребам основних груп зацікавлених осіб – споживачів, персоналу, місцевих громад. Соціальному інвестуванню властиві основні характеристики інвестування, за винятком критерію, що розмежовує ці поняття, – об'єкта інвестування [4, с.201]. Тому, соціальна відповідальність бізнесу в аграрній сфері – це в першу чергу економічно раціональний відгук бізнесу на систему суперечливих очікувань та інтересів різних суб`єктів і у цій складній мережі економічних відносин аграрної сфери переплетені економічні, соціа-

льні, екологічні, політичні інтереси, мотиви і намагання. Зарубіжний досвід свідчить, що компанії, що втілюють в життя концепцію соціальної відповідальності, мають в 2–4 рази вищі темпи зростання, ніж конкуренти, що обмежували свої цілі вилученням прибутку. За оцінками спеціалістів Бостонської дослідницької групи в компаніях, що впроваджують корпоративну соціальну відповідальність, дохідність продажів зростає на 3 %, активів – на 4 %, капіталу та акцій – більш ніж на 10 % [4].

Активізація соціальної відповідальності бізнесу серед українських товаровиробників сьогодні спрямовується передусім на трудові відносини і заходи із захисту здоров'я і безпеки споживачів. Менш поширеними є заходи щодо захисту природних ресурсів та взаємодії з громадою: лише третина компаній здійснює соціальні інвестиції в розвиток громади, половина – не вживає заходів з охорони довкілля.

Найбільш активними в цій сфері є, насамперед, спільні підприємства, які переносять на українські філії та дочірні підприємства нові навички та компетенції, а також великі та середні вітчизняні підприємства, які удосконалюють свою діяльність на засадах концепцій загального управління якістю. Основними стимулюючими факторами уведення традицій соціальної відповідальності українськими підприємствами аграрної сфери є наступне.

По-перше, підприємства аграрної сфери, що підтримують принципи соціальної відповідальності, демонструють бізнес-оточенню свою ділову активність в ринковому середовищі та стратегічні наміри. Внаслідок запровадження системи соціальної відповідальності за всіма її пріоритетними напрямами, які було вище окреслено, підприємства аграрної сфери в змозі очікувати, окрім всього іншого, на нарощення обсягів реалізації продукції. В цьому випадку соціальна відповідальність бізнесу виступає також опосередкованим критерієм оцінки масштабів діяльності та її ефективності в ринкових умовах. Отже, соціальна відповідальність бізнесу віддзеркалює достатньо вагомий з напрямків вирішення економічної місії.

По-друге, соціальна відповідальність бізнесу відбиває соціальну мету, спрямовану на забезпечення покупців високоякісними продуктами харчування, що на макрорівні певним чином вирішує проблему продовольчої безпеки, а на рівні підприємств аграрної сфери – свідчить про якомога краще задоволення споживчого попиту у порівнянні із конкурентами, отримання лідерських позицій на ринку в довгостроковій перспективі, виграшну позицію в завоюванні лояльності покупців та постачальників сировини тощо.

По-третє, принципи соціальної відповідальності бізнесу вимагають активізації маркетингових зусиль щодо формування капіталу торгівельних марок, постійних удосконалень у технології виробництва, реалізації, сертифікації продукції, трансферу різнобічних технологій, стимулює інноваційні процеси в аграрній сфері, що, в певному сенсі, інтегрує додаткову вартість у вигляді збільшення операційного прибутку від реалізації продукції.

Узагальнюючи досліджені спрямування на активізацію розвитку та прихильності підприємств аграрної сфери щодо соціальної відповідальності бізнесу, слід зауважити, що імідж та репутація вітчизняного підприємства

більш підвладні суб`єктивній оцінці оточення, яке сприйнятливе до масштабів виробництва та реклами, ніж до вартісних показників оцінки бізнесу. Тобто суспільна думка щодо підприємства формується розмірами виробництва та відомістю покупців, виходячи з чого українські аграрні підприємства, наслідуючи досвід зарубіжних компаній готові запроваджувати багато витратні заходи навіть без урахування їх економічної доцільності. Саме в цьому ми вбачаємо пастку в економічному управлінні соціальними інвестиціями. На наш погляд, реалізація соціально-орієнтованих програм та реалізація соціальної відповідальності бізнесу повинна мати соціальну та економічну доцільність, а соціальні інвестиції, як будь-які інвестиції, характеризуватись певним ефектом та окупністю та, безумовно, сприяти нарощенню ринкової вартості бізнесу, а відтак ─ витрати на реалізацію системи соціальної відповідальності бізнесу не повинні перевищувати названий ефект.

Отже, аграрна сфера потребує концептуальних досліджень соціальної відповідальності в контексті управління конкурентоспроможністю галузі та нарощення ринкової вартості бізнесу, оскільки перехід аграрної економіки на інноваційну модель розвитку та глобалізація світових економічних процесів генерує якісно нові контури та інструменти конкурентних відносин на всіх рівнях.

В процесі інноваційного розвитку національної економіки конкуренція набуває нових соціальних форм, оскільки прямо чи опосередковано бере участь у формуванні економічних зв’язків на різних рівнях та чинить вплив на результати діяльності оточуючих суб’єктів ринку та їх соціальну позицію. Водночас із розширенням поля економічної свободи та взаємозалежності суб’єктів господарської діяльності, посилюється роль та вплив на розвиток економіки, суспільства в цілому, не тільки соціальних форм економічної конкуренції, але й власне соціальної конкуренції, як явища та закономірності сучасного суспільства.[6]. Отже, прозора соціальна конкуренція, що характеризується дотриманням всіх нормативно-правових та інших норм економічної та соціальної поведінки ринкового оточення започатковує, на нашу думку, інтеграційні механізми управління діями та інтересами усіх суб`єктів аграрної сфери, створює потрібну соціальну основу для розвитку принципів соціальної відповідальності бізнесу в економіці, соціальній сфері, у міжнародній співпраці.

На думку фахівців, соціальна конкуренція означає:

1. Можливість, необхідність та наявність конкурентних відносин суб’єктів економічної діяльності не лише у господарській системі, але й у всіх сферах суспільного життя (зокрема, політичного, духовного, наукового, культурного тощо) прямо чи опосередковано пов’язаних з економікою з метою забезпечення якісних змін у кваліфікації, характері та якості праці, соціального статусу на підприємстві, у фірмі, в суспільстві, стійкого зростання добробуту та рівня самореалізації;

2. Наявність певної спільності інтересів усіх суб’єктів даних конкурентних відносин, що знаходить свій прояв не тільки у бажанні забезпечити кращі умови вибору місця та профілю освіти, роботи, проживання, відпочин-

ку тощо, але й у регуляторній діяльності держави щодо забезпечення рівних стартових умов та прозорості конкурентних змагань [6].

У науковій літературі визначаються гранично-критичні соціально-економічні показники для країн із ринковою економікою. Співставлення їх із реаліями, що склалися у перехідному суспільстві, зокрема й нашої країни, свідчить саме про відсутність, не сформованість мінімальних соціальних стандартів, реальність досягнення яких викликає бажання працездатних громадян вступати як в економічну, так і в соціальну конкуренцію (табл. 1).

Таблиця 1

Гранично-критичні (світові) та реальні соціально-економічні показники України, їх вплив на якість конкурентного середовища [10]

Показник	Гранично-критичне значення у світовій практиці	Величина показника в Україні	Можливі соціально-економічні та політичні наслідки для країни
Рівень падіння промислового виробництва, %	30 – 40	47	Деіндустріалізація
Доля імпортних продуктів харчування, %	30	40	Стратегічна залежність від імпорту
Доля в експорті продукції обробляючої промисловості, %	45	12	Колоніально-сировинна структура економіки
Співвідношення доходів 10 % найбагатших та 10 % найбідніших громадян	10 : 1	15 : 1	Антоганізація соціальної структури
Доля населення, що проживає за межею бідності. %	10	25 – 40	Люмпенізація населення
Співвідношення мінімальної та середньої ЗП	1 : 3	1 : 10	Декваліфікація робочої сили
Мінімальний рівень погодинної ЗП, дол. США	3	0, 08	Руйнація трудового потенціалу економіки
Рівень безробіття з урахуванням прихованої, %	8 – 10	13	Зростання знедолених категорій населення
Умовний коефіцієнт депопуляції (співвідношення числа померлих до числа народжених	1	1,63	Інтенсивна депопуляція
Сумарний коефіцієнт народжуваності (середнє число дітей, народжених жінкою у віці 20 – 45 років)	2,14 – 2,15	1,39	Відсутність простого заміщення поколінь
Рівень злочинності (кількість злочинів на 100 тис. населення), з урахуванням латентних	5 – 6 тис.	6 – 6,6 тис.	Криміналізація суспільних відносин
Рівень споживання алкоголю (на людину у рік)	8 л	14 – 18 л	Погіршення здоров’я населення

Тому створення конкурентного середовища, яке б: по-перше, охоплювало усі сфери економічного, політичного та соціального життя країни; по-друге, формувалося на основі єдиних для усіх його суб’єктів критеріях та принципах розуміння суті конкуренції, допустимих її форм та методів, на

єдиних етичних принципах; по-третє, забезпечувало би прогнозований, очікуваний, позитивний результат поступального характеру, ─ є нагальною, необхідною та найбільш складною умовою у процесі соціалізації економіки, становлення нової парадигми соціальної відповідальності [11].

Висновки. Отже, формування концепції соціальної відповідальності бізнесу в аграрній сфері повинна характеризувати основні цілі соціальної економічної політики держави та з метою практичного її впровадження в діяльність суб'єктів вітчизняного аграрного ринку базуватись на економічному ефекті від соціальних інвестицій. В іншому випадку теоретичні та методологічні розробки, на жаль, залишаться лише продекламованим, проте не дієвим інструментом нарощення ринкової вартості вітчизняних підприємств.

Список літератури:

1. Крюкова І.О. Фінансова архітектура інноваційного розвитку підприємства АПК. – Соціально-економічний розвиток України в умовах трансформаційних змін: виклики, тенденції, перспективи. [Колективна монографія]. / за ред. Аранчій В.І., Полтава.: ТОВ НВП «Укпромторгсервіс», 2013. ─ С. 43-52.
2. Краснoруцький О.О. Оптимізація формування та використання економічного потенціалу в сільськогосподарських підприємствах: [монографія] / [кол. авторів; за ред. О. О. Краснoруцького] — Одеса: ТОВ «Лерадрук», 2013. — 211 с.
3. Митяй О. В. Основні напрямки оцінки потенційних можливостей аграрних підприємств / О. В. Митяй // Вестник науки Тольяттинского государственного университета. – 2013. – № 4 . – С. 48-58.
4. Зайцев Ю.К. Соціальна конкуренція як фактор економічного розвитку/ Ю.К.Зайцев// Стратегія економічного розвитку України: Наук. збірн. Вип. 6. - К.: КНЕУ. – 2011. – С. 32 – 42.
5. Шабатура Т.С. Імплементація принципів соціально-орієнтованого бізнесу в площину економічного розвитку потенціалу харчових підприємств/ І.Ю. Гришова, Т.С.Шабатура// Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2014. – № 3.- С.44-48 – Режим доступу до журн.: http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n3.html
6. Кужель В.В. Імунізація економіки агропродовольчої сфери в контексті реалізації принципів соціальної відповідальності бізнесу. / В.В. Кужель // Економічний форум. Науковий журнал. – 2014. - № 3. С. 17-22.
7. Бондаренко А.В., Омелянович Л.О. Соціальне інвестування як фактор забезпечення соціально-економічного розвитку держави// Вісник Донбаської національної академії будівництва і архітектури. – 2009. – № 5(79). – С.201– 203.
8. Воробей В. Корпоративна соціальна відповідальність чи вигода? Журнал «Києво–Могилянська Бізнес Студія», №10, 2005: [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.management.com.ua/cm/cm037.html
9. Гришова І.Ю. Соціальна відповідальність бізнесу як чинник соціально-економічного розвитку / *І.Ю. Гришова, М.Ю. Щербата, В.В.Гришов*// Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал / Черніг. нац. технол. ун-т. – Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2015. – № 3 (3). – С.17-28
10. Зайцев Ю.К. Соціальна відповідальність бізнесу та проблеми її формування в Україні / Ю.К.Зайцев// Підприємництво в умовах трансформації економіки України. Теорії мікро-макроекономіки: Зб. наукових праць. Вип. 6. – Київ, КНУ імені Т.Шевченка. ─ 2010. ─ С. 161 ─ 165.
11. Гришова І.Ю. Сучасне формування системи управління персоналом як конкурентоздатність національної економіки/ І.Ю. Гришова// Економічний форум.- 2016. - №1. – С.340-347

12. Краснoруцький О.О. Корупційні ризики та зарубіжна методологія їх оцінки в системі економічної безпеки / І.Ю. Гришова., О.О.Краснoруцький // Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал / Черніг. нац. технол. ун-т. – Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2015. – № 4 (4). – С.40-46.

Рецензент – д.е.н., професор Гришова І.Ю.

УДК 338.43;639.3

СУЧАСНИЙ СТАН РИБОГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Маркова Є.Ю., к.е.н.
Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. Петра Василенка

Наукову статтю присвячено розробці теоретико-методологічних засад та практичних рекомендацій з оцінки сучасного стану рибогосподарського комплексу України в контексті формування стратегії й механізмів управління виробничо-господарською діяльністю підприємств рибогосподарського комплексу.

Ключові слова: *підприємства рибогосподарського комплексу, виробничо-господарська діяльність, механізм стратегічного управління*

Постановка проблеми. Перехід на інноваційну модель рибодобувної промисловості пов’язано із економічними викликами сьогодення, забезпечення продовольчої та економічної безпеки країни та впливу процесів глобалізації на розвиток рибної галузі. Вибір оптимального шляху розвитку українського рибного ринку в сучасних умовах глобалізації повинен бути зроблений на користь переходу від моделі уповільненого розвитку до відкритого інноваційного ринку з подальшим впровадженням нових технологій, отриманням конкурентних переваг і підвищенням частки продукції глибокої переробки. Рибне господарство має суттєве значення в організації раціонального харчування населення, оскільки рибні продукти є одним із джерел білків і жирів тваринного походження. Річна норма споживання рибних продуктів, розроблена Інститутом харчування Академії медичних наук України, складає 20кг на душу населення, з них 5-6 кг риби прісноводних водойм [6]. В 1990 році Україна, у складі СРСР займала лідируючі позиції по вилову риби. Тоді українці споживали 24кг риби в рік, а сьогодні в споживчому кошику української риби лише 2 кг, останнє – імпорт. З втратою Криму, імпорт риби зріс до 90%. Саме тому, своєчасним та актуальним є надання оцінки сучасного стану рибогосподарського комплексу України і контексті стратегічного її розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемами дослідження стратегічного розвитку переробних підприємств аграрного виробництва та інших суб’єктів аграрного бізнесу, зокрема вітчизняних рибодобувних підприємств, опікуються відомі вчені – аграрники Скупський Р.М., Малік М.Й., Пасхавер Б.О, Амосов О.Ю., Краснoруцький О.О., Гришова І.Ю. Наумов О.Б., Бондаренко В.М., Наумова Л.М., Бутко М.П., Одрехівський М.В. та

інші. Проте існуючи проблеми ефективного використання потенціалу рибного господарства України залишаються такими, що потребують подальших досліджень.

Постановка завдання. Мета роботи – надати оцінку сучасного стану рибогосподарського комплексу України в контексті стратегічного розвитку галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині рибництво переживає проблематичні часи, які склалися через фінансові труднощі в державі, а саме: порушення господарських зв'язків, погіршення екологічного стану внутрішніх водойм, недостатній обсяг робіт по відтворенню рибних запасів. Це значно впливає на зменшення обсягів вирощування і вилову товарної риби у внутрішніх водоймах. Крім того, з широкого кола першочергових завдань, що стримують подальший розвиток рибного господарства, на нашу думку, можна виокремити наступні:

- стан відтворення та охорони водних біоресурсів;
- відновлення функціонування наявних внутрішніх водойм країни для їх ефективного використання за призначенням;
- державне регулювання та підтримка галузі.

Також негативний вплив за стан рибогосподарського комплексу спричинила анексія Криму, адже через це Україна зазнала втрат рибного вилову. Зокрема, після анексії Криму, Україна втратила близько 2/3 всього вилову риби. Для прикладу, у 2013 році Україна виловила 216 тис. тонн риби. З них 82 тис. тонн було виловлено в Азово-Чорноморському басейні, з яких 52 тис. тонн виловили кримські рибалки, тобто, більше 65% всього вилову регіону. Також, не слід забувати, що флотом України, що знаходиться в Севастополі, було виловлено 98 тис. тонн. Якщо підсумувати ці цифри, то ми маємо у підсумку 150 тис. тонн, тобто, 2/3 всього вилову припадало на АР Крим [9]. Для підтримання належних обсягів вилову риби у внутрішніх водоймах України, пропонується збільшити її вирощування на материковій частині України. Водночас, це може збільшити навантаження на внутрішні водоймища країни та погіршити екологічний стан річок.

Стан рибного господарства України у 2014 році (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя) наведено у табл. 1 [8].

З наведених у табл. 1 даних випливає, що найбільше зростання вилову риби спостерігалося у період січень-вересень досліджуваного року; у порівнянні з попереднім періодом воно становить 120,0%. Під кінець 2014 року видно значний спад цього показника до рівня 103,3%. Орієнтовно, такі ж показники спостерігалися і на початок року.

Дані табл. 1 також свідчать, що у січні – листопаді 2014 р. підприємствами та фізичними особами-підприємцями, що здійснюють рибогосподарську діяльність було виловлено та добуто 67294 т риби та інших водних живих ресурсів, що в розрахунку на 1 мешканця становить менше ніж 1,5 кг.

Таблиця 1

Стан рибного господарства України у 2014 році

Період	Добування водних біоресурсів				У т.ч. риби	
	Усього		у т.ч. у внутрішніх водних об'єктах			
	т	у % до відповідного періоду 2013 р.	т	у % до відповідного періоду 2013 р.	т	у % до відповідного періоду 2013 р.
Січень	4100	121,6	588	53,3	3949	117,8
Січень-лютий	7282	104,8	1095	46,0	7113	102,8
Січень-березень	11754	105,8	3076	76,6	11702	105,9
Січень-квітень	17961	112,0	3946	77,7	17820	112,0
Січень-травень	28688	132,0	4729	84,2	22642	105,2
Січень-червень	35096	140,7	6591	94,7	27624	112,7
Січень-липень	41371	146,7	9157	97,9	31640	114,9
Січень-серпень	48524	145,9	11999	99,9	38656	119,5
Січень-вересень	55261	142,7	15486	99,3	45254	120,0
Січень-жовтень	65753	128,3	22208	93,4	55642	110,9
Січень-листопад	77347	116,7	29223	89,4	67294	103,3

Тому, близько 90% риби, що споживають українці, імпортується з-за кордону. За даними Держкомстату, в порівнянні з відповідним періодом 2013 року, вилов риби у 2014 р. зріс на 3,3%, а обсяг добування інших водних живих ресурсів становив 77347 т, що на 16,7% більше, ніж минулого року.

Рибне господарство за регіонами у січні - листопаді 2014 року (без урахування АР Крим і м. Севастополя) представлено у табл. 2 [8].

Таблиця 2

Рибне господарства за регіонами у січні-листопаді 2014р.

Область	Добування водних біоресурсів				У т.ч. риби	
	Усього		у т.ч. у внутрішніх водних об'єктах			
	т	у % до відповідного періоду 2013р.	т	у % до відповідного періоду 2013р.	т	у % до відповідного періоду 2013р.
1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*
Україна	77347	116,7	29223	89,4	67294	103,3
Вінницька	1608	95,0	1608	95,0	1608	95,0
Волинська	488	96,8	488	96,8	488	96,8
Дніпропетровська	1580	87,7	1580	89,8	1579	87,7
Донецька	2914	57,4	2014	68,0	2914	57,4
Житомирська	390	73,3	390	73,3	390	73,3
Закарпатська	302	76,4	302	76,4	302	76,4
Запорізька	15271	94,9	1015	68,9	15170	95,3
Івано-Франківська	580	96,1	580	96,1	580	96,1
Київська	1872	124,6	1541	102,6	1871	124,5
Кіровоградська	906	123,5	906	123,5	906	123,5
Львівська	563	72,6	563	72,6	563	72,6

1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*
Миколаївська	12120	556,7	1436	73,9	2911	134,4
Одеська	7578	91,8	4405	100,6	6966	94,3
Полтавська	1234	127,9	1234	127,9	1234	127,9
Рівненська	545	67,2	545	67,2	545	67,2
Сумьска	1087	72,6	1087	72,6	1087	72,6
Тернопільська	152	100,1	152	100,1	152	100,1
Харківська	936	96,7	936	96,7	936	96,7
Херсонська	2047	65,1	1644	75,1	1935	63,6
Хмельницька	147	63,1	147	63,1	147	63,1
Черкаська	4913	108,1	4913	108,1	4913	108,1
Чернівецька	564	94,2	564	94,2	564	94,2
Чернігівська	975	104,2	975	104,2	975	104,2
м. Київ	18484	155,9	107	169,7	18467	155,8

З табл. 2 видно, що за 2014 рік вилов риби на території України складав 67294 т, у відсотковому значенні цей показник більше за 2013 рік лише на 3,3%. При чому найбільше всього риби виловлюється у м. Київ – 18467 т, значення якого у 2014 році в порівнянні з 2013 роком зросло на 55,8%. У Запорізькій області вилов складав 15170 т, але у порівнянні з попереднім роком спостерігаємо скорочення цього показника на 4,70%. Третє місце по вилову риби посідає Одеська область – 6966 т, де також спостерігається тенденція зниження на 5,7%.

Таблиця 3

Обсяги вилову водних біоресурсів за видами риб за роками, т *

Вид риб	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Хамса	2582	2616	4254	4286	443
Кілька	3137	3065	2289	1208	2074
Ставрида	4789	16	148	255	100
Сардини	7486	5414	4585	4068	6079
Тюлька	10040	12831	7209	9471	7816
Скумбрія	14148	12622	10705	9490	14183
Товстолобик	11450	11984	11833	14524	12451
Короп	9549	8511	10120	11202	9689
Бичок азовський	7443	5869	7968	10883	12160
Пеленгас	3314	3339	1202	1135	642
Лящ	2705	2485	2772	2563	2762
Пісчанка	518	702	491	710	17
Тарань	687	870	1539	1403	2287
Камбала	87	86	98	78	101
Судак	367	441	395	396	693
Оселедці	474	419	217	365	102
Карась прісноводний	0	0	0	0	4697
Плоскирка	0	0	0	0	778
Сигові	0	0	0	0	155
Амур	0	0	0	0	443
Атерина	0	0	0	0	456

Вид риб	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Окунь	0	0	0	0	225
Морський карась	273	270	59	57	614
Лососеві	171	267	256	480	560
в т.ч. форель	171	266	236	477	553
Сазан	139	219	495	559	0
Щука	197	196	256	238	321
Сом	207	190	247	280	263
Тріскові	0	0	1	0	0
морський окунь	37	23	16	9	0
Акули	10	10	2	6	5
Осетрові	21	30	51	33	66
в т.ч. осетер	18	17	29	25	42
бестер	0	0	0	0	4
веслоніс	0	0	0	0	2
стерлядь	0	0	0	0	17
Лин	16	28	20	12	10
Інші	11507	7774	8820	8641	766
ВСЬОГО РИБА	91354	80277	76048	82352	80958
Інші ВЖР					
ракоподібні	40	45	60	120	9303
з них креветки	29	30	55	11	101
раки	7	2	4	7	6
криль	0	0	0	0	9196
Молюски	59	32	774	805	634
з них рапана					197
мідії					437
інші види	711	474	174	207	357
ВСЬОГО Інші ВЖР	812	571	1009	1133	10294
РАЗОМ	92165	80848	77057	83485	91252

** без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополь*

Згідно даних табл. 3. найбільш високий рівень у структурі вилову за видами риб у 2010 р. складали: скумбрія (15,35%), товстолобик (12,42%), тюлька (10,9%). За період 2010-2014 рр. структура вилову змінюється: скумбрія – 15,54%, товстолобик – 13,64%, бичок азовський – 13,3%. Відносно періоду 2010-2013 рр. вплив на структуру вилову визначальний вплив мав вилов риби у внутрішніх водоймах: карась прісноводний, плоскирка, сигові, амур, атерина, окунь. Вилов інших водних живих ресурсів також має зниження в динаміці. Тобто у 2011 р. спостерігається зниження обсягів до 571 т. З 2012 р. поступово збільшується вилов водних живих ресурсів, наближуючись до рівня 2010 р. У 2014 р. обсяг інших ВЖР (ракоподібних, молюсків та ін.) відносно 2011 р. зріс у 18 разів, тобто на 9723 т. Темпи вилову ВЖР зростають відповідно попиту споживачів і мають значні резерви. Слід відзначити ріст споживання ракоподібних (з 40 до 9303 т.) та молюсків (з 59 до 634 т). Обсяги вилову у розрізі водойм наведено у табл. 4.

Таблиця 4

Обсяги вилову риби та добування інших водних біоресурсів у 2014 році порівняно з обсягами вилову 2013 року, т *

Показники	2014 р.	2013 р.	%
Підприємства Азово-Чорноморського басейну - всього	22181	25051	88,5
в тому числі: Чорне море	3388	3259	104,0
Азовське море	18793	21792	86,2
Внутрішні водойми	39612	44876	88,3
Всього у водоймах України	61793	69927	88,4
Виключна (морська) економічна зона інших держав (океан)	29459	13558	217,3
РАЗОМ	91252	83485	109,3
Із загального обсягу виловлено риби без інших водних живих біоресурсів	80958	82358	98,3
Інші водні біоресурси	10294	1127	913,4

** без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополь*

Ринок рибної промисловості України не забезпечується за рахунок власних ресурсів. Тому Україна постійно імпортує продукцію у партнерів-нерезидентів [10].

Економічна ситуація, що склалася в рибному господарстві внутрішніх водоймищ, а також тенденції можливих змін свідчать, що в разі відсутності державної підтримки галузі не будуть подолані негативні закономірності в її розвитку.

Для забезпечення розвитку рибопромислової галузі держава повинна провести реструктуризацію податкової та митної політики, фінансування якої повинно проводитись за рахунок коштів державного бюджету.

З досвіду зарубіжних держав, у 2014 році Європейська Комісія затвердила ключовий інвестиційний пакет для галузі рибальства Латвії та сектору аквакультури на суму майже 184 млн. євро, включаючи 139 млн. євро інвестицій ЄС [6].

Таким чином для ефективного функціонування рибопромислового комплексу слід здійснювати інвестування за наступними пунктами:

- підтримка розвитку галузі рибальства, яка повинна ґрунтуватися на принципах сталості навколишнього середовища, ефективності використання ресурсів, інновацій, конкурентоспроможності та науковості;
- сприяння розвитку галузі аквакультури;
- допомога розвитку сфери реалізації та переробки продукції.

Незважаючи на настільки значне зменшення обсягів видобутку на початку XXI ст., в період з 2010 по 2012 роки спостерігається зниження обсягу вилову риби та добування інших водних живих ресурсів на 16,4%, тобто на 15,1 тис. т. (Табл. 3).

Період 2013-2014 рр. характеризується позитивною динамікою, в результаті чого вилов риби і нерибних об'єктів в 2014 р. зріс на 9,3% і досяг 91,3 тис. т.

При цьому частка уловів України в Азовському морі склала близько 20,6%, в Чорному морі - 3,7% від обсягу вилову риби в 2014 р.

В українському рибальстві проблема дефіциту водних біологічних ресурсів (ВБР) у основних промислових районах вітчизняної ВЕЗ в даний час не настільки гостра - є резерви для збільшення видобутку. Однак питання про надлишкові видобувні потужності флоту є досить актуальним стосовно видобутку основних найбільш затребуваних промислових видів ВБР, таких як скумбрія, сардина, ракоподібні й ін. Проблема ж викидів і в українському рибальстві не менше гостра, ніж у світовому [9].

З урахуванням передбачуваного збільшення обсягів вітчизняного видобутку (вилову) ВБР важливе місце в розвитку рибальства країни має займати розширення промислу в ВЕЗ зарубіжних країн і в конвенційних і відкритих районах Світового океану. Однак, вітчизняний промисел в цих районах безперервно скорочується. Разом з тим, Україна має велике число двосторонніх і міжвідомчих міжнародних угод по рибальству з багатьма країнами, є членом багатосторонніх конвенцій та угод, що регулюють промислову діяльність в різних районах Світового океану.

Негативні наслідки зниження обсягу видобутку риби і нерибних об'єктів світовою спільнотою вирішуються за рахунок прискореного розвитку аквакультури. В українському ж рибальстві аквакультура розвивається неприпустимо повільно, її продукція в останні десятиліття залишається практично на одному рівні - близько 91-92 тис. т на рік, що не відповідає статусу великої рибальської держави і вимагає термінових заходів щодо прискореного розвитку цього сектора рибальства.

Видовий склад аквакультури в Україні представлений, в основному, рибою і безхребетними: на їх частку припадає 99,1% загального обсягу аквакультури. Розведення водоростей та інших водних рослин ще не стало предметом бізнесу для українських рибопромисловців.

Слід зазначити, що в українській аквакультурі превалюють, в основному, прісноводні види риб.

Останнім часом вивчаються можливості розведення морських і прісноводних риб (кефаль, камбала, осетрові, лососеві, коропові, рослиноїдні і ін.), молюсків і водоростей. Але при цьому неминуче виникають деякі міжнародно-правові питання, пов'язані з управлінням біоресурсами тих акваторій, де інтереси України стикаються з інтересами інших прибережних держав (Чорне, Азовське моря) [8].

Висновки. Для розвитку аквакультури в Україні необхідна структура, яка забезпечує практичну взаємодію між господарюючими суб'єктами, виконавчими органами державної влади, науковими організаціями. В рамках єдиного центру слід забезпечити вирішення таких завдань:

- Науковий, проектний та юридичний супровід реалізації проектів в області аквакультури;

- Формування міжрегіональних зв'язків між підприємствами аквакультури і пошук інвесторів, які проявляють інтерес в цій галузі;

- Нормативно-правова база, яка регламентує роботу рибоводних підприємств і державних програм в області аквакультури;

- Маркетингові дослідження, аналіз ринку рибопродукції, дослідження економічної ефективності господарської діяльності підприємств аквакультури;

- Консультативна та методична допомога підприємцям, бізнес-структурам, установам і організаціям у розвитку рибництва та створенні товарних господарств;

- Забезпечення екологічної безпеки рибоводів: моніторинг санітарно-епідеміологічного благополуччя, боротьба з можливими епізоотіями, контроль за вмістом важких металів, дослідження якості води та ін.

Назрілі змін в організаційній структурі рибної галузі потребують декілька років при активному державному регулюванні такого процесу. У перспективі до 2020 і 2025 років слід прагнути до такої «бюджетної ефективності», яка ґрунтується на прибутковій роботі конкурентних підприємств і їх достатньому самоінвестуванні. Очевидно, це зажадає істотних змін у державній політиці, особливо Мінфіну України, щодо регулювання і фінансування розвитку рибного господарства України.

Особливо слід враховувати фактори міжнародної конкуренції, зміцнення позицій рибопромислового комплексу України в світі, відповідність з чинними міжнародними договорами і конвенціями та ін.

Список використаних джерел:

1. Теслюк Т. Основні тенденції розвитку рибної галузі в Україні / Т. Теслюк // Економіка АПК. – 2007. - № 7. – С. 72-75.

2.Чернік В.Г. Рибне господарство України: актуальні питання / В.Г. Чернік, Л.С. Геращенко //Рыбное хозяйство Украины. – 2010. – № 1. – С. 2-7.

3. Френкель А.И. Состояние российского внутреннего рынка рыбных товаров / А.И. Френкель, Ю.А. Шпаченко // Рыбное хазяйство Украини. – 2008. –№ 2. – С. 3-9.

4. Гришова И.Ю. Стратегия внедрения инструментов коммерциализации экотехнологий/ И.Ю. Гришова// Стратегическое планирование развития городов и регионов. Памяти первого ректора ТГУ С.Ф. Жилкина : сборник научных трудов V Международной научно-практической конференции (Тольятти, 19–20 июня 2015 года) / отв. за выпуск Ю.А. Анисимова. – Тольятти : Изд-во ТГУ, 2015. – С. 43-49.

5. Гришова І.Ю. Ефективність маркетингово-збутових систем аграрних підприємств на цільових продуктових ринках. / І.Ю. Гришова , Ю.Зайцев//. Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал / Черніг. нац. технол. ун-т. – Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2016. – № 1 (5). – С99-108.

6. Гришова І. Ю. Соціально-економічні передумови та методологічні аспекти побудови національної рекреаційної інноваційної системи [Текст] / І. Ю. Гришова, М. В. Одрехівський, В. В. Сафонов // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 1. – С. 59-67. – ISSN 2415-8453.

7. Краснорyцький О.О. Оптимізація формування та використання економічного потенціалу в сільськогосподарських підприємствах: [монографія] / [кол. авторів; за ред. О. О. Краснорyцького] — Одеса: ТОВ «Лерадрук», 2013. — 211 с.

8 Наумов О.Б. Інституційні механізми стимулювання інноваційного розвитку агропродовольчої сфери регіону. / О.Б. Наумов, Л.М.Наумова// Таврійський науковий вісник. Херсон: Гринь. – 2015 р. - № 93- С.328-333.

9. Краснорyцький, О. О. Адаптаційний інструментарій управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств [Текст] / Олексій Олександрович Краснорyцький, Юрій Олександрович Зайцев // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 1. – С. 100-113. – ISSN 2415-8453.

10. Бондаренко В. М. Адаптація підприємств рибогосподарського комплексу до умов конкурентного середовища [Текст] / В. М. Бондаренко // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 2. – С. 18-24. – ISSN 2415-8453.

11. Маркова Е. Ю. Оцінка стану та перспектив розвитку рибного господарства України / Е.Ю.Маркова// Наукові праці Полтавської державної аграрної академії . Економічні науки. Вип 2(11), 2015. – С.166-173.

Рецензент – д.е.н., професор Гришова І.Ю.

ANNOTATION

P.M. Makarenko, Yu.V. Roshchyna. The essence of the agricultural nature management and sustainable development.

The definition of «agricultural environmental management» functionally reflect the interaction of man and nature, since man as part of nature, connected its origin with nature, natural surroundings, their existence. This interaction is manifested in the process of human activities for the use of natural resources and their conservation with the aim of obtaining agricultural products. The results reflect the level of development of productive forces (in the context of man's relationship to nature) and the existing relations of production (in the context of the totality of relations between people), which ultimately affect the ability of the economic system of the country to supply the domestic market with food and raw materials in the required quantity, quality and variety. This in turn depends on national food security of the country and its sustainable development. This is not to forget about the state of the environment and preservation of fertility of agricultural land, restoration of land, water and other resources as environmental needs, their realization is closely linked with the production activity of society.

As a result of analysis and generalization of existing interpretations of the definition of «sustainable development» the essence of the concept of «sustainable development of agrarian nature management» from the point of view of reproduction, GDP in agricultural production; soil fertility, conservation of the environment. The author's definition of this economic category as the ability to support the agricultural nature of dynamic equilibrium in terms of internal and external environment that change, support and development of processes of expanded reproduction resource potential of the industry, including its environmental, technological, economic and social aspects.

Key words: «Steady development», «steady development of the agricultural nature», soil fertility, «economy of agricultural nature», environmental component, agricultural production.

V.I. Aranchiy, N.N. Ignatenko, D.S. Aranchiy. Competitive advantages of large corporate agricultural holdings and their involvement in organic production.

In article tendencies of development of the organic agricultural production in Ukraine and in the world. It is revealed that the main domestic producers in the agricultural sphere there are small and medium-sized agricultural enterprises, farmers, households, rural population, commercial farm. Significant resource potential, which have domestic agricultural holdings, used for more large-scale agricultural production. Because traditionally, organic production is considered to a certain extent, niche, requires considerable manual labor, the use of specific technologies and oriented to the deferred profit. However, large agricultural holdings, having sufficient financial capital, land banks, opportunity commercial lending to small agricultural companies could use their competitive advantages to develop organic agricultural production. This would have not only outstanding economic and environmental, but also social effects.

The production of organic agricultural products and raw materials has significant reserves to increase. One of the sources of this process identified large corporate groups. They have significant capital and banks land, therefore, able to develop organic production without state financial support. In addition, agricultural holdings can take an indirect part in the development of organic production based on commercial lending to small and medium agricultural enterprises, public-private partnerships. This will enhance their social responsibility, increase of employment and standard of living of the rural population, reduction of social tension in the society as a whole.

Key words: agricultural holdings, competitive advantages, organic farming, public-private partnerships, commercial lending, rural areas, economic, environmental, social effects, management.

A.P. Makarenko, D.D. Meleshchuk. Features value-added taxation of enterprise and ways of increase under Ukraine's Accession to EU.

The essence of value added tax has been reviewed in the paper. It is determined that the value added tax is an indirect, federal tax paid by end consumers of goods and services. Features of value added tax, with its characteristic of advantages and disadvantages have been shown. It has been revealed that the feature of value added tax is impossibility of avoiding paying the tax, because it doesn't not depend on financial, property state of a taxpayer, and is installed as a supplement to the price of goods or services for all groups of customers.

The tax rate has been defined. Rates of value added tax research showed that the rate of value added tax in 2016 is 20%, rate changes in 2017 are not planned.

Characteristics of all the existing rates on value added tax with a list of transactions to which they apply has been also given in the article. 20% rate is a basic rate of income tax, 7% rate has been also applied; zero rate of VAT to goods and services, have been dismissed (conditionally dismissed) from VAT.

Carried out calculations have shown that the rate of value added tax among the countries that are members of the European Union is higher than those that are not included to the Union.

The taxation object and a list of taxpayers for value added tax have been reviewed, voluntary and compulsory registration in accordance with the applicable legislation have been justified. Calculation methods of value added tax have been also determined, the formula for direct method of calculating VAT has been given . Report research of value added tax, registration of tax invoices in the Single Registry of tax invoices have been carried out.

Key words: value added tax, charge, budget, rate, advantages.

O.O. Tomilin, A.O. Tomilina. Financial mechanism of regulation in the system of rational using the land resources and landownership.

Scientific substantiation of theoretical and methodological bases of formation and development of land relations and development of practical recommendations to strengthen the mechanism of financial regulatory in the system of rational using the land resources and landownership are the objectives of this article. The subject

of research is the economic relations arising in the process of the financial regulation of land relations. In the article are used the basic methods of scientific knowledge. Among them: the abstract logic (theoretical and methodological generalizations); monographic (the study of theoretical and methodological foundations of land relations in agriculture and analysis of the current state of financial and economic regulation of land relations); statistical groups (to study the effectiveness of individual instruments of mechanism of financial regulation). The article is given the scientific substantiation of theoretical and methodological bases of formation and development of land relations. It is proved that the essential mechanism of development of land relations is the financial regulation in the system of rational using the land resources and landownership, which includes a range of financial and credit instruments. It is proved that the financial mechanism is an essential tool for regulate in the system of rational using the land resources and landownership. It is necessary to develop the financial and economic instruments of state regulation, which will provide prompt adaptation of the production of the agrarian sector to the new conditions of economic management to ensure effective using the land resources and landownership in the current environment of reform and transformation of land relations.

Key words: financial mechanism, financial provision, land relations, using the land resources, landownership, regulation and management.

V.Ya. Plaksienko, A.Yu. Trushyna. Costs controlling in efficient control system the agricultural enterprises.

This paper examines the theoretical and methodological controlling costs principles, analyzes the differences and similarities between the concepts of controlling, monitoring, and management costs. The effective system of any agricultural production largely depends on the cost management process, including their formation, classification, valuation and controlling process. Controlling costs as the component of management system enables not only to prevent abnormal costs, but also to identify their possible causes, as the controlling system is the synthesis of elements of management accounting, analysis, monitoring, planning, and management. The research is devoted to highlighting the number of problems faced by farms in the formation of expenses for agricultural production. Today, domestic agricultural enterprises face the problems of making operational management decisions. They relate primarily to the lack of information on cost structure for each of the activities and the choice of specific controlling instruments; there is a need to create such system, which would be able to provide the solving of these issues. In this regard the costs classification is studied to obtain the information about the cost structure for each of the activities. Also the existing in the literature available techniques (tools) of controlling costs are summarized and its role in the effective agricultural enterprises management is justified. The methods of controlilng costs are following: the «bottom-up» method, «topdown» method, reverse flow method, target-costing, direct-costing, standard-costing, kaizen-costing, ABC-method, functional cost method, system JIT (just in time) and others.

Among the modeling costs methods economic-mathematical modeling (correlation and regression, exponential smoothing method optimization) matrix BCG (Boston Consulting Group) methods are noted. To control the level of expenditures it's necessary to check the status of logistics: to identify «bottlenecks» in the raw materials supply, to analyze the means of production that can be created directly in the farm (feed, organic fertilizers, seeds, etc.), to modernize agricultural machinery (to choose the most efficient option for business: leasing or purchase), to optimize logistics channels and many more.

Key words: controlling costs, production costs, building costs, cost management, costs accounting, management costs.

I.A. Markina, M.I. Somych. Organizational-legal features of management consumer cooperation of Ukraine in a market economy.

In the article the objective necessity of further deepening theoretical advances conceptual and methodological development and applied problems of organizational and legal support management of consumer cooperatives in Ukraine were ground.

Defined and described features of consumer cooperatives, the main of which are: diversified nature of business; multipurpose nature of activities; integrated management process; operation based on the initiative of members; availability of combined social and economic system; multilevel management.

The system targets consumer cooperation that includes political, economic, social, ideological, scientific and technical sub-targets were considered.

Determined general reform strategy in consumer cooperatives in a modern market economy should be aimed at renewal of consumer cooperatives, creation of a modern model of an adequate market economy; expansion of cooperative international cooperation; strengthening the competitiveness of cooperative enterprises and organizations; strengthening social base, implementation of the social ideas of cooperation and cooperative values; preserve organizational unity and functional integrity of consumer cooperatives in Ukraine.

To implementation the strategy of reform were proposed priorities for the development of consumer cooperatives in transition period, witch including: restructuring of consumer cooperatives; expansion of foreign economic activity; introduction of market mechanism modern methods of management, separation of ownership and consolidation between shareholder, its integration with other forms of property; financial and economic recovery of consumer cooperation, implementation of effective investment policy; improving and enhancing the role of the institute shareholders to strengthen the social base of consumer cooperatives and democratic foundations; strengthening cooperation with consumer cooperation entities agroindustrial complex of Ukraine; improving management system; intensification of government support, increasing cooperation with state institutions.

An organizational restructuring of the system of consumer cooperatives in which great attention paid to reform of management structure as regards separation of production and hired personnel to transfer the first representative and oversight functions, and the second - the executive.

Key words: consumer cooperation, market economy, the system of cooperation, restructuring, multilevel, government support, system administration.

S. P. Zorya. Reinsurance as a key component of stable functioning of the insurance market.

The article explores the nature of reinsurance activities, peculiarities of formation and development of the Institute of reinsurance in Ukraine as a key component of stable functioning of the insurance market. Currently, more and more urgent the search for alternative sources of income and, accordingly, the efficiency for Ukrainian insurers and restore their financial condition. In the context of this question, in our opinion, the leveling of negative external and internal factors becomes possible under condition of reinsurance as a component of economic security and stable functioning of the insurance market of Ukraine. The aim of the study was to elucidate the main tendencies in the development of the reinsurance market and the development of perspective directions of improvement in Ukraine's reinsurance activities in order to ensure stable functioning of the insurance market. The formation and development of the Institute of reinsurance is primarily associated with the peculiarities of economic development of our state. Thus, the formation in Ukraine of the reinsurance market occurred in parallel with the acquisition of Ukraine's independence and the formation of a market economy. In accordance with regulatory and legislative instruments reinsurance is seen as a guarantee (guarantees) commitments of the insurer before the policyholder with a clear indication of the participants in the reinsurance process and contractual relations between them. One very positive development that characterizes the situation on the insurance market of Ukraine data regarding the increase in gross insurance premiums and the increase in the share of reinsurance. At the same time, against the background of increasing the total amount of premiums paid for reinsurance, the percentage of residents in the outgoing reinsurance has decreased in favour of non-residents in the outgoing reinsurance on the contrary increased. Along with the increase in the level of reinsurance premiums is a steady trend for an increase in payments compensated by reinsurers, which in turn has a positive reflection and indicator of the level of gross payments for reinsurance transactions. Currently, most risk insurance companies of Ukraine passed to the reinsurers to resident, at the time when payment is received mainly from reinsurers-non-residents. On the one hand, it could indicate a lack of financial ability of reinsurers-residents to perform their obligations, but, on the other hand, probably domestic insurance companies during the study period were reinsured by non-residents of large and catastrophic risks with high probability of occurrence. It was concluded that the reinsurance in crisis is quite beneficial bilateral partnership, which aims to provide financial stability to insurance operations, to increase the level of insurance coverage and, as a consequence, to ensure the formation of trust to insurance companies as the leading non-Bank financial intermediaries in the financial market of Ukraine. Reinsurance has a synergistic effect on the financial reliability, solvency, and consequently on the performance of insurance activities. However, insurers do not

have to fill the portfolios at any cost, they should look at the quality of the insurance risk.

Key words: insurance market, reinsurance, insurance, incoming reinsurance, outward reinsurance, insurance premium ceded to reinsurers, the level of payments of the reinsurers.

L.I. Stadnik, V.L. Stadnik. The biological changes accounting and costing of dairy products.

The article describes the methodological and practical problems of accounting in cattle. The state of primary registration transactions in respect of biological assets, their transformations is studied. Some problems with the implementation guidelines of the primary accounting of biological assets and their transformations are found. A procedure for documenting business transactions of costs and cattle yields and their synthetic and analytical accounting is stated out.

Scientific innovation is to strengthen theoretical study and development of methodological approaches and proposals for of dairy farms accounting improvement.

After some researches in farms engaged in dairy, we found that the organization of primary accounting transformation of biological assets and products of the industry do not fully meet modern requirements. Thus, not all farms are used in accounting dairy typical and specialized forms of documents. The accuracy and validity calculation depends on objective economic indicators that are crucial for the further development of the company. Calculate the cost of cattle production is carried out with the peculiarities of the industry. These features, in particular, belong to that resulting animal feeding calves and cattle breeding are the increase in body weight, resulting in the reporting period and live weight.

In our opinion, the cost of 1 head count offspring at a cost of 60-day detention forage cow is not quite true. Indeed, depending on the technology of milk production and the individual characteristics of the body, dry period cows may have different terms. It would be useful to assess the offspring of cattle in the prescribed amount of milk.

Key words: P (S) 30 «Biological assets» cattle industry, biological conversion in cattle, primary documents, expenditure cattle, biological objects, milk, assessment of fair value.

O.V. Bezkrovnuj. Administrations of community charges and collections in Ukraine through the prism of foreign experience of local taxation.

In the scientific article essence and modern going are analyses near organization of process of administration of community charges and collections. It is set that community charges and collections occupy an important place in the field of forming of profitable part of local budgets in the most developed countries of the world. The increase of socio-economic development of regions depends on the sufficient fiscal level of budgetary profits.

Researches in the article testify to circumstance that in Ukraine of creation of legal base for adjusting of relations in the field of community charges and collec-

tions in Ukraine began in 1991 and for the last twenty five years composition of the system of local taxation tested numerous changes. The last from such changes took place at the end of 2014, when for the last time composition of local tax payments changed.

The internal revenue code of Ukraine put beginning to new, simultaneously, economic, legal, financial and tax category of «administration of taxes», that has the features related to the features of production of community charges and collections.

On results research certainly, that reformation of the system of production of community charges and collections must be based on taking into account of positive experience of foreign countries in this sphere. The modern state of functioning of the system of local taxation is in the separate countries of the world, grounds to divide them into separate groups: directly direct taxes and flat taxes.

Separately the study of experience of foreign countries specifies on the universally recognized fact, that community charges and collections are basis of profitable part of local budgets of most states. In addition in different countries differ in the quantity of community charges and collections, and property taxes prevail among their kinds.

Key words: community charges, local collections, administrations of community charges, local budget, direct local taxes, indirect local taxes, foreign experience of local taxation.

V. D. Chumak. Warning bankruptcy of agricultural enterprises and ensure their break-even operations.

In the article the break-even reserves of agricultural enterprises and outlined the main directions of economic bankruptcy warning of the agricultural sector. It is noted that in complex modern conditions of market transformation of real progress in crisis management can be achieved only fully trained crisis managers. It is proved that under all conditions of economic solvency management is crucial to preventing a possible bankruptcy. For modern agricultural enterprises particularly important issue of investment attractiveness, which depends on all the indicators of the financial condition and primarily on return on equity. It is proved that in order to prevent bankruptcy should implement a system of internal financial control-controlling. Agricultural enterprises in market conditions may significantly improve its economic attractiveness and receive investments through issue of securities, including bonds. Stable financial situation of enterprises can be achieved through the effective use of all resources. It is proved that in terms of crisis management diversification should be used as a loss-making activity offset yield more, which greatly reduces the likelihood of bankruptcy. In order to break-even activity of agricultural enterprises appropriate: the elimination of imperfect pricing practices on agricultural and industrial products; formation of rural economic environment for the implementation of science and technology; ensuring social development of rural and social protection; the creation of centers of information and advisory services in agriculture.

Key words: profit, loss, bankruptcy, crisis management, solvency, controlling, diversification.

T.V. Dyadyk, I.H. Mykolenko, S.V. Pysarenko. The Milk Cattle Breeding Intensification in the Agricultural Enterprises Tendencies and Perspectives

The basic aspects of intensification as the main condition and factor of milk-production efficiency and competitiveness growing are considered in the article. The recreation and development of large-scale specialized on milk-producing enterprises based on the industrial technologies are the main way of these problems solving.

The intensive form of the extended recreation is based on the permanent use of achievements of scientific and technical progress, which are taken to such directions: use of highly productive zoons reduction of terms of their service; organization of recreation of herd and plant-breeding-pedigree works; valuable feeding, balanced on all complex of nutritives and energy with differentiation depending on the level of the productivity, age and physiology state of zoons; passing is to the progressive methods of maintenance;

Important direction of intensification of the suckling cattle breeding is a maintainance and subsequent development of the large specialized dairyings. This industry owns less as compared to other industries flexibility, that in the conditions of unstable prices on resources and prepared products does the production of milk risky employments for farmers, especially at reduction of state support in form subsidies and grants. For this reason the suckling cattle breeding did not purchase wide development in farms. Besides milk

Key words: dairy cattle, intensification, investment, competitiveness, efficiency, development, strategy.

V. I. Pilyavskyy. Management of land-resource potential in agriculture.

Based on the opinions of scientists on land administration, it can be concluded that land tenure, as a component of relations of production occupy a special place in the agricultural production and require purposeful coordination of action, appropriate forms of land ownership, forms of management on it. Therefore, land use and broad understanding of land resources, require purposeful management, which covers the entire sphere of social relations – from social to economic, legal, environmental, etc.

On the basis of the study of the nature and content of the «land management» it should be noted that, although there are many definitions of this concept, has still not proposed unified generalized definition that would meet all the requirements of the existence of agricultural enterprises in modern conditions of managing. However, for a more holistic and integrated understanding of the concept «land administration» there is a need for a consolidated approach to this definition.

We believe that the land management of agricultural enterprises should be considered as a set of organizational, legal, technological, financial-economic and conservation initiatives undertaken by the company with the goal of sustainable

development on the basis of formation of effective land relations with groups, society.

In contrast to the analyzed concepts of our proposed definition is comprehensive, takes into account a wide range of activities for land management, provides the possibility of accounting for the most urgent problems of land administration of the enterprise. The specified interpretation of the essence of land administration focuses on a set of measures forming an effective land tenure of the agricultural enterprises. Effective land tenure of the agricultural enterprises assume such management approaches under which the company has the lowest loss of use or underutilization of land resources. Effective relationships focused on the profitability of the operations and relations on the organization of land management of the enterprise. Measures for effective relationship management are both external and internal, namely the organization of the production process on the ground and stable sales of production, personnel qualification, innovation, investment, marketing policy, diagnostics, monitoring, land administration, information support, development of environmental technologies, as well as relations with suppliers, intermediaries and consumers.

Key words: resource potential, land resources, land management, land tenure, agrarian enterprises.

Al-Dalaien Rashad Khalif Khammad. Capacity building and management system of its development in the agricultural enterprises.

An important feature of modern agricultural potential is its informatization of enterprises, implemented through the processes of accumulation and processing of business information company personnel in the agricultural management.

In a market system economy The priority is the subject of commodity entrepreneur. Maximizing profits every entrepreneur in conditions of tough competition for the buyer through new forms of management reengineering, information should be reduced to the minimum production costs (savings on costs increases profits), and this is possible only when manufacturing application of science and technology.

Formation of potential agricultural enterprises should combine the above concepts to the provision of human resources driving force of production.

Establishing modern management model development potential of agricultural enterprises will enable efficient use of its management mechanism, to fit into the global development process.

Organizational-economic mechanism of potential agricultural enterprises has the greatest influence on the processes of social and economic life, performing tasks and achieve goals. In addition, organizational and economic mechanism of management potential in modern conditions of social development, changing poorly understood.

Established that the capacity building of agricultural enterprises should be based on a combination of two concepts: the industrial and social. In the management capacity of agricultural enterprises must have a mechanism to create controls,

targets, principles, functions, tools that serve content management, facilities, management, promotion and coordination.

Consequently, organizational and economic mechanism of enterprises, including agricultural – is multifaceted, versatile system tools and processes influence that in actual practice, allowing more efficient use of their production capacity.

Key words: enterprise, model, safety, potential, mechanism, development.

O.V. Fedsrets, Yu.V. Ivko, A.V. Dyachenko Features of cost management in agricultural enterprises.

In the process of the emergence of new forms of production, attracting domestic and foreign capital becomes more urgent problem of creating competition and determine the feasibility producers manufacture each product.

The cost of production is the sum of the resources used for the production of these products. They can be expressed both in physical and in monetary form.

Classification of costs is an important tool for building management costs and introducing a mechanism of formation expenses and acceptance on the basis of optimal economic decisions.

Factors that influence the amount of costs must be identified and systematized depending on whether they derive directly from the production process, whether they are related to other activities of the company, which is necessary for production, they relate to the quantity or the value component costs.

A prerequisite definition, analysis and control of production costs, which in nature and versatility of display very different, is to systematize them using different classifications. The main classification should be considered as production costs at the place of occurrence, types and composition of costs method carrying value of the products and the degree of influence the level of output costs.

Key words: cost management, classification of costs, production costs, building costs, costs.

M.Yu. Kobchenko. The study of practical models for the formation of sustainable agricultural land-use model.

The article is devoted to practical land-use patterns of crop enterprises which using modern systems of husbandry with the aim of defining the principles of agribusiness sustainability. The purpose of this article is to identify principles of sustainability of perspective land-use model by the analysis of functioning peculiarities of modern agriculture systems that are effective in market conditions. The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical approach.

The approaches to develop long-term land use strategies of agricultural enterprises, which are based on optimization the task orientation, are identified. In conditions of stable development of the market situation and adequate competitiveness of the enterprise an acceptable model of land use is the model of sequence production tasks, in an unstable situation – a model of adherence to market requirements. The implementation of approach of targeting to the development of advanced of

land use models will contribute to the sustainable development of efficient farming systems to a lesser degree dependent on the agricultural market. The basic scientific principles can be used in crop production practice of agricultural enterprises.

Key words: land use, farming systems, organic agriculture, No-till technology, agricultural market.

Ya.A. Aksyuk. The preconditions of formation the marketing system at the agrarian market globalization process.

A detailed study of the internal and external environment of enterprises of different ownership forms, of commodity-money relations in the context of national or international market shows that it is necessary to take account of the specific relevant because the factors marketing environment of each company differ considerably and affect differently. The purpose of this article is the research areas of marketing system of agroremaking companies based on internal characteristics and trends of the globalized environment. In the present study, the following common scientific methods: monographic, abstract and logical modeling, sociological. The article presents some specific features of the development of modern marketing based on internal features of agriculture. Systematically examined the effects of changing consumer preferences in a globalized market space. As the main trends that determine the marketing system, using proposed the formation of organic production. The main objective of the marketing system in these conditions enhance the risk and uncertainty in the agricultural market defined by creating a culture of consumption of organic products. Determined basis of «civilized» marketing system of agricultural enterprises in global production of organic areas such as adherence to strict product certification specifications while forming appropriate channel of communication with end and intermediate consumers and suppliers of high-quality organic raw materials. Analyzed organic action plans in some EU countries and focus preconditions organic production and marketing in Ukraine. As the main conclusion stated that modern marketing system agroremaking enterprises in a globalized world market should be based on strategies and actions not only impact on the consumer to purchase quality products, but also the formation of the consumer culture for ensuring that the separation of the consumer original quality goods from false products.

Key words: marketing system, globalization, organic production, consumer culture, green economy, certification.

E.L. Bolshakova. Socio-economic conditions of sustainable enterprise development.

The problem of sustainable development is planetary in nature and features of its solution stands out in some areas and segments of public relations. Measures to address this problem in a mixed economy should be based on the economic essence of the concept of sustainable development and the features of its procuring. Sustainable industrial development, including processing enterprises is an important national task, the solution of which will increase production, replenish markets products and thus make an important contribution to the solution of national food

problem. Hence the following indisputable fact – to strengthen its position to counter the adverse factors priority should be domestic companies acquiring desired level of stability.

No problem with the economic sphere can't be solved without the involvement of knowledge of the socio-economic aspects of sustainable development, in particular the principles of strategic management. In terms of political uncertainty and long-term crisis is extremely important to focus not only existing conventional methods of management, planning, control over economic and business activities of enterprises that are caused by market needs, but also to acquire, develop innovative approaches, methods and principles of strategic analysis and management stability.

The main objective of the proposed research was to determine the role of the modern theory of sustainable development in the context of socio-economic development of domestic enterprises. Theoretically distinguish between the concept of «sustainable development» and «sustainability» in the context of the functioning of socioeconomic systems used simultaneous. Consider the object of study traditionally offer – from the position of system approach. The article discusses the need for distinction in the context of industrial operation, including processing plants following close but not identical concepts «sustainability» and «sustainable development». Sustainability – a quality characteristic translational process of positive change. In its turn, sustainability – a quantitative description of the same process. The author explained the need for analyze and assess the stability of the company, due to social and economic factors. In particular, the stability of a number of factors of socio-economic development of enterprises.

Key words: sustainability, sustainable development, evaluation of sustainable development, processing plant, socio-economic development of the company.

R.O. Nahula. Dynamics of production and sales of milk in agriculture.

In the article dynamics of production and milk realization in agriculture of Ukraine and Poltava region separately. Analyzed the prospects of its development and the possibility of avoiding the problems of reducing the quality of products on the market of milk and dairy products.

It is determined that the reception of milk, it is better to do in the places of production, which allows to significantly increase the quality of the products. This is due to reduced time gap between the production, processing and consumption of products; all disputes are resolved in place; the obligations of the parties in terms of receiving product and shipping it to refineries, resulting in the ability to better regulate the promotion at all stages of production.

Noted that among the ways to improve the marketing of agricultural products emit a centralized export products shall be made in the field of production, without determining the qualitative parameters, and then transported by transport enterprises to processing enterprises. This allows strictly adhere to delivery schedules dairy industry and to improve the quality of the finished product, expanding its range, and eliminated unreimbursed expenses for transportation of milk, increasing

payments for higher quality, reduced quantitative and qualitative losses during transportation.

A significant incentive to increase production is to raise the wages of workers, the use of innovations and sequence of technological operations. And their working day, must meet the physiological requirements of animals and the regime of work and rest, considering the multiplicity of milking and feeding. For a rational organization of labor in the enterprise performance will increase by 1 employee by almost 2 times, and the complexity of milk production may decrease by 20-30 %. If your organization will pay special attention to specialists and solving problems it will be possible to obtain more significant results.

To improve the economic condition of the domestic dairy industry need to improve relations between all participants of the milk market and the state regulation of prices for the products, especially the preferential products.

Key words: milk production, milk products, dairy industry, processing, agricultural policy, development and dynamics of production, dairy cattle.

L.P. Pohrebniak. Essence and economic substance of enterprise resources.

The paper deals with the definition of the concept «resources» and provides the large number of the definitions made by various scientists. We classified resources of enterprises from the perspective of production and efficiency of resources use.

Leap-like development of world economy, alternating increase and slowdown of production rate lead to the need to solve the problem of effective economic resources management under uncertainty and asymmetry of economic information obtained by users. That is why establishing of a unified vector in approaches to defining and interpreting both a permanent apparatus and classification criteria of the concept «resources» become vital. The solution of the abovementioned problem is absolutely impossible without studying scientific achievements and contributions of different scientists.

The relevance of this topic is in the fact that in the course of business activities virtually all enterprises face the problem of insufficient resources for ensuring normal functioning.

The purpose of the study consists in justification of scientific approaches to interpretation of the concept «resources», distinguishing resource classification, as well as determining component elements of resources.

The analysis of the main features of enterprise resources performed indicates the sustainable interconnection and interconditionality between them. Taking into account the lack of sufficiently clear definition of the essence of enterprise resources in modern scientific literature and the existence of significant number of differences in interpretation of this phenomenon, it allows to ascertain the essence of this category with the consideration of the identified features. That is why it is appropriate to present the definition of the concept «resources» as an aggregate of tangible and intangible assets engaged into business processes at an enterprise in

order to transform them into the products that are aimed at satisfaction of a certain need of the society.

Key words: resources, classification, categories of resources, material, natural, labour, financial.

I.V. Kolokolchikova. Policy product for businesses for the industry in Ukraine.

Marketing product policy of companies in the industry of gardening always depends on the product and factors of influence. In the horticultural industry such factors are at the micro level and the macro level. The program of development of horticulture emphasizes the influence of the natural factors that affect firms specialization.

Ukraine has 5 climatic zones, where horticultural products are produced in different ways. Different is the composition of the products in the supply structure.

With the help of the method ABC-analysis the regions that produce gardening products more or less than others and take up their positions. The analysis was carried out for 5 years. All area divided into groups. As of 2014 the largest region in terms of income from the sale of the fruit is in Lviv region. Still have a strong position Vinnitsa, Kherson, Chernigov, Zaporozhye and Dnepropetrovsk region.

For each sector of horticulture product has a climate zone. It has been established for some areas which are favorable manufacturing products. For example, the stone is best done in the Steppe zone.

The analysis of the structure of fruit plantations in 2014. Designed proportion of pome fruits, stone fruits, berries and grapes in the production structure. Taken for analysis region that produce fruit more than others. They are in Group A and Group B.

The conclusion is drawn that the products of horticulture are very important, as consumers increasingly buy fruits and change their desires in favor of this product. Consumers understand the importance and need for such power.

Key words: marketing, marketing product policy, industrial gardening and the structure of commodity products.

T.A. Chayka, T.V. Voronko-Nevidnycha, I.O. Yasnolob. Logistics as of optimization of agricultural products.

The subject of the article – a set of theoretical and methodological aspects of logistics marketing of agricultural enterprises.

The article is to determine the role of logistics in the process of optimizing product sales by agricultural enterprises in view of their specificity.

Research methods. Theoretical and methodological basis of the research is basic economics of provision of logistics. The study used the methods of economic research, as categorical analysis, system functional analysis, structural and logical.

The results of the work. In the article the feasibility of logistics for domestic fruit and vegetable enterprises. Research essence the concept of «logistics», which is used for process optimization implementation. The analysis of sales, distribution and marketing logistics. The features of distribution logistics, is the presence of

systemic linkages between procurement, production processes and distribution. An essence of the term «marketing logistics» and expediency education system marketing and logistics management, which provides a significant advantage for the company. Correlation categories in logistics and feasibility of implementation of the most correct use of the term «logistics wholesalers». These tasks require the implementation of the logistics process of adjustment and allow to fully carry out its tasks as at the micro and macro. The basic principles of logistics properties and implementation process, disclosed their identity.

Scope results. Logistics application contains significant untapped potential in the optimization of sales, enhance innovation and competitiveness of agricultural enterprises in general, and especially gardening. Based on these conditions, we believe that logistics should be the basis of the implementation process for agricultural enterprises of specialization.

Key words: logistics, sales, marketing logistics, distribution logistics, agricultural products.

V.O. Bodnyk. Prospects of development economic security of agricultural enterprises.

In the article the questions of perfection are examined organizationally economic relations of agricultural enterprises from positions of forming by them own economic security, generalized it component elements. Spared attention threats economic security of enterprises of agroindustrial production.

The institutional problems of economic security development have been investigated. Based on a study and extension of both home and foreign experiments, the heart of the problem, its formulation, indices and mechanism of providing have been specified.

The article analyzes the methodology of determining the economic security and defines its place in the overall operation of the business strategy. The structure and content of the functional components of economic security and substantiate their importance for improving the efficiency of activity of agricultural enterprises is analyzed.

The problems of agricultural enterprises determined their level of economic security are identified and systematized. Based of the problems revealed and the factors hampering economic security of agricultural enterprises the priority prospects for strengthening the economic security are determined.

The article considers the main threats to economic security at international, national and regional levels. Authors systematized threat to economic security companies in 15 classification features. The role of agro-industrial sector in the structure of the Ukrainian economy investigated and proved its strategic importance at the present stage of development. The analysis of financial results, based on which found that the greatest external threat the strategic development of Ukrainian agro-industrial enterprises' economic security is circumstantial fluctuations in the national economy.

Key words: economic security, agricultural enterprises, economic threats, threat, strategic development, agro-industrial sector.

O.O. Trehubova. State economic turnover of land resources for agricultural purposes in Ukraine.

Land transformation formed a modern structure and fundamentally new land relations in Ukraine, they require new approaches to regulation and manage in general. Current state of the land relations needs further improvement of land property relations and development of adequate economic circulation of land. This applies particularly to agricultural land. The paper deals with relationship between land circulation and modern agriculture widely studied, based on the introduction of modern agriculture. This relationship is expressed mainly in two aspects. First, land circulation is essential for the development of modern agriculture, which can force the adjustment of its structure, to implement a large-scale management, speed up the movement of the rural population and increased income from agricultural activities, increase sustainability of farming. Secondly, the development of modern agriculture should be based on the land use exchange. The circulation of land can provide resource allocation and economic benefits for modern agriculture. The article gives a detailed analysis of the current state of economic circulation of land resources of Ukraine; use and protection of land resources and the consequences of their effects, as well as identified the need to consider land resources in the framework of sustainable development. In general, this research shows that the circulation of land use is a requirement of agricultural structure regulation and management, best allocation of agricultural resources and improve the efficiency of agricultural production, improving the ability to overcome market challenges and sustainable land use. However, increase agricultural productivity should not have occurred, due to the deterioration of land resources, that affect the agricultural system.

Keywords: land resources, sustainable land use, rent, management of natural resources, economic circulation of land resources.

Y.V. Radionova. Motivation as determinants of effective innovation development of agroindustrial enterprises.

This paper is reveals the content of motivational mechanism of innovative activity of agro industrial enterprises in the conditions of transitive economy.

Today international and Ukrainian scientists understand that the main condition for achieving long-term and effective economic growth of agro industrial enterprises in the transition and globalization conditions of economy is the focus on the innovative development as the basis for competitiveness.

So the successful of activity of agro industrial enterprises in the long term are effective implementation of innovations and the creation of a mechanism to stimulate innovation. Motivational mechanism of innovative is the feedback system, which through a combination of incentives creating in manager motivational preferences on the use of innovation as a core unit of competitiveness.

The article are covered the concept of «motive», «stimulus», «motivation as determinants of stimulate innovation activity. Classification of methods to stimulate innovation in terms of governance is proposed that will ensure their effective

application. The roles of motivational mechanism for effective innovation management of agro industrial enterprises are determined. Indirect methods of stimulating innovation are more acceptable for Ukrainian agro industrial enterprises are proved. Conclusion has been made about the need for the analysis of forms and methods of stimulation that will help create an effective motivational mechanism of innovational development of agro-industrial enterprises in the transition economy.

Key words: innovation, innovative development, motivation, motivational mechanism, innovation, agribusiness, transitive economy.

O.V. Reshetnikova, Yu.P. Kalyuzhna. logistical components of the competitiveness of enterprises.

Subject. Using by the domestic enterprises the traditional management methods can not provide a significant competitive advantages. For this reason they should seek new reserves of competitiveness, which have not been considered earlier as the source of strengthening their competitive market position. One of these factors is the logistics. The analysis of world experience of applying the logistics conception by leading companies shows that it makes it possible to significantly reduce expenses of time and financial resources, available for of logistics operations.

The aim of the article is deepening the study of factors and components of the competitiveness of enterprises, identifying the impact of logistics on the competitiveness of enterprises.

Method. For creating of theoretical positions and generalizations during research used an abstract-logical methods, in particular, the analysis and synthesis techniques.

By results of our research we can say that the factors of enterprise competitiveness is the phenomena and processes that occur as a result of its production activities, and socio-economic situation of the country and affect the change in the level of its competitiveness. At the same time obtaining a competitive advantage depends on how well the company will use a variation of these factors in its activities. Noted that precisely in the sphere of logistics, not the production, the largest reserves to improve competitiveness of enterprise are contained. The economic effect from the use of logistics in the enterprise, primarily attained by reducing costs in all the way of movement material flow, what influences increase of competitiveness of the enterprise. However, the goal of logistics is not restricted by the cost reductions. Therefore, at this stage the concept of competitiveness of the company consist in getting a competitive advantage by improving the quality of logistics services.

So, the most important among the main components of the economic effect of the use of logistics are: reducing the execution time of logistics operations, increasing the quality of logistics services and reducing of logistics costs.

Key words: competitiveness, competitive advantage, logistics, logistics operations, logistics costs, logistics service

V.I. Shumkova. State of the crop insurance market in Sumy region.

Agricultural insurance is recognized worldwide as an effective tool for risk management in agriculture. Ukraine has a stable developing insurance sector. It is represented by almost 470 insurance companies with gross premiums of 18 billion. UAH. At the same time, agricultural insurance in Ukraine has not been developed yet.

Agricultural production is distinguished by the high degree of risk. This is due to the fact that it is a field of activity, the success of which is largely affected on various weather and climatic factors and it is impossible to control them in many cases. The most spread tool of agricultural production risk transmission (full or partial) is the insurance. The essence of insurance is to transfer the most part (cost) of risk to another party according to the agreed fee for a determined time and on agreed conditions.

Insurance is a strong financial and credit system which practically is not inferior to the banking sector. It is considered to be one of the most integrated forms of financial activities. According to the IFC, which conducts market research in agricultural insurance of Ukraine, in 2015 the market uses a small set of insurance products, that is: the insurance of winter crop total loss during the period of wintering prevails; the insurance for spring and summer is absent, especially, such systemic risk as drought is not paid off; the crop insurance for the entire growing cycle is hardly used.

At present-day stage of agricultural insurance market development to attract more insurance premium Ukrainian companies offer different insurance products, but the most used are: insurance against hail, hail-fire, hail-fire-storms; collateral insurance (crops and livestock); multi risks insurance of field crops; insurance according to the yield index of field crops; insurance of winter crops; insurance of perennial crops.

In 2015 insurance companies concluded 1722 insurance contracts as for grain and oleaginous crops grown in Ukraine. Traditionally insurance contracts as for animals is less than 5% of the total collected premiums, and they do not have substantial impact on the market.

The realities of agricultural insurance market are such that the insurance products offered by insurance companies in Ukraine are hardly available to farmers.

The successful international experience (countries where agricultural insurance is widespread and not fragmented) indicates that the process of insurance product creating in agricultural insurance cannot be the prerogative only of insurance companies.

Key words: insurance, insurance market, insurance risk, insurance product, agricultural insurance.

O.I. Komarist, N.I. Aldokhina Implementation of holistic paradigm in small enterprise marketing as social and economic conditions of the Ukrainian rural areas development factor.

A number of signatures of social and economic rural development in Ukraine was exemined. A number of problems based on this analysis was identified and their deterioration was provided. As an unemployment problem-solving measure in rural areas and thereto related earnings hiccup, other social and personal problems the small business activation in various rural industries was proposed. In addition to the employment and profit level effect it will also optimize the rural infrastructure development, acculturation and so on.

At present the small business development in rural areas is possible only on the basis of marketing. The problems of management in marketing activities of domestic small businesses in a down economy were formulated. The general principles of management in marketing activities of small businesses were defined. Their implementation gears the operation of enterprises to modern realities of the Ukrainia, economic system and promotes rural development. The holistic marketing paradigm is adequate to modern requirements. It provides a comprehensive and systematic approach to marketing activity, the company review as a part of a single system with the consumer.

Key words: marketing activity, small business, holistic paradigm, revitalization of small business, rural development, management in marketing activities.

S.V. Kuzmenko, N.O. Perederiy. Trends in the market of oilseeds in Ukraine.

This article analyses the recent research on the production and development of the oilseeds, set production dynamics and structure of sown areas of oil relative to the area of industrial crops. Defined synchronicity yield fluctuations sunflower, soybeans and rape seed. Established correlation between the yield of certain types of oilseeds and proposed strategic priorities for future development of oilseeds market. Production of oilseeds for agricultural enterprises is one of the main sources of profitability that allows for their efficient operation.

Production of oilseeds plays an important role in providing valuable food, livestock industry – nutritious food, processing industry – with raw materials. In a market economy to the economic oilseeds are the reliable source of cash income, their seeds and processed competitive and demand in the domestic and global markets. Ukraine – the world leader in the processing and production of sunflower oil, domestic oil and fat industry shows positive dynamics of production and development even during the crisis.

Key words: fat-and-oil industry, oilseeds, production dynamics, the coefficient of pair correlation

V.V.Pisarenko, M.S. Samoylik, Ya.Yu. Liakh. State and national regulation of grain production in Ukraine.

The research identified the main problems for domestic grain producers based on the current state of the economy. The agricultural sector in the national economy performs a number of strategic roles for the continuous development of the country, therefore, the conditions of its existence, the so-called "rules of the game" can not be the clear market, in this case, the necessary balance of government and

major players APC. The main reasons for this are its connection with the universal concept of national security in its components as food, resource, financial, social, environmental and economic.

Despite multifactorial of grain market of Ukraine and limited commodity variability for grain producers, the enterprise is able to accept the choice of production and marketing strategic decisions, choose your own directions of development. Have analyzed the current state of the grain market of Ukraine and identifying the location of domestic grain producers have identified and analyzed the possible production and marketing strategies for grain producers.

The production strategy every grain producers elect in its sole discretion, with their technical and financial capabilities, providing land. The greatest possible diversification of production and provides marketing solutions strategy combined economic activity, often a combination of livestock and crop production, is typical for large and medium enterprises, in most cases, crop production is auxiliary for the livestock industry.

Choosing a strategy or crop rotation, grain producer is usually well-established sales channels and in accordance with their chosen one culture - for monoculture strategy or major crops – crop rotation strategy. The difference between these strategies are chosen in agricultural technologies, and hence in the technical and land maintenance. Grain producers opting for a strategy of balance of productivity and profitability goes through the extensive development of its economy, the main goal - profit in the short term.

Key words: agriculture, corn, grain production, grain market, strategy, development.

V.D. Khurdei, T.V. Diadyk. The role of marketing in solving problems of social and labour sphere of rural areas.

The article deals with the study of theoretical essence of “Marketing 3.0”, necessity and efficiency of its usage for regulation of rural employment and unemployment reduction. Economic activity of population according to age groups and residence, the level of registered unemployment in rural areas and cities as well as the dynamics of average monthly earnings on the basic kinds of economic activities in Ukraine have been analysed aiming to estimate the mechanism of labour market performance in rural areas.

The main reasons of youth unemployment in rural areas have been identified. The activity of employment agencies have been analysed. It has been proved that marketing 3.0 is a strategic future of agrarian business in the context of improving the condition in social and labour sphere.

Key words: marketing 3.0, marketing research, labour market, social and labour relations, rural areas, employment, unemployment.

V.I. Danylenko. Foreign economic aspects of development of the Ukrainian agroeksport.

The change in priorities output agricultural producers of Ukraine on world markets, formation and change of competitive environment led to the relevance of

marketing activities in agriculture as a complex of measures on coordination of the supply activities in accordance with the requirements of the present day. There is a need in the market research, forecasting of development of foreign economic relations, analysis of marketing activities of enterprises and strategic decision-making to ensure their competitiveness.

The agricultural sector is perhaps one of the most optimistic sectors of the Ukrainian economy over the last year. Difficulties and challenges have pushed us to make important decisions that began a new stage of development of the agricultural sector of Ukraine. We wanted to prove to ourselves and to the world that with the loss of the Russian market of disaster in the domestic agricultural sector will not happen, because our production will find its consumer. Our agricultural producers have had access to the markets of Israel, Egypt, China, India, Saudi Arabia. We have excellent prospects of agricultural exports to Asia, North Africa, Middle East.

With regard to foreign economic guidelines for domestic AgroExport, it should be noted that in recent years Ukraine on the global food market has shown itself as intended and powerful supplier of quality agricultural products. Insufficient realization of the export potential of our country can be explained in different ways: by the inertia of thinking; a lack of high quality domestic products; the fear of reorientation to new markets; conservatism; ignorance of the languages, marketing strategies etc.

It is also worth noting that for sustainable competitive development of the agrarian sector and to minimize negative impacts in the global economy, Ukraine needs to diversify its agricultural exports on the geographic markets, according to the commodity nomenclature and assortment. Raw materials are domestic agroexport should be changed by development of the processing industry, to deepen the processing of some food products (soya, sunflower) and to use the bioenergy goal (raps).

Key words: agroeksport, export potential, foreign trade quota, trade preferences, simplification of customs procedures.

S.P. Chernenko. Methodological aspects of the study of the effective use of land resources in the agricultural enterprises.

The article made rationale essence of economic efficiency of use of land resources. Summarizes the theoretical principles of the features of the use of land as a physical object, and an object of economic and legal relations in the sphere of agricultural production. On the basis of the studied enterprises of the basic tendencies of development of agricultural production in the region and the dynamics of the efficiency of the use of land resources. Justified methodological approaches to improve the use of land as an object of economic relations in agricultural production and defines the ways of improving its efficiency.

Considers the concept of "efficient use of agricultural lands", which, unlike existing, it is necessary to understand the complex socio - economic phenomenon associated with their business using the most effective for the particular conditions

of space and time method, the receipt of the society from the ground the desired economic result and ensuring balanced economic, environmental and social effects.

Key words: economic efficiency, land resources, agriculture, land, agricultural production.

Yu.S. Kalantyria. Analysis of foreign trade in the agricultural sector of Ukraine: dynamics and structure.

The purpose of the article is the study and dissemination of statistical observation results of foreign-economic activities of Ukrainian. This article analyzes the volume of foreign trade of Ukraine, its dynamics and structure. Also we explored the commodity structure of domestic exports and identified the main commodity groups of Ukraine's exports in export business. The analysis of foreign trade we achieved according to the State Statistics Committee of Ukraine. To analyze the Commodity Structure of Exports, we used Classification of Foreign Economic Services. The development of agricultural exports - is key to the success of Ukraine as a whole. Agricultural complex provides the largest share of foreign currency revenues Ukraine. This means that diversification and expansion of export of Ukrainian agricultural products to the real task.

Dynamics of exports indicates a decrease in the supply of products from Ukraine. According to the analysis, the main products of Ukraine's exports (38.33% of total exports in 2015) is agricultural products. Much of agricultural products (41.6%) are cereals. Export are 4 times higher than their imports. This is due to the excess of exports of cereals by a multiple of 7 during this period. Factors contributing to Ukraine's integration into the global economy include: the availability of skilled and cheap labor, advantageous geopolitical location between Western Europe and Asia, abundant natural resources, favorable climate, potentially large market for goods and services, significant scientific and technical potential of the national economy Ukraine. But lot still needs to be done to increase the export potential: to adjust international standards to the local terms, to use equipment of high-tech for socio-economic development in rural areas, and to conduct research in development in agriculture.

Key words: export, import, export potential, agricultural products.

I.O. Tereschenko. Management and marketing as a basis for improving the competitiveness of agro-industrial production.

The subject of this publication is the strategic management of competitiveness.

The object of the article is to develop a methodological approach based on internal resources management research and analysis of the marketing environment for the formation of competitive strategy, as a prerequisite of competitive recovery of agricultural production.

Research methodology. Theoretical and methodological basis of research is contemporary knowledge methodology, which is based on a systematic approach, the principles of comprehensiveness and consistency of strategic knowledge management of competitive recovery of agricultural production.

The results of the work. The competitiveness of enterprises in market conditions is the determining factor for the economic efficiency of the business operation. To increase the competitiveness of the agricultural production it is necessary to form a competitive strategy based on the developed management and production and marketing strategies.

In turn for the development of management and production strategy it is necessary to study the effectiveness of the internal competitive advantages management according to special management functions. Particularly the effectiveness of management is analyzed by: the enterprise and its production departments; the control of work quality and production competitiveness; the marketing and sales activities; the technological preparation of production, energy and transport services; the forecasting and technical-and-economic planning; the human resources, social enterprise development, organization and protection of labour; the financial resources, management accounting and recordkeeping; the material support; the capital construction, reconstruction and economic services; the foreign economic activity.

The developing of marketing strategy is based on the analysis of external marketing environment, in particular: characteristics of consumers, their interpersonal influences, taking a decision of purchase; their main competitors of marketing strategies and relationships in distribution channels, general factors of competition; independent media (radio, television, news agencies, internet resources); state of country economic development, agriculture sector and related industries and other macroeconomic indicators of the national economy (inflation and unemployment, etc.); level of scientific and technological progress of the country and of the agriculture sector, research and developmental activities of competitors; culture and education level; regulatory legal acts regulating activity of the agricultural production and related industries; demographic determinants of the country, including population size, its structure, migration processes.

The area of the study results is industry and businesses involved to agricultural production.

Keywords: strategy, the competitiveness, management, marketing, competitive advantage, environment, competitive strategy.

M.A. Bagorka Formation of marketing strategy greening agricultural production.

This investigated the strategy of environmental marketing, presented its objectives in the field of agriculture, the basic category of strategic marketing strategy greening. Was developed algorithm of environmental marketing strategies in agricultural production environmental and economic tools to implement this strategy in the agricultural sector.

Modern state of ecological situation in Ukraine it is possible to describe as a crisis. As a result of inefficient and scientifically groundless conduct of agricultural production in the agrarian sphere of Ukraine during many years destructive influence was constantly increased on a natural environment.

Marketing strategy of ecology of agrarian production is able to provide principle of unity of economic and ecological processes in the management of agrarian operations and will be instrumental in native alteration of mutual relations of production with a natural environment.

The primary purpose of the ecological marketing on state and regional levels is creation of economic terms for subjects manages for which they will be interested in a maintenance and picked up a thread naturally resource potential at introduction of innovative approaches in the activity.

At the level of subjects of manage ecological marketing a primary objective there is development of economic organizationally economic mechanism of management an agrarian enterprise with application of him basic constituents: planning, stimulation (motivations), organizations of management, control and others like that. It is thus necessary to orient a production on satisfaction of ecological necessities of users.

Basis of the ecological marketing in the agrarian sphere of economy is forming of ecological necessities and ecological consciousness. The exposure of them becomes an active signal to beginning of forming of other elements of marketing. Consider that a man begins to pay a regard to co-operating with an environment at two terms: when satisfied it basic financial necessities and when it attained a certain spiritual level.

Key words: marketing strategy greening, natural-resource potential, environmental and economic balance, strategic category, ecological and economic arrangement.

M.M. Binusov. The mechanism of protection of economic interests of agricultural production processing plants.

This article presents the development of mechanism to protect the economic interests of enterprises processing agricultural production. Found that the organizational and economic mechanism of protection of economic interests of businesses may have varying degrees of structuring and formalization. It was determined that the concentration of the organizational and economic mechanism to protect the economic interests of enterprises the main requirement is the availability indicator analysis.

One of the most significant elements of the system to protect the economic interests of the processing enterprise is the mechanism of its software, which is a set of laws, regulations, incentives and incentives, methods, means and forces through which the objectives provided protection and problem solving. Systematic approach to the organizational and economic mechanism of protection of economic interests of businesses processing involves the need to take into account all the realities of its activities, and the mechanism should be clearly defined elements scheme of action and interaction.

Negative trends in the plane of protecting the economic interests are generally both objective subjective. The objective influences include those expression are not directly linked to specific actions of the entity or its management level. At the

same time, the subjective effects are the result of not enough productive activities of the entity as a whole or its individual managers.

Key words: mechanism, security, economic interests, processors, agricultural production.

O.P. Zorya. Status and trends of agricultural production in terms of institutional change.

The paper analyzes the status and trends of agricultural production, identified factors affecting the level of its development, discussed prospects of further development of agriculture in terms of institutional change. Determined that stimulate the development of agricultural production methods should be made of public support, price regulation, measures to reduce the tax burden, create favorable conditions for lending to production, financial and investment support, policy of state protectionism, debt restructuring in agriculture and attracting foreign investment.

Agriculture in the modern conditions of development as the most important element of Ukraine's economy, providing about 20% of GDP. At the same time, it is this sector of the economy in recent years has positive dynamics of growth of gross output. The main task facing the agricultural sector and its individual links is growth in agricultural production and ensure safe country food and agricultural raw materials, joint efforts of all parts of the agricultural sector to produce high economic performance and access to international food markets.

The study of the current state of production in the agricultural sector Poltava region indicates a change in the volume of business entities agricultural sector, due to market conditions. Encouraging further development of agricultural production methods should be made of public support, price regulation, measures to reduce the tax burden, create favorable conditions for lending to production, financial and investment support, policy of state protectionism, debt restructuring in agriculture and attracting foreign investment.

Key words: development, agricultural production, agricultural enterprises, economic growth, efficiency, institutional transformation.

V.V. Lebedeva. Principles of formation and development of network management structures agricultural production.

The article is devoted to research and development of principles of formation and development of network management structures of agricultural production in the current conditions of transformational change.

Prerequisites network of organizations considered to be the globalization of business and increased international competition, accelerating the recovery process technologies and their penetration across the borders of industries and countries as well as increased uncertainty in general business environments that require unconventional methods to adapt to it. Another reason is associated with the rapid development of both intra- and inter-firm networks, gave birth to a new type of business communication and allowed to significantly reduce the cost of managing the flow of information.

The network structure as an organizational form of business management - a new stage in the evolution of the well-known organizational structures of management of the organization: linear - functional - divisional - Matrix - network. The main features of the latter is attributed to the fact that the place of origin of the global markets is changing, where organizations must continuously to develop products and services; and that the content of the mechanism of its operation is the central aggregation by temporary structures, involving the exchange of information between the parties as a basis of trust and coordination.

The above types of relationships can be the basis for classifying economic and legal forms of organizations (associations), which is the basis of "the degree of independence of the participants and the nature of relations in the cooperative, integrated system" includes 4 types of them: cartels, syndicates and trusts and holding . To characterize the type designation and can be used definitions and names of legal forms of association and the American domestic law of past centuries.

Key words: network structure, management, agricultural production, industrial, cooperation, integration, conglomeration.

S.S. Stoyanova-Koval. The formation mechanisms of institutional support for investment in agriculture.

The paper studies the mechanisms of formation and transformation of modern institutions of investment support agricultural production in modern conditions of economic development of the state, which gave grounds to conclude that the inability to exclusively market regulation of national economic system on the basis of the main functions of the institutions without the active role of the state in economic processes.

Building institutions closely connected with the processes of natural selection rules and regulations coordinating influence. During this natural selection generated rules best suited to ensure coordination of behavior in each case. In addition there is a gradual spread of these rules to the field as a whole, thus there is a displacement of more effective methods of ensuring coordination and they eventually take the form of a stable generally accepted standards, that institution that we believe contributes to the development of the national economic system right perspective required of viewpoint positive development institutions.

The main functions of the institutions providing balanced flow of macroeconomic processes, enhance stability and economic growth of the national economic system as a whole. Each function performs its institutions a role in macroeconomics, so coordinating function defines the limits of rational behavior and reduces uncertainty, which increases the efficiency of the economy as a whole; Distribution function defines the scope of institutions authorized economic actions for market agents gives them a certain set of rights to each other, which contributes to the economic performance of all market participants and profit. Thus, the functions that use institutions play a special role in macroeconomic processes, however, we believe that market regulation alone national economic system on the basis of the main functions of the institutions is not possible without the active role of the state in economic processes.

Key words: institutional support, investment, investment, development, agriculture, economic mechanisms.

V.O. Khyzhnyak. Activation of social responsibility in the context of the competitiveness of agricultural production Ukraine.

Overview factors increase the competitiveness of enterprises in the agricultural sector revitalization context of CSR, and analyzed the influence of socio-economic indicators of the quality of competition environment agrarian economy of Ukraine. Defined CSR as a tool that describes the potential transformation of the social problems of the agricultural sector in additional business value by implementing its latent possibilities components and increasing the market value of the business enterprises of agricultural production.

The strategy of the national economy of Ukraine must include the direction of implementation of social investment and social responsibility programs in agriculture, based on essentially independent economic research direction, the essence of which includes the development of theoretical and methodological foundations and organizational and economic mechanisms of social responsibility in agriculture, which requires a paradigm shift socio-economic development, competitiveness and strategist ary priorities of domestic agricultural enterprises.

Formation of corporate social responsibility in agriculture must define the main objectives of social and economic policy with a view to practical implementation in the activities of domestic agricultural market based on the economic effect of social investment. Otherwise, theoretical and methodological developments, unfortunately, remain only prodeklamovanym but not an effective tool for increasing the market value of domestic enterprises.

Key words: social responsibility of business, competition environment, market value of business, activation of social-economic component of development, paradigm of socio-economic development agrarian.

Ye.Yu. Markova. The current state of fishery complex Ukraine.

The estimation of economic development Fisheries Ukraine, defined reasons hindering the further development of fisheries. The tendencies for changes in the consumption of different types of aquatic biological resources.

Decisive role to human life plays oceans, its seas, lakes and rivers. Water environment has huge prospects for building a food (in the latest methods of farming, mariculture and akva- development) and the formation of favorable conditions of human life. The volume of the biological productivity of many waters make it possible to build a relatively short period of time Yield of fishery resources for human needs, improve the structure of power, which will help prolong life.

In the article the components of the recovery operation of the internal waters of Ukraine, the ways of proceeding investment highlights the main problems and prospects of their decision in modern conditions.

For the development of aquaculture in Ukraine requires a structure that provides practical cooperation between economic entities of the executive branch, scientific organizations. Within the center should provide the following tasks:

- Research, design and legal support projects in aquaculture;

- Formation of interregional relations between enterprises and aquaculture looking for investors who are interested in this field;

- Legal framework which regulates the work of breeding companies and government programs in aquaculture;

- Market research, market analysis fish, the study of economic efficiency business enterprises aquaculture;

- Consultative and methodological assistance to entrepreneurs, businesses, institutions and organizations in the development of fish farming and the establishment of commodity economy;

- Environmental Safety pisciculturist: monitoring of sanitary and epidemiological welfare, combating epizootics possible, control over the content of heavy metals, water quality research and more.

Key words: fishery complex enterprise, industrial and economic activity, the mechanism of strategic management

ЗМІСТ

Макаренко П.М., Рощина Ю.В.
СУТНІСТЬ АГРАРНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
І ЙОГО СТІЙКОГО РОЗВИТКУ 3

Аранчій В.І., Ігнатенко М.М., Аранчій Д.С.
КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ ВЕЛИКИХ КОРПОРАТИВНИХ
АГРОФОРМУВАНЬ ТА НАПРЯМИ ЇХ ЗАЛУЧЕННЯ У ВИРОБНИЦТВО
ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ 17

Макаренко А.П., Мелещук Д. Д.
ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА ПОДАТКОМ
НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ ТА ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЙОГО
ЕФЕКТИВНОСТІ В УМОВАХ ВСТУПУ УКРАЇНИ ДО ЄС 23

Томілін О.О., Томіліна А.О.
ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ У СИСТЕМІ
РАЦІОНАЛЬНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ТА ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ.... 29

Плаксієнко В. Я., Трушина А. Ю.
КОНТРОЛІНГ ВИТРАТ В СИСТЕМІ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ
АГРАРНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ 35

Маркіна І.А., Сьомич М.І.
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ
СПОЖИВЧОЮ КООПЕРАЦІЄЮ УКРАЇНИ В УМОВАХ РИНКОВОЇ
ЕКОНОМІКИ 38

Зоря С. П.
ПЕРЕСТРАХУВАННЯ ЯК КЛЮЧОВА СКЛАДОВА СТАБІЛЬНОГО
ФУНКЦІОНУВАННЯ СТРАХОВОГО РИНКУ 46

Стаднік Л.І., Стаднік В.Л.
БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК БІОЛОГІЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ ТА
КАЛЬКУЛЮВАННЯ ПРОДУКЦІЇ МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА 52

Безкровний О. В.
АДМІНІСТРУВАННЯ МІСЦЕВИХ ПОДАТКІВ І ЗБОРІВ
В УКРАЇНІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ
МІСЦЕВОГО ОПОДАТКУВАННЯ 58

Чумак В. Д.
ПОПЕРЕДЖЕННЯ БАНКРУТСТВА АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ
ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ БЕЗЗБИТКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 64

Дядик Т.В., Миколенко І.Г., Писаренко С.В.
ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВІ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ
МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ
ПІДПРИЄМСТВАХ 68

Пілявський В. І.
УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНО-РЕСУРСНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ 75

Ал-Далаіен Рашад Халіф Хаммад
ФОРМУВАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ТА СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ЙОГО РОЗВИТКОМ У АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ..... 80

Федірець О.В., Івко Ю.В., Дяченко А.В.
ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТИМИ В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ 85

Кобченко М. Ю.
ПРАКТИЧНІ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ СТАЛОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ 90

Аксюк Я. А.
ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ МАРКЕТИНГУ В ПРОЦЕСІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ РИНКУ АГРОПРОМИСЛОВОЇ ПРОДУКЦІЇ 97

Большакова Є.Л.
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА 103

Нагула Р.О.
ДИНАМІКА ВИРОБНИЦТВА І РЕАЛІЗАЦІЇ МОЛОКА У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ 109

Погребняк Л. П.
СУТНІСТЬ ТА ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ РЕСУРСІВ ПІДПРИЄМСТВ..... 115

Колокольчикова І. В.
ТОВАРНА ПОЛІТИКА ПІДПРИЄМСТВ ГАЛУЗІ САДІВНИЦТВА УКРАЇНИ 120

Чайка Т.О., Воронько-Невіднича Т.В., Яснолоб І.О.
ЛОГІСТИКА ЯК ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ РЕАЛІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ 126

Бодник В.О.
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ 136

Трегубова О.О.
СТАН ЕКОНОМІЧНОГО ОБІГУ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ..... 144

Радіонова Я.В.
МОТИВАЦІЯ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ 150

Решетнікова О.В., Калюжна Ю.П.
ЛОГІСТИЧНІ СКЛАДОВІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА 158

Шумкова В.І.
СТАН РИНКУ СТРАХУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР У СУМСЬКІЙ ОБЛАСТІ 163

Комаріст О. І., Алдохіна Н.І.
ЗАПРОВАДЖЕННЯ ХОЛІСТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ МАРКЕТИНГУ МАЛОГО БІЗНЕСУ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ УМОВ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА 172

Кузьменко С.В., Передерій Н.О.
ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ ОЛІЙНИХ КУЛЬТУР В УКРАЇНІ 183

Писаренко В.В., Самойлік М.С., Лях Я.Ю.
СТАН І РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗЕРНОВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ 189

Хурдей В.Д., Дядик Т.В.
РОЛЬ МАРКЕТИНГУ У ВИРІШЕННІ ПРОБЛЕМ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВОЇ СФЕРИ СЕЛА 197

Даниленко В.І.
ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО АГРОЕКСПОРТУ 209

Черненко С.П.
МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ 215

Калантиря Ю.С.
АНАЛІЗ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ПРОДУКЦІЇ АГРАРНОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ: ДИНАМІКА ТА СТРУКТУРА 221

Терещенко І.О.
МЕНЕДЖМЕНТ І МАРКЕТИНГ ЯК ОСНОВА ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА 227

Багорка М. О.
ФОРМУВАННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА 233

Бінусов М. М.
МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА 239

Зоря О.П.
СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА
В УМОВАХ ІНСТИТУЦІЙНИХ ЗМІН 246

Лебедєва В. В.
ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ Й РОЗВИТКУ МЕРЕЖНИХ СТРУКТУР
УПРАВЛІННЯ АГРАРНИМ ВИРОБНИЦТВОМ..... 253

Стоянова-Коваль С. С.
ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АГРАРНІЙ СФЕРІ 260

Хижняк В.О.
АКТИВІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ
В КОНТЕКСТІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНОГО
ВИРОБНИЦТВА УКРАЇНИ..... 266

Маркова Є.Ю.
СУЧАСНИЙ СТАН РИБОГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ
УКРАЇНИ 274

ANNOTATION..... 283

ПОКАЖЧИК АВТОРІВ

Аксюк Я. А. 97
Ал-Далаіен Рашад Халіф Хаммад 80
Алдохіна Н.І. 172
Аранчій В.І. 17
Аранчій Д.С. 17
Багорка М. О. 233
Безкровний О. В. 58
Бінусов М. М. 239
Бодник В.О. 136
Большакова Є.Л. 103
Воронько-Невіднича Т.В. 126
Даниленко В.І. 209
Дядик Т.В. 68, 197
Дяченко А.В. 85
Зоря О.П. 246
Зоря С. П. 46
Івко Ю.В. 85
Ігнатенко М.М. 17
Калантиря Ю.С. 221
Калюжна Ю.П. 159
Кобченко М. Ю. 90
Колокольчикова І. В. 120
Комаріст О. І. 172
Кузьменко С.В. 183
Лебедєва В. В. 253
Лях Я.Ю. 189
Макаренко А.П. 23
Макаренко П.М. 3
Маркіна І.А. 38
Маркова Є.Ю. 274
Мелещук Д. Д. 23
Миколенко І.Г. 68
Нагула Р.О. 109
Передерій Н.О. 183
Писаренко В.В. 189
Писаренко С.В. 68
Пілявський В. І. 75
Плаксієнко В. Я. 35
Погребняк Л. П. 115
Радіонова Я.В. 150
Решетнікова О.В. 158
Рощина Ю.В. 3
Самойлік М.С. 189
Стаднік В.Л. 52
Стаднік Л.І. 52
Стоянова-Коваль С. С. 260
Сьомич М.І. 38
Терещенко І.О. 227
Томілін О.О. 29
Томіліна А.О. 29
Трегубова О.О. 144
Трушина А. Ю. 35
Федірець О.В. 85
Хижняк В.О. 266
Хурдей В.Д. 197
Чайка Т.О. 126
Черненко С.П. 215
Чумак В. Д. 64
Шумкова В.І. 163
Яснолоб І.О. 126

Збірник наукових праць

Наукові праці Полтавської державної аграрної академії

Збірник засновано у 2010 році

Випуск 1 (12).

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Точка зору редколегії не завжди збігається з позицією авторів.

Відповідальність за оформлення літератури несуть автори.

Формат 60х90/16. Ум. друк. арк. 18,8. Тираж 100 пр. Зам. №16.
Підписано до друку 31.05.2016 р.

Видавець і виготовлювач: РВВ Полтавської державної аграрної академії.
Адреса: 36003, м. Полтава, вул. Г.Сковороди, 1/3.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2174 від 26.04.2005.